

FEKETE ANIKÓ

LUTHER-KORTÁRSAK ÉNEKEI
AZ 1982-ES EVANGÉLIKUS
ÉNEKESKÖNYVBEN

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2015

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődéstörténeti besorolású doktori iskola

LUTHER-KORTÁRSAK ÉNEKEI AZ 1982-
ES EVANGÉLIKUS ÉNEKESKÖNYVBEN

FEKETE ANIKÓ

TÉMAVEZETŐ: H. HUBERT GABRIELLA

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2015

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	IV
 A VIZSGÁLATBA BEVONT FORRÁSOK	VII
I. Énekeskönyvek, graduálok, szertartáskönyvek.....	IX
I. 1. Német nyelvű források	IX
I. 2. Egyéb külföldi források.....	XII
I. 3. Magyar nyelvű források	XII
II. Hangszeres gyűjtemények	XIII
 ELEMZÉSEK.....	1
BEVEZETŐ	1
43. A menny Urának tisztelet	5
45. Én lelkem, áldva áldjad.....	15
75. Úr Jézus, hozzád kiáltok	21
135. Áldott az élet Istene	28
136. Istennek szent Fia	34
151. Hadd zengjen énekszó	41
156. Jöjj, Isten népe, áldjuk őt	47
188. Krisztus, ártatlan Bárány	55
195. Üdvözítőnk, dicsértessél.....	63
213. Krisztus feltámadt.....	68
216. Dicsőség néked Istenünk	78
217. Felvirradt áldott, szép napunk.....	84
227. Krisztus a mennybe	92
320. Eljött hozzánk az üdvösség.....	96
332. Mit Isten akar énvelem	102
333. Az Istennek szent ígéje	108
334. Az Úr az én hű pásztorom	113
435. Jöjjetek, Isten Fia hív	118
498. Jer, temessük el a testet.....	126
501. Midőn eljön az én óráim	131
ÖSSZEGZÉS	137

FÜGGELÉK.....	140
I. SZÖVEGTÁBLÁZATOK	140
43. A menny Urának tisztelet	141
45. Én lelkem, áldva áldjad.....	144
75. Úr Jézus, hozzád kiáltok	151
135. Áldott az élet Istene	154
136. Istennek szent Fia	160
151. Hadd zengjen énekszó	166
156. Jöjj, Isten népe, áldjuk őt	170
188. Krisztus, ártatlan Bárány	176
195. Üdvözítőnk, dicsértessél.....	179
213. Krisztus feltámadt.....	181
216. Dicsőség néked Istenünk	184
217. Felvirradt áldott, szép napunk.....	188
227. Krisztus a mennybe	197
320. Eljött hozzánk az üdvösség.....	201
332. Mit Isten akar énvelem	213
333. Az Istennek szent igéje	218
334. Az Úr az én hű pásztorem	225
435. Jöjjetek, Isten Fia hív	229
498. Jer, temessük el a testet.....	240
501. Midőn eljön az én óráim	246
II. DALLAMOK.....	255
43. A menny Urának tisztelet	256
45. Én lelkem, áldva áldjad.....	258
75. Úr Jézus, hozzád kiáltok	261
135. Áldott az élet Istene	263
136. Istennek szent Fia	264
151. Hadd zengjen énekszó	266
156. Jöjj, Isten népe, áldjuk őt	268
188. Krisztus, ártatlan Bárány	269
195. Üdvözítőnk, dicsértessél.....	271
213. Krisztus feltámadt.....	272
216. Dicsőség néked Istenünk	275
217. Felvirradt áldott, szép napunk.....	276

320. Eljött hozzánk az üdvösség.....	278
332. Mit Isten akar énvelem	280
333. Az Istennek szent igéje	282
334. Az Úr az én hű pásztorom	283
435. Jöjjetek, Isten Fia hív	284
498. Jer, temessük el a testet.....	286
501. Midőn eljön az én órám	287
 IRODALOM.....	 290

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok mindenekelőtt témavezetőmnek, *H. Hubert Gabriellának*, aki a téma kialakításához és feldolgozásához nyújtott iránymutatásával és értékes tanácsaival a kezdetektől vezette munkámat. Hálával tartozom *Ferenczi Ilonának* és *Ecsedi Zsuzsannának* a készülő dolgozat véleményezéséért és hasznos meglátásaikért. Köszönetet mondok az *Evangélikus Országos Könyvtárnak* több, a dolgozatomhoz szükséges, nehezen hozzáférhető forrásanyag rendelkezésre bocsátásáért, és a *Doktori Iskolának*, hogy az általuk nyújtott képzés keretében lehetőségem nyílt tudományos ismereteim bővítésére. Végül köszönet illeti családomat, hogy támogató háttérrel biztosítottak a dolgozat létrejöttéhez.

Fekete Anikó – Budapest, 2015. szeptember 10.

ELŐSZÓ

A reformáció törekvései nyomán a 16. században megszületett új irodalmi és zenei műfaj, a német korál, mely Európában felekezeti és területi határok nélkül terjedt és talált befogadásra, magyar területen elsősorban az evangélikusság repertoárjába került be. Régi magyar énekeink mellett a reformáció korai szakaszában keletkezett, Luther Mártonhoz és követőihöz köthető korálok képezik lutheránus énekkincsünk legbecsesebb részét. A *Luther-kortársak énekei az 1982-es Evangélikus Énekeskönyvben* című értekezés célkitűzése, hogy ennek az értékes, korai énekanyagnak a magyar forrásokban való megjelenési formáit vizsgálja. Dolgozatunk ezen belül is azokra a tételekre összpontosít, melyek Luther körüli, illetve vele egy időben működő szerzőktől születtek, magyar fordításaik már a legkorábbi gyűjteményeinkben megjelentek, s a mai napig megmaradtak a gyakorlatban.¹

A német evangélikus egyház 1854-ben *Deutsches Evangelisches Kirchen-Gesangbuch in 150 Kernliedern* címmel egy 150 énekből álló gyűjteményt adott ki, melybe magas irodalmi és zenei értéket képviselő, teológiaiilag helytálló, s minden keresztény felekezet számára ajánlható gyülekezeti énekeket vett fel az

¹ Luther énekeinek kiadása: ECSEDI Zsuzsanna 2003

egyházzenetörténet valamennyi korszakából.² A kijelölt *Kernlieder-Repertoire* mindmáig időtálló összeállításnak bizonyult. Hasonló repertoár kijelölése a magyarországi evangélikus énekeskönyv megújításához is hasznos támpont lenne; ehhez Ferenczi Ilona *Evangélikus énekeskönyv, 2002 (?)* című, 1994-es írásában konkrét szempontokat ad.³ A szerkesztő munka során első helyen a törzsanyagba tartozó énekekkel kell foglalkozni.

Az énekeket a legkorábbi német forrás, valamint a jelentősebb magyarországi énekeskönyvek, illetve korálkönyvek alapján vizsgáljuk. *A vizsgálatba bevont források*-fejezet, melyet a könnyebb követhetőség kedvéért a dolgozat elejére helyezünk, e gyűjtemények felsorolását, rövidítéseinek feloldását tartalmazza.

A feldolgozott énekanyag részletes bemutatására a dolgozatunk gerincét alkotó *Elemzések* című fejezetben kerül sor. A húsz korál az 1982-es *Evangélikus Énekeskönyv* (EÉ 1982) sorrendjében és számozásával a következő:

- 43. A menny Urának tisztelet
- 45. Én lelkem, áldva áldjad
- 75. Úr Jézus, hozzád kiáltok
- 135. Áldott az élet Istene
- 136. Istennek szent Fia
- 151. Hadd zengjen énekszó
- 156. Jöjj, Isten népe, áldjuk őt
- 188. Krisztus, ártatlan Bárány
- 195. Üdvözítőnk, dicsértessél
- 213. Krisztus feltámadt
- 216. Dicsőség néked Istenünk
- 217. Felirradt áldott, szép napunk
- 227. Krisztus a mennybe
- 320. Eljött hozzánk az üdvösség
- 332. Mit Isten akar énvelem
- 333. Az Istennek szent igéje
- 334. Az Úr az én hű pásztorom
- 435. Jöjjetek, Isten Fia hív
- 498. Jer, temessük el a testet

² A legfrissebb listát, mely 33 éneket tartalmaz, 2006-ban állították össze. LEUBE, Bernhard 2008, 140.

³ FERENCZI Ilona 1994, 330.

501. Midőn eljön az én órá

Analíziseinkben megvizsgáljuk az eredeti német énekek irodalmi és zenei színvonalát, áttekintjük, hogy az egyes tételek milyen szövegfordítással, és dallammal szerepeltek énekeskönyveinkben. Ezen belül is hangsúlyosan foglalkozunk az énekeknek az EÉ 1982-ben közreadott alakjával. Az egyházzenei *énekreformmozgalom* gyümölcseként megszületett énekeskönyv szerkesztői az énekeket az úgynevezett *ritmikus éneklés* jegyében végrehajtott, szövegi, ritmikai és dallami átdolgozás után adták közre.⁴ Sok pozitívuma ellenére az EÉ 1982-ben a tudományos szempontok gyakran az egységesítés célkitűzése mögé szorultak.⁵ A gyűjtemény szerkesztését vezető Trajtler Gábor így fogalmaz: „A gyakorlati, több évtizedes lelkeszi és kántori tapasztalataim alapján kialakult »használhatóság elve« többször felülírta a tudományos, himnológiai korrektség elveit. [...] Bízva abban, hogy a hibákat, helytelen engedményeket a jövőben szerkesztendő énekeskönyvek majd kijavítják. Az énekeskönyvet lépcsőfoknak tekintettem, ami után következni fog egy újabb, ami kiegészíti a régebbit és helyre igazítja a kompromisszumokat.”⁶ Jelen dolgozat célkitűzései közé tartozik e kompromisszumok feltárása, valamint az esetleges revideálás szükségességének megállapítása. Az elemzések reményeink szerint hozzájárulnak az evangélikus énekeskönyv megújítását célzó törekvésekhez.⁷

Az értekezést szövegi és dallami függelék zárja, ezek kialakításának szempontjait a függelékek bevezetőiben ismertetjük.

⁴ TRAJTLER Gábor 2007, 20.

⁵ A pozitívumokról és a gyűjtemény jellemzőiről bővebben lásd: TRAJTLER Gábor 2007, 23–25.

⁶ TRAJTLER Gábor 2007, 24.

⁷ E törekvés fontos mérföldkövét jelenti a hivatalos énekeskönyv kiegészítéseként 2007-ben megjelent *Evangélikus istentisztelet – Gyülekezeti liturgikus könyv* című gyűjtemény (GyLK 2007).

A VIZSGÁLATBA BEVONT FORRÁSOK

Az alábbiakban felsoroljuk a felhasznált forrásokat, és a rájuk való hivatkozásokban alkalmazott rövidítéseket. Az első pontban az egyszólamú kiadványokat, ezen belül először a külföldi (I. 1–2.), majd a magyar forrásokat (I. 3.), végül a felhasznált hangszeres gyűjteményeket, korálkönyveket listázzuk (II.). Forrásbázisunk az énekek legkorábbi nyomtatott, vagy kéziratos megjelenését tartalmazó gyűjteményekből, és a legfontosabb, későbbi előfordulásokból tevődik össze. A források egyenkénti, részletes bemutatására itt egyrészt területi okokból, másrészt pedig a szakirodalomban való feldolgozottságuk miatt nem vállalkozunk.

Csepregi Zoltán szerint az ÚZMK kiadványok szövegfordítói valamely magyar területen használatos, német nyelvű énekeskönyvre támaszkodhattak.⁸ Elemzéseinkbe ezért több hazai, német nyelvű gyűjteményt is bevontunk, hogy feltételezésének utánajárjunk és az esetleges párhuzamokat feltárhassuk.

A korálokat tartalmazó kottás kiadványok kis száma miatt a tájékozódáshoz több, 17–20 századi, nagyrészt kéziratos hangszeres gyűjteményt is felhasználunk. Az alábbiakban röviden ismertetjük a szempontokat, amelyek alapján e jelentőségüket és megbízhatóságukat tekintve heterogén forrásanyagból válogatunk:

A legkorábbi, felhasznált hangszeres gyűjtemény a Felvidéken a 17. század második felében összeállított, a korszak magyar hangszeres stílusához fontos kiindulópontként szolgáló *Lőcsei tabulatúrák könyve*, melyben a gazdagon figurált, igényes virginálkompozíciók mellett német korálok is találhatók.

Bevontuk vizsgálatunkba a legrégebbi magyarországi német nyelvű korálkönyvet, melyet Gottlieb Grünler soproni kántor jegyzett le 1725-ben.⁹ A kéziratos forrás korálanyaga meglepő módon nem egyezik a német területen használtakkal, s legtöbb esetben egyedi dallamalak áll előttünk a korálkönyv tételeiben.¹⁰

A 18. század második feléből fennmaradt *Győri kézirat (korálkönyv)* mintegy 650 egyházi ének kottáját tartalmazza magyar, német és szlovák kezdősorral.¹¹ A kéziratos gyűjtemény, melynek korálanyaga szintén nem illeszkedik a német területen

⁸ CSEPREGI Zoltán 1999, 76.

⁹ FERENCZI Ilona 2004, 116.

¹⁰ Uo.

¹¹ STOLL Béla 2002, 1141.

használt repertoárba, ugyanakkor a többi korálkönyvtől is eltér, hasonlóképpen fontos adalék munkánkhoz.

Amennyiben a bennük található variáns többletinformációval járul hozzá a dallam alakulásának történetéhez, úgy két kevésbé jelentős orgonás gyűjteményt, Adam Skultéti 1798-as, *Melodyatura aneb Partytura* című korálkönyvét, valamint az 1814-es kőszegi kéziratos korálkönyvet is vizsgáljuk. A kiegyenlített írásmód miatt Skultéti korálkönyvének csaknem minden tétele helytelen ütemmutatóval és ütembeosztással szerepel, s a kőszegi gyűjteményben is gyakran láthatunk romlott dallamalakokat. Közléseiket tehát kevésbé tarthatjuk megbízhatónak, s nem vesszük őket olyan súllyal figyelembe az analízis során.

Az 1800 körül lejegyzett *Pozsonyi csonka korálkönyv* német korálokat tartalmazó, első része hiányzik, így sajnos nem tudjuk felhasználni az elemzéshez.

A dunántúli evangélikus egyházkerületben – a soproni főiskolai tanári kar kezdeményezésére – kiadványszerkesztő munka indult meg a 19. század közepén. Ennek gyümölcseként először *A szokottabb egyházi énekek egyhangú melódiái evangélikus iskolák használatára, s előmunkálatul egy kiadandó négyes chorálkönyvhöz* című kottás énekeskönyv jelent meg 1859-ben. Ezt követte az Altdörfer Keresztély által összeállított és 1873-ban kiadott *Chorálkönyv evangélikus gyülekezetek használatára*. A gyűjtemény második kiadására 1897-ben került sor. A *Chorálkönyv ágost. hitv. evang. egyházközségek használatára* címet viselő, 164 dallamot tartalmazó átdolgozást oly módon állították össze, hogy több, az első kiadásból hiányzó éneket felvettek, a használaton kívülieket pedig elhagyták.¹² Altdörfer az előszóban a szerkesztés szempontjai között említi az egységesítés fontosságát, s hogy ezért a különféle alakban élő énekeknek már többnyire csak egyetlen variánsát közli. A felsorolt, egyazon munkafolyamat részeként kiadott soproni könyvek közül az 1897-es kiadást tanulmányozzuk.

Néhány esetben az eperjesi tanítóképző tanárának, Kapy Gyulának az 1907-es, tankönyvként kiadott *Egyházi Zenekönyve*¹³ is említésre méltó kiegészítő adatokkal szolgált. Az első egyetemes, azaz mind a négy egyházkerület által elfogadott, Kapi Gyula nevéhez fűződő, 1912-es *Korálkönyv*¹⁴ annak ellenére is tartogatott hasznos

¹² KISS János 1951, 38.

¹³ KISS János 1951, 41.

¹⁴ KISS János 1951, 60.

információkat, hogy az általunk vizsgált korálok az Altdörferével megegyező dallamalakban – csupán fél helyett negyed alapértékkel – szerepelnek benne.

I. Énekeskönyvek, graduálok, szertartáskönyvek¹⁵

I. 1. Német források:

Crailsheim 1480 = *Crailsheimer Schulordnung*. Ludwigsburg Staatsarchiv, B 70, Nr.

41. Crailsheim, 1480

Mi Schöff 1513 = *Liederbuch Peter Schöff*. Mainz, 1513 (RISM 1513⁰²)

ErfL 1524^a = Erfurter Ferbfaß-Enchiridion: *Eyn Enchiridion oder Handbüchlein*.

Erfurt, 1524 (RISM 1524⁰³)

Mi Walt 1524 = Johann Walter: *Geystliche gesangk Buchleyn*. Wittenberg, 1524

(RISM 1524¹⁸)

⁸**LBI Nbg 1524^a** = Achtliederbuch: *Etlich Christlich lieder*. Nürnberg 1523/24 (RISM

1524¹²)

Rostock 1525 = Gesangbuch Joachim Slüter: *Ein gantz schone vnde seer nutte*

gesangk boek. Rostock, 1525 (VD16 E 1167)

LBI AgrJ um 1526/27 = Liedblatt Johann Agricola: *Ein neuwes lied*. Hagenau,

1526/27 (RISM 1527⁰¹)

²**LBI Augs 1530** = *Ain schöns newes Christlichs lyed*. [Augsburg], 1530 (RISM

1530⁰⁷)

BBr 1531 = Gesangbuch Michael Weiße: *Ein New Gesengbuchlen*. Jungbunzlau, 1531

(RISM 1531⁰²)

ErfR 1531 = Andreas Rauscher: *Geistliche lieder auffs new gebessert*. Erfurt, 1531

(RISM 1531⁰³)

Rostock 1531 = Gesangbuch Joachim Slüter: *Geystlyke leder*. Rostock, 1531 (VD16

G 930)

AugsF 1533 = *Form vnd ordnung Gaystlicher Gesang vnd Psalmen*. Augsburg 1533

(VD16 D 3)

¹⁵ Rövidítésként a szakirodalomban leggyakrabban használt jelölést – a német nyelvű énekeskönyvek esetében a DKL jelzetet – használjuk, ezek híján a megjelenés helye és éve jelöli a gyűjteményeket.

- WitK 1533** = Gesangbuch Josef Klug: *Geistliche lieder*. Wittenberg, 1533 (RISM 1533⁰²)
- LpzS 1539** = Gesangbuch Valentin Schumann: *Geistliche lieder*. Leipzig, 1539 (RISM 1539⁰⁴)
- Nürnberg ~1540** = Vierliederblatt Georg Wachter: *Ein gar Schöne histori*. Nürnberg, ~1540 (VD 16 G 3360)
- Mi KugJ 1540** = Hans Kugelmann: *Concentus Novi*. Augsburg, 1540 (RISM 1540¹³)
- Th Corv 1542** = Kirchenordnung Anton Corvinus: *Christliche Kirchen Ordnung*. Erfurt, 1542 (RISM 1542¹³)
- BBr-NbgGü 1544** = Gesangbuch Johann Horn: *Ein Gesangbuch der Brüder inn Behemen vnd Merherrn*. Nürnberg, 1544 (RISM 1544⁰¹)
- Mi WiR 1544** = Gesangbuch Georg Rhau: *Newe Deudsche Geistliche Gesenge*. Wittenberg, 1544 (RISM 1544¹³)
- LpzBa 1545** = Gesangbuch Valentin Babst: *Geystliche Lieder*. Leipzig, 1545 (RISM 1545⁰¹)
- Straß 1545** = *Ein New Auserlesen Gesangbüchlin*. Straßburg, 1545 (RISM 1545⁰⁵)
- Mi SpanJ 1545^{a-d}-II** = Gesangbuch Johann Spangenberg: *Cantiones ecclesiasticae Latinae*. Magdeburg, 1545 (RISM 1545¹⁴⁻¹⁷)
- LBL HermN um 1550** = Dreiliederblatt Nikolaus Herman: *Drey geistliche Weynacht lieder*. [Magdeburg?], ~1550 (RISM 1550⁰¹)
- LBL HermN 1551** = Liedblatt Nikolaus Herman: *Ein Geistlich Lied*. Kulmbach, 1551 (RISM 1551⁰⁴)
- Mi Rotb 1551** = *Nürnberger Bergkreyen*. Nürnberg, 1551 (RISM 1551⁰⁶)
- LpzBe nach 1553** = *Geistliche Lieder und Psalmen*. Leipzig, 1554 (RISM 1554⁰²)
- WB 671** = Friedrich Gutknecht: *Ein Schön New geistlich Lied vom Geistlichen Ackerman*. Nürnberg, ~1554 (VD16 S 3603)
- HermN-S 1560** = Nikolaus Herman: *Die Sontags Euangelia*. Wittenberg, 1560 (RISM 1560⁰⁸)
- HermN-H 1562** = Nikolaus Herman: *Die Historien von der Sindfludt*. Wittenberg, 1562 (RISM 1562⁰³)

- S 452** = Handschrift: *Etlich geistliche gsang und lieder*. 1562. Zentralbibliothek Zürich, S 452¹⁶
- Leis 1567** = Gesangbuch Johann Leisentrit: *Geistliche Lieder vnd Psalmen*. Bautzen, 1567 (RISM 1567⁰⁵)
- Schmalkalden 1568** = Christoph Fischer: *Christliche unnd einfeltige Erklerung der gnadenreichen Historien des Leydens und Sterbens*. Schmalkalden, 1568 (VD 16 V 1621)
- Ffm 1569** = *Kirchengesäng aus dem Wittenbergischen und allen andern den besten Gesangbüchern*. Frankfurt am Main, 1569 (RISM 1569⁰⁴⁻⁰⁶)
- Mi MagdJ 1572** = Tischgesänge Joachim Magdeburg: *Christliche vnd Tröstliche Tischgesenge*. Erfurt, 1572 (RISM 1572⁰⁷)
- Bonn 1575** = *Gesangbüchlein, Geistlicher Psalmen*. Bonn, 1575 (RISM 1575⁰³)
- Brem 1589** = *Geistlike Leder vnde Psalmen*. Bremen, 1589 (RISM 1589⁰¹)
- Dres 1597** = *Gesangbuch: Darinnen Christliche Psalmen*. Dresden, 1597 (RISM 1597⁰⁵)
- Kant Vulp 1609** = Melchior Vulpius: *Ein schön geistlich Gesangbuch*. Jena/Erfurt, 1609 (RISM 1609¹²)
- Kant Schein 1627** = Johann Hermann Schein: *Cantional, oder Gesangbuch*. Leipzig, 1627 (RISM 1627¹⁰)
- PraxBlm 1679** = Johann Crüger: *[Praxis pietatis melica.]* Editio XX. Berlin, 1679 (RISM 1679⁰⁸)
- Leutschau 1686** = *Christliches Neu=vermehrtes und verbessertes Gesangbuch*. Leutschau (Löcse), 1686
- Frey-G 1708** = Gesangbuch Johann Anastasius Freylinghausen: *Geist-reiches Gesang-Buch*. Halle, 1708 (RISM 1708⁰⁴)
- Frey-N 1714** = Gesangbuch Johann Anastasius Freylinghausen: *Neues Geist-reiches Gesang-Buch*. Halle, 1714 (RISM 1714⁰⁶)
- Pressb 1716** = *Neu=vermehrtes Preßburgisches Gesang=Buch*. Preßburg (Pozsony), 1716
- Oedenb/Pilgram 1746** = Johann Siegmund Pilgram: *Oedenburgisches Täglichen Früh= und Abend=Gebeth*. Oedenburg (Sopron), 1746

¹⁶ A Zentralbibliothek Zürich katalógusa:
http://www.zb.uzh.ch/Medien/spezialsammlungen/handschriften/nachlaesse/neuere_handschriften_bo ok_klein.pdf Letöltés ideje: 2015. 09. 10.

EKG 1950 = *Evangelisches Kirchengesangbuch*. Stammausgabe Kassel, 1950

EG 1994 = *Evangelisches Gesangbuch*. Stammausgabe, 1994

I. 2. Egyéb külföldi források:

MED = *Medingeni kézirat*. Zisterzienserinnen-Stift Alt-Medingen, ~1340 (Augsburg, Universitätsbibliothek, Cod. 220/14)

MÜN² = *Müncheneri kézirat*. 1479 (Bayerische Staatsbibliothek München, Cod. lat. 5023)

MOS = *Moser-kézirat*, ~1510 (Hans Joachim Moser hagyatéka, München)

London ~1535 = Miles Coverdale: *Goostly psalmes and spirituall songes*. London, ~1535

L.U. = *Liber Usualis*, Solesmes, 1896

I. 3. Magyar források:

Zsigmond-kori Töredék = *Zsigmond-kori Töredék*. 15. sz. eleje / Kassa környéke, ~1430 (Országos Széchényi Könyvtár Clmae 534)

Nádor-kódex 1508 = *Nádor-kódex*. Magyar nyelvű kézirat (Cod. Hung. 1.) 1508, Kiadása: Pusztai István. Budapest, 1994. (Régi Magyar Kódexek 16.)

HG 1560–61 = Huszár Gál: *A keresztyéni gyülekezetben valo isteni dicheretec*. Magyaróvár, Kassa, Debrecen, 1560–1561 (RMNy 160)

Debrecen 1616 = Újfalvi Imre Református énekeskönyv: *Keresztyeni enekék*. Debrecen, 1616 (RMNy 1107/1)

Spá 1619 = *Spáczai Graduál*. Debrecen, 1619, (Stoll 38.)

Lőcse 1629 = *Keresztyéni enekék*. Lőcse, 1629 (RMNy 1438)

Lőcse 1635 = *Keresztyéni isteni dicséreték*. Lőcse, 1635 (RMNy 1628)

EpG 1635–52 = *Eperjesi graduál*. Eperjes, 1635(–1652) (Stoll 57.)

CC 1651 = Szöllősi Benedek: *Cantvs catholici*. Lőcse, 1651 (RMNy 2381)

Lőcse 1673 = *Az Sz. David profetának*. Lőcse, 1673 (RMK I 1155/B)

ZMK é.n. = *Zengedező mennyei kar, é.n.* Első megjelenés Lőcsén: 1692–1696 (RMK I. 1589a)

ZMK 1780 = *Zengedező mennyei kar, második típusú bővített kiadás*. 1780, első megjelenés: 1735

ÚZMK 1770 = *Új zengedező mennyei kar*. [Sopron], 1770. – Az ÚZMK-nak ezt a kiadását használjuk, de utalunk az ÚZMK első megjelenésére: ÚZMK 1743.

- D 1778** = Az ún. „Öreg” debreceni énekeskönyv: *Isten' közönséges tiszteletére rendeltetett énekes könyv*. Debrecen, 1778
- DH 1780** = Debreceni halottas: *Halott temetéskorra való énekek*. Debrecen, 1780
- Rdt 1805** = Régi dunántúli énekeskönyv: *Új énekeskönyv*. Pozsony, 1805
- NGy 1811** = Nagy-Győri énekeskönyv: *Keresztény új énekes könyv*. Győr, 1811
- Bcs 1847** = Békéscsabai énekeskönyv. Békéscsaba, 1847
- Dt 1911** = Dunántúli énekeskönyv: *Keresztény énekeskönyv*. Budapest, 1911
- Sz 1937** = Evangélikus keresztyén énekeskönyv. Szarvas, 1937
- RÉ 1948** = Református énekeskönyv. Budapest, 1948
- Dt+ 1955** = Keresztyén Énekeskönyv. *A dunántúli evangélikus énekeskönyv rövidített kiadása új résszel*. Budapest, 1955
- EÉ 1982** = Evangélikus énekeskönyv. Budapest, 1982
- GyLK 2007** = Evangélikus istentisztelet – Gyülekezeti liturgikus könyv. Budapest, 2007

II. Hangszeres gyűjtemények¹⁷

- Ltk 1660–70** = *Lőcsei tabulatúrák könyv*. 17. századi kézirat
- Sopron 1725** = Soproni kéziratos korálkönyv: *Deutsche Partitura Choralis*. Sopron, 1725¹⁸
- Gy kz** = *Győri kézirat. Evangélikus korálkönyv*. Győr, 18. sz. második fele
- Brno 1798** = *Adam Skultéti korálkönyve*. Brno, 1798
- Kőszeg 1814** = *Kőszegi korálkönyv*. Kőszeg, 1814
- Sopron 1897** = Altdörfer Keresztély: *Korálkönyv, 2. kiadás*. Sopron, 1897
- Kapy 1907** = Kapy Gyula: *Egyházi Zenekönyv*. Budapest, 1907
- Kapi 1912** = Kapi Gyula: *Korálkönyv*. Budapest, 1912

¹⁷ A hangszeres gyűjteményekre a magyar nyelvű szakirodalomban használt rövidítéssel, vagy a megjelenés helyével és évével hivatkozunk a dolgozatban.

¹⁸ Bemutatja: FERENCZI Ilona 2004, 116.

ELEMZÉSEK

BEVEZETŐ

Az *Előszó*ban meghatározott szempontok alapján a kutatásba bevont énekanyag tizenegy szerző összesen húsz énekét foglalja magába. Az egyes énekek elemzését a keresés megkönnyítése érdekében az EÉ 1982 sorrendjében, és annak számozásával közöljük. Három tételt kell kiemelnünk, melyek az EÉ 1982 szerző-, illetve forrásmegjelölései alapján az általunk tárgyalt repertoárba tartoznak, a dolgozatban azonban mégsem kapnak helyet:

Az Erasmus Alber (~1500–1553) reformátor, Luther-tanítvány szövegeként feltüntetett, 193-as, *Nincsen több más, csak öt forrás* című énekkel kapcsolatban sem Alber szerzőségére, sem a tétel 16. századi eredetére nem találtunk bizonyítékot a szakirodalomban.¹⁹ Az éneket ezért nem vontuk be a vizsgálatba.

A 259-es, *Ó, maradj velünk, Krisztusunk* első verse Philipp Melanchthon (1497–1560) nevéhez fűződik. Ez azonban nem német korál, hanem Melanchthon *Vespera jam venit* című latin disztichonja, melynek ismeretlen fordítótól származó, német verziója csak később, 1579-ben jelent meg nyomtatásban. Az EÉ 1982 Nikolaus Hermant jelöli meg az első versszak átdolgozójaként, az ő közreműködését a felhasznált himnológiai munkák azonban nem igazolták.²⁰ Az ének további strófái a 16. század második felében keletkeztek.

A 157-es, *Egy zsenge rózsatőről* című ének gyökerei a reformáció előtti időkre nyúlnak vissza, német szöveggel való megjelenése azonban csak későbbre, a 16. század végére tehető.²¹ A német nyelvű szövegverzió kialakulása így minden valószínűség szerint kívül esik a dolgozatban meghatározott időbeli kereteken.

Az énekek elemzései négy részre tagolódnak. A szöveg (I.), és a dallam (II.) himnológiai adatainak felsorolása után az ének részletes elemzése (III.) következik. A fejezeteket *Javaslat* című bekezdés zárja (IV.), amely az elemzés megállapításait összegzi, s kritikai megjegyzéseket, valamint esetleges revideálási javaslatot tesz

¹⁹ Christian Wilhelm Stromberger Erasmus Alber műveit tartalmazó kiadása nem listázza a tételt. A szerzőséget későbbi kutatások sem igazolták. STROMBERGER, Christian Wilhelm 1857, 30–31.

²⁰ DKL III., 216.

²¹ HEG III. 2000/2., 17.

Az I. 1. alpontban a legkorábbi német szövegforrásokat a *Das deutsche Kirchenlied* (DKL) jelzeteivel, a *Répertoire International des Sources Musicales* (RISM) repertórium számával, illetve a 16. századi, német nyomtatványokat tartalmazó *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts* (VD 16) jegyzék számával jelöljük. Az énekek sorszámát, vagy ennek híján a lapszámot szinte valamennyi itt említett forrás esetében feltüntetjük; néhány nehezen hozzáférhető gyűjteménynél azonban mellőzzük ezt az adatot. Megadjuk a Philipp Wackernagel *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts* című antológiája szerinti (W I–V.), és az 1994-es *Evangelisches Gesangbuch*-ban (EG 1994) látható számot, valamint hogy a *Handbuch zum Evangelischen Gesangbuch* (HEG) himnológiai munka III. kötetének mely füzetében olvashatunk bővebb elemzést az énekről. A szerző megnevezése után az EG 1994, vagy amennyiben az ének nem szerepel a mai német énekeskönyvben, úgy a legkorábbi forrás szövegalakjának szótagszámát és rímképletét tüntetjük fel.

Az I. 2-es alpontban a magyar szöveg forrásait és műfaját a *Répertoire de la poésie hongroise ancienne* (RPHA) repertóriumra hivatkozva közöljük. A legkorábbi magyar fordítás készítőjét – amennyiben ismert – az *Eredeti szerző/fordító* pontban nevezzük meg. Az EÉ 1982-ben szereplő szövegalak szerzőjének, illetve fordítójának megnevezésében az énekeskönyv jegyzékein kívül Trajtler Gábor *Énekeskönyv 1982* című cikkének adatközlésére támaszkodunk.²² A szótagszámot és a rímképletet az EÉ 1982 szövegverziója alapján adjuk meg.

A II. 1. alpontban a német dallamok legkorábbi forrását a DKL- és a RISM-jelzet mellett Johannes Zahn *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder*, valamint Wilhelm Bäumker *Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen* című antológiáinak sorszáma jelöli. Emellett megadjuk a dallam EG 1994- és DKL-számát, a dallamszerzőt, a dallamszerkezetet, a kadenciarendet, valamint utalunk a HEG III. analízisére.

A II. 2-es alpontban a magyar dallamnak a *Régi Magyar Dallamok Tára* (RMDT I-II.) kötetekben kapott száma, legkorábbi kottás előfordulása, a jelenlegi dallamalak szerkezete, kadenciarendje, valamint az EÉ 1982 forrás-, illetve szerzőmegjelölése található.

²² TRAJTLER Gábor 2007, 20–45.

A III. rész a német szöveg, a magyar fordítás, majd a német, s végül a magyar dallamhasználat részletes bemutatását tartalmazza. Amennyiben valamely éneknél a szöveg és a dallam eredete szorosabban összefonódik egymással, úgy az elemzés felépítésén ennek megfelelően változtatunk. A leírásban a szöveg és a dallam keletkezési körülményein, megjelenési formáin, szerzőjének rövid bemutatásán kívül az ének egyházi évben való elhelyezkedését, liturgikus funkcióját, valamint az istentiszteleti rendben elfoglalt helyét is bemutatjuk. A német versek, illetve magyar fordításaik formai, műfaji és tartalmi elemzése a verstan és a teológia irányába is utat nyit, analíziseinkben azonban csupán a szótagszám, a rímképlet, a versforma, valamint a feldolgozott igehely megnevezésére szorítkozunk.

A német és magyar szövegekből vett idézetek esetében az adott gyűjtemény írásmódját követjük. A hangneveket a könnyebb érthetőség kedvéért nem az egyes gyűjtemények hangnemei, hanem a dallami függelékünkben használt előjegyzés szerint adjuk meg, hogy a különböző variánsok összehasonlítását megkönnyítsük.

A IV. pont az analízis következtetéseire támaszkodva igyekszik megválaszolni a kérdést: kell-e, illetve érdemes-e változtatni az EÉ 1982 szöveg-, vagy dallamközlésén. Ha a revideálás indokoltnak tűnik, e bekezdés tartalmazza a kritikai javaslatot a jövőben előkészítendő énekeskönyv számára. A dallamok esetében a közreadás javasolt alakját a dallami függelékben tesszük közzé.

Az elemzésbe bevont énekek majdnem mindegyikét érinti az énekeskönyvben általánosan jelentkező dallamközlési probléma: a lejegyzés alapértékének kérdése. Az EÉ 1982 ugyanis a korábban megszokott fél helyett nyolcad alapértékekkel közölte a páros ütemű énekeket.²³ Ferenczi Ilona *Hogyan tovább? Még mindig az evangélikus énekeskönyv jövőjéről* című 2001-es cikke többek között ezzel a problémakörrel is részletesen foglalkozik, és kimutatja, hogy ez a notáció több szempontból is helytelen döntésnek bizonyult.²⁴ Az apró ritmusértékek használata ugyanis a gyülekezeti éneklés túlhajszoltságához vezetett. Az EÉ 1982 német koráljai – az eredeti dallamalakhoz képest, de a korábbi, hazai használattal összehasonlítva is – általában kevesebb díszítőhangot tartottak meg, ami szintén elősegítette az énektempó felgyorsulását. A páros és páratlan ütemű tételek kottaképe ráadásul nem egységes: előbbiek nyolcad, utóbbiak pedig negyed alapértékkel kerültek be a gyűjteménybe. A nyolcad alapú lejegyzés az orgonakíséret jellegét is határok közé szorítja, ami miatt a 17–18. századi

²³ TRAJTLER Gábor 2007, 41.

²⁴ FERENCZI Ilona 2001, 104–106.

korálkíséretet, köztük Bach értékes, szép harmonizációinak használatáról is le kell mondanunk. Ferenczi rámutat: az alapérték egységesítése – ha a teljes énekanyagra nem is alkalmazható – egy stíluskörön belül feltétlenül indokolt. Mindezek tükrében a dolgozatunkban tárgyalt tételek esetében a negyed alapérték használatát javasoljuk, amely középutat jelent a régi fél-negyed, és a jelenlegi nyolcad-tizenhatod írásmód között, kiegyensúlyozott tempót sugall, és a díszítőhangoknak is helyet hagy.

43. A menny Urának tisztelet²⁵

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: Rostock 1525, I 3 (első megjelenés, alnémet szöveg), VD16 E 1167; LpzS 1539, 87 (első megjelenés, felnémet szöveg), RISM 1539⁰⁴; W III/616.; EG 1994, 179; HEG III. 2000/6–7, 32.

Szerző: Nicolaus Decius,²⁶ 4. vsz.: Joachim Slüter (?)

Szótagszám: 8-7-8-7-8-8-7

Rímképlet: a b a b c c d

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: ZMK 1692–1696, 123 (RMK I. 1589a, első megjelenés); ZMK é.n., 193 (első megjelenés)

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: ZMK 1780, 90; ÚZMK 1743 és ÚZMK 1770, 189; NGy 1811, 76; Rdt 1805, 135; Dt 1911, 1

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: Túrmezei Erzsébet, Dóka Zoltán (?)²⁷

Műfaj: Gloria-ének

Szótagszám: 8-7-8-7-8-8-7

Rímképlet: a b a b c c d

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: London ~1535, 21 (első megjelenés); ZAHN III/4457.; DKL III/1.3 Ei2; EG 1994, 179; HEG III. 2000/6–7, 32.

Dallamszerző: Nicolaus Decius (?)

Dallamszerkezet: A B A B C D E

Kadenciarend: 3 1 3 1 2 3

²⁵ DOBSZAY László 1995/385.

²⁶ A keresztnév írásmódjában mind a német, mind a magyar szakirodalomban kétféle alak fordul elő: Nicolaus, ill. Nikolaus. Értekezésünkben a DKL írásmódjára támaszkodva a „Nicolaus” formát használjuk. DKL III., 139.

²⁷ TRAJTLER Gábor 2007, 29.

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: Ltk 1660–70, 49 (első megjelenés); RMDT II. 180. o.

EÉ forrásmegjelölés: –

EÉ dallamszerző: Nicolaus Decius (?)

Dallamszerkezet: A B A B C D E

Kadenciarend: 3 1 3 1 2 3

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

Az énekszöveg első három versszakának szerzője Nicolaus Decius (~1485 Hof/Saale – 1546 után Mühlhausen) – eredeti nevén Deeg, vagy Tech, – tanár, reformátor, lelkes és kántor.²⁸ Művészeti és jogi tanulmányai után 1519-ben vonult be a steterburgi bencés kolostorba; ezen a szolgálati helyén sajátította el a délnémet nyelvet, melyen később mindhárom énekének szövegét készítette.²⁹ A mise három ordináriumtétele, a Gloria, a Sanctus és az Agnus Dei alapján írt *Allein Gott in der Höh sei Ehr, Heilig ist Gott, der Vater* és *O Lamm Gottes, unschuldig* kezdetű énekei valószínűleg 1522 nyara és 1523 tavasza között keletkeztek.³⁰ Ez a szisztematikus, liturgiai szempontú énekköltés a lutheránus egyházzene történetében különleges jelentőséggel bír. Decius három kompozíciója ugyanis, melyeket a reformáció legrégebbi énekeinek is neveznek, időben megelőlegezte Luther egyházzenei elképzeléseit. A wittenbergi reformátor mintegy fél évvel Decius koráljainak feltételezett keletkezési dátuma után komponálta első énekét két szerzetestársa 1523 júliusában bekövetkezett mártírhalálának emlékére, ez azonban még nem liturgiai céllal, hanem csupán a megrendítő esemény hatására keletkezett.³¹ Luther 1524-ben munkatársához, a humanista és teológus Georg Spalatinhoz írott levelében körvonalazta egyházzenei koncepcióját, azaz hogy milyen szerepet szán a gyülekezeti éneknek az istentisztelet keretén belül, s fogalmazta meg az anyanyelvű strófikus énekek komponálása iránti igényt.³² Ekkorra már mindhárom Decius-ének elkészült, s eleget tett mindazoknak a kritériumokat, melyeket Luther ekkor megfogalmazott.

²⁸ DKL III., 139.

²⁹ HEG II. 1999, 73.

³⁰ DKL III., 73.

³¹ RÖBLER, Martin 2001, 38.

³² ALBRECHT, Christoph 1995, 19.

Decius már 1519-ben, wittenbergi stúdiumának megkezdése előtt átadta magát a reformáció eszméinek.³³ Az egyetemen aztán Luther is tanította őt, s feltételezhetően jó viszony alakult ki közöttük.³⁴ Erre enged következtetni az a tény, hogy tanulmányai után, 1524-ben a reformátor közbenjárására került Stettinbe (Szczecin, Lengyelország), Bogislav von Pommern herceg udvarába prédikátornak.³⁵ Éppen ezért tarthatjuk különösnek, hogy Luther nem vette fel Decius énekeit istentiszteleti rendjébe.³⁶ Az általános vélekedés szerint ennek oka az, hogy Luther egyértelműen el akart határolódni a reformáció genfi ágával szimpatizáló Deciustól.³⁷

Láthatjuk, hogy Decius énekköltői jelentősége sokrétű, s hogy több szempontból is érdemes összehasonlítani, illetve párhuzamba állítani Lutherrel. Egyrészt a lutherihez hasonló irányt mutat egyházzenei elképzelése, amely három éneke alapján is jól körvonalazódik: parafrázisai mind szövegükben, mind dallamukban gregorián ordináriumtételre vesznek alapul, s a törekvés, hogy a strófikusság kialakításához szükséges legkevesebb változtatás essen a tételre, szemmel látható. Másrészt – akárcsak Luther – Decius is tanult zenész volt, prédikátorként működött,³⁸ s koráljainak mind szövegét, mind dallamát maga készítette. Harmadrészt, kompozícióit, melyeket a legősibb evangélikus gyülekezeti énekeként tartunk számon, Decius a wittenbergi reformátort időben mintegy fél évvel megelőzve, a vele kötött ismeretsége előtt komponálta.

A szövegek nem Decius anyanyelvén, hanem az általa csak később elsajátított délnémet nyelvjárásban íródtak.³⁹ E szövegverzió elsőként Joachim Slüter német reformátor (~1490–1532) *Ein gantz schone vnde seer nutte gesangk boek* című, kotta nélküli énekeskönyvében jelent meg 1525-ben (Rostock 1525). Slüter az eredetileg három versszakos szöveget egy negyedikkel megtoldva közölte. Nem bizonyított, de elképzelhető, hogy ez a kiegészítés tőle magától származik.⁴⁰ Az első északnémet szövegvariánst és egyben a legkorábbi kottás megjelenést Valentin Schumann

³³ CSOMASZ TÓTH Kálmán 1971, 104.

³⁴ HEG II. 1999, 73.

³⁵ KULP, Johannes 1959, 100.

³⁶ HEG II. 1999, 73.

³⁷ A genfi tanok akkor tettek hatást a prédikátorra, amikor Mühlhausenben hitük miatt üldözött németalföldi menekültekkel került kapcsolatba. HEG II. 1999, 73.

³⁸ Barnsteinben kántor, Albrecht von Preußen königsbergi udvarában pedig másodkántor volt a *Nun lob, mein Seel, den Herren* című koráldallamot szerző Hans Kugelman mellett, valamint ugyanitt másodpredikatori pozíciót töltött be. HEG II. 1999, 73.

³⁹ CSOMASZ TÓTH Kálmán 1971, 104.

⁴⁰ DKL III., 139.

Geistliche lieder című, Lipcsében kiadott, 1539-es énekeskönyvében találjuk (LpzS 1539).⁴¹

Koncepciózus énekköltői tevékenységre utal, hogy a különböző formájú és hosszúságú liturgikus tételekre épülő három Decius-ének azonos szerkezeti felépítést mutat. Eredetileg mindhárom korál három versszakos volt, s a középkori énekköltésben kedvelt, később Luther-strófaaként elterjedt formában íródott, amely a bar-forma speciális, 8-7-8-7-8-8-7 szótagszámú variánsa.⁴² Míg az Agnus-parafrázis esetében kézenfekvő a hármas tagolás, addig a Gloria-ének három strófába való beosztása kompromisszumokat igényelt. A versszakok különböző hosszúságú szakaszokat dolgoznak fel, így a liturgikus szöveg egyes elemei több, mások kevesebb hangsúlyt kapnak Decius parafrázisában. Az első strófa a Lk 2,14-en alapuló rövid igeszakaszt („Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis”), a második versszaka az Atyát („Laudamus te [...] Deus Pater omnipotens”), a harmadik pedig a Fiút dicsőítő szövegrészt („Domine Fili unigenite [...] Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis.”) dolgozza fel. A Gloria záró szakasza („Quoniam tu solus Sanctus...”) hiányzik a korálszövegből, s így az ének nem dicsőítéssel, hanem könyörgéssel zárul. Figyelemre méltó az ének kezdősorában megjelenő tartalmi hangsúlyeltolódás, amely a „gloria = Ehre” helyett az „allein” szóval való indítás révén jön létre, s így – a lutheri alapgondolatot erősítve – hitvalló jelleget is magában hordoz. A második versszak a dicsőség („propter magnam gloriam tuam”) említése helyett inkább az isteni hatalom („omnipotens”) körülírását tűzi ki céljául („Das du Gott vater ewiglich regierst on alles wancken: Gantz ungemessen ist deine macht, fort geschicht was dein will hat gedacht”). A harmadik versszakban pedig a „qui sedes ad dexteram Patris” mondanivalója szorul háttérbe, s ezzel együtt egy formai elem, a háromszori „qui tollis... qui tollis... qui sedes...” megszólítás is hiányzik.

Bizonyára ezek a sajátosságok késztették a negyedik versszak íróját a Szentháromság-tartalmúvá strófa beillesztésére, melynek köszönhetően az ének közelebb került az eredeti liturgikus szöveghez. A harmadik versszakot záró „Amen” szó a bővülés miatt „aller”-re cserélődött. A betoldásnak köszönhetően a szöveg Szentháromságot dicsőítő karaktere oly mértékben háttérbe szorította az eredeti tartalmat, hogy a későbbi német énekeskönyvek a Szentháromság ünnepe utáni időszakhoz rendelték Decius Gloria-énekét. Az 1950-es *Evangelisches*

⁴¹ HEG III. 2000/6–7., 33.

⁴² Meghatározásáról bővebben lásd: FRANK, Horst Joachim 1988, 8.13.

Kirchengesangbuch (EKG 1950) szerkesztői azonban – a liturgikus rendeltetést figyelembe véve – az istentisztelet állandó tételei között helyezték el a korált.

A vizsgált, magyar területen használatos német nyelvű énekeskönyvek mindegyike – az 1686-os, löcsei *Christliches neu vermehrtes und verbessertes Gesangbuch* (Leutschau 1686), Johann Anastasius Freylinghausen hallei *Geistreiches Gesangbuch*-kiadása (Frey-G 1708), az 1716-os *Neu vermehrtes Preßburgisches Gesangbuch* (Pressb 1716) és Johann Siegmund Pilgram 1746-os, *Oedenburgisches Tägliche Früh- und Abend-Gebet* című, soproni gyűjteménye (Oedenb/Pilgram 1746) – a korál teljes, négy versszakos alakját tartalmazza, szövegközléseik a LpzS 1539-beli alakhoz képest csupán kisebb, írásmódbeli eltéréseket mutatnak. Mind a négy énekeskönyv a Szentháromságról szóló fejezetbe sorolja a korált.⁴³ A Leutschau 1686 helytelenül „D. Nicol. Selneccerus”-t jelöli meg szerzőként.

III. 2. Magyar szöveg

Decius énekének magyar fordítása még a 17. században keletkezett.⁴⁴ A legkorábbi forrás, a Zengedező mennyei kar (ZMK é.n., RMK I. 1589a), valamint az Új zengedező mennyei kar (ÚZMK 1770) és a Zengedező mennyei kar, második típusú bővített kiadása (ZMK 1780) majdnem azonos alakban, ám más-más fejezetben közlik.⁴⁵ A ZMK é.n. a *Külömb-külömb-féle énekek* részbe illesztette, az ÚZMK 1770 a Szentháromság ünnepéhez kapcsolódva – a *Szent Háromságról Való Hymnusok* fejezetbe, a ZMK 1780-ban pedig a *Vasárnapi énekek* fejezetben találjuk meg *Szent Háromság* cím alatt. Az ismeretlen fordítótól származó magyar szöveg pontosan adja vissza az eredeti német ének tartalmát. A szótagszám versszakonként eltérő, általában 8-8-8-8-9-8-8-as, olykor 8-8-8-8-9-9-8-as képleteket láthatunk. Az ÚZMK 1770 egységesen minden sorban 8-as szótagszámúra korrigálta a fordítást. A német szöveg kezdőszavaként megjelenő „allein” nem jelenik meg a magyar szövegverzióban. Szembetűnő hiányossága még a fordításnak, hogy a harmadik versszakból kimaradt az „erbarm dich unser” kérés, mely az eredeti liturgikus tételnek tartalmilag és formailag is fontos eleme („miserere nobis”).

⁴³ Mivel e német nyelvű források lényegében az EG 1994-gyel megegyező alakban közlik a korált, ezért szövegtáblázatunkban csak ez utóbbit közöljük.

⁴⁴ H. HUBERT Gabriella 2004, 313.

⁴⁵ FRIEDRICH Károly 1944, 92.

Az 1805-ös Régi dunántúli énekeskönyv (*Új énekeskönyv*, Rdt 1805) az ÚZMK 1770-nel majdnem teljesen megegyező alakban közli a szöveget *A Szentháromságról* szóló fejezetében. Egyedül a harmadik versszak zárósorában láthatunk változtatást, melyben már a legkorábbi magyar fordítás is jelentősen eltért az eredeti német szövegtől. Ám a Rdt 1805-ben sem került vissza az énekbe a hiányzó „miserere nobis” könyörgés. Ezt a tartalmi hiányt elsőként az 1811-es Nagy-Győri énekeskönyv (*Keresztény új énekes könyv*, NGy 1811) pótolta, mely teljesen új fordítást tartalmaz. Az éneket itt *Az Istenről és annak tulajdonságairól* szóló *Létele és természete* című részben találjuk. Talán épp a fejezethez való tartalmi illeszkedés kedvéért kerültek előtérbe a szövegben Isten tulajdonságai – „jóltévő” (1. vsz., 3. sor), „bölcstörő” (2. vsz., 3. sor), „hív vezérünk” (2. vsz., 3. sor), „bűnösök váltsága” (3. vsz., 5. sor). A rím kedvéért a negyedik versszak első fele egyes szám első személyben szólal meg („óh szent lélek... amíg élek”), míg a latin liturgikus szöveg, a német korál, illetve a korábbi magyar fordítások is mindvégig többes szám első személyben fogalmaznak. A legtöbb eltérést mégis a harmadik versszakban láthatjuk, ahol a liturgikus szöveg „Agnus Dei” szakasza, valamint a deciusi „du stiller unsers haders” („háborúknak eloltója”) mondata vallási közhelyeknek estek áldozatul: „Üdvösségére mindennek Megváltónkká tett hűséged! Bűnösök váltsága lettél, Örök életet szerzettél”. E változtatások, valamint a személyesebb hangvétel messze vitték a szövegverziót eredeti, a liturgikus szerep által meghatározott hangvételétől.

Akárcsak a NGy 1811, a 20. századi evangélikus énekeskönyvek is létrehozták saját, új szövegverziójukat Decius Gloria-énekére. Az 1911-es Dunántúli Énekeskönyv (*Keresztény Énekeskönyv*, Dt 1911) szövegalakjában képszerű megfogalmazások („Védő szárnyal minket befed”; „Légy ösvényünk világa”), érzelmes fordulatok („Hálás szívvel magasztaljuk”; „Kik hozzád hívek maradnak, Boldogok már e földön”) és semmitmondó teológiai frázisok kerültek a szövegbe („Örök az ő jósága”; „Hű gondviselésed”; „Áldunk segítségédért”) kaptak helyet. Kiss János rámutat: a negyedik versszak teológiaiilag is szegényedett azáltal, hogy a szöveg „hű gyámolunk”-ként szólítja meg Krisztus, nem pedig Megváltóként, ahogyan azt a ZMK-kötetekben és a Rdt 1805-ben láthatjuk.⁴⁶ Eltekintve az első versszakban szereplő „Ég és a föld őt áldja” megfogalmazástól, mely a liturgikus tétel „in excelsis

⁴⁶ KISS János 1950–1952, 1.

[...] in terra” kifejezéseit emelte be az énekbe, a Dt 1911 szövegverziójában háttérbe szorult a liturgikus tétel himnikussága, dicsőítő jellege.

Míg a Dt 1911 esetében a Rdt 1805 verziójához való igazodást lehet sejteni, addig az EÉ 1982 variánsánál egyértelműen látható az eredeti német szöveghez való közeledés szándéka. Az énekeskönyv függeléke Túrmezei Erzsébetet jelöli meg a szöveg átdolgozójaként, Trajtler Gábor a gyűjteményt bemutató, 2007-es cikkében pedig Dóka Zoltánnak és az énekeskönyv szövegi bizottságának közreműködését említi.⁴⁷ Az EÉ 1982-beli fordítás prozódiaja jól illeszkedik a hármasszöveghez. Néhány helyen túlzó („Elnémul harc és gyűlölet”; „E szép, csodás világ”; „kérő sóhajunk”), vagy szokatlan kifejezésekkel találkozunk („ártó vészek”; „bízunk bátran”). A teljes éneket az általános *Dicséret*ek fejezetben találjuk, első két versszakát pedig a négyes számú, böjti liturgikus rend Gloria-tételeként. Így – bár a szöveg feltételezett keletkezési ideje és az alapul vett gregorián dallam egyházi évben elfoglalt helye inkább húsvéti használatot indokolna – az EÉ 1982 az első magyar énekeskönyv, amely a korált liturgikus funkciójában is alkalmazza.

III. 3. Német dallam

A dallam legkorábban a LpzS 1539-ben szerepel német szöveggel, ám a négy évvel korábbi angol forrás, Miles Coverdale 1535-ben, Londonban kiadott *Goostly psalmes and spiritual songes* című gyűjteménye is tartalmazza azt angol szövegfordítással (London ~1535).⁴⁸ Schumann-nál a kezdőszó „-lein” szótagjára nem félkotta, hanem két negyedértékű hang jut, ami az alnémet írásmódra vezethető vissza („Alleyne”).⁴⁹ A Schumann-féle dallamalakokkal szinte teljesen megegyező variánst közöl Johann Spangenberg 1545-ben, Magdeburgban kiadott, *Cantiones ecclesiasticae Latinae* című énekeskönyve is (Mi SpanJ 1545^{a-d}-II), melyben az ismétlőjel utáni második és harmadik hang (*g-a*) helyett *a-h* szerepel.

Decius valószínűleg konkrét gregorián tételek szövegét és dallamát vette alapul énekei megírásakor.⁵⁰ Az *Allein Gott in der Höh sei Ehr* mögé a húsvéti *Lux et origo* mise Gloria-tételét helyezhetjük.⁵¹ Decius gyakorlatiasságát mutatja, hogy a dallamalkotáshoz a teljes gyülekezet által énekelt, „Et in terra pax...” résszel kezdődő

⁴⁷ TRAJTLER Gábor 2007, 29.

⁴⁸ HEG III. 2000/6–7., 35.

⁴⁹ ZAHN III/4457.

⁵⁰ HEG III. 2000/6–7., 101.

⁵¹ HEG III. 2000/6–7., 35.

zenei anyagot használta fel, a „Gloria in excelsis Deo” intonációt nem. A dallamkivágot az „Adoramus te” szövegrésznél szakad félbe, tehát nem követi a Gloria formai tagolódását. A liturgikus- és a gyülekezeti ének közötti legfontosabb zenei különbség is ebből fakad: míg az alapul vett gregorián dallam 4. tónusú, addig a korál – az „Adoramus te” szakasz zárlatának köszönhetően – ión hangnemű. Dallami táblázatunkban a gregoriánt az összehasonlíthatóság kedvéért transzponálva közöljük, az elemzésben említett hangneveket is e szerint a transzpozíció szerint nevezzük meg.

A bar-formájú ének Stollen része nem tartja meg a gregorián tétel „...hominibus / bonae...” szavai között található eredeti tagolódását: az első sor az „Et in terra pax”, a második pedig a „hominibus / bonae voluntatis” hangjait használja. A három korálsorból álló Abgesang szakaszban azonban a szerző láthatóan ragaszkodott a liturgikus tétel szakaszhatáraihoz: „Laudamus te. Benedicimus te. Adoramus te”. Decius szinte minden korálsorban más és más kompozíciós technikával formálta meg a gregorián dallamot: hol szinte hangról hangra, hol kibővítve, hol pedig egyszerűsítve emelte be azt énekébe. Míg az első sor – a hangismétléseket kihagyva – az „Et in terra pax” szövegrész minden főhangját tartalmazza, addig a második sor leegyszerűsíti a „hominibus / bonae voluntatis” *b–f* kvartot bejáró dallamát, és szoprán-klauzulával látja el azt. Hogy az Abgesang szakasz elején szabályos szekvenciát kapjon, Decius kibővítette, s ez által a következő sor dallamához igazította a „Laudamus te” eredetileg csak *f* és *a* között mozgó dallamát, mely így egészen a *b*-ig ível és vezetőhangos zárlatot hoz. A korál zárósorának alapjául szolgáló, terc-ambitusú „Adoramus te” szakasz felfelé *b*-ig, lefelé pedig *e*-ig bővült.

Bár Luther teológiai okokból teljesen elhatárolódott Deciustól, e népies egyszerűségű, kedvelt dallamot mégis megtaláljuk Valentin Babstnak a reformátor előszavával ellátott, 1545-ös énekeskönyvében (LpzBa 1545), melyben sem a dallam, sem a hozzárendelt *All Ehr und Lob soll Gottes sein* kezdetű szöveg szerzője nincs feltüntetve.⁵² A verselését tekintve Deciusénál kevésbé színvonalas, ám német területen később igen népszerű és elterjedt énekszöveg kapcsán máig vitatott Luther szerzősége.⁵³

⁵² HEG III. 2000/6–7., 33.

⁵³ DKL III., 140.

III. 4. Magyar dallam

Decius éneke német területen kizárólag páratlan metrumban jelent meg és általában kevés variálódást mutat.⁵⁴ A magyarországi használatban többféle, egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő változat, gyakran páros lüktetésű, egyenletes értékekben mozgó dallam található. A német és a magyar dallamalakok között egy fontos szerkezeti különbség is megfigyelhető: míg a német dallam szabályos bar-formájú (A B :II C D E), addig a magyar változatokban visszatéréses bar-forma látható: az utolsó korálsor a másodikat ismétli (A B :II C D B) – ezt a formai eltérést elsőként az EÉ 1982 korrigálta.

A vizsgált hangszeres gyűjtemények – az 1725-ös kéziratos, soproni korálkönyv (Sopron 1725), a 18. század végéről származó evangélikus korálkönyv, a Győri kézirat (Gykz), az Altdörfer Keresztély által a 19. század második felében összeállított korálkönyv (Sopron 1897), valamint Kapi Gyula 1912-es kíséreteskönyve (Kapi 1912) – javarésze súlyos ütemrészben indítva, kiegyenlített ritmusértékekkel közli a tételt. Ez alól csupán a 3/2-es metrumot használó – ám tévesen 6/2-et kiíró – Sopron 1725 jelent kivételt. A korál eredeti, a német forrásokban előforduló alakjával összehasonlítva a Gykz dallamvariánsa a záróhangot nem szoprán-klauzulával éri el, hanem felülről, *a–g–f* hangokkal. A Sopron 1897 és a Kapi 1912 dallamalakjai megegyeznek; mindkét forrás páros metrumban, felütéssel kezdve közli Decius Gloria-énekét.

Az EÉ 1982 az egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő magyarországi variánsok helyett a Mi SpanJ 1545^{a-d}-II dallamalakját követő EKG 1950 szerint adta közre a korált. E döntésnek köszönhetően énekünk ma helyes metrummal szerepel a használatban.

IV. JAVASLAT

A keletkezésével kapcsolatban rendelkezésünkre álló adatok alapján elmondhatjuk, hogy a Gloria-ének keletkezése az egyházi év egy meghatározott ünnepéhez kapcsolódik, és a tétel kötött, liturgikus funkcióval bír. Négy versszakossá kibővült alakjában azonban tartalmi hangsúlyeltolódás következett be, ami a liturgikus szerep háttérbe szorulását, s helyette a Szentháromság ünnepéhez való kapcsolódást

⁵⁴ Lásd: ZAHN III/4457.

eredményezte. Az EÉ 1982 a liturgikus szerepet kívánta feleleveníteni, amikor az éneket a 4-es számú, nagybőjti liturgikus rend Gloria-tételeként közölte. A korál keletkezési idejét, valamint a felhasznált gregorián dallam egyházi évben elfoglalt helyét tekintve azonban az ének egy, vagy két versszakának húsvéti Gloriaként való használatát javasoljuk. Mivel a Gloria első szakasza a lelkész által elmondott dicsőítésben már elhangzik, kínálkozik a lehetőség, hogy ezt ne a korál első strófája, hanem a „Laudamus te” szövegrészt feldolgozó második versszak kövesse.

A magyar források énekünket egészen a 20. századig a Szentháromság ünnepéhez sorolták, ám ezt a hagyományt a Dt 1911, valamint az EÉ 1982 már nem követte. Megfontolandó, hogy a gazdag tartalmú ének jelenlegi helyéről, a kissé általános *Dicséret*ek fejezetből a Szentháromság ünnepére rendelt tételek közé kerüljön.

Az EÉ 1982 verziójában a hármas lüktetéshez jól illeszkedő fordítás áll előttünk. Hiányossággént említhetjük azonban a túlzottan általánosító, s olykor vallási sablonokkal élő fogalmazásmódot. Az esetleges új fordításnak az eredeti német, illetve latin liturgikus szöveghez való szorosabb kötődést kell megcéloznia.

A jelenlegi énekeskönyv az egységes notáció kedvéért minden tételt nyolcad alapértékkel közölt, ám ezt az elvet a 6/4-es dallamoknál nem alkalmazták.⁵⁵ Énekünk negyed alapértékkel közölt dallamalakja emiatt nem szorul javításra

⁵⁵ A döntés magyarázatáról bővebben lásd: TRAJTLER Gábor 2007, 41.

45. Én lelkem, áldva áldjad⁵⁶

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: Nürnberg ~1540 (első megjelenés), VD 16 G 3360; W III/968.; EG 1994, 289

Szerző: Johann Gramann

Szótagszám: 7-8-7-8-7-6-7-6-7-6-7-6

Rímképlet: a b a b c d c d e f e f

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: [Debrecen 1616, 166^v (RMNy 1107, első megjelenés, *Dicsérjed, áldjad, én lelkem*); továbbiakat lásd: RPHA 0266: 22 prot., 6 evang., 8 ref., 9 unit., 0 kat. forrásban 1700-ig.]

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: [ÚZMK 1770, 502]; Rdt 1805, 314; Dt+ 1955, 701

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: Túrmezei Erzsébet⁵⁷

Műfaj: zsoltár⁵⁸

Szótagszám: 7-8-7-8-7-6-7-6-7-6-7-6

Rímképlet: a b a b c d c d e f e f

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: Mi KugJ 1540, 17 (első megjelenés), RISM 1540¹³; ZAHN V/8244., 8245.; Baumker II. 18/V. és 290.; DKL III/1.2 Ef16; EG 1994, 289

Dallamszerző: Hans Kugelman

Dallamszerkezet: A B A B :II C D E F G H I J

Kadenciarend: 3 1 3 1 VI V 1 2 1 V 2

⁵⁶ DOBSZAY László 1995/386.

⁵⁷ TRAJTLER Gábor 2007, 29.

⁵⁸ RPHA 0266

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: EpG 1635 –52, 336^v (első megjelenés); RMDT II/271.

EÉ forrásmegjelölés: J. Kugelman gyűjteménye 1540

EÉ dallamszerző: Hans Kugelman

Dallamszerkezet: A B A B :II C D E F G D' H I

Kadenciarend: 3 1 3 1 VI V 1 2 1 V 2

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg és dallam

Johann Gramann (1487–1541) teológus 1519-ben került kapcsolatba a reformáció tanaival. Martin Luther és Johann Eck vitáján még a katolikus teológus titkáraként vett részt, ám a reformátor olyan mély benyomást tett rá, hogy elpártolt korábbi munkatársától, és a wittenbergi egyetemre indult, hogy a lutheri tanítást megismerje.⁵⁹ Würzburgban végzett rövid lelkészi szolgálata után 1525-től Albrecht porosz herceg hívására Königsbergbe, végső szolgálati helyére került, ahol az 1523-ban megkezdődött evangelizáció folytatása volt a feladata. A tiszta tanítást elkötelezetten terjesztő, a hitbeli elhajlás ellen erélyesen fellépő, közösség- és iskolaépítő Gramannt Paul Speratus mellett Kelet-Poroszország legjelentősebb reformátoraként tartjuk számon. Speratus és Johannes Brießmann mellett ő a harmadik, aki elnyerte a megtisztelő *Prussorum Evangelistae* címet Luthertől.⁶⁰

A porosz herceg ösztönzésére 1530 körül költött⁶¹ *Nun lob, mein Seel, den Herren* kezdetű, eredetileg négy versszakos énekét a legkorábbi lutheránus zsoltárparafrázisok közé sorolhatjuk.⁶² A költeményt elsőként a Georg Wachter által 1540 körül, Nürnbergben nyomtatott Vierliederblatt jelentette meg kotta nélkül (Nürnberg ~1540), s ezzel csaknem egy időben Hans Kugelman (~1495–1542) *Concentus novi* című, 39 éneket tartalmazó, augsburgi kóruskötete is közölte (Mi KugJ 1540).⁶³

Kugelman, az augsburgi születésű, elismert trombitás, szülővárosában Paul Hofheimertől és Ludwig Senfltől tanult zenét. 1524-től Albrecht porosz herceg udvari

⁵⁹ HEG II. 1999, 118.

⁶⁰ KULP, Johannes 1959, 292.

⁶¹ DKL III., 227.

⁶² HEG II. 1999, 119.

⁶³ DKL III., 227.

komponistájaként és trombitásaként működött Königsbergben, ahol Speratus és Gramann mellett később Nicolaus Decius-szal is munkatársi kapcsolatba került.⁶⁴ Nevéhez fűződik az Albrecht herceg idejében kiadott, két königsbergi énekeskönyv összeállítása is (RISM 1527⁰⁵, RISM 1527⁰⁶).⁶⁵ A Mi KugJ 1540-ben négy, különböző szólamszámú kórusműben dolgozta fel Gramann zsoltárparafrázisát. A Kugelman által a korálszövegre alkalmazott cantus firmus alapjául a szakirodalom általában a *Weiß mir ein Blümlein blaue* kezdetű tételt jelöli meg.⁶⁶ Ezt a feltételezést kérdőjelezi meg a DKL, amikor megállapítja, hogy a világi dallamnak a Ludwig Erk és Franz Magnus Böhme zenetudósok által közölt alakja nem hiteles.⁶⁷ Ehelyett további, szerteágazó dallami rokonságokat sejt a tétel mögött, és a feltehetően 14. századi, visszatéréses bar-formájú, világi, plagális ión dallammodell összetett hatását véli felfedezni a korálban.⁶⁸

Az énekszöveg a teljes 103. zsoltár parafrázisa, melyben az első versszak az 1–6., a második a 7–12., a harmadik a 13–16., a záró versszak pedig a 17–22. zsoltárversekre épül, a legtöbb forrás fel is tünteti a *Der 103. Psalm* címet a szöveg fölött. Az ének később egy Szentháromságot dicsőítő ötödik strófával bővült ki.⁶⁹ A szöveg gyengesége a versszakonként eltérő szótagszám, melyet bizonyára a dallamhangok szükség szerinti duplázásával lehetett áthidalni. Ezt a nehézséget már a korai források is megpróbálták hol szótagösszevonással, hol a szóvégi magánhangzó elnyelésével, hol pedig a szöveg csekély mértékű átköltésével kiigazítani. A nyolc szótag helyett tízet tartalmazó „es mangelt an seiner Erbarmung nicht” sor (2. vsz. 4. sor) egyes forrásokban, például az Oedenb/Pilgram 1746-ban a helyes szótagszámú, ám nem túl gördülékeny „es mang’lt an sein’r erbarmung nicht” összevonásokkal található meg. Ugyanezen forrás harmadik versszakában szerepelnek a „zerbrechlich wie die Töpfe / vergänglich wie das Laub” sorok, melyekre sem a vizsgált énekeskönyvekben, sem a zsoltárban nem találtunk párhuzamot. Emellett ez a verzió törekszik leginkább a helyes szótagszám használatára, melyet az ismeretlen alkotó csak a negyedik vers nyolcadik sorában, illetve a doxológia utolsóelőtti sorában nem

⁶⁴ HEG II. 1999, 188.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ DKL III., 227.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ DKL III., 228.

⁶⁹ KULP, Johannes 1959, 292.

tudott korrigálni. Ez utóbbinak nyolcas szótagszáma még az EG 1994 sem talált megoldást.

A források különféle fejezetekben jelentették meg a tételt. A Leutschau 1686 valamint a Frey-G 1708 a dicséretes és hálaadások, a Pressb 1716 a megigazulásról szóló énekek, az Oedenb/Pilgram 1746 a zsoltárenekek közé sorolta.

III. 2. Magyar szöveg

Gramann korálja magyar területen kezdetben sajátos, tartalmilag módosult alakban jelent meg. A *Dicsérjed, áldjad, én lelkem* kezdetű zsoltárparafrázis ugyanis csak látszólag követi a *Nun lob, mein Seel, den Herren* szövegét, valójában azonban a Gramann által alapul vett 103. helyett a 146. zsoltár gondolatmenetén halad.⁷⁰ E szöveg első kéziratosa, s egyben első kottás forrásaként számon tartott Eperjesi Graduál (EpG 1635–52) az ének fölötti címben – *Psal: Benedic anima mea* – utalást is tesz a 146. zsoltárra.⁷¹ A *Dicsérjed, áldjad, én lelkem* szövegalak nyomtatásban elsőként a *Keresztyéni énekek* című, 1616-os debreceni református énekeskönyvben (Debrecen 1616, RMNy 1107/1) jelent meg. Bár az ötstrófás zsoltárparafrázist és a hozzá tartozó koráldallamot számos további, 17. századi protestáns énekes- és liturgikus könyv közli,⁷² a korálszöveg és -dallam jelenléte egyedül az evangélikusság hagyományában folyamatos.⁷³ Az első versszak a 146. zsoltár 1–3 verseit, a második a 4–6. verseket, a harmadik a 7–9. verseket, a negyedik pedig a 10. zsoltárverset veszi alapul. Az ének Szentháromságot dicsőítő strófával zárul. Szövegtáblázatunkban a 146. zsoltár parafrázisai közül az EpG 1635–52 szerinti szövegalakot adjuk meg összehasonlításként, mellyel az ÚZMK 1770 verziója is teljesen megegyezik.

Az 1805-ös, pozsonyi *Új Énekeskönyv* (Rdt 1805) szövegírója is ezt az általánosan használatban levő parafrázist követte, de Gramann korálját is ismerhette: a gyermekén könyörülő apa példájával (3. vsz., 1–4. sor) a 103. zsoltár 13. versét emelte be az énekbe. A magyar szövegalakok – a Rdt 1805-ig bezárólag – a német eredetitől eltérő, 8-8-8-8-6-8-6-8-6-8-6-os szótagszámot hoznak, azaz minden hetes sor helyett nyolcast. De ez a képlet sem vonul végig egységesen a teljes szövegeken, s helyenként még így is kisebb eltérések láthatók az egyes versszakok szótagszámaiban.

⁷⁰ RPHA 0266

⁷¹ RMDT II/271.

⁷² RPHA 0266

⁷³ RMDT II/271.

A két zsoltár összevonása helyett teljes egészében a német korálhoz nyúlt vissza a *Keresztyén Énekeskönyv (Dunántúli) rövidített kiadása új résszel* (Dt+ 1955), melyben Schulek Tibor Gramann énekének új, a helyes szótagszámot is szem előtt tartó, jól sikerült fordítását alkotta meg. Az EÉ 1982 számára Túrmezei Erzsébet készített újabb, rövidített, a prozódiaira ügyelő fordítást, mely a Gramann-ének első, harmadik és negyedik verseit használja fel.

III. 3. Magyar dallam

Az EpG 1635–52-ben található ötszólamú kórusletét diszkantja, mely a dallam első magyarországi kottás megjelenése, csupán apróbb részleteiben tér el a némettől. A második korálsor kadenciája a magyar evangélikus forrásokban nem alulról – ahogyan a Mi KugJ 1540-ben látható –, hanem felülről közelíti meg a záróhangot. Hasonló tenor-klauzulát a drezdai 1593-as, *Gesangbuch: Darinnen Christliche Psalmen und Kirchenlieder D. Martini Lutheri* című énekeskönyvben találunk (RISM 1593⁰²).⁷⁴ Az utolsó sor melizmájának sokféle variánsa fordul elő a német forrásokban,⁷⁵ ugyanígy a hazai evangélikus gyűjteményekben sem egységes ez a kadencia. A melizma ez utóbbiakból hiányzik, ráadásul két különböző dallamvezetést láthatunk: az EpG 1635–52 az eredeti tenor-klauzula helyett *h–c–h–a–g–fis–g* lépéseket jár be; a Sopron 1725, valamint a későbbi korálkönyvek – Adam Skultéti korálkönyve (Brno 1798), a Gyz, a kéziratos *Kőszegi korálkönyv* (Kőszeg 1814), a Sopron 1897 és Kapi 1912 – kivétel nélkül *h–c–(h)–a–h–a–g* zárósort hoznak.

Két kéziratos forrás, az EpG 1635–52 és a Sopron 1725 még páratlan lüktetésben őrzik a dallamot, a 18. század második felétől azonban általánosan megfigyelhető a ritmusértékek kiegyenlítődése és a páros ütemmutató használata. Eredeti metrumát csak a 20. század közepén nyerte vissza a tétel, amikor a Dt+ 1955 az EKG 1950 dallamalakját vette át. Ezt vitte tovább változatlanul az EÉ 1982 is.

A református énekeskönyvekben egészen 1806-ig találjuk meg énekünket, ezek közül az 1778-as, úgynevezett „Öreg” Debreceni Énekeskönyvben található tételt közöljük dallami függelékünkben (D 1778).⁷⁶ E variánsok sem a német, sem a magyarországi evangélikusok használatában levő alakokkal, sem egymással nem egyeznek. A legjelentősebb eltéréseket az ismétlőjelet követő korálsorok sajátos

⁷⁴ ZAHN V/8244.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ RMDT II/271.

dallamvezetésében és kadenciáiban fedezhetjük fel.⁷⁷ Esetükben speciálisan a magyar reformátusok között hagyományozott és variálódott dallamalakokról beszélhetünk.

IV. JAVASLAT

A korálszöveg eleinte a 146. zsoltár parafrázisaként, később, a 20. század közepéig a 146. és 103. zsoltárt ötvöző tartalommal élt a magyarországi gyakorlatban. Ez a keveredés még Túrmezei első versszakában is tetten érhető a „szép énekszóval” kifejezésben. A két zsoltár összerosása helyett – ahogyan az a Rdt 1805-ben látható – két lehetőség kínálkozik: egyrészt az EpG 1935–52-ben látható 146. zsoltárparafrázis felújítása, másrészt Gramann énekének lehetőleg öt versszakkal való közreadása. Ez utóbbihoz a Dt+ 1955-t érdemes alapul venni.

A magyar forrásokban egységesen a dicsérő, hálaadó fejezetben jelenik meg a korál. Amennyiben a következő énekeskönyv külön fejezetet fog tartalmazni zsoltárparafrázisok számára, énekünket érdemes lenne inkább oda beilleszteni.

Az evangélikus hagyományban, bár folyamatos a jelenléte, különböző dallamalakokban, és sokhelyütt páros ütemmutatóval szerepel a *Nun lob, mein Seel, den Herren*. A jelenleg énekelt dallamot, amely 1955-ben nyerte ismét vissza helyes metrumát, s egyben – a különféle hazai alakok helyett – a legelterjedtebb német dallamvariánst emelte be a gyakorlatba, nem indokolt megváltoztatni.

⁷⁷ Az eredeti VI-V-1-2-1-V-2 helyett az 1744-es kolozsvári énekeskönyvben VII-3-1-2-1-V-1-es, a D 1778-ban V-1-3-2-1-V-3-as kadenciarend látható. RMDT II/271.

75. Úr Jézus, hozzád kiáltok⁷⁸

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: LBl AgrJ um 1526/27 (első megjelenés), RISM 1527⁰¹; W III/78–79.; EG 1994, 343

Szerző: Johann Agricola (?)

Szótagszám: 8-7-8-7-8-7-4-6-7

Rímképlet: a b a b c d d c d

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: ÚZMK 1770, 428 (első megjelenés)

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: Rdt 1805, 228; RÉ 1948, 239

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: nincs megadva

Műfaj: könyörgés

Szótagszám: 8-7-8-7-8-7-4-6-7

Rímképlet: a b a b c d d c d

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: WitK 1533, 129 (első megjelenés), RISM 1533⁰²; ZAHN IV/7400.; DKL III/1.2 Ee17; EG 1994, 343

Dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B A B C D E F G

Kadenciarend: 5 5 5 5 B3 1 bVII 5

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: EGr 1635–52, 118^v (első megjelenés); RMDT II/214.

EÉ forrásmegjelölés: Wittenberg 1533

EÉ dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B A B C D E F G

⁷⁸ DOBSZAY László 1995/382.

Kadenciarend: 5 5 5 5 b3 1 bVII 5

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

Az ének feltételezett szerzője, Johann Agricola (1492 v. 1494 – 1566) Eislebenben született – akárcsak Luther –, s mély tisztelettel és csodálattal viseltetett a reformátor iránt.⁷⁹ 1515-ben tanítványa lett a wittenbergi egyetemen, és hamarosan szoros baráti kapcsolat alakult ki közöttük.⁸⁰ Tanulmányai végeztével Agricolát az egyetem tanárává nevezték ki, később lelkészként szolgált szülővárosában, majd Wittenbergben; 1540-ben a brandenburgi választófejedelem udvari prédikátora lett, később a fejedelemség szuperintendense.⁸¹ E pozíciójában is mindvégig a lutheri teológia terjesztésén fáradozott.⁸² A lutheri reformáció követői között 1527-ben kirobbant antinomisztikus vitában ő maga is hevesen állást foglalt.⁸³ A vele ellentétes álláspontra helyezkedő Philipp Melanchthon a törvény nyomatékosabb hirdetését szorgalmazta, hogy az tanítson helyes életvezetésre és bűnbánatra, Agricola azonban úgy tartotta, mindegyre csakis az evangélium hallgatása ösztönözhet.⁸⁴ E vitában Luthernek is kénytelen volt ellentmondani; az egykor szoros baráti viszony ekkor romlott meg közöttük.⁸⁵

Az *Ich ruf zu dir, Herr Jesu Christ* kezdetű ének a forrásokban általában anonim szerepelt, s bár a 19. és a 20. század folyamán több feltételezés is napvilágot látott, a szerzőség mindmáig tisztázatlan. Korábban csupán Paul Speratus neve merült fel, mint lehetséges szerző.⁸⁶ Amikor a 19. században előkerült a dátum nélküli, feltételezhetően 1526–27 körül nyomtatott éneklap (LBl AgrJ um 1526/27), más megvilágításba került a kérdés. E nyomtatványon szerzőmegjelölésként a következőt olvashatjuk: „gemacht von Jon Eyßleben des Hertzzoch Hans von sachsen pridiger”. Philipp Wackernagel e feliratból úgy következtetett, hogy a szöveg Johann Agricolára utal, s az ének így neki tulajdonítható, keletkezése pedig az 1526–27 körüli időszakra

⁷⁹ HEG II. 18.

⁸⁰ KULP, Johannes 1959, 381.

⁸¹ HEG II. 18.

⁸² Uo.

⁸³ KULP, Johannes 1959, 381.

⁸⁴ HEG II. 18.

⁸⁵ DKL III., 204.

⁸⁶ CSOMASZ TÓTH Kálmán 1971, 137.

tehető.⁸⁷ Johannes Zahn szintén Agricola nevét tüntette fel az ének közlésénél.⁸⁸ A 20. században aztán további következtetések is megjelentek a szerzőség kérdésével kapcsolatban. Markus Jenny mind Speratust, mind Agricolát kizárta, s úgy vélte, Albrecht von Preußen a szövegíró.⁸⁹ Csomasz Tóth Kálmán ezzel szemben leírja: a LBl AgrJ um 1526/27 minden kétséget kizáróan bizonyítja Agricola szerzőségét.⁹⁰ A legújabb német himnológiai munkák nem foglalnak egyértelműen állást a szerzőség kérdésében.⁹¹

Az ötstrófás ének az élet nehézségei közepette Isten kegyelmi ajándékaiért kiáltó hívő könyörgése. Az imádkozó az első két isteni személyt hívja segítségül: a kezdő „Herr Jesu Christ” felkiáltás után a továbbiakban „Herr” (1. vsz.); „o Herre Gott” (2. vsz.); valamint „o Herr Christ” (5. vsz.) megszólításokat láthatunk. Az igaz hitért, a testvéri szeretetért, a megbocsátás képességéért, a bűnbocsánatért, a kegyelemért és az állhatatosságért mondott, bensőséges fohász felépítése nem követ egyetlen ismert imádságos formát sem. A lutheri teológiával összhangban áll az ingyen kegyelem említése (4. vsz.), melyet senki nem szerezhet meg önmaga erőfeszítéséből, vagy csupán jó tettek által (1. és 4. vsz.).

A kilencsoros, a b a b c d d c d rímsémát alkalmazó versforma elsőként itt jelentkezik a német költészetben.⁹² Az ének bar-formájú, melyben a nyolc- és hét szótagos sorok váltakozását csak az Abgesang két rövid sora töri meg. Ezek a LBl AgrJ um 1526/27 szerinti szövegalaknál négy szótagosak, a *Geistliche lieder auff's new gebessert* című, 1531-es, Andreas Rauscher-féle erfurti énekeskönyv (ErfR 1531) verziója esetében pedig négy- és öt szótagosak.

A LBl AgrJ um 1526/27 és az ErfR 1531 összehasonlítása során e szótagszámbeli különbségen túl is tapasztalhatunk eltéréseket, melyek elsősorban a szóhasználatban, illetve a szórendben jelentkeznek, de néhány esetben jelentős tartalmi elhajlást eredményeznek. Ezek között említhetjük a LBl AgrJ um 1526/27 „dich zu lieben” sora helyén a ErfR 1531 „dir zu leben” megfogalmazását; vagy a kezdő strófa kéréseit összegző „ist dir das gselligst leben” mondatot, amelyet a későbbi szövegalak ezzel a kéréssel helyettesít: „dein Wort zu halten eben”. A második

⁸⁷ W III/79.

⁸⁸ ZAHN IV/7400.

⁸⁹ JENNY, Markus 1962, 246.

⁹⁰ CSOMASZ TÓTH Kálmán 1950, 359.

⁹¹ Lásd: DKL III., 203. és HEG II. 18.

⁹² KULP, Johannes 1959, 382.

versszak zárósora eredetileg erőteljes kifejezésekkel írja le a pokol borzalmát – „es brecht mir hellisch grawen” –, míg az 1531-es szövegverzióban ez a kép hiányzik, s helyette ez áll: „sonst wird’s mich ewig reuen”. A negyedik versszakban megjelenő igaz bűnbánat – „rechte rewe” – helyett pedig az új életre – „neues Leben” – helyeződik a hangsúly a későbbi változatban.

A két szövegverzió közül az erfurti az, amely apróbb simítások, modernizálások mellett egészen a mai napig szerepel a német gyakorlatban (szövegtáblázatunkban ezért csak az EG 1994 szerint közöljük), s ez az, amelynek hatását a magyar területen használt, 18. századi, német, vagy magyar nyelvű énekeskönyvek esetében is tapasztalhatjuk. A Leutschau 1686 – mely Paul Speratust jelölte meg szerzőként –, a Frey-G 1708, a Pressb 1716 és az Oedenb/Pilgram 1746 egységes alakban őrizték meg az éneket. A harmadik versszak végén a „dass mich bald möcht verkehren” sor helyett az erőteljesebb „dass mich bald möcht abkehren” fogalmazást használják; a negyedik versszak hatodik és hetedik sorában az „ererben” és „erwerben” szavak sorrendjét felcserélik; ugyanezen vers nyolcadik sorában a „Gunst” helyett a „Gnad” szót találjuk. E változtatásokon túl a Leutschau 1686 és a Pressb 1716, akárcsak a LpzBa 1545, az első versszakban az igaz hit – „den rechten Glauben” – helyett az igaz út megtalálását – „den rechten Weg” – foglalja a kérések sorába.

Az ének tematikus besorolása forrásonként változó, de elmondhatjuk, hogy háromféle értelmezés szerint kapott helyet az énekeskönyvekben: a hitért, reményért és szeretetért való könyörgések; a lelki harcról; vagy pedig a megigazulásról szóló énekek között. A LBl AgrJ um 1526/27, a Josef Klug által Wittenbergben kiadott, 1533-as gyűjtemény (WitK 1533), valamint a LpzBa 1545 a hitért, szeretetért, és reménységért való könyörgésként határozzák meg az éneket.⁹³ Hasonlóan értelmezi a szöveget az EG 1994 is, amely a *Glaube – Liebe – Hoffnung* fejezet *Rechtfertigung und Zuversicht* című alfejezetében közli azt. A Frey-G 1708, illetve Pressb 1716 a lelki harc motívumát tartotta meghatározónak, s így előbbi gyűjtemény a *Vom geistlichen Kampf und Sieg*, utóbbi pedig a *Von der Erneuerung insgemein. Vom geistlichen*

⁹³ A LBl AgrJ um 1526/27-ben „Ein neues Lied, zu bitten um Glauben, Liebe und Hoffnung und um ein seliges Leben”; a WitK 1533-ban „Ein geistlich Lied zu bitten vmb glauben Liebe vnd hoffnung etc.”, a LpzB 1545-ben pedig „Ein geistlich Lied zu bitten vmb glauben lieb vnd hoffnung” felirat szerepel.

Kampf című fejezetbe illesztette be a tételt. Az Oedenb/Pilgram 1746 a megigazulásról szóló részben – *Von der Rechtfertigung* – közli az éneket.

III. 2. Magyar szöveg

A mindmáig szinte változatlan alakban fennmaradt magyar szövegverzió ismeretlen fordítótól származik, s elsőként az ÚZMK 1770-ben található meg.⁹⁴ Ez az anonim fordítás az egymással csaknem azonos ErfR 1531, Frey-G 1708 és Oedenb/Pilgram 1746 szövegalakjai mellé állítható. A Leutschau 1686 és a Pressb 1716, mint lehetséges, közvetlen szövegminta valószínűleg kizárhatók; azokkal ugyanis egyetlen momentum, a már említett apró eltérés, a „Gnad” szó helyett a „Weg” használata (1. vsz.) kapcsolhatta volna össze az ÚZMK 1770 verzióját. A fordítás pedig így hangzik az említett helyen: „Az igaz hitet kívánom”. Versforma és szótagszám tekintetében teljesen mintakövetőnek nevezhető a magyar szöveg; a rímképletet egyedül a második és a negyedik versszak utolsó két sora nem tartja. A némethez hű fordítás látszólag sorról sorra követi az eredetit, egy-egy versszak gondolatmenetét azonban helyenként valamely másik strófából beemelt gondolattal gazdagítja. Így jelenik meg a harmadik versszakban az „ingyen” szó, mely eredetileg a negyedikben jelenik meg; a negyedik strófa „igaz hit” kifejezése, mely az elsőben is látható; valamint az isteni kéz képe (5. vsz.), mely már a negyedik versszakban is megjelent.

A Rdt 1805, mely általában szigorú korrekciónak vetette alá az énekszövegeket, viszonylag kevés igazítást végzett az ÚZMK 1770 fordításán. Amellett, hogy az utolsó versszakot elhagyta, s hogy két helyen a hit harcát győztesen megvívó emberről (2. vsz.) és a dicső üdvözülésről (4. vsz.) szóló frázisokkal némileg eltorzította az eredeti mondanivalót, általában véve csupán egy-egy szót modernizált, az első versszakot pedig teljesen változatlanul hagyta.

Az 1948-as *Református énekeskönyv* (RÉ 1948) az ÚZMK szövegváltozatára támaszkodva, Schulek Tibor igazításaival közli az éneket.⁹⁵ Az EÉ 1982 a RÉ 1948-at vette alapul elhagyva annak negyedik versszakát és további kiigazításokat téve.⁹⁶ Az EÉ 1982 változtatásai elsősorban a harmadik strófát érintették.

Az ÚZMK 1770, hasonlóan a Frey-G 1708-hoz, és a Pressb 1716-hoz, a *Lelki hartzról* című fejezetben közölte. A Rdt 1805-ben *A hit ágazatairól* fejezet *A hitről és*

⁹⁴ FRIEDRICH Károly 1944, 104.

⁹⁵ CSOMASZ TÓTH Kálmán 1971, 137.

⁹⁶ TRAJTLER Gábor 2007, 29.

megújulásról című alfejezetében találjuk a tételt. Hasonló besorolást láthatunk a Pressb 1716 esetében is, ahol a főfejezet címe *Von der Erneuerung insgemein*, az alfejezeté *Vom geistlichen Kampf*. Később a RÉ 1948 is ilyen értelmezés szerint helyezte el az éneket a *Hitvalló dicséreték és lelki énekek* fejezet *Az igaz hitről* című alfejezetében. Bár tartalmaz a keresztyén hitről szóló fejezetet, az EÉ 1982 mégis az átfogóbb, általánosabb *Könyörgések* című éneksoporthoz sorolta a tételt.

III. 3. Német dallam

A LBI AgrJ um 1526/27-en a maitól eltérő dallammal szerepel énekünk, a jelenleg is használt dallamot elsőként a WitK 1533-ban találjuk.⁹⁷ Ez az alak aztán hosszú ideig változatlan formában maradt meg a gyakorlatban.⁹⁸ A Zahn által felsorolt gyűjtemények verziójához képest az EG 1994 csupán az első sor záró-, illetve a második sor kezdőhangját változtatta negyedről fél értékűre, valamint az utolsóelőtti sorban a *g* hang repetíciójával oldotta meg a szöveg korrekciójából fakadó szótagszámbővülést.

Az *eol* hangkészletet használó, némely sorában (az 1., a 3., az 5. és a 8. sorokban) azonban kizárólag pentaton fordulatokból építkező, archaikus hangzású dallam eredetéről és szerzőjéről sem a forrásokban, sem a szakirodalomban nem találunk utalásokat, de még találgatásokat sem.

III. 4. Magyar dallam

A dallam legkorábbi magyar forrása, az EpG 1635–52 az *Ó szent Atyám, tekints reám* kezdetű, más gyűjteményekben nem szereplő énekszöveggel összekapcsolva közölte a dallamot, s hogy annak hétsoros szerkezetéhez alkalmazkodjon, elhagyta az ismétlőjelet. E szövegre utal, s az ismétlés szükségességére is felhívja a figyelmet az ÚZMK 1770-ben olvasható nótajelzés: *Óh én Atyám tekints reám. De az első strófát kettőztetvén*. Az EpG 1635–52 dallama megegyezik a német területen hagyományozott alakkal, egyedüli különbséggént az utolsóelőtti sorban megjelenő *b* hangot kell megemlítenünk, melyet a graduálon kívül a Sopron 1725-ben, valamint az 1814-es, kéziratos, kőszegi korálkönyvben (Kőszeg 1814) is megtalálunk. Az orgonás gyűjteményekben – kiváltképp a Kőszeg 1814-ben – átmenőhangokkal való sűrű díszítést tapasztalunk, valamint a már említett hangeltérésen kívül a zárósor motívuma

⁹⁷ DKL III., 203.

⁹⁸ ZAHN IV/7400.

a *d* hang helyett a *g*-t érinti. A Gykz dallamalakjában az ismétlőjel utáni harmadik sorban a német és magyar forrásokban is egységes kadenciarendtől eltérően 2-es zárlatot találunk – ugyanez a Brno 1798-ban is megfigyelhető. A Sopron 1897, valamint a Kapi 1912 azonos dallamot tartalmaznak, melyet előbbi fél-, utóbbi pedig negyed alapértékekkel közöl. E dallamvariáns a korábbi orgonás gyűjteményekhez képest leegyszerűsödött, csupán a korál második és utolsó sorában tartalmaz egy-egy átmenőhangot; e két eltéréstől eltekintve a dallam váza megegyezik a német mintával.

A református használatba a 20. században került be az ének, amikor a RÉ 1948 a német forrásokban egységesen őrzött dallamot alapul véve emelte be azt az igaz hitről szóló fejezetbe.⁹⁹ Az EÉ 1982 a magyar területen fennmaradt variánsokat figyelmen kívül hagyva szintén a német mintát követte a közlésnél.

IV. JAVASLAT

Bár az EÉ 1982 modernizálásai nem minden esetben irányultak közvetlenül az eredeti mondanivaló felelevenítésére – lásd a harmadik versszak második és utolsó sorát –, s nem mindig szolgálták a rímképlet helyreállítását – ahogyan a második versszak ötödik sorában tapasztalhattuk –, pozitívum, hogy ez a szövegverzió láthatóan a szükséges legkevesebb változtatást végezte el az ÚZMK 1770-ben látható fordításon. Meggondolásra érdemes, hogy ezt a jól sikerült szövegverziót a negyedik versszak újbóli beemelésével őrizzük tovább.

Az EÉ 1982 dallamközlését, mely az egymástól eltérő hazai alakok helyett a német gyakorlatot követi, érdemes változatlanul megtartani, s legközelebb negyed alapértékekkel, ütembeosztás nélkül közölni.

⁹⁹ RMDT II/214.

135. Áldott az élet Istene¹⁰⁰

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: BBr 1531, A 2 (első megjelenés), RISM 1531⁰²; W III/256.

Szerző: Michael Weiße

Szótagszám: 8-8-8-8

Rímképlet: a a b b

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: NGy 1811, 135 (első megjelenés); [ÚZMK 1743 és 1770, 13 (*Áldott legyen a nagy Isten*); Rdt 1805, 11]

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: Bcs 1847, 21; Dt 1911, 107

Eredeti szerző/fordító: Kis János

EÉ fordító: nincs megadva

Műfaj: adventi dicséret

Szótagszám: 8-8-8-8

Rímképlet: a a b b

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: BBr 1531, A 2 (első megjelenés), RISM 1531⁰²; ZAHN I/308.; DKL III/1.3 Egl

Dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B C A'

Kadenciarend: 1 1 IV

II. 2. Magyar dallam

Az EÉ 1982 által közölt dallam nem az ének saját dallama, hanem a *Vom Himmel hoch da komm ich her* kezdetű Luther-korálé (EÉ 1982, 150). Mivel e tétel nem tartozik az itt tárgyalt repertoárba, a dallami adatokat mellőzzük.¹⁰¹

¹⁰⁰ DOBSZAY László 1995/215.

¹⁰¹ A dallamról Ecsedi Zsuzsanna doktori disszertációjából tájékozódhatunk: ECSEDI Zsuzsanna 2003, 58.

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg és dallam

A szöveg szerzője a cseh testvérgyülekezet német ágának lelkesze, Michael Weiße (~1488–1532). *Lob sei dem allmächtigen Gott* című énekét az 1531-ben kiadott *Ein New Geseng buchlen* című énekeskönyvének (BBr 1531) adventi fejezetében közölte.¹⁰² A felső-sziléziai születésű Weiße, aki krakkói egyetemi tanulmányai után Boroszlóban (Breslau, ma: Wrocław, Lengyelország) szolgált szerzetesként, egy népfelkelés miatt – feltehetően 1517 telén, vagy 1518 elején – elhagyta a várost, s két szerzetestársával együtt a cseh testvérekhez menekült.¹⁰³ 1531-ben a gyülekezet német nyelvű ágának papjává szentelték.¹⁰⁴ Ugyanebben az évben adta ki énekeskönyvét, mely kettős jelentőséggel bír a testvérgyülekezet életében: ez a cseh testvérek első német nyelvű, s egyben az első kottás gyűjteménye is. Csomasz Tóth Kálmán szerint Weiße nem csupán szerkesztője a könyvnek, hanem „az abban levő énekek jelentékeny részének írója” is.¹⁰⁵ Weiße az énekeskönyv előszavában leírja, a kötet összeállításakor kizárólag a testvérgyülekezet hagyományainak megőrzése volt a célja: a gyűjtemény énekanyaga, mely nagyrészt gregorián-, cantiós-, valamint cseh eredetű tételek német fordítását tartalmazza, e hagyományörzési szándékról tanúskodik.¹⁰⁶ Weiße 1522-től rendszeres látogatásokat tett Luthernél, aki, bár nem tudta elfogadni a cseh testvérek úrvacsoráról és üdvözülésről alkotott nézeteit, a jó tettek fontosságát, a hét szentség és a cölibátus tényét, mégis nagyra becsülte a gyülekezetet.¹⁰⁷ Weiße énekköltői tevékenységéről különösen jó véleménnyel volt, amiről a LPZba 1545 előszava is tanúskodik.

A dallam mintájaként a szakirodalom *Verbum supernum prodiens a Patre* kezdetű adventi himnuszt jelöli meg.¹⁰⁸ Weiße tizennégy versszakos éneke, és az adventben a mennyből alászálló, s majd az utolsó napon ítélni érkező Krisztushoz könyörgő rövid himnuszszöveg között azonban kevés tartalmi kapcsolatot találunk. Felépítését tekintve – Weiße másik, itt tárgyalt adventi tételéhez, a *Gottes Sohn ist*

¹⁰² DKL III., 3.

¹⁰³ HEG II. 1999, 342.

¹⁰⁴ RÖBLER, Martin 2001, 220.

¹⁰⁵ CSOMASZ TÓTH Kálmán 1971, 213.

¹⁰⁶ Weiße előszava a facsimile kiadásban olvasható: Wilhelm THOMAS 1931.

¹⁰⁷ RÖBLER, Martin 2001, 220.

¹⁰⁸ STÄBLEIN, Bruno 1952, 139.

kommen kezdetűhöz hasonlóan – három részre tagolódik.¹⁰⁹ Első része (1–6. vsz.) az inkarnáció csodáját írja körül, a második (7–11. vsz.) a testet öltött Ige örömteli fogadására buzdítja a hívőt, a harmadik szakasz pedig (12–13. vsz.) Krisztus utolsó eljövételére mutat előre. Az ének – ahogyan Weiße összes többi himnuszfeldolgozása is – Szentháromságot dicsőítő strófával zárul.

Bár a testvérgyülekezet később – különösen úrvacsorai nézetei miatt – felülbírált és sok esetben utólag korrigálta Weiße énekeit, Johannes Horn püspök szinte változtatás nélkül adta közre az adventi szöveget 1594-es, *Gesangbuch Der Brüder in Behemen vnd Merherrn* című énekeskönyvében (RISM 1594⁰²). Horn mindössze a „Heiligkeit” szót cserélte fel „Herlichkeit”-ra. Számos további forrásban, többek között Leutschau 1686-ban is ezt a szóhasználatot találjuk. A későbbi gyűjtemények – például a Frey-G 1708 is – ezen kívül a címben szereplő „allmächtigen” kifejezést váltották fel az „allerhöchsten” szóval.

A *Lob sei dem allmächtigen Gott* a BBr 1531 hét ének tartalmazó adventi fejezetében másodikként szerepel,¹¹⁰ s egy ismeretlen dallam kapcsolódik hozzá,¹¹¹ mely – a szöveggel ellentétben – nem maradt meg a gyakorlatban.¹¹² Míg a *Lob sei dem allmächtigen Gott* énekszöveget a későbbi német nyelvű gyűjtemények szinte változtatás nélkül őrizték, addig a BBr 1531-ben hozzárendelt dallam helyett más-más ad notam javaslatokat adtak meg. A német evangélikusok énekrepertoárjának ma már nem része az adventi tétel; azt sem az EKG 1950, sem pedig az EG 1994 nem tartalmazza.

III. 2. Magyar szöveg és dallam

Weiße énekéből két különböző fordítás készült: a régebbi *Áldott legyen a nagy Isten*, valamint a később keletkezett *Áldott az élet Istene* című. Bár azonos strófaformájú a két alak, mégis különböző dallamokkal használták őket. Ráadásul, ahogyan német területen, úgy hazánkban sem kapcsolódik folyamatos, egységes dallamhasználat egyik magyar szöveghez sem. A fordítások tehát szövegi és dallami szempontból is elkülönülnek egymástól, ezért az alábbiakban külön-külön vizsgáljuk majd a két tételt:

¹⁰⁹ A *Gottes Sohn ist kommen* részletes bemutatását lásd a 136-os ének elemzésénél.

¹¹⁰ A fejezetet a *Veni redemptor gentium* parafrázisa nyitja, ezt követi énekünk, amely a *Verbum supernum prodiens a Patre* himnusz feldolgozása.

¹¹¹ DKL III., 3.

¹¹² ZAHN I/308.

a szöveg hagyományozódását egy pontban tárgyaljuk a hozzá kapcsolódó dallamhasználattal.

III. 2. 1. Az *Áldott legyen a nagy Isten* és annak dallami kapcsolatai

Az *Áldott legyen a nagy Isten* kezdetű, korábbi verzió a *Lob sei dem allmächtigen Gott* pontos, tizennégy versszakos fordítása. Elsőként az 1743-as ÚZMK-ban találjuk meg, s később rövidítve és átdolgozva a Rdt 1805, valamint – további versszakelhagyásokkal és változtatásokkal – a 1847-es *Békéscsabai Énekeskönyv* (Bcs 1847) is közölte. Az ÚZMK 1770 verziója hűen adja vissza az advent hármass üzenetét megfogalmazó, a múlt, a jelen és a jövő síkját körüljáró Weiße-szöveg tartalmát. A hármass tagolást a Rdt 1805 és a Bcs 1847 rövidített verziói is megtartották. A későbbi énekeskönyvek (Dt 1911, Dt+ 1955, EÉ 1982) már nem tartalmazzák ezt a régi fordítást.

A Gykz ismeretlen eredetű, moll dallamot kapcsolt ehhez a szövegfordításhoz (RMDT II., 176. o., 9. sz.). Tartalomjegyzéke a *Most jó népnek Megváltója*, a *Lob sei dem allmächtigen Gott*, valamint az *Áldott legyen a nagy Isten* címek esetében is ehhez a dallamhoz vezet el, mellyel egyébként a Brno 1798 is társítja Weiße énekét. Szöveges énekeskönyveink különböző nótajelzéseket tartalmaznak: az ÚZMK 1770 a *Most jó népnek*,¹¹³ a Rdt 1805 az *A próféták megmondották*¹¹⁴ nótajelzést ad meg. A Bcs 1847 *Eredeti dallam* nótajelzést ad meg; hogy ez pontosan mire utalhat, az az összetett dallami kapcsolatok miatt ma már nem állapítható meg teljes bizonyossággal. Kapy Gyula 1907-es *Egyházi Zenekönyve* (Kapy 1907) és Kapi 1912 a *Conditor alme siderum* himnuszt rendelik a szöveghez. Dallami táblázatunk a Gykz-ben és a Brno 1798-ban található ismeretlen moll dallamot, valamint az *A próféták megmondották* Sopron 1897 szerinti alakját közli.

III. 2. 2. Az *Áldott az élet Istene* és annak dallami kapcsolatai

A későbbi fordítás Kis János, soproni lelkésztől és dunántúli szuperintendenstől származik, akinek a nevéhez az 1847-es Nagy-Győri Énekeskönyv (NGy 1811) összeállítása is fűződik. A NGy 1811-re általánosságban jellemző, hogy az addig az evangélikus gyülekezeti éneklés törzsanyagát képező, értékes, régi korálok nagy részét

¹¹³ Ez tehát feltételezhetően nem a Luther-korál dallamát, hanem a Gykz-ben is látott, ismeretlen eredetű dallamot jelenti.

¹¹⁴ Ez a dallamjelzés valószínűleg a ZAHN I/316. sz. alatti *Die Propheten han prophezeit* korálra utal.

elhagyta, vagy alapos átdolgozás után közölte. Kis maga is jelentős részt vállalt ebben a munkában. Nevéhez elsősorban nem saját szövegek, hanem inkább fordítások, átdolgozások köthetők.¹¹⁵ Kis műveit már kortársaitól is gyakran érte bírálat, emellett visszaemlékezéseiben ő maga is kritikával illette saját írásait, melyeket jórészt idegen mintákat követő fordításoknak nevez.¹¹⁶ Weiße adventi énekét nyolc versszakban feldolgozó költeménye igencsak eltávolodik az eredeti tartalomtól. A felvilágosodás-párti Kis racionális, tárgyilagos fogalmazásmódja kerüli a misztikum és az isteni szentség hangsúlyozását. Ily módon az inkarnáció titka (4–5. vsz.), az utolsó ítélet félelmetes képe (12–13. vsz.) teljesen eltűnt a szövegből. Kis úgy beszél Jézusról, mint egyszerű küldöttről, és nem úgy, mint a megtestesülő örök ígéről (ahogyan őt az eredeti szöveg ötödik verse nevezi), akit az Atya „szült öröktől fogva” (1. vsz. 4. sor).

A Dt 1911-ben Kis szövegének Zábrák Dénes által átdolgozott változatát találjuk meg.¹¹⁷ Zábrák nem végzett komoly változtatásokat a költeményen, kizárólag az olyan, nehezen érthető mondatokat távolította el belőle, mint „Vezér szabadulásunkra” (4. vsz.), „A ki üdvözítőnk leve” (8. vsz.), vagy „Nincs szentség nincs világosság” (6. vsz.). Az EÉ 1982 is Zábrák verzióját adta közre, ám még tovább rövidített rajta: a harmadik, a hatodik, valamint a hetedik versek hiányoznak.

Szöveges forrásaink négy különböző dallamot javasolnak Kis költeményéhez. A Rdt 1805 a *Jézus Krisztus, én életem*, a NGy 1811 a *Széked eleibe jövök*,¹¹⁸ vagy a *Mennyből jövök most hozzátok*, a Bcs 1847 az *Áldott a menny és föld Ura!*, a Dt 1911 – s hozzá hasonlóan az EÉ 1982 – szintén a *Mennyből jövök most hozzátok* dallamára énekelteti a korált.

IV. JAVASLAT

Kiss János úgy véli, a régi, ÚZMK 1770-ben látható szövegalak elavult és mivel a fogantatást túl részletesen írja le, már nem használható.¹¹⁹ Emellett sajnálatosnak tartja, hogy a Dt 1911 nem ezt, hanem a fiatalabb, az eredeti német énektől tartalmilag eltávolodó szövegverziót választotta. Ismerve Kis költeményének hibáit, érdemes

¹¹⁵ A Dt 1911 még nem kevesebb, mint 63 szöveget őriz Kistől, az EÉ 1982 pedig 14 ének mellett tünteti fel a nevét. KISS János 1951 32.

¹¹⁶ KISS János 1951 31.

¹¹⁷ KISS János 1950–52, 14.

¹¹⁸ Sopron 1897-ben ez a szöveg a 100. genfi zsoltár dallamával társul. Feltételezhetően a NGy 1811 is erre utal.

¹¹⁹ KISS János 1950–52, 14.

volna az ÚZMK szép szövegfordításához visszatérni, s azt – óvatos modernizálás, valamint a tartalmi és formai tagolódásra tekintettel levő, ésszerű rövidítés után – ismét bevenni az evangélikus énekrepertoárba.

Az *Áldott legyen a nagy Isten* esetében a *Most jó népnek Megváltója* ismeretlen dallama, illetve az *A próféták megmondották* jelentik a legkorábbi dallami kapcsolatot, ezek azonban ma már nem találhatók meg a használatban. Felelevenítésük helyett a legkézenfekvőbb a *Conditor alme siderum* himnusz dallamát (EÉ 1982, 359) választani, esetleg a strófaformának megfelelő más, az adventi, vagy karácsonyi ünnepkörbe illeszkedő himnusz-, vagy koráldallam is rendelhető hozzá.

136. Istennek szent Fia¹²⁰

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: BBr-NbgGü 1544 (első megjelenés), RISM 1544⁰¹; W III/418; EG 1994, 5; HEG III. 2000/13, 3.

Szerző: Johannes Horn, vagy Michael Weiße

Szótagszám: 6-6-6-6-6-6

Rímképlet: a a b b c c

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: ÚZMK 1743, 19 (első megjelenés); ÚZMK 1770, 19

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: Rdt 1805, 13; Dt+ 1955, 724

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: nincs megadva

Műfaj: adventi dicséret

Szótagszám: 6-6-6-6-6-6

Rímképlet: a a b b c c

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: BBr 1531, A 4 (első megjelenés), RISM 1531⁰²; ZAHN II/3294.; Bäumker I. 7.; DKL III/1.3 Eg4; EG 1994, 5; HEG III. 2000/13, 3.

Dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B C D A' E

Kadenciarend: 5 5 1 V 5

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: Nádor-kódex 1508, 697 (első megjelenés); RMDT I/2.

EÉ forrásmegjelölés: –

EÉ dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B C D A' E

¹²⁰ DOBSZAY László 1995/207.

Kadenciarend: 5 5 1 V 5

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

A *Gottes Sohn ist kommen* szöveg elsőként a Johannes Horn¹²¹ (~1490–1547), a cseh testvérközösség püspöke által szerkesztett, *Ein Gesangbuch der Brüder inn Behemen vnd Merherrn* című, 1544-es énekeskönyvben (BBr-NbgGü 1544) jelent meg.¹²² A történelmi Csehország (Bohémia) nyugati részén fekvő Domažlice – német nevén Taus – városában született, cseh anyanyelvű, de németül is beszélő Horn 1518-ban állt a cseh testvérgyülekezet szolgálatába.¹²³ Először prédikátorként működött Jungbunzlauban, majd 1532-től 1547-ben bekövetkezett haláláig a közösség püspöki székét foglalta el.¹²⁴ A BBr-NbgGü 1544 összeállításakor a gyülekezet első német nyelvű énekeskönyvét, a Michael Weiße által kiadott BBr 1531-et vette alapul, szövegeit azonban teológiai korrekciónak vetette alá, anyagát pedig megrostálta, s új költeményekkel egészítette ki.¹²⁵ A BBr 1531 összesen 155 éneke közül hat hiányzik a Horn által átdolgozott kiadásból, s helyettük 32 új szerepel.¹²⁶ A lutheri tanításhoz buzgón ragaszkodó Horn az előszóban is hangot ad a Weiße-szövegekkel szembeni dogmatikai kifogásainak.¹²⁷

A kötet második darabja a BBr 1531-ből átemelt, kottával és az *Ave Hierarchia* cantióra való utalással ellátott *Menschenkind merck eben* kezdetű Weiße-ének. Ezt követi *Ein anders Lied in der vorigen Melodey* nótajelzéssel a most tárgyalt *Gottes Sohn ist kommen*. Az ének szerzősége máig nem tisztázott. Philipp Wackernagel a Horn-énekek között tünteti fel, Markus Jenny azonban Weiße szövegének tartja a költeményt.¹²⁸ A későbbi szakirodalom nem foglal állást ebben a kérdésben.¹²⁹

¹²¹ Horn nevének cseh változata Johann vagy Jan Roh, melyet később Johann vagy Johannes Horn-ra németesített, s amelynek latin formája – Johannes Cornu – is előfordul. Értekezésünkben a Johannes Horn névváltozatot használjuk, amellyel Horn a BBr-NbgGü 1544 előszavában megnevezi magát, és amellyel a legfontosabb szakirodalmak is említik őt. DKL III., 6.

¹²² HEG III. 2000/13., 3.

¹²³ KOCH, Eduard Emil 1973, 122.

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ HEG II. 343.

¹²⁶ RÖBLER, Martin 2001, 252.

¹²⁷ „Inn sonderheit aber / haben mich die Gesenge vom Sacrament des Nachtmals des HERRN / groß beweget / welche Michel Weyß / vnser Mitbruder / one meinen vnd anderer Eltesten bewußt vnd Willen / vnter andre Geseng gemeinet / vnnd also hat lassen außgehen.” („Különösen az úrvacsorai énekek nyugtalanítottak engem, melyeket Michael Weiße, a mi testvérünk az én, és más előjárók tudta nélkül és akarata ellenére más énekekkel vegyítve adott ki.) idézi: KOCH, Eduard Emil 1973, 122-123.

¹²⁸ DKL III., 6.

¹²⁹ Lásd: DKL III., 6. és HEG III. 2000/13., 3.

A *Gottes Sohn ist kommen* nem az adventi énekeknél megszokott módon szól Jézus eljövételéről, hanem – akárcsak a *Lob sei dem allmächtigen Gott* kezdetű Weiße-ének (lásd a 135. sz. ének elemzését) – három különböző igeidő használatával advent hármias értelmezését adja: „Gottes Sohn ist kommen” (1. vsz.), „Er kommt auch noch heute” (2. vsz.); „Von dannen wird kommen” (7. vsz.). A költemény első része azt mutatja be, milyen jelentősége van az egyszeri, múltbeli eseménynek, Krisztus megtestesülésének (1. vsz.) a jelenünkre (2–4. vsz.) és a jövőnkre nézve (5–6. vsz.), a hetedik és nyolcadik strófa pedig az utolsó ítéletkor való eljövételére mutat előre. A záró strófa imádságként foglalja össze az ének jelenre – „schick vnser hertzen zu / daß wir alle stunden / rechtglaubig erfunden” – és jövőre – „darinnen verscheiden / zur ewigen Freuden” – vonatkozó kéréseit.

A „rechtglaubig” kifejezés (9. vsz.), amelyet a BBr-NbgGü 1544 verziójához igazodva a Leutschau 1686 és az Oedenb/Pilgram 1746 is megtartott, és amely valószínűleg a reformáció egyházainak igaz hitére utal, a herrnhuti énekeskönyvekben, valamint az EKG 1950-ben és az EG 1994-ben külön írva jelenik meg („recht gläubig”), s így jelentése is módosul.¹³⁰ A Frey-G 1708 és a Pressb 1716 itt ezt a fogalmazást adja: „recht werden erfunden”.

A cseh testvérgyülekezet énekeskönyveiben nem volt folyamatos a *Gottes Sohn ist kommen* jelenléte, melyet a *Menschenkind merck eben* gyakran kiszorított az adventi énekanyagból, s ha közölték is, lerövidített alakban, változtatásokkal adták közre.¹³¹ Ezzel szemben a hazánkban fellelhető német nyelvű gyűjtemények – Leutschau 1686, Frey-G 1708, Pressb 1716, Oedenb/Pilgram 1746 – mind teljes terjedelmében tartalmazzák az éneket.

A dallam szinte minden sora hajlítással végződik, ami lehetővé tette a melizma kiszövegezését, s ezáltal a szótagszámot növekedését. Ilyen bővülést láthatunk a harmadik strófában, amely az Oedenb/Pilgram 1746 szövegverziójában egy szótaggal egészül ki („durch einen rechten Glauben”); illetve a kilencedik versszak második sorában is, mely a Leutschau 1686-ban, a Pressb 1716-ban és a soproni forrásban hét szótagosra bővült („schicke unsre Hertzen zu”). A negyedik vers harmadik sorát, amely eredetileg csak öt szótagos, valamint a negyedik vers hét szótagos utolsóelőtti sorát mind a négy említett forrás javítja.

¹³⁰ HEG III. 2000/13., 7.

¹³¹ HEG III. 2000/13., 6.

III. 2. Magyar szöveg

A *Gottes Sohn ist kommen* ismeretlen fordítótól származó, *Istennek szent Fia* című magyar verziója elsőként az 1743-as ÚZMK-ban található meg.¹³² A kilenc versszakos éneket teljes terjedelmében feldolgozó, s azt meglehetősen pontosan követő fordítás csupán néhány ponton távolodott el a német szöveg tartalmától. A harmadik versből hiányzó „vnd sein dienst annehmen” gondolat az ötödik versszakba plusz tartalomként került be: „Szolgálván az Urnak”. Talán épp e betoldás miatt került sor az ötödik strófában a „Die also bekleiben / und beständig bleiben” sorok tömörítésére: „Kik hívek maradnak”. A BBr 1531 jellegzetes vonása, hogy az énekek doxológia-strófa helyett gyakran egy, vagy több imádság jellegű versszakkal végződnek. Még ha nem is tudatosan, de az ÚZMK fordítója is egy könyörgő hangú mondatot – „Jésus szánymeg minket” – illesztett az utolsó versszakot indító „Ey nun Herre Jesu” felkiáltás helyére.

A Rdt 1805-ben egy rövidített, hét versszakos fordítást láthatunk, melyből az ötödik és a hatodik vers hiányzik. Ez a 6-7-7-9-7-7-es szótagszámú költemény a dallam összes melizmájának elhagyásával válhatott csak éneklésre alkalmassá. A szövegverzió ismeretlen szerzője az ÚZMK alapján dolgozott; a két szövegalak közti különbségek elsősorban a megnövekedett szótagszámból adódnak. A negyedik versből hiányzik a „sein Lieb zu beweisen” motívuma – ezt az ÚZMK 1770 még hűen adta vissza: „Mutatja szerelmét”. A „dicső üdvösségre” megfogalmazás, amelyet ugyanezen versszak utolsó sora használ, meglehetősen idegen a *Gottes Sohn ist kommen* intő és tanító hangvételétől; az ÚZMK 1770 sokkal találóbban fogalmaz: „Lelki idvességre”.

A Rdt 1805-höz hasonlóan a Dt+ 1955 fordítója, Schulek Tibor is az ÚZMK-ra támaszkodott, de a német szöveget is figyelembe vette. Az 1955-ös énekeskönyvben az ÚZMK 1770 verziójánál szebb és pontosabb, az éneket teljes terjedelmében megtartó fordítást találunk. Az ÚZMK 1770-ben a negyedik versszak tartalmát nem hordozó „Mert azoknak osztán” kezdősora a Dt+ 1955-ben így jelenik meg: „Mert nagy kegyelmében”. Az ÚZMK az ötödik vers tartalmától – „dem Herren inn allem / trachten zu gefallen” – kissé elrugaskodva így fogalmazott: „Minden tisztaságban / És szent igazságban”. Ugyanezen a helyen a Dt+ 1955 pontosabb fordítást adott: „Jó igyekezetben / Isten tetszésében”. Az angyali kar képét – „vnd sie mit jm führen / zu

¹³² FRIEDRICH Károly 1944, 101.

der Engel kühren” –, ami az ÚZMK-ból hiányzik – „És az UR mennyekben / Viszitsőségben”, a Dt+ 1955-ben sikerült megtartani – „S viszi mennyországba / Angyalok karába”. Az EÉ 1982 Schulek jól sikerült fordításának válogatott (1–3., 5., 7. és 9.) verseit közölte minimális átdolgozás után.

A német források vizsgálatakor láthattuk, hogy a „rechtgläubig erfunden” (igaz hitűnek találtassunk) szókapcsolat többféle, módosult alakban is előfordul. A magyar változatok sem adják vissza pontosan a német kifejezés mélyebb jelentését, ám azt azért szem előtt tartották, hogy a hit szó valamilyen formája – hitben való meghalás (ÚZMK 1770; Dt+ 1955; EÉ 1982); vagy hívő vigyázás (Rdt 1805) – szerepeljen a fordításban. Minden magyar forrás lemondott a „zu seinen füßen” lefordításáról (7. vsz.), helyette a Krisztus előtt való megállást említene.

III. 3. Német dallam

A dallam alapjául szolgáló *Ave Hierarchia cantio* legkorábbi feljegyzése az 1410-es hofenfurti kéziratban látható (CZ-VB, MS 42).¹³³ A cisterci forrás *In adventu ad missam Rorate* rubrikájában szereplő,¹³⁴ közkedvelt Mária-ének később a reformáció egyházainak énekeskönyveibe is felvételt nyert.¹³⁵ Amellett, hogy az *Ave Hierarchia* szöveget több nyelvre is lefordították, a dallam más, a Mária-énekhez tartalmilag nem kötődő szövegekkel is összekapcsolódott.¹³⁶ Cseh szöveggel már 1501-től megtalálhatjuk a dallam 1410-es alakját a cseh testvérgyülekezet énekeskönyveiben; a német szöveggel való legkorábbi megjelenése pedig Weiße 1531-es kiadványához kötődik.¹³⁷

A BBr 1531 és a BBr-NbgGü 1544 zenei helyesírását összehasonlítva feltűnik, hogy míg Weiße nem ír ki előjegyzést az *f* alaphanggal notált dallamhoz, addig Horn egy *b*-t használ és egyik lejegyzésben sincsenek további módosítójelek. A BBr 1531 semibrevis-alapú, a BBr-NbgGü 1544 pedig minima-alapú notációt alkalmaz. A nagy ambitusú, undecimát bejáró, dinamikus dallamvezetésű tételben nem találunk két egyforma korálsort. Az első sor az alaphangról a hangkészlet másik pillérhangjára, a felső kvintre emelkedik, s már a második sor eléri a darab csúcshangját, a felső oktávot (dallami függelékünkben: *esz*”). A következő két szakasz az előzmények kontrasztja:

¹³³ HEG III. 2000/13., 7.

¹³⁴ DKL III., 5.

¹³⁵ RMDT I/2.

¹³⁶ Német címe *Ave Morgensterne* (DKL III., 5); magyar fordításáról bővebben lásd: RMDT I/2.

¹³⁷ HEG III. 2000/13., 7.

a harmadik és negyedik sorban a dallam az alsó kvintre (*b*) ereszkedik. Az ötödik dallamvonala a korál elejét idézi, a kvart ambitusú zárósor ritmikailag megnyugtatja a lendületes tételt.

A dallam Frey-G 1708-ban látható verziójában az első és az ötödik sor megegyezik, a tétel dallamszerkezete ennek köszönhetően így változott meg: A B C D A E.

III. 4. Magyar dallam

A cantio magyar területen is nagy népszerűségnek örvendett, s jelenléte már a Nádor-kódex közlése óta kimutatható; az 1508-as kéziratos forrás latin és magyar fordításban, kottával ellátva adta közre.¹³⁸ Nyomtatásban először a 1651-es *Cantus catholicus*-ben (CC 1651) jelent meg *A keresztyénségben* szöveggel, s a BBr 1531-gyel szinte teljesen megegyező dallammal (az egyetlen különbséget az ötödik sor második hangja jelenti, ezen a ponton a CC 1651-ben *esz* helyett *f* áll).¹³⁹

Az 1725-ös soproni korálkönyv az adventi énekek közül másodikként közli a dallamot a *Menschenkind merck eben* cím alatt. Akárcsak a Frey-G 1708, a Sopron 1725 első és sora sora is azonos, és e forrás is *a* hangot kottáz *asz* helyett ezekben a sorokban. A dallam variálódott alakját őrzi a Gykz, melyből hiányzik a mély járású negyedik sor, s helyette az ötödik kétszer ismétlődik.

A Sopron 1897 és a vele egyező alakot tartalmazó Kapi 1912 a negyedik sor lehajló, hosszú melizmájának kiszövegezésével kilenc szótagra alkalmazható variánst is közöl. A hatos szótagszámú német szövegverzió számára a hajlítás helyett ugyanebben a sorban csupán az egyszerű és dísztelen *f*–*b* kvintugrás áll mindkét korálkönyvben.

A Dt+ 1955 alakjának néhány jellegzetességében – az első sorból hiányzó átmenőhang és vezetőhang, valamint az ötödik sorban az *a*-t helyettesítő *esz* használatában – az EKG1950 hatását fedezhetjük fel. A Sopron 1897-ben és a Kapi 1912-ben a negyedik sor végén opcionálisan megjelenő kvintugrást a Dt+ 1955 végleg

¹³⁸ RMDT I/2.

¹³⁹ Uo. Az *Ave Hierarchia* cantióra, és az *A keresztyénségben* kezdetű énekre való ad notam utalást protestáns forrásokban is találhatunk. Huszár Gál 1574-es, *A keresztyeni gyülekezetben való isteni diczeretec es imadsagoc* című, Komjátiban kiadott énekeskönyve (RMNy 353) az *A keresztyénségben* című énekszöveget az *Ave Hierarchia* nótájára felirattal közli. Az EpG 1635–52 és a ZMK 1780 a *Vígan énekeljünk* kezdetű adventi énekhez adja nótajelzésként az *A keresztyénségben* tételt.

elhagyta. A ma használt dallamalak tehát sem a magyar mintákat nem követi, sem a mai német gyakorlat pontos átvételének nem tekinthető.

IV. JAVASLAT

A hazai fordítások közül a Dt+ 1955 Schulek-féle, mind a kilenc strófát közlő szövege adja vissza a legpontosabban az 1544-es eredeti ének tartalmát. Az EÉ 1982 a költemény mindhárom, különböző idősíkokat bemutató szakaszából egy-egy versszakot hagyott el (a 4., a 6. és a 8. strófát), így a múltból, jelenről és jövőről szóló gondolati egységek mindegyike – még ha csonkán is, de – megmaradt a rövidített verzióban. A mellőzött strófák között van az úrvacsora szentségéről szóló negyedik vers – e szakasznak a Weiße és Horn közötti teológiai nézetkülönbség tükrében érthetjük meg jelentőségét –, illetve a nyolcadik versszak is, amely a cseh testvérgyülekezet katekizmusában is hangsúlyosan megemlített gonoszok és jók szétválasztásáról szól.¹⁴⁰ Még ha a kihagyott strófák nem is kerülnek vissza az énekbe, Schulek szép fordítását mindenképpen érdemes tovább őrizni.

Az EÉ 1982 dallamalakja sem a hazai, sem a német használatot nem követi pontosan. A legközelebbi dallamközléskor két megoldás tűnik ésszerűnek: a jelenlegi alak változatlan megtartása, vagy ugyanezen formának a negyedik sor végéről kihagyott, a legtöbb hazai, evangélikus forrás által megtartott melizma felelevenítésével való gazdagítása (lásd a dallami függelékben a közlésre adott javaslatunkat).

¹⁴⁰ HEG III. 2000/13., 5.

151. Hadd zengjen énekszó¹⁴¹

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: MED, 1340 körül (a latin-német szöveg első megjelenése);¹⁴² WitK 1533, 90 (a német szöveg első nyomtatott megjelenése), RISM 1533⁰²; W II/640.; EG 1994, 35; HEG III. 2000/5, 31.

Szerző: ismeretlen

Szótagszám: 6-6-6-6-7-6-II:5:II

Rímképlet: a a b a b a II:a:II

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: Lócse 1629, 67 (első megjelenés, *E vigasságos időben*); EpGr 1635–52, 54^r; ZMK 1692–1694, 30 (RMK I. 1589a, *In dulci jubilo, zengjen víg énekszó*)

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: Dt+ 1955, 723

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: Túrmezei Erzsébet¹⁴³

Műfaj: karácsonyi cantio

Szótagszám: 6-6-6-6-7-6-II:5:II

Rímképlet: a a b a b a II:a:II

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: MED, 1340 körül (első kéziratos megjelenés); WitK 1533, 90 (első nyomtatott megjelenés), RISM 1533⁰²; ZAHN III/4947.; Bäumker I. 50/I-II.; DKL III/1.2 Ee12; EG 1994, 35; HEG III. 2000/5, 31.

Dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A A' B C B' C D E

Kadenciarend: 5 5 1 3 1 3 5

¹⁴¹ DOBSZAY László 1995/216.

¹⁴² A medingeni ciszterci kolostor kéziratát az AMELN, Konrad 1985 30. oldalán használt rövidítéssel jelöljük. A forrás leírását lásd: Ameln, Konrad: „Ein vorreformatorisches Gebet- und Andacht-Buch als hymnologische Quelle”. *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 10 (1965): 131–138.

¹⁴³ TRAJTLER Gábor 2007, 30.

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: CC 1651, 30 (első megjelenés); RMDT II/220.

EÉ forrásmegjelölés: Wittenberg 1533

EÉ dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A A' B C B' C D E

Kadenciarend: 5 5 1 3 1 3 5

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

A korál alapjául a latin-német kevert szövegű, már a 14. században kimutatható *In dulci jubilo* cantio szolgál. Az ének korának meghatározásához fontos támpontot jelent az a 14. századi kézirat, melyben a domonkos szerzetes, Heinrich Seuse (1295–1366) élettörténete olvasható,¹⁴⁴ valamint az ének keletkezésének legendája: látomásban angyali küldöttek jelentek meg a szerzetes előtt, akik az *In dulci jubilo* kezdetű örömteli, a gyermek Jézusról szóló énekkel erősítették őt szenvedésében.¹⁴⁵ Leírásából nem állapítható meg biztosan, hogy ő a szerző, azt azonban sejteti az írás, hogy a cantio ekkor már széles körben ismert volt.¹⁴⁶

A szöveg alapvetően két különböző alakban hagyományozódott: egy tízsoros, valamint egy 7, vagy 8 sorra terjedő formában.¹⁴⁷ A legtöbb forrás négy strófát közöl, de ismerünk öt-, hat-, illetve hét versszakos közléseket is.¹⁴⁸ A szöveg és a dallam legkorábbi megjelenésként a medingeni ciszterci kolostorból származó, 1340 körül feljegyzett *Medingeni kéziratot* tartjuk számon (MED). A töredék a tízsoros alakot három versszakkal közli: az örvendezésre szólító kezdő strófa („*In dulci jubilo...*”) után a gyermek Jézust („*O Jesu parvule...*”), majd a Máriát megszólító vers következik („*Maria nostra spes...*”).¹⁴⁹ A további források legtöbbször e három még egy további, eszkatológikus tartalmú versszakkal is kiegészül („*Ubi sunt gaudia...*”), a Máriához fohászkodó szakasz pedig több helyen „*Mater et filia...*” kezdettel jelenik meg.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Kiadása: Melchior Diepenbrock (Hrsg.): *Heinrich Suso's, genannt Amandus, Leben und Schriften. Nach den ältesten Handschriften und Drucken.* (Regensburg, 1829.), 19.

¹⁴⁵ BÄUMKER, Wilhelm 1862, 179.

¹⁴⁶ AMELN, Konrad 1985, 56.

¹⁴⁷ AMELN, Konrad 1985, 29.

¹⁴⁸ Uo.

¹⁴⁹ DKL III. 198.

¹⁵⁰ W II/483–486.

Ebben a négy versszakos alakban látható az ének az 1510 körüli időszakra datált, ám feltételezhetően ennél jóval régebbi forrásból másolt, Hans Joachim Moser hagyatékából előkerült *Moser-kéziratban* (MOS), s e négy strófát őrizték meg a protestáns énekeskönyvek is. Szövegtáblázatunkban a MOS verzióját adjuk meg összehasonlításként.

A cantiót a legtöbb forrás a karácsonyi énekek közé sorolta. A MED azonban speciális funkcióban, imameditációba fűzve közölte az éneket.¹⁵¹ Később a karácsonyi *Kindelwiegen* része lett, ahogyan arról Enoch Widmann *Chronik der Stadt Hof* című írásában is beszámol.¹⁵² A krónikás leírja, hogy amikor a vespera keretében a gyermek Jézus ringatására került sor, a kórus és az orgonista a *Resonet in laudibus*, a *Joseph, lieber Joseph mein*, valamint az *In dulci jubilo* cantiókat adta elő, a közösség pedig mindeközben örömteli táncot járt az oltárnál elhelyezett jászol körül.¹⁵³ Bár a templomban való táncolás mind katolikus, mind lutheránus részről tiltva volt, a karácsonyi játékokban a tiltás ellenére megmaradt ez a népies szokás, melynek köszönhetően aztán gyülekezetszerűvé formálódhatott, és széles körben is népszerűvé válhatott a cantio.¹⁵⁴

Az ének legkorábbi nyomtatott megjelenése WitK 1533-ban található, de lehetséges, hogy Klug elveszett, 1529-es gyűjteményében (RISM 1529⁰³) is szerepelt már.¹⁵⁵ A Luther lektorálásával készült énekeskönyv a Mária-strófát elhagyva csak három versszakot közölt a karácsonyi énekből. A szintén Luther felügyelete mellett összeállított LpzBa 1545-ben azonban megtalálható ennek átírt változata *O Patris charitas...* kezdettel.¹⁵⁶

A Leutschau 1686, a Frey-G 1708 és a Pressb 1716 a LpzBa 1545-ben is látható, latin-német, kevert nyelvű szövegalakot tartalmazzák. A Frey-G 1708-ban és a Pressb 1716-ban egy szó megváltoztatására figyelhetünk fel: a harmadik versszak „wir wären all verlohren” sora helyett itt az erőteljesebb „wir wären all verdorben” mondatot találjuk.

¹⁵¹ AMELN, Konrad 1985, 38. A krónika kiadása: Heinrich Wirth (Hrsg.): *Chronik der Stadt Hof nach M. Enoch Widmann, Rector der Schule zu Hof im Jahr 1596, und einigen andern älteren Geschichtsschreibern, deren Namen unbekannt sind*. Hof: Mintzel, 1843.

¹⁵² AMELN, Konrad 1985, 56.

¹⁵³ AMELN, Konrad 1985, 57.

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ AMELN, Konrad 1985, 58.

¹⁵⁶ Wackernagel vélekedésével ellentétben ez az átköltés valószínűleg nem Luthertől származik. AMELN, Konrad 1985, 59.

Tisztán német nyelvű szövegverziók a BBr-NbgGü 1544 közlése óta ismertek.¹⁵⁷ A cseh testvérek gyűjteményében *Lob Gott du Christenheit* cím alatt az eredetitől meglehetősen eltávolodó, hét versszakos feldolgozást találunk. Sokkal kevésbé tér el a cantio gondolatmenetétől a *Nun singet und seid froh* kezdetű szövegalak, ami először a Justus Gesenius és David Denicke nevéhez fűződő, *New Ordentlich Gesangbuch* című hannoveri énekeskönyvben (RISM 1646⁰³) jelent meg, s a 19. sz. derekára kiszorította a kevert nyelvű alakokat.¹⁵⁸ Ugyanez a verzió szerepel az Oedenb/Pilgram 1746-ban, s ezt őrzí a mai német evangélikus gyakorlat is (EG 1994, 35).

III. 2. Magyar szöveg

A német területen népszerű ének hazánkban nem tudott tartósan meggyökerezni sem a katolikus, sem a protestáns gyülekezeti éneklésben, sem pedig a néphagyományban.¹⁵⁹ Magyar területen *Ez vigasságos időben* fordításban először a *Keresztyéni enekék* című, 1629-es lőcsei evangélikus énekeskönyv (Lőcse 1629) jelentette meg az ének szövegét, s ezzel megegyező alakot közöl az EpGr 1635–52 is. A katolikus források közül elsőként a CC 1651 tartalmazza *In dulci jubilo, zengjen víg énekszó* kezdettel, s ugyanezt a latinból fordított, kétnyelvű alakot adta közre a ZMK é.n. is.¹⁶⁰ A 17. századból az éneknek egy további, *In dulci jubilo, mi éneklésünk jó* kezdetű, kétnyelvű változatát is ismerjük, amely Újfalvi Imre Iskolai énekeskönyvében jelent meg (RMNy 1528). Az ének azonban nem maradt meg a gyakorlatban, mind a katolikusok, mind pedig a protestánsok legközelebb a 20. században tettek ismét próbálkozásokat arra, hogy az ének a gyülekezeti repertoár részévé váljon – evangélikus részről elsőként a Dt+ 1955.¹⁶¹

A latin, illetve latin-magyar szövegalakok mellett a Lőcse 1629, valamint az EpG 1635–52 verziója tisztán magyar nyelvű. E kettő a LpzBa 1545-ben, illetve a Leutschau 1686-ban is szereplő, négy versszakos szövegalakot látszik követni. Prozódiája kissé nehézkes, szótagszámai versenként nem egységesek. A Dt+ 1955-ben Túrmezei Erzsébet új fordítása található meg, mely ezeket a szempontokat már figyelembe vette, tartalmában azonban néhol kissé eltávolodik az eredeti

¹⁵⁷ BÄUMKER, Wilhelm 1862, 179.

¹⁵⁸ Geistliches Wunderhorn 2001, 58.

¹⁵⁹ RMDT II/220.

¹⁶⁰ H. HUBERT Gabriella 2004, 311.

¹⁶¹ RMDT II/220.

korálszövegtől. Az „unsers Herzens Wonne”, valamint a „Matris in gremio” sorok (1. vsz.) hiányoznak a fordításból. Képszerű kifejezései, mint a „Kis Jézus, itt e szív! / Térj be – egyre hív” (2. vsz.), vagy a „Vádolt bűnöd átka, / A poklok mélye várt, / De Jézus, ím, kitárta / A mennynek ajtaját” (3. vsz.), új gondolatokat jelentenek mind a cantióhoz, mind pedig az eredeti német szöveghez képest. A „békesség” kifejezés, valamint a mennyből érkező „Kis Jézus” felé kitárt szív képe (2. vsz.) szintén nem részei az eredeti szövegnek. Túrmezei fordítása prozódiaileg azonban kétségtelenül megállja a helyét, s negyedik versszaka is szépen visszaadja a cantio örvendő hangvételét és egyszerű fogalmazásmódját.

III. 3–4. Német és magyar dallam

A dallam legkorábbi forrása, a MED kézirat a dallamot *f* kezdőhanggal, módosítójel használata nélkül, neumákkal lejegyezve tartalmazza.¹⁶² Már a 15. századtól fennmaradtak a cantiót feldolgozó többszólamú tételek is. Köztük a kölni Karthauzi Szent Barbara rend 1440 körüli időszakból származó kézirata (Hs. 2276) a legkorábbi, mely a legmegbízhatóbb kottás lejegyzés is egyben.¹⁶³ A legkorábbi forrásokban még nem találunk bizonyítékot a darab hármass metrumára. Elsőként az 1476-os konstanzi töredékben (Württembergische Landesbibliothek Stuttgart, Cod. HB VIII 9) található háromszólamú tétel jelöli egyértelműen a páratlan ütemet.¹⁶⁴

Más karácsonyi cantiókhoz hasonlóan – *Quem pastores laudavere; Resonet in laudibus; Magnum nomen Domini; Joseph, lieber Joseph mein; Omnis mundus iocundetur* – az *In dulci jubilo* is az 5. zsoltártónus hangkészletét és pillérhangjait (*f* és *c*”) használja. A dallamban három formulát különböztethetünk meg: az *f*’-től *c*’-ig ívelő iníciium-formulát; *c*’-től *f*’-ig (olykor *e*’-ig) ereszkedő, köztes zárlat jellegű cezúrákat; valamint mélyebb járású, *f*’-re (néhol *g*’-re, *a*’-ra, vagy *c*’-re) érkező zárlati formulákat.¹⁶⁵ Ily módon a tízsoros változatok (például: MED) dallamváza többnyire úgy alakul, hogy az első két sort alkotó iníciium után cezúra-, zárlat-, cezúra-, zárlat formulák egymásutánja (B, C, B, C), majd két zárlati formula jön, végül a cezúra-zárlat sorpár zárja az éneket. A rövidebb alakok, mint például az 1479-ből származó, müncheni kézirat (MÜN²) nyolcsoros verziója, így vázolhatók fel: a két iníciium-sorral

¹⁶² AMELN, Konrad 1985, 45.

¹⁶³ GOTTWALD, Clytus 1964, 138.

¹⁶⁴ AMELN, Konrad 1985, 52.

¹⁶⁵ AMELN, Konrad 1985, 45.

való kezdés után (A, A) cezúrából és *a*’-ra érkező zárlatból álló sorpár kétszeri ismétlése következik (B, C, B, C), majd a tétel két különböző zárlati motívummal fejeződik be (D, E).

Ezt a dallamvázatot őrizte és őrzi ma is mind a német, mind a magyar evangélikus gyakorlat is. A német lutheránus források közül elsőként a WitK 1533 adta közre nyomtatásban az éneket. Ezt az alakot tartalmazza az EpG 1635–52 is és ez él ma is a használatban. A magyar területen fellelhető orgonás gyűjtemények közül a Sopron 1725-ben a koráldallamnak néhány váltóhanggal, illetve átmenőhanggal díszített verzióját találjuk. Az ének ezután a közlés után egészen a 20. századig hiányzik a hazai gyűjteményekből, mígnem a Dt+ 1955 a WitK 1533-ra támaszkodó EKG 1950 szerinti dallamot beemelte repertoárjába.

IV. JAVASLAT

A magyar evangélikus használatban – a ZMK 1692–96 latin-magyar verziójától eltekintve – két szövegfordítást ismerünk: a hármas lüktetéshez nehézkesen illeszkedő EpG 1635–52-ben látható verziót; valamint a LpzBa 1545-től tartalmilag jobban eltávolodó, ám prozódiaileg szerencsésebb Túrmezei-fordítást. Ez utóbbit érdemes lenne a LpzBa 1545 és az EpG 1635–52 figyelembe vételével átdolgozni.

Az ének jelenléte a hazai evangélikus hagyományban nem folyamatos, ám a dallamot közlő gyűjtemények (EpG 1635–52, Sopron 1725, Dt+ 1955, EÉ 1982) azonos alakot őriznek. A német lutheránusok legkorábbi kottás közlésével megegyező dallam változtatás nélkül hagyományozható tovább.

156. Jöjj, Isten népe, áldjuk őt¹⁶⁶

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: LBl HermN um 1550, A 2 (első megjelenés), RISM 1550⁰¹; W III/1365.; EG 1994, 27; HEG III. 2000/13, 16.

Szerző: Nikolaus Herman

Szótagszám: 8-6-8-6-6

Rímképlet: a b a b b

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: ÚZMK 1743, 35 (első megjelenés); ÚZMK 1770, 35

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: ZMK 1780, 43; Rdt 1805, 23; Bcs 1847, 293; Dt 1911, 134; RÉ 1948, 313

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: Túrmezei Erzsébet¹⁶⁷

Műfaj: karácsonyi hálaadás

Szótagszám: 8-6-8-6-6

Rímképlet: a b a b b

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: LBl HermN um 1550, A 2 (első megjelenés), RISM 1550⁰¹; ZAHN I/198.; DKL III/1.1 B60; EG 1994 27; HEG III. 2000/13, 16.

Dallamszerző: Nikolaus Herman

Dallamszerkezet: A B C D D'

Kadenciarend: 3 5 2 1

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: Sopron 1725, 14 (első kéziratos megjelenés); Sopron 1897, 10 (első nyomtatott megjelenés)

¹⁶⁶ DOBSZAY László 1995/380.

¹⁶⁷ TRAJTLER Gábor 2007, 30.

EÉ forrásmegjelölés: –

EÉ dallamszerző: Nikolaus Herman

Dallamszerkezet: A B C D D'

Kadenciarend: 3 5 2 1

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

A *Lobt Gott ihr Christen* kezdetű énekszöveg szerzője, Nikolaus Herman (~1500–1561)¹⁶⁸ 1518-ban került a cseh érchegységben fekvő, virágzó bányavárosba, Sankt Joachimsthalba (ma: Jáchymov, Csehország), ahol a latiniskola tanári posztját töltötte be.¹⁶⁹ A wittenbergi reformáció eszméit hamar megismerte, azok terjesztésén buzgón munkálkodott. Lutherrel személyes kapcsolatot ápolt, melyről a reformátornak 1524-ben Hermanhoz írt levele is tanúságot tesz.¹⁷⁰ Luther oktatási programját az 1524-es, *An die Ratsherren aller Städte deutschen Landes, daß sie christliche Schulen aufrichten und halten sollen* című írásából ismerte meg. Amikor a lutheri pedagógiai elveket saját munkájában is érvényesíteni kívánta, összetűzésbe került iskolai előljárójával, s tanácsért Lutherhez utazott, aki megerősítette őt elképzelései helyességében.¹⁷¹

Az iskola rektoraként és a gyülekezet lelkipásztoraként működő Johann Mathesius és Herman között szoros munkatársi és baráti kapcsolat alakult.¹⁷² Mathesius, aki Wittenbergben tanult, és Lutherrel személyes kapcsolatot ápolt, maga is a lutheri tanok elkötelezett terjesztője volt.¹⁷³ Prédikációi gyakran inspirálták énekköltésre Hermant, aki, miután egészségi állapota miatt 1557-ben fel kellett adnia kántori és tanári hivatását, úgy döntött, énekei rendszerezésére áldozza idejét.¹⁷⁴ A költeményeket két ciklusba rendezte: az első *Die Sonntags-Evangelia* címmel még

¹⁶⁸ Korábban tévesen 1480-at tartották Herman születési évének. Egy 1560-ból fennmaradt Herman-portré – a rajta látható datálás, valamint a „do er nuh 60 iar was alt” felirat segítségével – támpontot adott a kérdésben. HEG II. 1999, 146.

¹⁶⁹ KULP, Johannes 1959, 51.

¹⁷⁰ HEG II. 1999, 146.

¹⁷¹ Uo.

¹⁷² HEG II. 1999, 147.

¹⁷³ HEG II. 1999, 146.

¹⁷⁴ HEG II. 1999, 147.

életében, 1560-ban (HermN-S 1560), a második *Die Historien von der Sindfludt* című pedig posztumusz jelent meg (HermN-H 1562).¹⁷⁵

A gyűjtemények, ahogyan a címekben is olvashatjuk, gyermekek és keresztény családapák számára készültek.¹⁷⁶ Az egyházi év egyes vasárnapjaihoz tartozó evangéliumokat feldolgozó énekek tulajdonképpen pedagógiai célt szolgáltak: a perikóparend ismerete ugyanis az iskolai tananyag részét képezte; a dallammal való összekapcsolódás pedig lehetővé tette az ismeret gyorsabb befogadását.¹⁷⁷ E jelenséget, melyről azóta is számos pedagógiai munka beszámol, maga Herman is felismerte: „alles, was im Gesang verfasst wird, leichtlicher zu lernen und besser zu behalten ist, denn was man sonst liest und höret”.¹⁷⁸ Bár Herman nem templomi, hanem kifejezetten iskolai és otthoni használatra szánta énekeit,¹⁷⁹ népszerűségüknek és az egyházi évhez való szoros kapcsolódásuknak köszönhetően több tétel hamarosan a gyülekezeti énekrepertoárba is felvételt nyert.¹⁸⁰

A *Lobt Gott ihr Christen alle gleich* kezdetű Herman-szöveget és a szerző által hozzárendelt dallamot az 1560-as közlés előtt már a *Drey geistliche Weynacht lieder*. című, magdeburgi nyomtatvány (LBI HermN um 1550) is tartalmazta. A DKL-kiadáshoz kapcsolódó kutatások során megtalált, az 1550 körüli időszakra datálható éneklapot, bár egy korai szöveg- és dallamalakot ad közre, a legkorábbi ismert forrásként tartjuk számon.¹⁸¹

Herman költeményeinek nagy része négy soros, soronként négy verslábát tartalmaz, páros rímeléssel íródott, tehát az ambrozián himnuszstrófa formáját követi.¹⁸² Most tárgyalt énekünk e mintától kissé eltér: a 8-6-8-6-6 szótagszámú tétel néhány sora csak három jambust foglal magába. A HermN-S 1560 négysoros szövegalakot közöl, és nem is jelzi a negyedik sor ismétlését (lásd szövegtáblázatunkban), de a dallamközlésben megismétlődik az utolsó sor.¹⁸³

A szövegek mondanivalóját Herman gyakran ószövetségi párhuzamok említésével gazdagította, s az evangéliumi üzenet közvetítését teológiai értelmezéssel

¹⁷⁵ HEG II. 1999, 147.

¹⁷⁶ Herman rimes formába öntött előszóban ajánlja énekeit a gyermekeknek: „Ihr allerliebsten Kindelein, das Gesangbuch soll euer sein; ...”.

¹⁷⁷ HEG III. 2000/13., 17.

¹⁷⁸ Az 1560-as kiadvány előszavából idézi: HEG II. 1999, 147.

¹⁷⁹ HEG III. 2000/13., 17.

¹⁸⁰ HEG II. 1999, 147.

¹⁸¹ HEG III. 2000/13., 17.

¹⁸² Uo.

¹⁸³ W III/1365.

segítette.¹⁸⁴ Népies egyszerűségű, plasztikus fogalmazásmódja arról tanúskodik, hogy értett a gyerekek nyelvén; *Lobt Gott ihr Christen alle gleich* kezdetű énekében is a legegyszerűbb, képszerű kifejezésekkel – „elend”; „nackt” (2. vsz.); „Mutter brust”; „milch” (4. vsz.); „Cherub” (8. vsz.) – igyekszik közel vinni a gyerekekhez a megtestesülés csodáját. Mély teológiai gondolatokat is tömör egyszerűséggel fogalmaz meg: „...denn er ist Dauids reis” (4. vsz.); „Er wird ein knecht und ich ein Herr” (7. vsz.). A költemény általában rövid tömondatokból épül fel, melyek – még ha az „und” kötőszó, vagy a vessző nyelvtanilag össze is kapcsolja őket – csak ritkán ívelnek át egy éneksoron. Többek között a harmadik, és a negyedik versszak is jórészt ilyen rövid, tartalmilag önálló mondatrészekből építkezik. Herman a paradicsom bűnbeeséskor bezárult, Kerubbal őrzött ajtaját (8. vsz.) a Jézus megtestesülésekor ismét megnyílt mennyországi kapuval (1. és 8. vsz.) szembe helyezve ad keretes szerkezetet a szövegnek. Az istendicséretre felszólító, s a mennyei trónusra felmutató kezdő strófa után a következő versszakok egyre mélyebbre irányítják tekintetet: végigkövetik a Megváltó útját az Atya öléből egészen a jászolig (2. vsz.), illetve Máriáig (4. vsz.), s szolgálai egyszerűségében mutatják be a gyermek Jézust (3. vsz.). Herman a negyedik és az ötödik versszakban azt fogalmazza meg, hogy ez az anyja ölén fekvő gyermek nem más, mint az Ézsaiás által (Ézs. 11,1) jövendölt Messiás: Dávid vesszeje. Mivel Isten emberré lett, a hívők is részesei lehetnek isteni dicsőségének; a hatodik és a hetedik versszakok erről a megtestesülés révén létrejött csodálatos cseréről beszélnek.

Herman karácsonyi éneke folyamatosan jelen van a német nyelvű énekeskönyvekben. A Leutschau 1686, Frey-G 1708, a Pressb 1716, valamint az Oedenb/Pilgram 1746 teljes terjedelmében és szinte változatlanul örökítette tovább Herman énekét. A mai német gyakorlat rövidített, hat versszakos alakban őrzi. Az EG 1994-ből az egymással mellékmondati viszonyban álló, s ezért szorosan összetartozó negyedik és ötödik versszakok, azaz a szoptatásról szóló szakasz hiányzik az énekből.¹⁸⁵

¹⁸⁴ HEG II. 1999, 147.

¹⁸⁵ HEG III. 2000/13., 19.

III. 2. Magyar szöveg

A korál legkorábbi magyar fordítását az 1743-as ÚZMK-ban, valamint ZMK 1780-ban találjuk meg.¹⁸⁶ Ez a Herman szövegéhez hű, az éneket teljes terjedelmében feldolgozó fordítás kifogástalanul visszaadja a német költemény gyermeki egyszerűségét és tömör fogalmazásmódját. Sajnálatos módon éppen a legkarakteresebb kép, a megnyílt mennyország motívuma hiányzik az első versszakból. A Rdt 1805 ugyanezen magyar verzió első és utolsó versszakát megtartva, az ének többi részét jelenősen átírva adta közre saját, a negyedik és ötödik strófák kihagyásával hat versszakosra rövidített fordítását. Akárcsak az ÚZMK esetében, a Rdt 1805-nél is hiányzik a megnyílt menny képe az első versből. A Herman által aprólékosan körülírt részletek hiányoznak, s általános, kissé már közhelyszerű vallásos tartalmak kapnak helyet – „Mert bennünket úgy szeretett” (2. vsz.); „Ugy is lett, ugy kellett lenni: / Megváltónk született” (5. vsz.). Az ötödik versszakban Herman szövegének ötödik strófáját fedezhetjük fel, ily módon azonban felborul az eredeti költemény gondolatmenete.

A Bcs 1847 önálló, más forrásban nem szereplő szövegverziót alkotott, mely azonban – kezdősorát kivéve – láthatólag sem a német eredetivel, sem a magyar szövegalakokkal nem áll kapcsolatban. A szerző egyetlen tartalmi elemet emelt ki a korál összetett gondolatköréből: a szolgai formában való megtestesülést.

A Dt 1911-ben Zábrák Dénes átdolgozásában találjuk meg az éneket, mely sajnos nem az ÚZMK-t, hanem a Rdt 1805-t vette alapul.¹⁸⁷ Változtatásait valószínűleg prozódiai szempontok vezérelték. Az utolsó két strófa teljes átalakításon esett át, s ennek eredményeképp az Édenkert kapuját őrző Kerub képe itt már nem szerepel.

Az EÉ 1982 számára Túrmezei Erzsébet készített új fordítást Herman énekéhez.¹⁸⁸ A Bcs 1847-tel ellentétben Túrmezei valószínűleg mind a német, mind az ÚZMK-beli szöveget maga előtt tartva dolgozott; erre enged következtetni, hogy verziójában ismét megjelenik a Herman-féle szöveg néhány olyan részlete, amely egyébként még az ÚZMK 1770-ből is hiányzott. Az EÉ 1982 így most már a kitáruló menny motívumát (1. vsz.), az „und schenkt uns seinen Sohn” (1. vsz.), illetve a „der Schöpfer aller Ding” (3. vsz.) mondatokat is beemelte az énekbe. Az Édenkert

¹⁸⁶ FRIEDRICH Károly 1944, 100.

¹⁸⁷ KISS János 1950–52, 18.

¹⁸⁸ TRAJTLER Gábor 2007, 30.

kapujánál őrt álló Kerub sajnos e fordításból is hiányzik, valamint a negyedik versszak második fele is eléggé szabadon kezeli a hermani mintát.

A RÉ 1948 teljes terjedelmében, s szinte változatlanul vette át az ÚZMK fordítását, ám azt nem a karácsonyi, hanem az adventi fejezetbe illesztette be. A református énekeskönyv tanúsága szerint az ÚZMK fordítása mind a mai napig megállja a helyét a gyakorlatban.

III. 3. Német dallam

Herman a *Die Sontags Euangelia* kötet énekeihez többnyire jól ismert, liturgikus, vagy világi dallamokat rendelt, köztük többet, feltehetőleg a *Lobt Gott ihr Christen alle gleich* dallamát is maga alakította hozzá a szöveghez.¹⁸⁹ Miután legelőször a LBI HermN um 1550 éneklapon korálunk szövegével megjelent, a dallam nem sokkal később, a *Geistliche Lieder und Psalmen* című, lipcsei énekeskönyvben (LpzBe nach 1553) a *Kommt her, ihr liebsten Schwesterlein* kezdetű, Keresztelő János életét elbeszélő, *Johannislied* címen ismert népies táncdalhoz kapcsolódva látható (ZAHN I/198.).¹⁹⁰ Az 1558-as, königsbergi *Etliche teutsche Liedlein* kiadványban (RISM 1558¹⁴) Herman munkatársának és lelkészének, Johann Mathesiusnak *Nun schlaff mein liebes Kindelein* kezdetű énekhez (ZAHN I/2030.) társítva pedig olyan dallamot találunk, melynek első négy sora szembeütő hasonlóságot mutat a LBI HermN um 1550 éneklapon szereplővel.¹⁹¹ Joachim Stalman szerint bizonyos, hogy Herman a saját és Mathesius énekszövegéhez is maga alakította hozzá a dallamot, azonban további kutatásokat lát szükségesnek, amelyek kimutatnák, hogy a három szöveg közül melyikhez tartozott eredetileg a dallam.¹⁹²

Bár Walter Blankenburg a 7. tónusú karácsonyi *Puer natus est nobis* introitussal hozta összefüggésbe,¹⁹³ a koráldallam inkább az 5. tónus hangnemi kereteiben mozog. Az ének *f'-d''* ambitusa az 5. zsoltártónus hangkészletével egyezik, a dallam felénél *c''*-félzárlatot, azaz a mediatio hangját hozza, a tónus alap- és túbahangját (az *f'* és *c''* hangokat) pedig tengelyhangként használja. Herman tudatos

¹⁸⁹ Dietmar Pistorius úgy véli, négy dallamot, a *Lobt Gott ihr Christen alle gleich*; a *Wir danken dir Herr Jesu Christ*; az *Erschienen ist der herrlich Tag*; valamint a *Steht auf, ihr lieben Kinderlein* énekekét maga Herman szerezte. HEG II. 1999, 145. Johannes Kulp ezeken kívül még a következőket tartja Herman dallamainak: *Wenn mein Stündlein vorhanden ist*; *Wir danken Gott für seine Gabn*; *Heut singt die liebe Christenheit*. KULP, Johannes 1959, 52.

¹⁹⁰ HEG III. 2000/13., 17.

¹⁹¹ HEG III. 2000/13., 21.

¹⁹² Uo.

¹⁹³ KULP, Johannes 1959, 140.

dallamalakítását támasztja alá, hogy fellépő, illetve felugró hangokat általában a szöveg kulcsszavainál találunk: az első versszakban a „Gott”, és a „Himmelreich” szavaknál *c*’-re felugró, az „in seinem höchsten” szakasznál pedig *d*’-ig felfelé skálázó dallamvonal látható. A zsoltártónus flexájához hasonlóan az első korálsor vége is *a*’-ra hajlik le.

A Zahn-antológia tanúsága szerint a negyedik sor ismétlődését több későbbi énekeskönyv elhagyta.¹⁹⁴ Egyes forrásokban pedig a negyedik és az ötödik sort összekötő kvartugrás, vagy skála található. A mai németországi evangélikus gyakorlat a dallam 1554-es, ötsoros formáját őrzi.

III. 4. Magyar dallam

A tétel a Sopron 1725 közlése óta folyamatosan jelen van a magyar korálkönyvekben. A dallam intenzív variálódáson ment keresztül a magyar gyakorlatban; nem találunk két magyar területen használt forrást, mely azonos formában közölné Herman énekét. A kíséreteskönyvek közléseiben általában az átmenőhangok használata, elhelyezkedése eltérő. De az eredeti német alaktól több ponton is különböznek a hazai közlések: a második sorban *b* helyett *h*-t használnak; a második és a harmadik sor felütései sem egységesek, s ez az adott korálsor ívét és továbbhaladását is befolyásolja. Lényeges szerkezeti eltérést láthatunk a Sopron 1897-ben, s az azzal teljesen egyező alakot tartalmazó Kapi 1912-ben: e források négysoros alakot közölnek, s az utolsó sor ismétlését sem jelölik. Majdnem minden korálkönyvünkben azonos, 3 5 2 5-ös kadenciarendet láthatunk, ez alól csak a Kőszeg 1814 közlése kivétel (ennek záratai: 2 5 2 5). A negyedik sor kvartugrással fellépő, vagy felfelé skálázó, díszes kadenciája már német forrásokban is megjelent.¹⁹⁵ A hazai források közül előbbit a Kőszeg 1814-ben láthatjuk, skálázó zárlatot pedig a Sopron 1725 valamint a Gykz közöl. Az EÉ 1982 az EKG 1950-ben szereplő dallamalakot vette át a korálkönyvi variánsok helyett.

IV. JAVASLAT

Herman énekszövegének gazdag tartalmát mind az ÚZMK, mind Túrmezei Erzsébet fordítása igyekezett a lehető legteljesebb mértékben visszaadni. A jelenleg használt verzió az eredeti német szöveg apró részleteit, valamint a prozódiai szempontokat

¹⁹⁴ ZAHN I/198.

¹⁹⁵ Uo.

figyelembe véve készült. A református gyakorlat tanúsága szerint ugyanakkor az ÚZMK fordítása is alkalmas még ma is a gyülekezeti használatra. Ezért Túrmezei feldolgozásának továbbörökítése mellett ez utóbbi felelevenítése is alternatívát jelenthet.

A magyar területen élő dallamvariánsokat vizsgálva a tétel variálódásról, olykor több dallamvariáns párhuzamos jelenlétéről számolhatunk be. A vizsgált tételek között néhol jelentős szerkezeti különbségek, máshol pedig csupán apróbb hangeltérések mutatkoznak. Az EÉ 1982 dallamközlése, mely a LpzBe nach 1553-ra hivatkozó EKG 1950 verziójához igazodik, nem a magyar hagyomány folytonosságot nélkülöző kínálatából választott, hanem az eredeti német mintát vette át. E dallamformát legközelebb negyed alapértékekkel, ütemvonalak nélkül érdemes közölni (ehhez a dallamtáblázat LBl HermN um 1550 sorában kottázott alakot adjuk meg mintaként).

188. Krisztus, ártatlan Bárány¹⁹⁶

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: Rostock 1531, 53 (első megjelenés, alnémet szöveg), VD16 G 930; LpzS 1539, 87 (első megjelenés, felnémet szöveg); W III/619–620.; EG 1994, 190.1; HEG III. 2000/6–7, 100.

Szerző: Nicolaus Decius

Szótagszám: 7-8-8-8-7-7-8

Rímképlet: a b a b c c d

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: EpG 1635–52, 112^v (első megjelenés)

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: ÚZMK 1743 és ÚZMK 1770, 107; Rdt 1805, 68; Dt 1911, 174; RÉ 1948, 184

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: nincs megadva

Műfaj: nagyheti Agnus Dei¹⁹⁷

Szótagszám: 7-7-7-7-6-5-6

Rímképlet: a b a b c c d e

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: Th Corv 1542, P 3 (első megjelenés, középnémet dallam), RISM 1542¹³; Mi SpanJ 1545^{a-d}-II, 25 (első megjelenés, északnémet dallam), RISM 1545¹⁴⁻¹⁷; ZAHN III/4360–4361.; Bäumker I. 202.; HEG III. 2000/6–7, 100.

Dallamszerző: Nicolaus Decius

Dallamszerkezet: A B A B C D E

Kadenciarend: 5 1 5 1 V 3

¹⁹⁶ DOBSZAY László 1995/367.

¹⁹⁷ RMKT XVII. század, 17.

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: EpG 1636–52, 112^v (első megjelenés); RMDT II/210.

EÉ forrásmegjelölés: –

EÉ dallamszerző: Nicolaus Decius

Dallamszerkezet: A B A B C D E F

Kadenciarend: 5 1 5 1 2 2 2

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

Nicolaus Decius nevéhez három, liturgikus tételek alapján készített ének, köztük az *O Lamm Gottes, unschuldig* című Agnus Dei-ének komponálása fűződik.¹⁹⁸ Keletkezésük 1522 nyara és 1523 tavasza közé tehető.¹⁹⁹ Énekünk elsőként Joachim Slüter *Geystlyke leder* című énekeskönyvében (Rostock 1531) jelent meg délnémet nyelvjárásban. Felnémet szöveggel elsőként LpzS 1539-ben szerepel először.²⁰⁰

Az Agnus-ének a liturgikus tétel felépítéséhez igazodva három strófából épül fel; megtaláljuk benne a háromszori „Agnus Dei...” megszólítást, valamint a két „miserere nobis”, illetve a záró „dona nobis pacem” kérést. Az Ézsaiás könyvének 53. fejezetéből származó prófétai kijelentésekkel – „unschuldig” (Ézs 53,9); „geschlachtet” (Ézs 53,7); „funden geduldig” (Ézs 53,7); „du warest verachtet” (Ézs 53,3); „all Sünd hast du getragen” (Ézs, 53,11–12) –, valamint a „Stamm des Kreuzes”, illetve a „Jesu” szavak említésével teológiai magyarázatot is ad a liturgikus szöveghez, s mintegy tropizálja azt.²⁰¹ Decius éneke mindmáig csaknem változatlan felépítéssel él a gyakorlatban. A két legkorábbi szövegalak, Rostock 1531 és LpzS 1539 között tartalmi különbséget nem tapasztalunk, csupán írásmódbeli, s ebből fakadóan szótagszámbeli eltérést: a Rostock 1531 szótagszáma 7-8-7-8-7-7-8, a LpzS 1539 szövegalakjái pedig 7-8-7-7-7-7-8. A magyar területen fellelhető német nyelvű énekeskönyvek, a Leutschau 1686, a Frey-G 1708, a Pressb 1716, és az Oedenb/Pilgram 1746 szövegváltozatai – apró helyesírási különbségeket leszámítva – lényegében megegyeznek a ma használatos, EG 1994-ben látható alakkal.

¹⁹⁸ Deciusról bővebben a 43-as ének elemzésében írtunk.

¹⁹⁹ DKL III., 139.

²⁰⁰ HEG III. 2000/6–7., 100.

²⁰¹ HEG III. 2000/6–7., 101.

Szövegtáblázatunkban ezért a LpzS 1539, valamint az EG 1994 közlésére szorítkozunk.

Johannes Kulp úgy véli, az *O Lamm Gottes unschuldig* kezdetű Agnus Dei-ének eleinte az úrvacsorai liturgiához kapcsolódhatott, s csak a későbbi német énekeskönyvekben került a passiók énekei közé.²⁰² A Krisztus szenvedéséről szóló fejezetben találjuk meg a tételt a Leutschau 1686-ban, a Frey-G 1708-ban, a Pressb 1716-ban, és az Oedenb/Pilgram 1746-ban is. A lőcsei énekeskönyv ugyan *Das Agnus Dei* felirattal közli a tételt, de ez bizonyára nem a liturgikus használatra utal. Az istentiszteleti rendeltetésének megfelelő helyet az EKG 1550-ben kapta meg ismét a korál, amely visszahelyezte azt a *Liturgische Gesänge* részbe.²⁰³

III. 2. Magyar szöveg

A legkorábbi magyar fordítás, melyre aztán későbbiek is támaszkodtak, az EpG 1635–52-ben szerepel *Agnus Dei* címmel. Ismeretlen fordítója²⁰⁴ nem tartotta meg egyik eredeti, német szöveg szótagszámát sem (7-8-7-8-7-7-8, vagy 7-8-7-7-7-7-8), s rímeket sem tartalmaz. Általában sorról sorra pontos fordítása Decius szövegének, mindössze három helyen fedezhető fel kisebb eltérés. A harmadik és negyedik sor fordításaként a képszerűbb, érzékletesebb „Nag’ engedelmes uala, az rettenetes kinban” fogalmazás áll. Új, a német szövegben nem szereplő gondolat jelenik meg a „sonst müssten wir verzagen” sor helyett a graduál szövegverziójának hatodik sorában: „s-pokoltul meg mentél”. Mindkét változtatást a fordító saját, teológiai kiegészítésének tűnik, melyet magyarázó céllal illeszthetett az énekbe. A legszembevetőbb eltérés azonban a versszakok zárósorában látható, mely szótagszámbővülés miatt minden magyar evangélikus forrásban két részre tagolódik (5+6 szótag). A bővülést az EpG 1635–52 szövegváltozatában az „o, Jesu” zárómelizmájának kiszövegezése („Irgalmaz nekünk / mi kegyes meg ualtonk”), az összes többi forrásban pedig szövegismétlés okozza („Irgalmaz nekünk, oh Jésum, oh Jésum” ÚZMK 1770).

²⁰² KULP, Johannes 1959, 220.

²⁰³ Uo.

²⁰⁴ Csomasz Tóth Kálmán az Eperjesi Graduál kórustételeiről és népénekeiről szóló írásában megjegyzi, hogy a gyülekezeti énekek nagy része anonim szerepel a gyűjteményben. Egy részüknél pedig Serédi János, az eperjesi iskola első magyar rektorának neve található, ám Csomasz Tóth feltételezi, hogy a nevével ellátott szövegeken kívül is akad tőle származó alkotás. CSOMASZ TÓTH Kálmán 2003, 377.

Míg a német szövegek nem változtattak a teljes tétel AAB-formáján – azaz, hogy az első két versszak teljesen egyezik, s csak az utolsó strófa zárósorában hangzik el a „miserere nobis” helyett a „dona nobis pacem” kérés, addig a magyar énekeskönyvekben szabadabb szövegkezelést láthatunk. Már az EpG 1635–52-ben megjelenik az a nem pusztán tartalmi, hanem a szöveg struktúráját érintő változtatás – s ezt a későbbi források is átveszik –, hogy a versszakok zárósorai nem két-, hanem háromféle kérést tartalmaznak: „irgalmazz nekünk”; „hallgass meg minket”; „adj békességet”. Így a magyar nyelvű szöveg esetében ABC-formáról beszélhetünk.

Az ÚZMK 1770 az EpG 1635–52 változatával majdnem teljesen egyező szöveget közöl. Apró, de a későbbi forrásokra is kiható újítás a zárósor kiszövegezésének már említett módosulása: a zárósor „mi kegyes meg ualtonk” helyett az eredeti német tétel zárómelizmáján elhangzó „o Jesu!” felkiáltást veszi mintául: „oh Jésus! oh Jésus!”.

Az Rdt 1805 két helyen változtatott a szövegen. Egyfelől „a keresztfán meghala” helyett „ki miértünk meghaltál” fogalmazást használ – bár ezzel az átírással sem a keresztrímet nem segíti elő, sem a Decius által használt „Kreuz” szót nem tartja meg. Másfelől a „Pokoltól meg-mente” sort a „minket megváltottál” szöveggel helyettesíti. E változtatások egyike sem mutatja az eredeti német szöveghez való visszanyúlás igényét, inkább csak modernizálási szándékot. A Dt 1911 a mai napig élő – az EÉ 1982-be is változatlanul átvett –, modernizált, mégis hagyományőrző szövegváltozatot közöl. A Rdt 1805-öt alapul vevő szövegalka a „keresztfá” szót visszaemelte az énekbe, s a deciusi korál rímsémáját is sikerült felélesztenie.

A református hagyomány egészen a 20. századig nem használta Decius korálját. A RÉ 1948 emelte be azt – egy versszakkal – a nagyheti fohászkodások közé. Szövege a Dt 1911 első strófájával majdnem teljesen egyező, ám mivel – a magyarországi evangélikus gyakorlattól eltérő módon – dallamában a középnémet variánst követi,²⁰⁵ ezért csupán egyszeri „ó Jézus” felkiáltást találunk a strófa végén. A további szövegi változtatásokat a dallami különbségből adódó eltérő prozódiai igények tették indokolttá.

²⁰⁵ A dallam kialakításánál a Th Corv 1542-ben megjelent dallamalakot vették alapul a RÉ 1948 szerkesztői. RMDT II/210. A dallamokról bővebben e fejezet III. 3-as pontjában írunk.

Énekünket az összes magyar forrás a passiók időszak tételéi közé sorolja.²⁰⁶ Csomasz Tóth Kálmán a graduális éneklésről szólva általánosan utal rá, hogy bár a latin mise és officium magyarra fordítva már igen korán bekerült a használatba, az egyes misetételek gyülekezeti énekkel való helyettesítése – Luthernek a *Deutsche Messe* rendtartásában látható javaslata ellenére – nem terjedt el.²⁰⁷ Így nem meglepő, hogy Decius énekét nem az ordináriumtételek, hanem a gyülekezeti énekek között adják meg a graduálok. Az EÉ 1982 nem csak a böjti fejezet élén közli a *Krisztus, ártatlan Bárányt*, hanem eredeti funkciójában, Agnus Dei-énekként is ajánlja a tételt (EÉ 1982, 11).

III. 3. Német dallam

Az *O Lamm Gottes unschuldig* kezdetű korált a német himnológia általában az adventi és böjti vasárnapokra rendelt XVII-es mise Sanctus és Agnus (L.U. 61. o.), valamint a IX-es Cum júbilo mise Agnus tételével (L.U., 42. o.) hasonlítja össze.²⁰⁸ Nem kétséges, hogy az ének mind motivikájában, mind kadenciarendjében sok hasonlóságot mutat az 5. tónusú, *f'-f''* oktávot bejáró, kizárólag *f'*-, *f''*- és *c''*-zárlatokat tartalmazó gregorián tételekkel.

A források vizsgálatakor két fő dallamvariáns elkülönülését figyelhetjük meg.²⁰⁹ Az Anton Corvinus 1542-es, Erfurtban kiadott rendtartásában (Th Corv 1542) megjelent, a középnémet hagyományból származó, feltehetőleg korábbi dallamalak mellett egy északnémet variáns is kialakult, mely Johann Spangenberg 1545-ös, magdeburgi énekeskönyvében található meg először (Mi SpanJ 1545^{a-d}-II). Dallami táblázatunkban a gregorián tételhez, valamint e két forrás hangneméhez igazodva *f*-alaphangra transzponálva közöljük a példákat.

III. 3. 1. A középnémet dallam

E variáns elsősorban délnémet területen, valamint a svájci reformátusok körében terjedt el.²¹⁰ A korábbi megjelenés mellett a gregorián mintákkal való szorosabb

²⁰⁶ Az EpG 1635–52 a *De Passione Jesu Christi*, az ÚZMK 1770 a *Böjti dicséretetek*, a Rdt 1805 az *Urunk Jézusnak szenvedéséről és haláláról*, a Dt 1911 a *Böjti énekek*, a RÉ 1948 a *Nagyhét*, az EÉ 1982 pedig a *Böjt, nagyhét* című fejezetben helyezte el.

²⁰⁷ CSOMASZ TÓTH Kálmán 2003, 374.

²⁰⁸ DKL III/1.2 1993, 73.

²⁰⁹ ZAHN III/4360. és 4361.

²¹⁰ ZAHN III/4360.

egyezés is arra enged következtetni, hogy ez a dallamalak képviseli a korál eredeti formáját.

A középnémet dallam jellegzetessége a magas járású, oktávot elérő, majd c'' zárlatra érkező ötödik sor. Ez az ismétlőjel utáni, f'' -ről c'' -ig ereszkedő formula a „peccata mundi” szakasszal mutat rokonságot. Az első és a harmadik sort indító $f'-a'-c''$ dúr hármashangzat a *Cum júbilo* mise *Agnus* tételének elejéről lehet ismerős.

III. 3. 2. Az északnémet dallam

A német evangélikusok által mind a mai napig használt északnémet Mi SpanJ 1545^{a-d}-II-ben szerepel először. Papp Géza kimutatja, hogy a német katolikus énekeskönyvek ezt a dallamvariánst vették át a 17. századtól kezdődően.²¹¹ A gregorián minta jellegzetes terclépéseit kihagyva az 1. első és a harmadik sor kvint-felugrással ($f'-c''$), majd a második és a negyedik kvintessel ($c''-f'$) indít. Az ötödik sor a középnémet variánssal ellentétben itt nem c'' , hanem c' zárlatot hoz, ezzel az autentikus helyett a plagális irányba tesz kitérést. Ezen a dallamvezetési jellegzetességen kívül főképp az ötödik, a hatodik és a hetedik sorokban megfigyelhető intenzív ritmika különbözteti meg az északnémet variánst Th Corv 1542-féle formától.

Míg a középnémet változatot egységes formában őrizték a források, addig az északnémet dallam komolyabb változtatásokat ért meg.²¹² Néhol a kvintugrás helyett a középnémet verzióban is megjelenő $f'-a'-c''$ hármashangzattal indul. Ritmikailag is erősen variálódott, még páratlan lüktetésben is előfordul.²¹³

III. 4. Magyar dallam

A mai magyar evangélikus gyakorlatban található dallam sem a középnémet, sem az északnémet tradícióba nem illeszkedik.²¹⁴ Az EÉ 1982-ben ugyanis dúr hexachord dallamalakot láthatunk, melynek különösen második fele mutat jelentős eltéréseket a Zahn által megnevezett variánsoktól.

Az EpG 1635–52 – kisebb változtatásokkal – a délnémet területen elterjedt alakot közli. Majdnem az összes sorban megfigyelhetők apró különbségek, az utolsó sorban azonban jelentősebb bővülés található, amelyet a német és a magyar szöveg

²¹¹ RMDT II/210.

²¹² ZAHN III/4360-4361.

²¹³ ZAHN III/4361 a–c.

²¹⁴ ECSEDI Zsuzsanna 1999/2000, 246.

eltérő szótagszáma okoz. Két további korálkönyv, a Sopron 1725 és a Kőszeg 1814 is ezt a középnémet variánst tartalmazza, előbbi hármas lüktetésben.

A Brno 1798 dallama mind a középnémet, mind az északnémet verziótól eltér. Az EÉ 1982 alakjához viszont éppen ez áll a legközelebb. A két variánst a dūr hexachord hangterjedelem és az ismétlőjel utáni, szűk ambitusú korálsor hozza közel egymáshoz, melynek kadenciája a középnémet variánsban 5, az északnémetben V, a Brno 1798-ban és az EÉ 1982-ben pedig 2. Bár nem mondhatjuk ki bizonyosan, hogy az EÉ 1982-ben és a Skultétinél szereplő dallamok gyökere közös, de a szűk ambitus és a második rész dallamvezetési hasonlósága miatt elképzelhető, hogy kapcsolat van közöttük.

Bár Altdörfer a Sopron 1897 előszavában azt írja, hogy a kötet összeállításakor az egységesítés elve vezette, mindhárom dallamváltozatot megtaláljuk a korálkönyvben. A közlés sorrendje a következő: elsőként, 85.a) jelzés alatt, *O Lamm Gottes unschuldig* címmel az északnémet dallamot találjuk; majd kis kottafejekkel, választható variánsként, *Var. az 5. sorhoz* megjegyzéssel a középnémet verzió eltérő dallamsorát adja meg a kiadó (dallami függelékünkben csak ezeket a sorokat közöljük); ezt követi 85.b) jelzéssel, *Krisztus, ártatlan bárány* cím alatt az ismeretlen eredetű dūr hexachord dallam. Utóbbi az EÉ 1982-ban található dallammal szinte teljesen megegyező formában szerepel. Hogy a 85.b) dallamot magyar nyelvű címmel különböztette meg a szerkesztő, talán alátámasztja azt az elképzelést, hogy ezt speciálisan magyar területen formálódott variánsnak kell tekintenünk. Habár kottás forrásaink, az EpG 1635–52, a Sopron 1725 és a Kőszeg 1814 a középnémet alak kizárólagos használatát tanúsítják, Altdörfer mégis az északnémet variánst tette az első helyre.

Már a szövegek elemzésénél kitértünk rá, hogy a református énekeskönyv szerkesztői a svájci reformátusok által is használt középnémet dallamvariáns felelevenítése mellett döntöttek, s ehhez a Th Corv 1542-féle dallamot vették alapul.²¹⁵

IV. JAVASLAT

A ma énekelt dallam, bár nem illeszkedik sem a középnémet, sem az északnémet tradícióba, a Sopron 1897 tanúsága szerint már több mint száz éve változatlan

²¹⁵ CSOMASZ TÓTH Kálmán 1950, 352.

formában van jelen a magyar evangélikusság használatában. Ezt az egyedülálló, szép dallamot a hozzá tartozó szöveggel együtt feltétlenül érdemes tovább őriznünk. Emellett természetesen elképzelhető a hazai tradícióban egészen a 17. század óta jelen levő középnémet dallamvariáns felelevenítése is; ebben az esetben a RÉ 1948 szolgálhat mind a dallam, mind a szöveg mintájaként.

195. Üdvöztőnk, dicsértessél²¹⁶

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: Schmalkalden 1568 (első kézirat forrás); Brem 1589 (első nyomtatott megjelenés); RISM 1589⁰¹; W V/377.; EG 1994, 79; HEG III. 2000/3, 45.

Szerző: Christoph Fischer

Szótagszám: 8-8-8-8

Rímképlet: a a b b

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: Lőcse 1673, 378 (RMK I. 1155b, első megjelenés); ÚZMK 1743, 101; 1770, 111

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: Rdt 1805, 56; Dt 1911, 175

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: nincs megadva

Műfaj: nagybőjti hálaadás

Szótagszám: 8-8-8-8

Rímképlet: a a b b

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: LBl HermN 1551, A 2 (első megjelenés), RISM 1551⁰⁴; ZAHN I/366.; DKL III/1.1 B62; EG 1994, 79; HEG III. 2000/3, 45.

Dallamszerző: Nikolaus Herman

Dallamszerkezet: A B C D

Kadenciarend: 5 1 b3

II. 2. Magyar dallam

Az EÉ 1982 a *Gondviselő édes Atyám* kezdetű ének (EÉ 1982, 346) dallamát adja az énekhez, mely eredetét és keletkezési idejét tekintve nem tartozik a dolgozatban tárgyalt repertoárba. A dallami adatokat ezért mellőzzük.

²¹⁶ DOBSZAY László 1995/453.

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

Az énekszöveg szerzője, Christoph Fischer (1518–1597), a cseh érchegeységben fekvő Sankt Joachimsthal szülötte. A város iskolájában 1518-tól latintanári posztot betöltő, a reformáció eszméi iránt elkötelezett Nikolaus Herman feltehetőleg tanította Fischert, aki rajta keresztül a lutheri eszmék mellett Herman *Die Sonntags-Evangelia* című gyűjteményét is megismerhette.²¹⁷ Wittenbergi tanulmányai alatt szoros, személyes kapcsolatba került Lutherrel és Melanchthonnal, s kettejük ajánlására került első szolgálati helyére, a Liebfrauenkirche lelkészi posztjára Jüterbogba.²¹⁸ Később Schmalkaldenben, majd több más városban is végzett reformátori tevékenységet, köztük a legjelentősebb a cellei udvari prédikátori és szuperintendensi pozíciója volt, melyet 1583-tól haláláig töltött be.²¹⁹

A *Wir danken dir, Herr Jesu Christ, dass du für uns gestoben bist* kezdetű énekszöveg legkorábban Fischer 1568-as, Schmalkaldenben lejegyzett kéziratán található meg (Schmalkalden 1568), melyen a következő címet fűzte a böjti énekhez: *Christliche unnd einfeltige Erklerung der gnadenreichen Historien des Leydens und Sterbens*.²²⁰ Nyomtatásban először alnémet nyelvjárásban jelent meg az ének az 1583-as *Geistlike Leder vnd Psalmen* című brémai énekeskönyv 1589-ben kiadott, *Noch vele schöne geistlike Leder vnd Psalmen* címmel ellátott függelékében (Brem 1589).²²¹ Az első nyomtatott, felnémet szövegközlést az 1597-es drezdai *Gesangbuch: Darinnen Christliche Psalmen...* című énekeskönyvben találjuk (Dres 1597), a könnyebb érthetőség kedvéért ezt közöljük szövegtáblázatunkban.²²²

A négy versszakos böjti ének a legtöbb Herman-énekhez hasonlóan az ambrozián himnuszstrófa formájában íródott, azaz versenként négy sort, soronként négy verslábát tartalmaz, s a páros rímelést követi. Kezdősora Herman *Am Sabbat früh Marien drei* kezdetű énekének utolsó, hálaadó strófájából merít, mely szintén ezekkel

²¹⁷ HEG III. 2000/3., 46.

²¹⁸ HEG II. 1999, 91.

²¹⁹ Uo

²²⁰ HEG III. 2000/3., 45.

²²¹ Uo.

²²² W V/377.

a szavakkal kezdődik: „Wir danken dir, Herr Jesu Christ...”. Ezt a szövegkezdetet később más énekszerzők is felhasználták.²²³

A szöveg nem egyszerű böjti imádság, hanem Krisztus szeplőtelen áldozatára hivatkozó könyörgés és hitvallás is egyben. Az első versszak a vérével üdvözülés hozó Megváltót dicsőíti, a második tanúságot tesz isteni és emberi lényegéről „wahr Mensch und Gott”, majd öt sebére hivatkozva a kárhozattól való megmentésért, vigasztalásért könyörög (2. vsz.) és a kereszthordozásához kér erőt (3., 4. vsz.).

Fischer gyakran használta az „und” kötőszót énekében, mely a második és a negyedik versszak elején, illetve egyes sorok kezdeténél is látható. Ennek köszönhetően a hosszabb gondolati egységek, mondatok olykor két versszakon is átívelnek. A rövid ének így elsősorban teljes terjedelmében való előadásra alkalmas, nem érdemes válogatott verseket énekelni. A gyakran használt „és” azonban legtöbbször pusztán a szótagszám kitöltésére szolgáló elemnek tűnik. Talán épp emiatt cserélődött fel Johann Anastasius Freylinghausen hallei, *Neues Geistreiches Gesangbuch* című énekeskönyvében (Frey-N 1714) a második versszak „und” szava „wir”-rel.

III. 2. Magyar szöveg

Fischer énekének magyar fordítása 1659 előtt keletkezett, készítője ismeretlen.²²⁴ Elsőként az 1673-as lőcsei énekeskönyv (Lőcse 1673) nagyheti dicséretei között találjuk meg, majd az ÚZMK 1770 böjti fejezetében *Idvezítőnk dicsértessel* kezdettel.²²⁵ Bár a Krisztus kettős természetére való utalás hiányzik a fordításból, az többnyire hűen követi az eredetit. Ezt a verziót vette alapul a Rdt 1805 is, ám némileg alakított rajta: az „öt seb” helyett „kínos” sebeket említ (2. vsz.), illetve a harmadik és a negyedik versekben is saját gondolatokat emel a költeménybe. Ezek a változtatások – a félreérthető „markodba” szó cseréjét leszámítva – nem tűnnek minden esetben feltétlenül indokoltnak, összességében nem javítanak a szövegen, hanem inkább eltávolítják azt Fischer gondolatmenetétől. A Rdt 1805 szerinti modernizált alakot használta fel a Dt 1911, s az első és harmadik versszakokban helyreállította a páros

²²³ Ezek közül a legismertebbek a Michael Praetorius *Musae Sioniae* (RISM 1607¹⁹) kötetében megjelent mennybemeneteli (*Wir danken dir, Herr Jesu Christ, dass du gen Himmel g'fahren bist*, EG 1994, 121), vagy a teljes Herman-versszakot felhasználó, Thomas Hartmann és Kaspar Stolzhausen strófaival kiegészült húsvéti ének (*Wir danken dir, Herr Jesu Christ, dass du vom Tod erstanden bist*, EG 1994, 107).

²²⁴ RMKT XVII. század, 17.

²²⁵ Uo.

rímelést. Az EÉ 1982 függeléke az 1735-ös ÚZMK-ra hivatkozik forrásként – „Zengedező Mennyei Kar 1735” – azonban a Dt 1911-gyel teljesen megegyező szöveget közöl.

III. Német és magyar dallam

Fischer az *Erhalt uns Herr bei deinem Wort* kezdetű Luther-ének dallamát rendelte hozzá szövegéhez.²²⁶ Azonban mind a német, mind a magyar gyülekezeti gyakorlatban többféle dallami kapcsolattal jelenik meg. Johann Crüger 1679-es *Praxis Pietatis* kiadásában (PraxBln 1679) *O Jesu Christ, mein Lebens Licht*, Leutschau 1686-ban *Herr Jesu Christ, wahr Mensch und Gott* olvasható nótajelzésként. A Frey-N 1714 két dallami lehetőséget kínál: a *Nun laßt uns den leib begraben*, vagy a *Christ der du bist Tag und Licht* dallamát. A német evangélikusok ma Nikolaus Herman *Sankt-Paulus die Korinthier* című énekének dallamára éneklik.²²⁷

Hasonló a helyzet a magyar források nótajelzéseivel is, melyek szintén többféle dallam használatára utalnak. Az ÚZMK 1770, valamint a Rdt 1805 az *A próféták megmondották* korálhoz rendelik, mellyel dallamilag a Lócsei 1673 nótajelzésében olvasható *Régi időben megírta Jeremiás szent próféta*²²⁸ is rokon. A Dt 1911 a *Boldog az, ki életében* kezdetű – a Brno 1798-ban *O Blahoslavený člověk* cím alatt megtalálható – dallamot adja hozzá, ma pedig a *Gondviselő édes Atyám* dallamára énekeljük (EÉ 1982, 346).

IV. JAVASLAT

Alig találunk még egy olyan korálfordítást az ÚZMK 1770-ben, ami ennyire kevés modernizálást igényelne. A 19–20. századi közlések, bár csekély mértékben nyúltak hozzá, többnyire fölösleges változtatásokat vittek véghez rajta, pedig az 1770-es verzió szinte eredeti formájában használható lehetne ma is.

Énekünk esetében sem német, sem magyar területen nem beszélhetünk egységes dallamhasználatról. A hazai források által megadott nótajelzések kizárólag olyan dallamokra utalnak, melyek ma már nincsenek használatban. Ezek felelevenítése helyett elsősorban a Fischer által eredetileg a szöveghez rendelt Luther-korál

²²⁶ HEG III. 2000/3., 46.

²²⁷ HEG III. 2000/3., 45.

²²⁸ RMDT I/221.

használatát javasoljuk (EÉ 1982, 255), mely a gyülekezeti éneklésben mára méltatlanul háttérbe szorult.²²⁹ Ugyanakkor a jelenlegi dallamkapcsolat is megtartható, bár a *Gondviselő édes Atyám* dallamához az EÉ 1982 hat további szöveget is rendel. Függelékünk az *A próféták megmondották*, valamint a *Boldog az, ki életében* kottáját a Kapi 1912 közlése szerint adja meg, emellett a német evangélikusoknál ma használatban levő Herman-dallamot, illetve az *Erhalt uns Herr bei deinem Wort* kezdetű Luther-korálnak az EG 1994 szerinti, közlésre javasolt alakját is ismerteti.

²²⁹ Luther *Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort* című koráljának dallama a *Tarts meg, Urunk, szent igédben* (EÉ 1982, 255) mellett mindössze egyetlen további énekszöveghez társul (*Ó, maradj velünk, Krisztusunk*, EÉ 1892, 259).

213. Krisztus feltámadt²³⁰

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: Mi Schöff 1513, 62 (a leíró első nyomtatott megjelenése 1 versszakkal), RISM 1513⁰²; WitK 1533, 93 (a korál első megjelenése), RISM 1533⁰²; W II/39-40., 935.; EG 1994, 99; HEG III. 2000/10., 55.

Szerző: ismeretlen

Szótagszám: 5-6-7-6-4 / 6-7-7-9-4 / 4-4-4-7-6-4

Rímképlet: a a b b Ky / a a c c Ky / Hall Hall Hall b b Ky

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: Zsigmond-kori Töredék, 15. sz. eleje (első megjelenés); továbbiakat lásd: RPHA 0790: 24 prot., 8 evang., 7 ref., 7 unit., 47 kat. forrásban 1700-ig

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: RÉ 1948, 185; Dt+ 1955, 736

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: nincs megadva (1. vsz.), Túrmezei Erzsébet (2–3. vsz.)²³¹

Műfaj: cantio²³²

Szótagszám: 5-6-7-7-4 / 5-6-7-7-4 / 4-4-4-7-7-4

Rímképlet: a a b b Hall / c c d d Hall / Hall Hall Hall e e Hall

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: Mi Schöff 1513, 62 (a koráldallam első megjelenése 1 versszakkal), RISM 1513⁰², WitK 1533, 93 (a koráldallam első megjelenése 3 versszakkal), RISM 1533⁰²; ZAHN I/1970., V/8584–8586.; Baumker I. 242/I–VII., IV. 99.; DKL III/1.2 C11; EG 1994, 99; HEG III. 2000/10., 55.

Dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B C D E / A B C D E / F G H C D E

Kadenciarend: 5 1 5 1 1 / 5 1 5 1 1 / 5 b3 1 5 1

²³⁰ DOBSZAY László 1995/201.

²³¹ TRAJTLER Gábor 2007, 31.

²³² RPHA 0790.

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: CC 1651, 73, 77 (első megjelenés); RMDT II/152., 262.

EÉ forrásmegjelölés: Wittenberg 1533

EÉ dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B C D E / A B C D E / F G H C D E

Kadenciarend: 5 1 5 1 1 / 5 1 5 1 1 / 5 b3 1 5 1

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

A *Christ ist erstanden* húsvéti éneket a német himnológia a leise műfajába sorolja.²³³

A leise általában sequentiába illeszkedő tropus, mely versformájára nézve jellemzően páros rímekeket alkalmazó négysoros forma.²³⁴ Walther Lipphardt a leise műfaját a gyülekezet „Kyrie eleison” szövegű akklamációjával záruló, vagy azzal félbeszakított anyanyelvű népéneként határozta meg.²³⁵ A refrénszerű felkiáltások között a Kyrie eleison számos nyelvi változatban is előfordulhatott.²³⁶

Énekünk esetében a magyar szakirodalom nem használja a leise műfajmegjelölést, hanem annak mind a *Christus surrexit* kezdetű latin eredetijét, mind német, magyar, vagy más nyelvű fordítását a tágabb repertoárt definiáló cantios eredetű népénekek csoportjába illeszti.²³⁷ A cantio műfaja középkori, vallásos tartalmú, egyszólamú latin ének, amely olykor többnyelvű, formája egyszerű, strófikus, és általában refrént is tartalmaz.²³⁸ A cantio valószínűleg a tropus önállósulásából alakult ki, s paraliturgikus funkciója ellenére így módon mégis utat találhatott a liturgikus használatba.²³⁹ Dobszay László középkori strófikus vallásos énekként írja le a műfajt, amely lehetett akár latin ének anyanyelvű változata is.²⁴⁰ Leggyakrabban liturgikus énekek tropusa, függeléke,²⁴¹ mely egy ideig kizárólag paraliturgikus funkcióval bírt, s először csak a reformáció emelte be az istentiszteleti

²³³ MGG Bd. 16., 1105.

²³⁴ Uo.

²³⁵ Uo.

²³⁶ Uo. Ennek egyik példája énekünknek a WtK 1533-ban való megjelenése, ahol „Kyrieleis” refrén látható.

²³⁷ DOBSZAY László 1995, 53.

²³⁸ MGG Bd. 2., 778.

²³⁹ MGG Bd. 2., 779.

²⁴⁰ DOBSZAY László 1995, 52.

²⁴¹ BROCKHAUS-RIEMANN I., 286.

használatba.²⁴² Elemzésünkben a magyar szóhasználatot követve cantióként fogunk hivatkozni mind a *Christus surrexit* kezdetű latin énekekre, mind annak német *Christ ist erstanden*, illetve magyar *Krisztus feltámadta* szövegalakjaira.

A *Christ ist erstanden* legkorábban délnémet területen található meg, jelenléte körülbelül 1160 óta kimutatható, s később az egész német nyelvterületen elterjedt.²⁴³ Eleinte a húsvéti drámajáték, a *Visitatio sepulchri* végén a *Victimae paschali laudes*-hez kapcsolódva használták, idővel azonban levált róla, s a játékot záró *Te Deum*mal együtt, vagy önállóan is megjelent.²⁴⁴ Szövegének magvát egy ötsoros strófa jelenti,²⁴⁵ mely már a 15. századtól további versszakokkal egészült ki.²⁴⁶ Az ének a „Wär er nicht erstanden” kezdetű strófával, valamint az Alleluia-refrénnel háromrészessé (5+5+6-sorossá) bővült. Ezt a három szakaszt elemzésünkben az érthetőség kedvéért versszakokként említjük, jóllehet nem minden forrás jelölte külön strófaként azokat.²⁴⁷

Az ének a WitK 1533-ban való megjelenése után tett szert szélesebb körben is népszerűsége. Itt már abban a bővült, három versszakos alakban találjuk meg az éneket, amely a későbbiekben során elterjedt és a mai német énekeskönyvekben is látható.²⁴⁸ A második versszak „die welt die wer vergangen” sorában található egyes forrásokban eltérés: *so wär die die Welt vergangen*.²⁴⁹ Ez a szóhasználat látható a Leutschau 1686-ban, a FreyG 1708-ban és a Pressb 1716-ban is. Néhol szótagösszevonásokból adódó apró különbségek is megfigyelhetők a német nyelvű forrásokban: míg a WitK 1533-ban „Christ” olvasható, mindhárom említett énekeskönyv a „Christus” alakot (1. vsz., 4. sor); a hallei és a lőcsei gyűjtemény a „sollen” helyett a rövidített „solln” formát (1. vsz., 3. sor) használja. Jelentősebb változtatást láthatunk a második versben, melyben a „so lob wir den Vater Jhesu Christ” sor helyett „lobn wir den HERren JEsu Christ” áll mindhárom említett forrásban.

Az ének a cantiókra jellemző módon egyszerű szavakkal, közérthetően fogalmazza meg az ünnep tartalmát, a versszakok végére pedig „Kyrieleis” – egyes

²⁴² DOBSZAY László 1995, 52.

²⁴³ A szöveg és a dallam incipitjét a 1160-ra datálható salzburgi Liber Ordinarius kézirat tartalmazza (Cod. M II 6, Universitätsbibliothek Salzburg). LIPPHARDT, Walther 1960, 97.

²⁴⁴ LIPPHARDT, Walther 1960, 100.

²⁴⁵ Egy versszakkal közli: MÜN²

²⁴⁶ LIPPHARDT, Walther 1960, 102.

²⁴⁷ A függelékben található szövegtáblázatban versszakszámozással jelezzük, ha a vizsgált forrás külön strófaként tünteti fel a három részt.

²⁴⁸ ECSEDI Zsuzsanna 2003, 70.

²⁴⁹ HEG III. 2000/10., 55.

forrásokban „Alleluia” – felkiáltást illeszt.²⁵⁰ A húsvéti örömhír tömör összefoglalását tartalmazza az első sor – akárcsak ennek mintája, a *Victimae paschali sequentia* „Scimus Christum” szövegrésze –,²⁵¹ a második sor Krisztus szenvedésére tesz rövid utalást. Az objektív hangvételt mindvégig megtartva többes szám első személyben buzdítja örvendezésre a Krisztus által vigasztalást nyert hívőket. A második versszak az 1Kor 15,17–20 szakaszt veszi alapul, majd dicséretmondó sorral zárul. A harmadik strófa háromszoros „Halleluia” felkiáltása után az első vers második fele tér vissza.

A népszerű *Christ ist erstanden* saját húsvéti ének komponálására inspirálta Luthert, aki a cantiót a *Victimae paschali sequentia* szövegének és dallamának elemeivel bővítve készítette el *Christ lag in Todesbanden* kezdetű korálját.²⁵²

Lipphardt a *Christ ist erstanden* egy időben több nyelven való előadói praxisáról számol be, melynek során a klérus latinul, a nép pedig anyanyelvén énekelt a tételt.²⁵³ A többnyelvű megszólaltatásáról tanúskodik a 15. század elejéről származó Zsigmond-kori Töredék lapszéli bejegyzése is, mely összesen négy nyelven, köztük magyarul is megadta az ének szövegét.²⁵⁴ Liturgiai alkalmazásának kétféle lehetőségét ismerjük.²⁵⁵ A legkorábbi feljegyzések – például a szöveg- és dallamincipitet tartalmazó legrégebbi forrás, az 1160 körüli, salzburgi *Liber Ordinarius*²⁵⁶ leírása – szerint a *Christ ist erstanden* cantiót a húsvéti virrasztás végéhez kapcsolódó liturgikus dráma lezárásakor énekelt a közösség.²⁵⁷ Középkori forrásokban olyan utalásokat is találhatunk, melyek a *Christus surrexit* cantiónak a *Victimae paschali laudes sequentia* „Scimus Christum” szakasza után való betoldását írták elő,²⁵⁸ több protestáns graduálunk pedig a cantióval kiegészítve adta közre a magyarra fordított sequentiát.²⁵⁹

III. 2. Magyar szöveg

Krisztus feltámadá... kezdettel számtalan húsvéti ének élt mind a katolikus, mind a protestáns énekeskönyvekben, s ezek különböző latin mintákra – *Christus surrexit, mala nostra texit*; illetve *Christus jam surrexit* –, vagy néhány esetben a német *Christ*

²⁵⁰ LIPPARDT, Walther 1960, 114.

²⁵¹ LIPPARDT, Walther 1960, 112.

²⁵² ECSEDI Zsuzsanna 2003, 71.

²⁵³ MGG Bd. 16., 1107.

²⁵⁴ RAJECZKY Benjamin 1988, 429.

²⁵⁵ DOBSZAY László 1995, 53.

²⁵⁶ *Liber Ordinarius*, Cod. M II 6, Universitätsbibliothek Salzburg

²⁵⁷ LIPPARDT, Walther 1960, 100.

²⁵⁸ TÓTH Anikó 2011, 42.

²⁵⁹ FERENCZI Ilona 1979, 87.

ist errstanden szövegre vezethetők vissza.²⁶⁰ A latin *Christus surrexit, mala nostra textit cantio* a *Krisztus feltámadta, mi bűnünket elmosá, és kiket ő szerete* szövegkezdettel élt a magyar használatban.²⁶¹ A német *Christ ist erstanden* szöveget pontosan követő magyar változat azonban – a 20. századi modern fordításokon kívül – egyedül a Zsigmond-kori Töredék lapszéli bejegyzésében tűnik fel: „Krisztus feltámadta mind ő nagy kinja-balol, ezen mi is örülünk, Krisztus legyen reményünk, kirelejszon”.²⁶² Szorosabb értelemben tehát azok az énekek tartoznak vizsgálódásunk körébe, melyek a német mintát követve „Kyrie eleison”, vagy „Irgalmazz nekünk” zárósorokkal, illetve „Alleluja” refrénnel rendelkeznek.²⁶³

Telegdi Miklós prédikációs könyvében (*Az evangeliomoknac, mellyeket, Nagyszombat 1578, RMNy 418*) a függelékesen közölt nyolc régi ének között megtaláljuk a *cantio*t is.²⁶⁴ A retrospektív forrás csak száz évnél régebbi énekeket vett fel, így feltételezhető, hogy a prédikációgyűjtemény kiadásakor a húsvéti tétel is már egy évszázada használatban volt.²⁶⁵ A CC 1651-ben a *cantio* dallamának két változatát, s ezekhez kapcsolódóan két különböző szövegalakot találunk: ezek közül csak az egyik, a *Christus feltámadta, mi bűnünket elmosá* vezethető vissza szövegileg is a *cantióra*, a hatstrófás *Christus Halált meggyőzé* csak néhány elemében emlékeztet annak szövegére.²⁶⁶

A *Christ ist erstanden*-ből fordított *Krisztus feltámadta, véget vete kinja* kezdetű ének mindössze egyetlen evangélikus gyülekezeti gyűjteményben, a Lőcse 1629-ben (RMNy 1438: 138) jelent meg, nem terjedt el, ezért itt, s nem a szövegtáblázatban közöljük:

1. Krisztus feltámadta:
Véget vete kinja.
Ezen mi mind örülünk,
Krisztus mi reménységünk,
Irgalmazz nekünk.

²⁶⁰ RMDT II/150., RMDT I/68–69. A különböző szövegváltozatok versforma szerinti felsorolását Papp Géza adta közre. RMDT II/150.

²⁶¹ RMDT II/152.

²⁶² Idézi: DOBSZAY László 2011, 478.

²⁶³ RMDT II/152.

²⁶⁴ RPHA 0790.

²⁶⁵ DOBSZAY László 1995, 18.

²⁶⁶ RMDT II/152., 262.

2. És ha nem támadt volna,
A világ mind elveszett volna:
De mivel ő feltámadt,
Légyen Atyának dicséret,
Irgalmazz nekünk.

3. Alleluja, Alleluja, Alleluja.
Ezen mi mind örülünk,
Krisztus mi vigasztalónk,
Irgalmazz nekünk.

A protestáns graduálok közül elsőként a Spáczai Graduál (Spá 1619) illesztette be a *Christus feltámadta, mi bűnünket elmosá* éneket a *Gieozedelmes Christusnak dicséretit* szöveggel közölt *Victimae paschali laudes* sequentia „Higiük igazán Christust feltámadottnak halottaiból” – azaz „Scimus Christum” – sora után. Bár nem a teljes éneket, csupán annak három sorát adta meg, a dallamnak ez a legkorábbi – igaz, töredékes – előfordulása. Az EpG 1635–52 a *Fel támat Christusnak háladással* kezdetű sequentia azonos helyére, az utolsóelőtti „Nyilván hiszük hog’ Christus fel tamad iduőségunkert” sor után szúrta be a *Christus Fel tamad* szöveg- és dallamincipitet. A Bélyei Graduálban (1642–1653, Stoll 64.) *Mi keresztenek áldozunk* próza utáni bejegyzés hívja fel a figyelmet a *Christus fel tamada Mar mind örülljünk* közös éneklésének lehetőségére. A Kecskeméti Graduálban (1637–1638, Stoll 58.) sem a megszokott helyre, hanem a Bélyei Graduálhoz hasonlóan a sequentia után beszúrva, valószínűleg utólagos bejegyzéssel került be a *Christus föl tamada* szövegkezdet.²⁶⁷

A 18. század folyamán mindhárom felekezet énekkincséből fokozatosan kivesző tétel felelevenítésére a 20. század folyamán került sor.²⁶⁸ Az 1931-es *Szent vagy, Uram!* katolikus gyűjtemény a CC 1651 alapján – annak kétszeres alleluja-sorát is átvéve – új szerzésű verssel adta közre az éneket, s az eredetihez hű szöveg csak később, az 1985-ös *Éneklő Egyháznak* köszönhetően került be a használatba.²⁶⁹ Német hagyomány szerint elevenítette fel a dallamot mind a jugoszláviai magyar

²⁶⁷ FERENCZI Ilona 1979, 87.

²⁶⁸ DOBSZAY László 1995, 54.

²⁶⁹ DOBSZAY László 2001, 480.

reformátusok 1939-es énekeskönyve (*Énekeskönyv református keresztyének számára*, Subotica, 1939) – melynek verzióját, néhány javítással a RÉ 1948 is átvette²⁷⁰ –, mind pedig a Dt+ 1955.²⁷¹ Az EÉ 1982 a WitK 1533 háromstrófás alakját egyetlen hosszú versszakként értelmezte, és még két kiegészítő verssel toldotta meg azt. Trajtler Gábor leírja, hogy az 1955-ös bevezetés után a dallam nem tudott elterjedni, meglátása szerint azért, mert a csupán egyetlen versszakkal való megszólaltatás nem nyújtott elegendő lehetőséget a gyülekezetnek az új dallam begyakorlására, így került sor a Túrmezei Erzsébet által készített második és harmadik versszak bevezetésére.²⁷² Túrmezei kiegészítő versei a szöveg visszatérő motívumait, az „Örvendezzünk, vigadjunk, / Krisztus lett a vigaszunk” sorokat, illetve „Halleluja” szakaszokat változatlanul hagyták.

III. 3. Német dallam

A *Christ ist erstanden* zenei gyökereit kutatva többféle vélekedés látott napvilágot az utóbbi bő fél évszázad során.²⁷³ Mind közül legelterjedtebb az a nézet, mely az éneket a *Victimae paschali laudes* sequentiával kapcsolja össze a „Scimus Christum” szakasza és a cantiodallam közötti szoros hasonlóság miatt.²⁷⁴ Legkorábbi nyomtatott forrása Peter Schöff 1513-as *Liederbuchja* (Mi Schöff 1513), amelynek tenor szólamkönyvében találjuk meg az ének első versszakának dallamát.²⁷⁵

Általánosságban elmondható, hogy a középkori cantiókban az alapul vett gregorián dallam, vagy dallamrész szabad motivikus alakítása és ritmizálása figyelhető meg; ez a variálódás a refrén zenei anyagában a legintenzívebb.²⁷⁶ Ez tapasztalható a *Christ ist erstanden* éneknél is, melyben az első – és az azt variáló második – vers kadenciáiban (Mi Schöff 1513: 5-1-b3-2-1, WitK 1533: 5-1-5-1-1), dallamvezetésében, és többnyire hangkészletében is szoros hasonlóságot láthatunk a sequentia utolsó, „Scimus Christum” szakaszával.²⁷⁷ A refrénszerű harmadik versszakban a sequentia motivikus anyagából szabadon építkező zenei elemeket láthatunk, melyek mögé a gregorián tétel egyetlen szakaszát sem lehet pontos

²⁷⁰ CSOMASZ TÓTH Kálmán 1950, 352.

²⁷¹ RMDT II/262.

²⁷² TRAJTLER Gábor 2007, 35.

²⁷³ Ezekről áttekintést ad: FERENCZI Ilona 1979, 85.

²⁷⁴ Uo.

²⁷⁵ DKL III., 6.

²⁷⁶ MGG Bd. 16., 1107.

²⁷⁷ LIPPARDT, Walther 1960, 112.

mintaként állítani. Lipphardt szerint azonban helyesebb az éneket a sequentia zenei esszenciájának tekinteni, mintsem annak egyes sorai mögé a gregorián tétel konkrét szakaszait helyezni.²⁷⁸

A „Kyrieleis” refrén a WitK 1533-ban látható formájában jellegzetes, szinkópáló ritmussal indul. Johann Walter 1528 körül kiadott *Chorgesangbuch*-jában énekünk nem tartalmazza ezt a szinkópát, így az a vélekedés is elterjedt, hogy a WitK 1533 dallamalakját a szerkesztésben közreműködő Luther alakította ki.²⁷⁹ Ez azonban vitatott, mivel az ének a gyűjtemény *Nu folgen etliche geistliche Lieder von den Alten gemacht* című fejezetben található, s mivel Luther neve nincs feltüntetve mellette.²⁸⁰ Johannes Zahn megállapítása szerint a Klug-énekeskönyvbeli forma jelenléte német területen csekély variálódással mind a protestáns, mind a katolikus énekeskönyvekben folyamatos volt.²⁸¹

III. 4. Magyar dallam

A teljes dallam első megjelenése a CC 1651-ben látható; itt két különböző alakja is szerepel énekünknek.²⁸² A 73. lapon található Christus feltámadá, mi bűnünket elmosá dallama egyezik a WitK 1533 kezdésével (RMDT II/152.). Ez aztán kisebb-nagyobb eltérésekkel a Szegedi Lénárd-féle *Cantus catholicus*-ben (Kassa, 1674, RMK I 1159), az 1675-ös *Cantus catholicus*-ben (Nagyszombat, 1675, RMK I 1183/A), a 17. század végi *Cantionale Hungaricum*-ban (Stoll 226.), és az 1774-es *Deák-Szentes kézirat*-ban (Stoll 318.) is szerepel.²⁸³ A CC 1651 77. lapján a hosszabb *Christus Halált meggyőző* szövegű, a korál első és utolsó versszakából építkező dallamváltozattal találkozunk (RMDT II/262.). A rövid záró sor megismétlése – először a „Kyrielejson”, illetve „Kyrie eleison”, majd az „Alleluja” szavakra – mindkét változatban jellegzetes bővítésként jelenik meg. A refrénben elhangzó harmadik alleluja, ahol a WitK 1533 1-es záró sort tartalmaz, a CC 1651 mindkét tételében 2-es kadenciával zár.

A „Kyrie eleison” kapcsolása háromféle dallami-ritmikai megoldással jelent meg a német és hazai gyűjteményekben. A korál legkorábbi forrása, a Mi Schöff 1513 a negyedik sorban 2-es kadenciát hoz, majd a „Kyrie leyson” egy negyed értékű,

²⁷⁸ LIPPHARDT, Walther 1960, 112.

²⁷⁹ DKL III/1.2, 8.

²⁸⁰ Uo.

²⁸¹ ZAHN V/8584.

²⁸² RMDT II/152. és 262.

²⁸³ RMDT II/152.

hangsúlyos *c*-ről indul. Hasonló megoldást láthatunk a Sopron 1725-ben és a Kőszeg 1814-ben is. A CC 1651 dallamai közül a *Christus Halált meggyőzé* kezdetűben is *d-e* hajlítással zárul a kilencedik dallamsor, s ezzel majdnem azonos kapcsolódást láthatunk a „Kyrielejson” záradékhoz a *Christus feltámad, mi bűnünket elmosá* kezdetű tételben is, melynek végén *d-f* szerepel. A WitK 1533-ban – és az arra támaszkodó EKG 1950-ben és Dt+ 1955-ben – ezzel szemben a már említett, jellegzetes szinkópa látható ezen a helyen. Harmadik kapcsolódási megoldásként arra is láthatunk példát – a Brno 1798-ban, a Sopron 1897-ben, illetve a RÉ 1948-ban –, hogy a negyedik sor hosszú értékű, 1-es kadenciával való lezárása után az ötödik sor súlyos ütemrészen indul.

A Sopron 1725-ben és a Kőszeg 1814-ben jellegzetesen alakul az első alleluja dallamvonala: a WitK 1533-ban *f-b* ambitússal megjelenő sor mindkét korálkönyvben *f-c* hangterjedelmű, s a soproniban skálázó melizmával éri el a csúcshangot. A vizsgálatba bevont korálkönyvek az ének egy-, illetve három versszakos formájának továbbélését is bizonyítják: a Sopron 1725 és a Kőszeg 1814 a hosszú, háromstrófás alakot őrzi, a Brno 1798 és a Sopron 1897 a rövid, egystrófás forma használatát tanúsítják.

A graduálokban a főistentiszteleten elhangzó sequentiába beékelve, tehát liturgikus szerepben látható énekünk, a protestáns énekeskönyvekből viszont egészen a 20. századig szinte teljesen hiányzik. Mindebből arra következtethetünk, hogy elsősorban liturgikus funkciójú darabként tekintettek rá, semmint gyülekezeti énekként. A graduálok használatának a 17. század második felében elinduló visszaszorulásától fogva a dallam kizárólag korálkönyvekben jelent meg. Úgy tűnik tehát, hogy énekünk elsősorban a német ajkú közösségek gyakorlatában maradt meg, s hogy ott sem töltött be fontos szerepet, arra Altdörfer közléséből következtethetünk, aki a ritkábban előforduló ének dallamok közé sorolja, s a függelék harmadik részében jelenti meg az éneket.

IV. JAVASLAT

Láthattuk, hogy a cantiót két hullámban fogadta be a magyar hagyomány. A Zsigmond-kori Töredék tanúsága szerint már igen korán, a 15. század elején kialakult és

használatban volt a latin ének magyar nyelvű változata.²⁸⁴ 18. századi eltűnése után a 20. században külföldi importként talált ismét befogadásra a cantio – ilyen módon került bele mind a SzVU 1931, mind a RÉ 1948, mind a Dt+ 1955 repertoárjába.²⁸⁵

„Húsvéti énekeink közül az egyik kétségkívül kiemelt jelentőségű: a *Krisztus feltámadta mind ő nagy kínjából* [...] – ismert német kezdete szerint *Christ ist erstanden*. Amikor azt mondom: énekünk, így, többes számban, nem csak a magyar katolikus és protestáns közösségekre gondolok. Ez egyben Európa igen nagy területének legrégibb és legbecsesebb húsvéti éneke.”²⁸⁶ Így fogalmazta meg Dobszay a húsvéti ének felekezetek fölötti egyetemességét, a közös keresztény énekkincsben elfoglalt helyét. Egyben rámutatott arra is, hogy az ének újbóli felelevenítése jó lehetőséget ad az ökumenikus énekkincs kialakításához: „...bár sajnáljuk, hogy a folyamatos használata a 18. században megszakadt, ennek egy előnye is lehet: egyik felekezetről sincs olyan szilárd énektudás, mely megakadályozná, hogy közös, egyeztetett szöveggel és dallammal kerüljön újra valamennyiük használatába.”²⁸⁷

A Dt+ 1955 a magyar területen hagyományozott dallamalakok helyett a WitK 1533-ra támaszkodó EKG 1950 közlés átvétele mellett döntött. Tekintve, hogy egyetlen evangélikus énekeskönyv, vagy graduál sem hagyta ránk a teljes dallamot – az EpG 1935–52 is csupán incipitet –, a német minta átvétele ésszerű döntésnek bizonyult. Trajtler Gábor javasolja, hogy amint az ének három versszakossá bővítésével sikerült elérni azt a célt, hogy a gyülekezetek kellően begyakorolhassák és elsajátítsák a dallamot, és az aktív énekkincs részévé váljon a korál, elhagyhatóak lesznek az EÉ 1892 todalékos strófái.²⁸⁸

Amennyiben valóban elindulna a kezdeményezés a három felekezet között egy közös, ökumenikus alak megalkotására, annak repertoárba vételét mindenképpen lehetővé kell tenni – nem feltétlenül az egyre nagyobb ismertségnek örvendő jelenlegi forma helyett (EÉ 1982, 213), hanem inkább második, ökumenikus variánsként.

²⁸⁴ RAJECZKY Benjamin 1988, 429.

²⁸⁵ RMDT II., 623.

²⁸⁶ DOBSZAY László 2001, 478.

²⁸⁷ DOBSZAY László 2001, 480.

²⁸⁸ TRAJTLER Gábor 2007, 36.

216. Dicsőség néked Istenünk²⁸⁹

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: BBr 1531, D 11 (első megjelenés), RISM 1531⁰²; W III/298.; EG 1994, 103.; HEG III. 2000/5., 81.

Szerző: Michael Weiße

Szótagszám: 8-8-8-12

Rímképlet: a a a Hall

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: Dt+ 1955, 737 (első megjelenés)

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: –

Eredeti szerző/fordító: Túrmezei Erzsébet

EÉ fordító: Túrmezei Erzsébet²⁹⁰

Műfaj: húsvéti hálaadás

Szótagszám: 8-8-8-12

Rímképlet: a a a Hall

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: Kant Vulp 1609 (első megjelenés), RISM 1609¹²; ZAHN I/283., 287; DKL III/1.3 Eg27; EG 1994, 103.; HEG III. 2000/5., 81.

Dallamszerző: Melchior Vulpius

Dallamszerkezet: A B C D

Kadenciarend: 8 5 1

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: Dt+ 1955, 737. (első megjelenés)

EÉ forrásmegjelölés: –

EÉ dallamszerző: Melchior Vulpius

²⁸⁹ DOBSZAY László 1995/386.

²⁹⁰ TRAJTLER Gábor 2007, 31.

Dallamszerkezet: A B C D

Kadenciarend: 8 5 1

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

Az énekszöveg szerzője Michael Weiße (~1488–1532), a cseh testvérgyülekezet német ágának lelkésze. 1531-ben kiadott énekeskönyve, a BBr 1531 a közösség első német nyelvű, kottás gyűjteménye.²⁹¹ Előszavában megemlíti, hogy munkájához két gyűjteményt használt fel: „ewer alt sampt der behmischen brüder Cancional”, azaz a testvérgyülekezet kancionálján kívül egy régi kancionált is. Wilhelm Thomas az énekeskönyv facsimile-kiadásának utószavában kimutatja, hogy bár a Weiße által említett forrásokat nem sikerült beazonosítani, valószínűsíthető, hogy a cseh énekeskönyv mellett használt „alt... Cancional” kizárólag latin nyelvű énekeket tartalmazott.²⁹² A *Gelobt sei Gott im höchsten Thron* kezdetű, húsz versszakos húsvéti ének esetében nem ismerünk sem cseh, sem latin nyelvű – szövegmintát, így elképzelhető, hogy Weiße saját költeményéről van szó.

A húsvéti ének egészen a 19. századig mellőzve volt, mígnem a himnológiai mozgalmaknak köszönhetően – hat versszakosra rövidült formában – ismét használatba került.²⁹³ A mai gyakorlatban a bevezető strófák közül már csak az első, az elbeszélő versek közül a negyedik, a kilencedik és a tizedik maradtak meg, az imádság-jellegű záró versszakok közül pedig a tizennyolcadikat változatlanul, a tizenkilencediket és huszadikat pedig egy versszakba sűrítve találjuk meg a német énekeskönyvben.

Szokatlan módon nem a feltámadás hírül adásával kezdődik Weiße éneke, mint azt számos más húsvéti éneknél látható. A dicsőítő kezdősor után a nyelvtanilag összetartozó, többszörösen összetett mondatot alkotó első három versszak ugyanis passiók tartalmát hordoz, s a szenvedéstörténet egészét bemutatja. A kereszthalál, mint elégtétel már Luther 1529-es Nagy Kátéjában is hangsúlyos szerepet kap.²⁹⁴ Weiße nem szorítkozik a húsvéti események pusztá ismertetésére, hanem egymás mellé állítja

²⁹¹ Weiße munkásságáról és énekeskönyvéről bővebben a 135-ös ének elemzésében írunk.

²⁹² THOMAS, Wilhelm 1931, 3.

²⁹³ HEG III. 2000/5, 82.

²⁹⁴ „daß er Mensch worden..., auf daß er der Sünden Herr wäre, darzu gelidden, gestorben und begraben, daß er für mich genug täte...” DRESCHER, Karl 1910, 186.

a kereszthalált és a feltámadást, s így szemlélteti a krisztusi áldozat teljességét.²⁹⁵ A 16. század első felében, Weiße énekével egy időben keletkezett húsvéti koráloknál nem szokatlan, és Luther húsvéti énekeire különösen is jellemző mozzanat a szenvedéstörténetre való hosszabb-rövidebb utalás. Ám ha a *Jesus Christus unser Heiland*, vagy a *Christ lag in Todesbanden* kezdetű Luther-énekeket megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy a krisztusi áldozat a költemény egészét átható, vissza-visszatérő gondolat. Weiße énekének első három versszaka kizárólag a passió témájával foglalkozik, s a feltámadást először a negyedik strófa utolsó sorában hirdeti: „erstund er frey on alle klag”. Talán érthető, hogy a mai gyakorlat a költemény első részéből csupán az első versszakot tartotta meg, a másodikat és a harmadikat pedig elhagyta.

Az énekeskönyv előszavából tudjuk, hogy az említett kancionál-gyűjteményeken kívül Weiße a Bibliát is kézben tartotta a fordítások készítésekor:

„...hab jch auch nach vermügen all meynen fleis angewandt / ewer alt sampt den behmischen brüder Cancional vor mich genommen / vnd den selben sihn / nach gewisser heiligenn schriefft / jnn deutsche reym bracht...”²⁹⁶

„...képességem szerint minden igyekezetemet felhasználva / magam elé vettem a ti régi kancionálotokat a cseh testvérek kancionáljával együtt / és azokhoz hasonló módon / bizonyos szentírási szakaszok alapján / német rímbe foglaltam...”

A hosszú elbeszélő szakasz írásakor bizonyára mind a négy evangéliumból dolgozott. Helyenként hosszabb szakaszokat dolgozott fel: az ötödiktől a tizedikig tartó versszakokban Mt 28,2–6. verseire; a tizenegyedik és tizenkettedik versszakok pedig a Mk 16,5–6. verseire épülnek. Másutt egyes mondatokat ragad ki a bibliai leírásból: a tizenharmadik strófa Lk 24,6-ból; a tizennegyedik versszak Mt 28,7-ből és Mk 16,7-ből merít; a 15. Mk 16,7, illetve Mt 28,7 alapján készült; a tizenhatodik versben Lk 24,9-et, a tizenhetedik strófában pedig Lk 24,11-et ismerhetjük fel.²⁹⁷ A feltámadt Krisztust megszólító, imádság jellegű, többes szám első személyben

²⁹⁵ HEG III. 2000/5, 83.

²⁹⁶ Michael Weiße: *Vorrhede Der Deutschen Gemein Gotes vnd Christlichen brüderschaft / zur Lantzchron vnd zur Fülneck / Gnad vnd Fried von Gote dem Vater vnd vnsrem herren Jhesu Christo*. Közreadja: THOMAS, Wilhelm 1931.

²⁹⁷ HEG III. 2000/5, 83.

fogalmazó záró versszakok (19–20. vsz.) a húsvéti öröm jelenben való, közösségi megéléséhez adnak lehetőséget.²⁹⁸

Johann Horn (~1490–1547), Weiße lelkesztársa a szövegek teológiai javítása és az énekanyag szelektálása – újakkal való kiegészítése, valamint néhány szöveg elhagyása – után 1544-ben másodszorra is kiadta a cseh testvérek német nyelvű gyűjteményét (BBr-NbgGü 1544). Érdemes megemlítenünk, hogy a húsvéti éneken csupán egyetlen javítást végzett, amikor Weiße „durch seinen reinen bitteren tod” megfogalmazását így írta át: „durch seinen unschuldigen tod” (2. vsz.).

III. 2. Német dallam

III. 2. 1. A BBr 1531 dallama

Weiße a közismert húsvéti cantio, a *Surrexit Christus hodie* dallamával kapcsolta össze húsz versszakos énekét.²⁹⁹ Bár az 1531-es forrás más cantiós eredetű énekek esetében megjelöli az alapul vett latin ének címét,³⁰⁰ e tételnél nem találunk ilyen utalást.³⁰¹ Ez a középkori dallam ma a *Surrexit Christus*, illetve az *Ascendit Christus* szöveg fordításával, az *Entstanden ist der heilige Christ* (EG 1994, 105) kezdetű szöveggel összekapcsolódva él a német evangélikusság gyakorlatában.³⁰²

III. 2. 2. A Vulpius-féle dallam

A lutheránus gyakorlatban nem a cantio dallamával terjedt el a húsvéti ének, hanem Melchior Vulpius (~1570–1615) egyik, a szöveghez készített kórusletétjének diszkant-szólamával. Ez elsőként a zeneszerző *Ein schön geistlich Gesangbuch* című kötetében jelent meg (Kant Vulp 1609), mely egyben az ének legkorábbi, lutheránus forrásban való előfordulását is jelenti.

A BBr 1531 és Vulpius dallama között számtalan hasonlóságot fedezhetünk fel: mindkettő páratlan ütemben íródott, ereszkedő dallamvonalú, a cantio ión, a Vulpius-letét pedig dúr hangnemű.³⁰³ Emellett a 16. és 17. század fordulóján elterjedt

²⁹⁸ HEG III. 2000/5, 83.

²⁹⁹ DKL III., 22.

³⁰⁰ Bruno STÄBLEIN 1952, 141.

³⁰¹ Számos későbbi gyűjtemény azonban feltünteti az ereszkedő, ión dallam eredetét. Ezt láthatjuk például a Leutschau 1686-ban is, melyben az *Erstanden ist der heilige Christ* korálszöveg fölött az *In seinem Thon* ad notam utalás, a versszakok között pedig a *Surrexit Christus hodie* szövegének betoldása olvasható.

³⁰² HEG III. 2000/5, 82.

³⁰³ Felvetődik a kérdés, hogy Vulpius vajon tudott-e a húsvéti énekszöveg és a *Surrexit Christus* cantio dallamának összetartozásáról. Nincs tudomásunk róla, hogy Vulpius ismerte volna a cseh testvérek 1531-es énekeskönyvét, vagy a Weiße-énekek későbbi, 1534 és 1536 közötti Straßburgban megjelent

italiai műfaj, a *balletto* hatásait is felfedezhetjük Vulpius kórustételében.³⁰⁴ A táncétel kialakulásának egyik mérföldköve Giacomo Gastoldi *Balletti a cinque voci* című 1591-es, Velencében kiadott gyűjteménye, melyben hangszeres- és tánckísérettel előadható ötszólamú kóruskompozíciók találhatók. Gastoldi letétjeire jellemző az egyszerű harmóniak használata, a modális hangnemeket felváltó diatonikus gondolkodás, a homofón szerkesztés, a páratlan ütem, és a felütéses jelleg, azaz, hogy az első három tánc lépés súlytalan, s az akcentus csak az ezután következő hangra esik.³⁰⁵ E stílusjegyeket Vulpius kórustételében is megtaláljuk, melynek Halleluja-refrénje az itáliai tánczene „fa-la-la”-soraira emlékeztet. A dallamformálásban a legegyszerűbb zenei eszközöket használja: például a skálamenetet, amelyet a második és a harmadik dallamsor végén, illetve az első sorban lefelé és felfelé haladó irányban is láthatunk, vagy szekvenciát, amely a Halleluja-refrénnél jelenik meg. Mindezen jellemzők alapján elmondhatjuk, hogy Vulpius koráldallamában a kora 17. század zenei ízlésének megfelelő, modern kompozíciós eszközöket használó, művészien stilizált balletto áll előttünk, amely ugyanakkor a gyülekezetszerűség és közösségi énekelhetőség feltételeinek is eleget tesz.

III. 3. Magyar dallam és szöveg

Ahogy a német evangélikusok körében is csak a 20. század folyamán vált népszerűvé a *Gelobt sei Gott im höchsten Thron* kezdetű korál, úgy a magyar énekeskönyvekben sem találjuk meg egészen a múlt század közepéig, amikor is a Dt+ 1955 német minta alapján beemelte azt a húsvéti repertoárba. Bár a BBr 1531-ben szereplő dallam is elterjedt hazánkban,³⁰⁶ a Dt+ 1955 – mind a szöveg, mind a dallam tekintetében az EKG 1950-t követve – a Vulpius-féle dallamot csatolta a szöveghez.

kiadásait. (RISM 1534⁰², RISM 1535⁰⁵, RISM 1536⁰¹) E kérdésre tehát nem adhatunk biztos választ. A cantio dallama azonban, amely elsőként a BBr-NbgGü 1544-ben jelent meg az *Entstanden ist der heilig Christ* kezdetű korál szövegével, valószínűleg ismert volt számára. HEG III. 2000/4, 61.

³⁰⁴ HEG III. 2000/5, 85.

³⁰⁵ Uo.

³⁰⁶ Elsőként az EpG 1635–52 négyszólamú kórusletétjének tenor szólamaként, a *Surrexit Christus hodie* cantio áldozócsütörtöki *Ascendit Christus hodie* szövegváltozatának *Az Kristus menybe fel méne* kezdetű magyar fordításával található meg. (RMDT I/121.) A cantio Európa-szerte elterjedt ión dallamalakját két hangszeres gyűjteményben, az 1689-es Stark virginálkönyvben valamint Sopron 1725-ben is megtaláljuk *Erstanden ist der heilig Christ* cím alatt. E dallamcsalád egyik változata ma is része a magyarországi protestáns felekezetek énekkincsének (EÉ 1982, 235; RÉ 1948, 358). Míg a cantio Európa-szerte a BBr 1531-ben is látható, ereszkedő ión dallammal terjedt el, addig a hazai forrásokból a dór változata is ismeretes, amely a katolikus gyakorlatban mindmáig megmaradt. A hazai katolikus gyűjtemények közül elsőként a CC 1651-ben található meg ez a magyar variáns, melyet az EpG 1635–52 *Surrexit Christus* című, *Jesus Christus feltámadta* kezdetű szoprán-letétje is feldolgoz (RMDT I/146.).

A tétel helyesen 6/4-es ütembeosztással és három negyed felütéssel szerepel a német énekeskönyvben, a Dt+ 1955 azonban 3/4-es metrumban közölte a tételt. Az EÉ 1982 ugyan 6/4-es ütemmutatót alkalmazott, ám a Vulpius-letét felütéses jellegét nem vette figyelembe és hibásan az ütem első ütésén kezdve adta közre a dallamot.

A Dt+ 1955 fordítását Túrmezei Erzsébet készítette el a német gyakorlatban használt, válogatott versekre támaszkodva.³⁰⁷ Szövegverziójában az eredetitől (a a a Hall) eltérő rímképletet használt (a b b Hall). Az elbeszélő strófákban Weiße objektív, néha kissé száraz fogalmazásmódját Túrmezei helyenként emocionális kifejezésekkel – például: „sötétlett” (2. vsz.); „vágyik” (3. vsz.) – valamint felkiáltásokkal – „Bízzatok! Él! Feltámadott!” – oldotta. A záró, imádság-jellegű strófákban az EKG 1950-ben látható versszak-összevonást követi a magyar változat is.

IV. JAVASLAT

Túrmezei Erzsébet fordítása a húsvéti ének első és egyedüli magyar változataként áll előttünk. Még ha Túrmezei néhol túl is lépett Weiße objektivitásán és érzelmeiktől mentes fogalmazásmódján, s ha a rímképletet meg is változtatta, az eredeti szöveghez hű, a prozódia szabályait is betartó fordítást készített.

Weiße húsvéti szövege nem az eredetileg hozzárendelt dallammal, hanem Vulpius művészien megformált, mégis gyülekezetszerű letétjének cantus firmusával együtt talált utat a német lutheránus gyakorlatba, melyre a Dt+ 1955 és az EÉ 1982 is támaszkodott. Az EKG 1950 közlését azonban egyik énekeskönyv sem követte pontosan. Bár a Kant Vulp 1609 nem használ ütemvonalakat, Vulpius letétje a balletto zenei jellegzetességeinek megfelelően helyesen három hangsúlytalan negyeddel kezdődik, ahogyan azt az EKG 1950-ben és EG 1994-ben is látjuk. Ennek megfelelően kellene korrigálni a dallamot a legközelebbi hazai evangélikus énekeskönyvnek (az EG 1994 követendő dallamalakját táblázatunkban közöljük).

³⁰⁷ TRAJTLER Gábor 2007, 31.

217. Felvirradt áldott, szép napunk³⁰⁸

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: HermN-S 1560, G 7 (első megjelenés), RISM 1560⁰⁸; W III/1374.; EG 1994, 106; HEG III. 2000/3., 61.

Szerző: Nikolaus Herman

Szótagszám: 8-8-8-8-4

Rímképlet: a a b b Hall

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: ÚZMK 1743, 140 (első megjelenés); ÚZMK 1770, 140

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: ZMK 1780, 82; Dt 1911, 208; Dt+ 1955, 739; RÉ 1948, 356

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: Áprily Lajos³⁰⁹

Műfaj: húsvéti hálaadás

Szótagszám: 8-8-8-8-4

Rímképlet: a a b b Hall

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: HermN-S 1560, G 7 (első megjelenés), RISM 1560⁰⁸; ZAHN I/1743.; DKL III/1.1 A302; EG 1994, 106; HEG III. 2000/3., 61.

Dallamszerző: Nikolaus Herman

Dallamszerkezet: A B C D E

Kadenciarend: 4 5 bVII 5

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: Sopron 1725, 36 (első kéziratos megjelenés); Sopron 1897, 40 (első nyomtatott megjelenés)

³⁰⁸ DOBSZAY László 1995/381.

³⁰⁹ TRAJTLER Gábor 2007, 31.

EÉ forrásmegjelölés: –

EÉ dallamszerző: Nikolaus Herman

Dallamszerkezet: A B C D E

Kadenciarend: 4 5 bVII 5

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

Az énekszöveg szerzője Nikolaus Herman (~1500–1561), tanár és kántor, aki 1560-as *Die Sontags Euangelia...* gyűjteményében (HermN-S 1560) jelentette meg *Erschienen ist der herrliche Tag* című énekét.³¹⁰ Az egyházi év vasárnapjaihoz tartozó evangéliumokat feldolgozó kiadás két, azonos dallammal összekapcsolt húsvéti énekszöveget tartalmaz: elsőként az *Am Sabbath frue Marien drey* című népies szöveget, amely a fölötte található utalás szerint húsvét napjára rendeltetett és Márk evangéliumának 16. fejezetét dolgozza fel; közvetlenül utána pedig az *Erschienen ist der herrliche Tag* korált. Ez utóbbi, *Ein new Geistlich Lied von der fröhlichen Ufferstehung unsers Heilands Jhesu Christi. Für die Jungfrewlein in der Megdlein schul im Jochimsthal* felirattal ellátott, tizennégy strófás Herman-szöveg néhány szakaszában hasonlóságot mutat az említett, másik húsvéti énekkel. Az ismeretlen eredetű *Am Sabbath frue Marien drey* a Márk szerinti evangéliumi szakasz (Márk 16,1–8) parafrázisa, amely hat versszakban, népies egyszerűséggel beszéli el a feltámadás történetét, s hetedik strófaiként dicsőségmondást illeszt az ének végére. Herman az evangéliumi események ismertetésére szorítókozó költeményből indult ki húsvéti énekének írásakor. Az *Am Sabbath frue Marien drey* első, valamint negyedikről hatodikig tartó verseinek hatását Hermannál a harmadik és negyedik strófákban fedezhetjük fel, énekében azonban számos ószövetségi párhuzamot (7–8, 11–12. vsz.), valamint további evangéliumi eseményeket is említ (5–6. vsz.), s igemagyarázó szakaszokkal bővíti ki azt.

Az örövendezésre felszólító kezdés után a bűnön és halálon győzedelmeskedő (1–2. vsz.), és ellenségeit foglyul ejtő Krisztus képe jelenik meg (1. vsz.), amelyre a Szentírás számos pontján találunk párhuzamokat (Kol 2,15; Zsolt 68,19; Ef 4,8). A két bevezető strófát elbeszélő szakasz követi (3–6. vsz.); a harmadik versszakban az *Am*

³¹⁰ Hermanról bővebben a 156-os ének elemzésében írtunk.

Sabbath frue Marien drey kezdőmondatát fedezhetjük fel. A tanítványok félelme örömmre fordult, olvashatjuk az ötödik versszakban. Ezen a helyen Herman más evangéliumokból merített (Lk 24,41; Jn 20,20), s eltért a tanítványok hitetlenségéről beszámoló igehelytől (Mk 16,11–14). A húsvéti események leírása az emmausi tanítványok történetével (Lk 24,13–35) elbeszélésével zárul (6. vsz.), s a nyolcadiktól a tizenkettedikig tartó versszakokban Krisztus feltámadásának ószövetségi előképeit – Sámson (Bír 13–16), Jónás (Jón 1–2) és az exodus (2Móz 12) történetének üdvtörténeti magyarázatát – találjuk meg. Ahogyan a tanítványok gyásza örömmre fordult (5. vsz.), úgy a természet is újjáéledt a nagypénteki sötétség után (Lk 23,44–45), erről beszél az utolsóelőtti strófa.³¹¹

A hazai, német nyelvű énekeskönyvek – Leutschau 1686, Frey-G 1708, Pressb 1716, valamint Oedenb/Pilgram 1746 – teljes, tizennégy versszakos formában közlik Herman énekét. Ezek a szövegalakok az eredetitől, és egymástól is csupán apróbb szórendi, helyesírási, és néhány szóhasználati eltérést mutatnak. Ez utóbbira példa, hogy a Frey-G 1708 és a Pressb 1716 az ötödik versszakban az „eitel” helyett a „lauter” szót használja, Freylinghausen énekeskönyve emellett a hetedik versben a „trewe”-t a „starke” kifejezésre cserélte, ezek azonban nem jelentenek igazi tartalmi eltávolodást az eredetitől. A vizsgált források közül az Oedenb/Pilgram 1746 az egyetlen, melyben a tizenkettedik versszak elején a „schlahend Engl” kifejezést az erőteljesebb hatású „Wuerg=Engel” helyettesíti.

A mai német gyakorlat (EG 1994, 106) a tizennégyből csupán öt versszakot használ. A rövidítésnek az evangéliumi, illetve ószövetségi igeszakaszokra épülő elbeszélő strófák estek áldozatul; így tulajdonképpen épp az eredeti cél – a vasárnap evangéliumának megszólaltatása – veszett el. Az ének ma az ünnep himnikus köszöntéséből, néhány igemagyarázó strófából, valamint a doxológia jellegű zárásból áll.

III. 2. Magyar szöveg

Herman koráljának magyar fordítása először az ÚZMK 1770-ben található meg.³¹² Az ehhez mintául szolgáló szövegverzió meghatározásában elsősorban a hetedik és a tizenkettedik versszak azon pontjai nyújthatnának támpontot, ahol a vizsgált, német nyelvű énekeskönyvek eltérnek egymástól. Mivel azonban az ÚZMK 1770 a hetedik

³¹¹ HEG III. 2000/3, 64.

³¹² FRIEDRICH Károly 1944, 100.

versszakban a Frey-G 1708-nak megfelelő fordítást, a tizenkettedik strófában pedig az Oedenb/Pilgram 1746 szóhasználatához közelebbi megfogalmazást hozza, az egyes források közötti közvetlen kapcsolat nem derül ki teljes bizonyossággal. A *Fel-tetszett gyönyörű napunk* fordítója igyekezett pontosan követni Herman koráljának gondolatmenetét, néhány motívum azonban hiányzik. A „gefangen führt” (1. vsz.) helyett a „meg-vert” kifejezés áll, a második versszak elején olvasható felsorolásból a „Jammer, Angst und Not” főnevek hiányoznak, a harmadik versszakból pedig a „Spezerey” szó. A tizenegyedik strófa nem említi Mózeset és a bűntől való megtisztulást; a tizenkettedik versszak pedig elhagyja az elsőszülöttekre való utalást. Herman énekében a második és harmadik versszakok negyedik sorában két, majdnem teljesen egyforma mondatot találunk: – „der heut vom Tod erstanden ist”, illetve „der heut vom Tod erstanden schon” –, az ÚZMK verziója nem igazodott ehhez, hanem két különböző megfogalmazással írta le az azonos tartalmat. Az eredeti szöveghez képest a kilencedik strófában is választékosabban fogalmaz a fordító, amikor a figura etymologica eszközével él: „Halálával halálnak lött / Halála”.

Herman szövegeire általában jellemző, hogy rövid mondatokból építkezik, melyek csak ritkán ívelnek át az adott verssoron.³¹³ Az *Erschienen ist der herrliche Tag* kezdetű korál esetében ez alól csak a tizenkettedik versszak kivétel, melynek második és harmadik sora között enjambement látható, amikor az „Vnser thürschwelen hat Christus blut / bestrichen” mondat átnyúlik a verssor végén. E kivételtől eltekintve Herman gyerekeknek szánt énekét a népies egyszerűség, és a költeményt erősen tagoló, verssoronkénti tartalmi építkezés jellemzi. Ennek a belső ritmusnak az ÚZMK 1770 fordítása általában megfelel, ám a harmadik, hetedik, kilencedik és tizenkettedik versszakok egy-egy mondata mégis átível az adott verssoron. Bár az írásjel mindenütt jelzi az összetartozó mondatrészeket, az enjambement használata ezeken a helyeken mégis inkább nehezíti az érthetőséget, s a szöveg veszít gördülékenységből. A tizedik csapás szép értelmezését adja az ÚZMK 1770, amikor a megkent ajtófélfá helyett a Krisztus vérével hintett szívről beszél.

Az ÚZMK 1770-ben való megjelenése után legközelebb a Dt 1911-ben találjuk meg a húsvéti énekét. Az 1911-es gyűjtemény négy versszakos verziója Payr Sándor nevéhez fűződik, aki az ÚZMK 1770 két első és két utolsó versszakát használta fel az

³¹³ Az értekezésünkben vizsgált két másik Herman-ének – a 156-os és az 501-es – esetében is tapasztalható ez a jellegzetesség.

új fordításhoz.³¹⁴ Mivel a Dt 1911-ben látható ad notam utalás tanúsága szerint a húsvéti korált nem eredeti dallamára, hanem az eltérő strófaformájú – négyszer nyolc szótagos – *Mennyből jövök* kezdetűre énekelték, a „Halleluja”-refrén hiányzik a sorok végéről. A következő változtatásokat fedezhetjük még fel Payr énekszövegében: a második versszakban az „alte Schlang” „ős ellenünk”-ként jelenik meg; a teremtmények („Creatur”) szót az ÚZMK „egyéb állat”-ként fordítja, Payr viszont konkrétan értelmezi („emberek, állatok”, 3. vsz.). Ugyanebben a strófában a világ fejedelmének veresége fölötti öröm helyett a rabságból való szabadulás, illetve a király előtt való tisztelgés kerül előtérbe.

A RÉ 1948 Áprily Lajos fordításában közli a korálnak a német gyakorlatban is továbbélő strófáit (1., 2., 9., 13., 14. vsz.).³¹⁵ Drámai hatású kifejezései – „és ha int” (1. vsz.); „szenvadás jaját” (2. vsz.); „mord halál” (3. vsz.) – bár túlzóak az eredeti szöveg objektív hangvételéhez képest, összességében a hermani vershez hű, óvatosan modernizáló, szép és lendületes szövegverziót hagyott hátra a költő. A Dt+ 1955, s a vele megegyező alakot közlő EÉ 1982 szintén az Áprily-verset tartalmazza, s azon vélhetően prozódiai okokból végzett el két kisebb változtatást a harmadik és az ötödik versekben.

III. 3. Német dallam

A dór hangkészletű, g-alaphangra notált dallam – melyet dallamtáblázatunkban *d*-re transzponálva közlünk, s az alábbiakban is eszerint nevezzük meg a hangjait – minden bizonnyal Herman egyik kedves tétele volt. Erre enged következtetni, hogy az *Am Sabbath frue Marien drey* kezdetű énekhez illesztett utasítás szerint húsvétól pünkösdig minden evangéliumhoz ezt a dallamot javasolta: „Vff diese Melodey mag man alle Euangelia singen bis uff Pfingsten”.

Heinrich Sieverstől származik az feltételezés, hogy a dallam a húsvétvasárnapi *Ad monumentum venimus* antifónára vezethető vissza, a korál gregorián eredete azonban ma már vitatott, hiszen csupán az első és utolsó korálsorok mutatnak némi hasonlóságot az antifóna első és utolsó soraival.³¹⁶ A DKL himnológai munka Herman korálját 15. századi táncdalokkal, chansonokkal, illetve gyülekezeti énekekkel összehasonlítva rámutatott: nem kétséges, hogy azok egy világi eredetű táncdal-

³¹⁴ KISS János 1950–1952, 27.

³¹⁵ CSOMASZ TÓTH Kálmán 1971, 191.

³¹⁶ HEG III. 2000/3, 64.

modellre visszavezethető dallamcsalád tagjai.³¹⁷ A szinopszis német, angol, francia, németalföldi, valamint cseh forrásokban található tételeken keresztül mutatja be a motivikus variálódás folyamatát és bizonyítja, a dallamcsalád már a 15. században Európa-szerte ismert volt.³¹⁸ Nem kizárt, hogy a bányavárosban működő Herman a dallamcsaládba tartozó bányász-táncdal révén ismerhette ezt a modellt, mely alapján korálját kialakította.³¹⁹ Általánosságban elmondhatjuk, hogy míg a vizsgált darabok első két dallamsorában nagyobb a hasonlóság, addig a második szakaszban ugyanazon dallamsémák eltérő sorrendben, különböző módon variált felhasználását tapasztalhatjuk.³²⁰ Az esetenként ismétlőjellel tagolt dallamok első részében, a *d'* és *a'* hangokat körüljáró kezdés után 4-es, majd 5-ös zárlatokat találhatunk, akárcsak az *Erschienen ist der herrliche Tag* első és második sorában. Ezt általában rövidebb, a *c''*-t elérő és onnan lefelé haladó sorok követik, melyek 1-es, 2-es, vagy bVII-es kadenciákat hoznak. E szakaszok motívumait Hermannál a harmadik korálsorba sűrítve találhatjuk meg. Az utolsó dallamsor előtt egy, vagy két 5-ös, illetve 4-es zárlatokat hozó sor következik. Jellegzetes az a *c''–a'* terc, mellyel több dallampélda, köztük Herman éneke is eléri ezt az utolsóelőtti, 5-ös kadenciát. A zárósorok gyakran kvart-ambitusúak, akárcsak a korál „Alleluja”-refrénje.

A német források a mai napig majdnem egységes formában örökítették tovább a koráldallamot;³²¹ mindössze néhány eltérést kell megemlítenünk. Már a HermN-S 1560-ban is két, egymással nem teljesen egyező dallamot találunk az *Am Sabbath frue Marien drey* és az *Erschienen ist der herrliche Tag* szövegeknél. A harmadik sor negyedik és ötödik hangján előbbi tétel esetében *g'–f'–d'* szerepel a *g'* és *f'* hangok közötti hajlítással, utóbbinál viszont egyszerű *g'–d'* kvart. Az 1584-es, Frankfurt am Main-ban kiadott, *Kirchengesäng* gyűjteményben (RISM 1584¹¹) ugyanezen a helyen egyszerű *f'–d'* tercugrást, Bartholomäus Gesius 1605-ben kiadott kórusgyűjteményében (RISM 1605⁰⁵) *g'–f'–e'* lépést (a *g'* és *f'* között hajlítással), Schein Cantionaljában (Kant Schein 1627) pedig *g'–e'* tercugrást láthatunk. Az EG 1994 a HermN-S 1560 *Erschienen ist der herrliche Tag* szövege alatti dallamot követi, s ennek megfelelően *g'–d'* kvartlépést alkalmaz az említett helyen. A második sorban látható, a gyülekezeti éneklésben technikailag nehezen kivitelezhető, pontozott negyed

³¹⁷ DKL III., 125.

³¹⁸ DKL III., 127. A DKL összehasonlító dallamtáblázatát lásd: DKL III., 221–226.

³¹⁹ DKL III., 127.

³²⁰ DKL III., 126.

³²¹ Lásd: ZAHN I/1743.

és két tizenhatod értékű $c''-h'-a'$ hajlítás már egyes későbbi forrásokban is egyszerűsödött. A Kant Schein 1627-ben ezen az ütésen például csak egy c'' hang, a mai német gyakorlatban pedig $c''-a'$ hajlítás maradt meg.

III. 4. Magyar dallam

A húsvéti koráldallam első kéziratoss megjelenése az 1725-ös soproni korálkönyvben található. A 3/2-es ütemekbe osztott, fél alapértékekkel kottázott variáns nélkülözi a HermN-S 1560-féle dallamalak első, második és harmadik sorában megjelenő nyújtott ritmusokat. A második sor a Sopron 1725-ben nem felütélesen, hanem az ütem első ütésén indul. A harmadik sor negyedik és ötödik hangján – a „Herr heut” szavaknál – a Herman-féle dallamalak szerinti $g'-d'$ kvart helyett $g'-e'$ terc látható, így a soproni forrás nem az eredeti dallamhoz, hanem a Kant Schein 1627-ben is látható variánsához közelít.

A Gykz-ban *Feltetszett gyönyörű napunk*, illetve *Erschienen ist der herrlich* címmel két ismeretlen eredetű dallamot találunk. Előbbihez egy ereszkedő, autentikus ión, utóbbihoz pedig plagális ión dallam tartozik.

A Sopron 1897 az első nyomtatott forrás, mely a koráldallamot közreadta. 2/2-es ütembe rendezett formát őriz, s felütélesen kezdi a darabot. E dallamalakkal a Kapi 1912 is csaknem teljesen megegyezik. A harmadik sor negyedik és ötödik hangján mindkét korálkönyv a Schein-féle változatban látható $g'-e'$ tercet hozza. A RÉ 1948 helyes metrumban és a harmadik sor említett helyén szintén $g'-e'$ hangokkal közli az éneket.

A Dt+ 1955-ben 739-es szám alatt találjuk meg a húsvéti korál dallamát. A kiegészítő kottás rész szerkesztői a német gyakorlatban jelen levő dallamvariánst vették alapul. E döntés révén elsőként itt jelenhetett meg az eredeti dallamalak a magyar használatban, mely – a jelenlegi német gyakorlatból merítve – csupán a második sorban tartalmaz egy, a gyülekezet közös éneklését megkönnyítő egyszerűsítést: a pontozott negyed és két tizenhatod $c''-h'-a'$ melizma helyett negyed értékű $c''-a'$ hangokat.

IV. JAVASLAT

„Áprily Lajos fordításában az ének legalább olyan szép, ha nem szebb, mint az eredetije.” – vélekedik a RÉ 1948-ban szereplő fordításról Csomasz Tóth Kálmán.³²² Az ezen alapuló, prozódiaileg javított, jelenleg is használt evangélikus szövegváltozat is hasonlóan megállja a helyét a gyülekezeti éneklésben.

A dallamcsalád, melybe énekünk is tartozik, páratlan ütemű körtánc-dallamra vezethető vissza. Bizonyára Herman tudatos döntése volt, hogy épp a közkedvelt táncdalból formálta meg húsvéti énekét. Csomasz Tóth felhívja a figyelmet arra, hogy ezt a táncos, örvendező karaktert figyelembe kell venni a gyülekezeti éneklésben.³²³ A magyar forrásokban – az 1725-ös soproni korálkönyv kivételével – egészen a 20. század közepéig kiegyenlített értékekkel találjuk meg a korált. Elsőként a „ritmikus éneklés”³²⁴ ideálját követő, a német lutheránusok által is használt, 6/4-es lüktetésű alakot alapul vevő Dt+ 1955 közli helyes metrumban a tételt.

A RÉ 1948 a Kant Schein 1627-ben is látható terclépést alkalmazta a harmadik dallamsorban, míg az EÉ 1982 a HermN-S 1560 kvartlépését. A reformátusok és az evangélikusok által énekelt dallamok között így tehát egyetlen hang az eltérés. Feltétlenül törekedni kellene azonban arra, hogy a reformátusokkal közös énekeink egyező formában kerüljenek be az énekeskönyvekbe, s választani a két variáns közül. A RÉ 1948 közlése nem csak a Kant Schein 1627-hez, hanem az evangélikus dallamhagyományozáshoz – Sopron 1725, Sopron 1897, Kapi 1912 – is közelebb áll. Az EÉ 1982 dallamalakja mellett szól, hogy ez a legkorábbi, s a német lutheránusok által ma is használt megjelenési formája énekünknek.

³²² CSOMASZ TÓTH Kálmán 1971, 191.

³²³ Uo.

³²⁴ TRAJTLER Gábor 2007, 20.

227. Krisztus a mennybe³²⁵

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: Crailsheim 1480 (1. vsz. első megjelenése); Leis 1567 (teljes szöveg első megjelenése), RISM 1567⁰⁵; W II/976–979.; EG 1994, 120; HEG III. 2000/3., 78.

Szerző: ismeretlen

Szótagszám: 5-7-8-8-4 / 5-7-8-8-4 / 4-4-4-7-6-4

Rímképlet: a a b b Ky / c c d d Ky / Hall Hall Hall e e Ky

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: Dt+ 1955, 741 (első megjelenés)

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: Túrmezei Erzsébet³²⁶

Műfaj: cantio

Szótagszám: 5-6-7-7-4 / 5-6-7-7-4 / 4-4-4-7-7-4

Rímképlet: a a b b Hall / c c d d Hall / Hall Hall Hall e e Hall

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

A dallamnak a *Christ fuhr gen Himmel* szöveggel való első közös megjelenése: Straß 1545, 130, RISM 1545⁰⁵; ZAHN V/8586–87.; DKL III/1.2 C11D, C11E, C 11I; EG 1994, 120

A továbbiakat lásd a 213-as ének elemzésénél.

II. 2. Magyar dallam

Lásd a 213-as ének elemzésénél.

³²⁵ DOBSZAY László 1995/201.

³²⁶ TRAJTLER Gábor 2007, 31.

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

A *Christ ist erstanden* dallamát és versformáját átvevő ének keletkezése a reformáció előtti időkre nyúlik vissza.³²⁷ Első versét az 1480 körüli, kéziratos *Crailsheimer Schulordnung* lapjain találjuk (Crailsheim 1480), az 1537/38 körül keletkezett, *Ordnung der ceremonien in der pfarkirchen zu Neunburg* című naumburgi istentiszteleti rend pedig a *Christ ist erstanden*-ből ismert Halleluja-strófájával egészítette ki azt.³²⁸ Pár évvel később, a LpzBa 1545-ben ismét csak egy versszakkal szerepel a mennybemeneteli ének.³²⁹ A teljes, három versszakos szöveg először katolikus pap, Johann Leisentrit *Geistliche Lieder und Psalmen* című énekeskönyvben jelent meg 1567-ben Bautzenben (Leis 1567).³³⁰ Leisentrit a reformáció terjedésével szemben hívei erősítésére adta ki 249 éneket és 180 dallamot tartalmazó gyűjteményét.³³¹ Az igényesen szerkesztett kötet külalakja nagyon hasonlít a tetszetős Babst énekeskönyvre, s nyilvánvalóan a népszerű és kedvelt lutheránus gyűjteménnyel akart vetekedni.³³²

Az ének tartalmilag hidat képez a feltámadás és a Szentlélek kitöltetésének ünnepe között: a dallam hordozza a húsvéti örömhírt, a szöveg pedig mennybemenetel történeteinek elbeszélése (Lk 24,50; ApCsel 1,9) és a missziói parancs leírása mellett (Mk 16,15) pünkösdre is előremutat (Jn 16,7; ApCsel 1,8). A vizsgált német nyelvű források több, különböző hosszúságú – egy-, vagy két versszakos, esetenként halleluja-strófával is kiegészülő – szövegvariáns párhuzamos használatáról tanúskodnak. Az első versszak második sora az eredeti szövegalakot tartalmazó LpzBa 1545-ben kijelentésként, a Leis 1567-ben pedig kérdésként fogalmazódik meg. A Frey-G 1708-ban és a Pressb 1716-ban azonos, egy versszakos, halleluja-strófával kiegészülő alakot találunk. A Leutschau 1686 a LpzBa 1454-ben is látható rövid, Halleluja-strófa nélküli forma mellett egy négy versszakos verziót is közöl, melynek a másodiktól a negyedikig tartó versei a Credo gondolataival bővítik a tartalmat. Az Oedenb/Pilgram 1746 az eddigiektől eltérő, négy versszakos szövegalakot hoz,

³²⁷ HEKG III/1., 362.

³²⁸ HEG III. 2000/3, 78.

³²⁹ Uo.

³³⁰ Uo.

³³¹ MÖLLER, Christian 2000, 99.

³³² MÖLLER, Christian 2000, 102.

melyben az általánosan elterjedt kezdő strófa és a záró Halleluja által közrefogott versek új motívumokat hoznak: a második versszak az Atya jobbán ülő, az emberiségért közbenjáró Krisztusról szól, a 3. pedig a *Crhist ist erstanden* második strófájának mennybemeneteli tartalmú átköltése. Az Oedenb/Pilgram 1746 szövegalakja abban is eltér a többi vizsgált forrástól, hogy az egyes versszakokat nem „Kyrieleyson”-nal, hanem „Hallelujá”-val zárja.

III. 2. Magyar szöveg

A mennybemeneteli ének egészen a 20. századig nem volt jelen a magyar énekeskönyvekben. Elsőként a Dt+ 1955-ben szerepel az egy versszakos, halleluja-strófával kiegészülő változat fordítása, s ebből indulva készítette el az EÉ 1982 számára az új szövegverziót Túrmezei Erzsébet.³³³ Sem a Dt+ 1955, sem az EÉ 1982 függeléke nem nevezi meg az első versszak fordítóját, csupán ennyit ír: „XV. századi német ének”. Túrmezei, akárcsak a *Krisztus feltámadt* kezdetű éneket (EÉ 1982, 213) a 227-es számút is háromszor három versszakosra egészítette ki. A 213-as ének kapcsán Trajtler Gábor megjegyzi, hogy mivel a gyülekezetek az 1955-ös bevezetést követően nem tudták megtanulni a dallamát, a szerkesztőbizottság a szöveg bővítése mellett döntött.³³⁴ Bizonyára a 227-es esetében is ez az oka a további strófák bevezetésének.

A strófákat záró „Kyrieleyson”-t a Dt+ 1955 magyar fordításában „Halleluja” helyettesíti, s ezt az EÉ 1982 is megtartotta. A Szentháromság egységét fejezi ki, hogy a „Trost”, illetve „Tröster” kifejezéseket egyszer Krisztusra, másszor pedig a Szentlélekre utalnak: „Den Tröster, den Heiligen Geist”, valamint „Christ will unser Trost sein”. E két kijelentés erejét kissé tompítja a Dt+ 1955 fordítása, melyben ezeken a helyeken „Hogy bíztassa népét”, valamint „Krisztus megvigasztal” szerepel. Ez utóbbit Túrmezei a kifejezőbb „Krisztus lett a vigaszunk”-ra korrigálta, ám a „bíztassa” szó helyett az ének legközelebbi közlésénél érdemes volna pontosabb megfogalmazást keresni. A Túrmezei által fordított „Christ fuhr mit Schallen...” rész jó prozódiajű, ám kissé szabadon interpretálja az eredetit. Ezt a szövegszakaszt, melyben eredetileg a tanítványait megáldva távozó (Lk 24,50), missziói parancsot adó (Mk 16,15) Krisztus képe jelenik meg, úgyszintén érdemes lenne újragondolni.

³³³ TRAJTLER Gábor 2007, 31.

³³⁴ TRAJTLER Gábor 2007, 35.

III. 3. Német és magyar dallam

A *Christ fuhr gen Himmel* kezdetű ének a *Christ ist erstanden* dallamára íródott, és annak versformáját vette alapul.³³⁵ Emellett egy variálódott dallamforma is előfordul egyes forrásokban, elsőként a LpzBa 1545-ben.³³⁶ Ez azonban nem tudta kiszorítani az eredeti, *Christ ist erstanden* énektől kölcsönzött dallamot, mely mind a német, mind a hazai evangélikusság használatában a mai napig összekapcsolódik a mennybemeneteli szöveggel. A dallam részletes ismertetését lásd a 213-as ének elemzésénél.

IV. JAVASLAT

Míg a ma énekelt dallam változtatás nélkül megtartható a következő énekeskönyvekben is, a szöveg újbóli átgondolásra szorul. Ha teljes újrafordítást nem is igényel az eredeti német éneket kissé szabadon kezelő magyar szövegalak, de a fentiekben említett szakaszok javítása mindenképpen szükségesnek látszik.

Akárcsak a 213-as, a 227-es ének is a dallam megfelelő megismerése végett kapott kiegészítő strófákat az 1982-es gyűjteményben. Ma már indokoltnak tűnik, hogy ezek a versszakok a legközelebbi énekeskönyvben leváljanak mindkét, eredetileg egy nagy-strófából álló énekről.

³³⁵ HEKG III/1., 362.

³³⁶ DKL III/1.2 Ek2.

320. Eljött hozzánk az üdvösség³³⁷

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: ⁸LBL Nbg 1524^a (első megjelenés), RISM 1524¹²; W III/55.; EG 1994, 342

Szerző: Paul Speratus

Szótagszám: 8-7-8-7-8-8-7

Rímképlet: a b a b c c d

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: ÚZMK 1743, 336 (első megjelenés); ÚZMK 1770, 334

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: ZMK 1780, 160; Rdt 1805, 221; Dt 1911, 350

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: nincs megadva

Műfaj: hitvalló hálaadás

Szótagszám: 8-7-8-7-8-8-7

Rímképlet: a b a b c c x

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: ErfL 1524^a, A 4 (első megjelenés), RISM 1524⁰³; ZAHN III/4430.; Bäumer I. 185–186.; DKL III/1.2 Ea2; EG 1994, 342

Dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B A B C D E

Kadenciarend: 4 5 4 5 5 3

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: Sopron 1725, 80 (első kéziratos megjelenés); Sopron 1897, 87 (első nyomtaott megjelenés)

EÉ forrásmegjelölés: Nürnberg 1523

³³⁷ DOBSZAY László 1995/386.

EÉ dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B A B C D E

Kadenciarend: 4 5 4 5 5 3

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

Luther közvetlen munkatársa és barátja, Paul Speratus (1484–1551) – eredeti nevén Sprett, Spreth, Hofer, vagy Hoffer³³⁸ – a reformáció egyik legjelentősebb teológusa volt. Nevéhez három énekszöveg, az *Es ist das Heil uns kommen her*, az *In Gott gelaub ich, das er hat*, valamint a *Hilff Got, wie ist der menschen not* költsége fűződik, s bár ezek közül csupán az elsőnek sikerült tartósan megmaradnia a gyakorlatban, ez az egy azonban az evangélikus gyülekezeti éneklés törzsanyagához tartozik.³³⁹ Speratus 1519-ben, Würzburgi szolgálatának idején csatlakozott a reformációhoz, hite miatt 1521-ben titokban szökni kényszerült a városból.³⁴⁰ Bécsben tartott egyik prédikációjáért a katolikus egyház kiátkozta, később eretnekként máglyahalálra ítélte.³⁴¹ Szabadulása után, melyet befolyásos jóakaróinak köszönhetett, 1523-ban Wittenbergbe utazott, ekkorra tehetjük Lutherrel való ismeretségének és szoros munkakapcsolatának kezdetét, melynek során Speratus elkészítette a *Formula Missae* német fordítását.³⁴²

Sokáig úgy vélték, fogsága idején, 1522-ben költötte *Es ist das Heil uns kommen her* kezdetű énekét, s hogy azt mind tartalmi, mind formai szempontból a *Nun freut euch lieben Christen gmein* című Luther-ének ihlette.³⁴³ Valószínűbb azonban, hogy Speratus csak később, wittenbergi időszakában írta a szöveget, s az sem bizonyítható, hogy ahhoz a *Nun freut euch lieben Christen gmein* szolgált mintául.³⁴⁴ A Nürnbergben kinyomtatott *Achtliederbuch*-ban (⁸LBI Nbg 1524^a), melyben Speratus valószínűleg szerkesztőként is közreműködött,³⁴⁵ négy Luther-ének mellett –

³³⁸ HEG II. 1999, 305.

³³⁹ DEGEN, Daniel 2010, 144.

³⁴⁰ DEGEN, Daniel 2010, 142.

³⁴¹ HEG II. 1999, 305.

³⁴² DEGEN, Daniel 2010, 143.

³⁴³ Így véli Johannes Kulp és erről számol be az *Iglauer Chronik* írója, Martin Leupold von Löwenthal is, aki leírja, Speratus olmtüzi fogsága alatt készítette az éneket. KULP, Johannes 1959, 376.; LEUPOLD VON LÖWENTHAL, Martin 1861, 55.

³⁴⁴ DEGEN, Daniel 2010, 148.

³⁴⁵ HEG II. 1999, 306.

közvetlenül az említett *Nun freut euch* kezdetű után – az *Es ist das Heil uns kommen her* is megjelent³⁴⁶ a következő felirattal: *Ein Lied vom Gesetz und Glauben, gewaltiglich mit göttlicher Schrift verlegt. Doctoris Pauli Sperati.*³⁴⁷ A LpzBa 1545-ben az alábbi címmel találjuk meg: *Ein geistlich Lied Pauli Sperati, wie wir vor Gott gerecht werden.*

Az említett Luther-énekhez hasonlóan az *Es ist das Heil uns kommen her* is 8-7-8-7-8-8-7 szótagos, felütéses, de a Luthernél rímtelen záró sorok Speratusnál – a mesterdalnoki költészetben elterjedt módon – két versszakonként rímelnék egymással.³⁴⁸ Míg a *Nun freut euch lieben Christen gmein* a személyes megtérés útját mutatja be, addig Speratus énekszövege a reformáció eszméinek dogmatikus összefoglalása.³⁴⁹ A tizennégy versszakos költemény a Római levél harmadik fejezetének gondolatmenetén haladva a hit által való megigazulásról szól (Róm 3,21). Amit az első vers mottószerűen foglal össze, azt a második versszaktól a tizenkettedikig tartó szakasz részletesen is kifejti: a kegyelmet nem mi szereztük magunknak, ő maga jött el hozzánk. Egyedül a Közbenjáró az, aki által üdvösséget nyerhetünk (1., 5., 6. vsz.). Speratus a téves tanítástól próbál elhatárolódni, amikor leírja: hamis megtévesztés, hogy pusztán a törvény betartása üdvözít (3. vsz.). A törvény és a jó tettek jelentőségét a harmadik, a kilencedik, valamint a tizedik versben magyarázza. Az utolsó két strófa Szentháromság-dicsőítés, valamint a Miatyánk tömör parafrázisa.

A korál eleinte a német énekeskönyvek legfontosabb énekei közé tartozott, a pietizmus korától azonban egyre inkább háttérbe szorult.³⁵⁰ A tizennégy versszakos költemény a 18. századtól már csak válogatott versekkel jelent meg az énekeskönyvekben.³⁵¹ Bár az EG 1994 sem teljes terjedelmében közli, a tétel mára visszanyerte az őt megillető helyet a gyűjteményben, s ahogyan a legkorábbi forrás, a ⁸LB1 Nbg 1524^a, úgy az EG 1994 is közvetlenül egymás mellé helyezte a reformáció két emblematikus énekét: Luther és Speratus korálját (EG 1994, 342 és 343).³⁵²

Hazai német nyelvű énekeskönyveink, a Leutschau 1686, a Frey-G 1708, a Pressb 1716, valamint az Oedenb/Pilgram 1746 is teljes terjedelmében közölték

³⁴⁶ MÖLLER, Christian 2000, 71.

³⁴⁷ DEGEN, Daniel 2010, 136.

³⁴⁸ DEGEN, Daniel 2010, 146.

³⁴⁹ RÖBLER, Martin 2001, 58.

³⁵⁰ KULP, Johannes 1959, 378.

³⁵¹ RÖBLER, Martin 2001, 58.

³⁵² DEGEN, Daniel 2010, 135.

Speratus énekét. A Frey-G 1708 az igaz hitről, a többi forrás pedig a megigazulásról szóló fejezetbe sorolta a tételt.

III. 2. Magyar szöveg

Az ÚZMK 1770 a legkorábbi forrás, melyben a Speratus-ének – teljes terjedelmében – magyarul megjelent.³⁵³ A ZMK 1780 ugyanennek a fordításnak egy néhány ponton (2., 3., 5., 12. vsz.) eltérő változatát tartalmazza. Az önmagunk elé tartott tükör, mint a törvény metaforája itt hiányzik a harmadik versből, az ötödik strófában múlt helyett jelen idő szerepel. Az eltéréseknek köszönhetően a ZMK 1780 általánosságban távolabb áll a német eredetitől, mint az ÚZMK 1770.

Először a Rdt 1805 csonkította az éneket: a tizennégyből kilenc verset közölt. Mind a kilenc esetében pontosan az ÚZMK 1770 verziójához nyúlt vissza. A Dt 1911 Zábrák Dénes teljesen új, nyolc versszakos szövegfordítását tartalmazza.³⁵⁴ A Rdt 1805-höz képest további verseket hagyott el, köztük a záró Miatyánk-parafrazist is. A második strófát azonban, amely az eredeti németben igen összetett, nehezen fordítható mondanivalót hordoz, s amelyet az ÚZMK 1770, valamint a ZMK 1780 is kissé nehézkesen, ügyetlenül adott vissza, Zábrák újból felelevenítette. Bár fogalmazásmódja kissé túlzó, fordításának köszönhetően immár jól érzékelhetővé vált a test és lélek között feszülő ellentét. Az ötödik versszak kezdősorai Zábráknál új motívumokat hordoznak, melyeknek nincs nyomuk sem a német eredetiben, sem a ZMK-kiadásokban. Az EÉ 1982 ugyanezt a fordítást vette alapul, ám két strófát elhagyott belőle, és néhány helyen átfogalmazta a szöveget. Az énekeskönyv nem nevezi meg a Zábrák-féle szöveg átdolgozóját. A vizsgált magyar források mindegyikében *A hitről és megigazulásról* szóló fejezetben találjuk meg énekünket, az EÉ 1982-ben pedig – ilyen fejezetcím híján – a *Keresztyén hit* témakörhöz kapcsolva.

III. 3. Német dallam

A dallam a 15. századból származik, és eredetileg a húsvéti *Freu dich, du werte Christenheit*, illetve *Freut euch, ihr Frauen und ihr Mann* szövegekkel kapcsolódott össze.³⁵⁵ A Heinrich Finck által 1536-ban Nürnbergben kiadott *Schöne auserlesene*

³⁵³ FRIEDRICH Károly 1944, 100.

³⁵⁴ KISS János 1950–52, 46.

³⁵⁵ ZAHN III/4430.

Lieder című kötet (VD16 ZV 26801) tartalmazza a *Freu dich du werthe Christenheit* ének polifón feldolgozását, melyet a zeneszerző valószínűleg 1500 körül készített.³⁵⁶ Az előjegyzés nélkül, G-mixolíd módusban lejegyzett tétel tenor szólamában módosított hangok nélkül jelenik meg a cantus firmus. Speratus költeményével legkorábban az erfurti *Eyn Enchiridion oder Handbüchlein* kiadásban (Erfl 1524^a) kapcsolódott össze.³⁵⁷ E forrás is még mixolíd hangnemben közli a dallamot és nélkülözi a vezetőhangokat. A későbbi közlések tanúsága szerint a dallam módosított hangokkal színeződött: a második korálsorban a *c* *cisz*-re, az Abgesang elején, valamint a záró sorban található *f* a későbbiekben *fisz*-re módosult. A záró sor is intenzív variálódáson ment át: a forrásokban mind *g–a–g* mind *e–fisz–g* zárlatra találunk példákat.³⁵⁸

III. 4. Magyar dallam

Az eredeti dallam minden sora rövid felütéssel kezdődik, a magyar dallamhasználatban ez a jellegzetesség – nyelvünk sajátosságaihoz igazodva – eltűnt, s a rövid felütéseket kisimítva közlik forrásaink. A Sopron 1725, a Gykz, a Brno 1798, valamint a Kőszeg 1814 nagyjából azonos alakban hozzák a dallamot. A Sopron 1897 eltér a korábbi, korálkönyvi variánsoktól, dallama leginkább Josef Klug 1535-ös, *Geistliche Lieder auffß new gebessert* című énekeskönyvében (RISM 1535⁰⁶) látható dallamalakhoz áll közel.³⁵⁹ Az utolsó sorhoz kétféle zárlati lehetőséget kapunk: az első alulról, a második egy felső váltóhanggal éri el a záróhangot. Ugyanez a dallamalak szerepel a Kapi 1912-ben és az EÉ 1982-ben is.

IV. JAVASLAT

A reformáció két emblemikus éneke, a *Nun freut euch lieben Christen g'mein* és az *Es ist das Heil uns kommen her* – ahogyan az a legkorábbi forrásban, a ⁸LBI Nbg 1524^a-ban is látható volt – az EG 1994-ben végre ismét egymás mellé került.³⁶⁰ Az EÉ 1982-ben is csupán egy ének ékelődik közéjük, legközelebb azonban érdemes lenne közvetlenül egymás után közölni őket.

³⁵⁶ GROTE, Gottfried 1963, 151.

³⁵⁷ DKL III., 286.

³⁵⁸ ZAHN III/4430.

³⁵⁹ Uo.

³⁶⁰ RÖBLER, Martin 2001, 58.

A szövegnek tulajdonképpen egyetlen magyar fordítása áll előttünk, mely az ÚZMK 1770-es legkorábbi ismert megjelenése után a későbbiekben folyamatos átdolgozásokon esett át. A két évszázados csiszolódás eredményeképpen ma a néhol kissé szubjektív hangvételi, erőteljesen lerövidített, bár pontos és prozódiaiilag helyes szövegfordítás van használatban. Ezt érdemes lenne Speratus eredetijét és az ÚZMK 1770-et is szem előtt tartva újból átdolgozni.

Az EÉ 1982 – ahogyan már a Sopron 1897 is – a német evangélikusok által jelenleg használt dallamformát tartalmazza. Az EG 1994-ben látható alaktól ezt csupán a felütések hosszúsága különbözteti meg. A magyar nyelv prozódijához azonban nem illeszkednek a rövid felütések, így az eredeti ritmus meghonosítása helyett ésszerűbb, ha a magyar nyelvhez jobban idomuló, jelenleg is használt, kiegyenlített ritmusú dallam marad használatban. A legközelebbi gyűjteménybe negyed alapértékekkel javasoljuk közlését.

332. Mit Isten akar énvelem³⁶¹

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: WB 671 (első megjelenés), VD16 S 3603; W III/1240–41.; EG 1994, 364

Szerző: Albrecht von Preußen

Szótagszám: 8-7-8-7-4-4-7-4-4-7

Rímképlet: a b a b c c d e d

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: ÚZMK 1743, 376 (első megjelenés); ÚZMK 1770, 874

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: Rdt 1805, 296; Dt 1911, 363; RÉ 1948, 271

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: Túrmezei Erzsébet³⁶²

Műfaj: hálaadás

Szótagszám: 8-7-8-7-4-4-7-4-4-7

Rímképlet: a b a b c c d e d

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: RISM SW [c. 1528]⁶ (a chanson első megjelenése); Mi MagdJ 1572, BB 7 (a korálszöveggel való első megjelenés), RISM 1572⁰⁷; ZAHN IV/7568.; DKL III/2 A514; EG 1994, 364

Dallamszerző: Claudin de Sermisy

Dallamszerkezet: A B A B C D A B

Kadenciarend: b3 1 b3 1 bVII 2 b3

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: Sopron 1725, 92 (első kéziratos megjelenés); Sopron 1897, 125 (első nyomtatott megjelenés); RMDT II. 178–180. o.

³⁶¹ DOBSZAY László 1995/384.

³⁶² TRAJTLER Gábor 2007, 32.

EÉ forrásmegjelölés: –

EÉ dallamszerző: Claudin de Sermisy

Dallamszerkezet: A B A B C D A B

Kadenciarend: b3 1 b3 1 bVII 2 b3

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

Énekünk első három versének szerzőjeként Albrecht porosz herceget (1490–1568) tartjuk számon.³⁶³ A katolikus Német Lovagrendbe tartozó, a lutheránus tanítás terjesztéséért elkötelezett uralkodó 1522–23-as nürnbergi tartózkodása alatt Andreas Osiander prédikátoron keresztül ismerkedett meg a lutheri tanítással.³⁶⁴ 1525 áprilisában Poroszország hercegévé választották.³⁶⁵ Ugyanebben az évben Königsbergben nyilvánosan is a reformáció követőjének vallotta magát.³⁶⁶ Uralkodóként minden erejével tartományának, a háborúban lerombolt Porosz Hercegségnek újjáépítését és evangelizációját igyekezett előmozdítani.³⁶⁷ Nevéhez a Königsbergi Egyetem 1554-es megalapítása mellett szertartáskönyvek, énekeskönyvek, valamint kóruskötetek kiadása is fűződik.³⁶⁸ Az első lutheránus prédikátorokat 1523–24 táján hívta königsbergi udvarába, köztük Johannes Brießmannt, Paul Speratust, később pedig Johann Gramannt.³⁶⁹

Több korai forrás, köztük két Koppenhágában kiadott gyűjtemény, Hans Thomisson 1569-es dán nyelvű *Psalmebog* című énekeskönyve, valamint Matz Weingardt 1571-es *Geistliche lieder und Psalmen* kiadása is az uralkodót nevezi meg a *Was mein Gott will, das g'scheh allzeit* című szöveg szerzőjeként.³⁷⁰ Az ének első megjelenése Frierich Gutknecht nevéhez fűződik, aki 1554 körül két, azonos című nyomtatványán (WB 671 és 672) is közölte az éneket. A szöveg keletkezésének apropója Albrecht porosz herceg feleségének 1547-ben bekövetkezett halála lehetett.³⁷¹ Eredetileg valószínűleg három versszakból állt – így látható a WB 671-ben

³⁶³ DKL III., 61.

³⁶⁴ HEG II. 1999, 21.

³⁶⁵ KULP, Johannes 1959, 435.

³⁶⁶ HEG II. 1999, 21.

³⁶⁷ Uo.

³⁶⁸ KULP, Johannes 1959, 435.

³⁶⁹ HEG II. 1999, 21.

³⁷⁰ DKL III., 61.

³⁷¹ Uo.

is, később különböző záró versszakokkal bővült.³⁷² Az említett koppenhágai forrás egy *Lob, Eher und Dank sei dir gesagt* kezdetű, dicsőségmondó strófát csatolt hozzá, a leggyakrabban előforduló, ma is használatos *Noch eins Herr wil ich bitten dich* kezdetű, a gonosztól való szabadításért könyörgő záró versszakot többek között a WB 672-ben találjuk.³⁷³

A szöveg egyetlen alapgondolat, a halálra készülő hívő Isten akaratában való feltétlen megnyugvása köré épül. A második versszak a jézusi szavakat idézi: „denn all mein Haar er selbst hat gezählet” (Mt 10,30; Lk 12,7). Kérdéseket vet fel az első versben olvasható „er tröst die Welt mit Maßen” („mértékkal vigasztalja a világot”) mondat értelmezése. Későbbi források, például a Leutschau 1686, vagy az EG 1994 megfordították a jelentést „er tröst’t die Welt ohn Maßen”. Más szövegverziók a Jer 10,24 igehellyel („Züchtige mich, Herr, doch mit Maßen”) vontak párhuzamot, és ezt a sort illesztették az eredeti helyére: „und züchtiget mit Maßen” (Frey-G 1708, Pressb 1716, Oedenb/Pilgram 1746).

III. 2. Magyar szöveg

Az ÚZMK 1743 az első énekeskönyvünk, mely közli a korál szinte sorról sorra pontosan követhető fordítását.³⁷⁴ A vizsgált, hazánkban fellelhető német nyelvű énekeskönyvekben – Leutschau 1686, Frey-G 1708, Pressb 1716, Oedenb/Pilgram 1746 – nagyjából azonos szövegverziókat találunk, apróbb eltérést csupán az első versszak hetedik sora, valamint a harmadik strófa eleje mutat. Ezeken a pontokon az ÚZMK 1770 leginkább a Frey-G 1708-hoz és a Pressb 1716-hoz áll közel („und züchtiget mit Maßen” – „Segít, sujtol mértékkal”; „Drum will ich gern von dieser Welt” – „Azért bízvást e világból”). A megváltásért való hálaadásnál (3. vsz. 8–10 sor) a fordító fontosnak tartotta Jézus nevének említését, így krisztológiai tartalommal gazdagította a korált.

A Rdt 1805 ugyanezt a fordítást vette át és csupán a negyedik vers végén nyúlt bele jelentősebben az ÚZMK 1770-féle szövegalakba. A Dt 1911 számára Zábrák Dénes készített új fordítást, mely néhány ponton azonban még megtartotta az ÚZMK 1770-ben látható megfogalmazásokat (2. vsz. 8–10. sorok; 3. vsz. 7. sor; 4. vsz. 3.

³⁷² DKL III., 61.

³⁷³ Uo.

³⁷⁴ FRIEDRICH Károly 1944, 103.

sor).³⁷⁵ Az EÉ 1982 ismét újabb szövegverziót közöl, ezúttal Túrmezei Erzsébet tollából. A német eredetihez való közeledésre az első versszak hatodik sorában („Der fromme Gott” – „a hű, a szent”), valamint a harmadik strófában (melyből kimarad a Jézusra való utalás) láthatunk példákat.

III. 3. Német dallam

Albrecht herceg éneke a kezdetektől *Claudin de Sermisy* (ca. 1495–1562) közismert *Il me souffit de tous mes maux* kezdetű chanson-jának diszkant szólamával kapcsolódott össze.³⁷⁶ A francia zeneszerző, akit a franko-flamand komponista irányzat egyik kiemelkedő képviselőjeként tartunk számon, 1515-től lett a párizsi Chapelle du Roy énekese, majd 1532-től haláláig vezette az együttest. Munkásságának kezdetén túlnyomórészt világi zenével, köztük chansonok komponálásával foglalkozott, melyeket 1528-tól kezdődően Párizsban adott ki nyomtatásban. Az *Il me souffit de tous mes maux*, melynek feltételezhetően a diszkant szólama nem kölcsönanyag, hanem magától a zeneszerzőtől származik, az 1528 körül kiadott *Trente et quatre chansons* című gyűjteményben található.³⁷⁷

A legkorábbi forrás, mely Albrecht szövegét a kórusletéttel együtt közli, Joachim Magdeburg 1572-es, Erfurtban nyomtatott *Tischgesänge* című gyűjteménye (Mi MagdJ 1572).³⁷⁸ A Magdeburgnál megjelent kórusmű szólamai megegyeznek az eredeti letét szólamaival. Mivel Sermisy *Trente et quatre chansons*-ja a königsbergi udvari kottatárban is megtalálható volt, elképzelhető, hogy Albrecht herceg számára már a szöveg írásakor ismerős volt a világi cantus firmus.³⁷⁹ Nem Albrecht herceg verse az első egyházi szöveg, mely a népszerű chanson dallamával kapcsolódott össze: az 1540-es *Souter Liedekens* a 128. zsoltárra alkalmazta a cantus firmust.³⁸⁰

III. 4. Magyar dallam

A magyarországi szöveges források többféle ad notam utalással látták el a korált. Az ÚZMK 1770, valamint a Rdt 1805 a *Wies Gott gefällt, so gfällt's mir auch*, magyarul *Az Istennek jó tetszése* kezdetű korál dallamát rendeli hozzá, amely alatt minden

³⁷⁵ KISS János 1950–52, 49.

³⁷⁶ DKL III., 61.

³⁷⁷ HEG II. 1999, 299.

³⁷⁸ HEG II. 1999, 22.

³⁷⁹ KULP, Johannes 1959, 438.

³⁸⁰ DKL III., 61.

bizonyval a Gykz-ban, vagy a Brno 1798-ban is megtalálható, Papp Géza által ismeretlen eredetűnek meghatározott tételt kell értenünk.³⁸¹ A Dt 1911 az *Ó nagy Isten, sok a vétkem* dallamára énekelteti a korált.³⁸²

A kottás források ezzel szemben egységesen az eredeti, Sermisy-féle dallamot adják közre a *Was Gott tut, das ist wohlgetan* cím alatt. Ennek első kottás feljegyzését a Sopron 1725-ben találjuk, amely az eredetinek leegyszerűsödött, attól dallamában és ritmusában is eltérő változatát tartalmazza. Az ismétlőjel utáni sorban a Sermisy-chansonban hosszabb, négy nyolcadból álló melizma szerepel, melyet a legtöbb német dallamforrás általában a *g-a-g-f-e-f* sorzárással egyszerűsít. A korálkönyv cantus firmusa is kihagyja a hajlítást, ám itt a következő hangsort láthatjuk: *g-a-g-a-g-f-e-f*. Az ismétlőjel előtt az eredetiben szereplő szoprán klauzulát tenor záradék váltja fel a soproni variánsban, a hatodik sor kadenciája pedig bVII helyett 2. Ez utóbbi jellegzetességet Johannes Zahn több német forrásban is megfigyelte.³⁸³

A Gykz-ban a soproninál is egyszerűbb, szillabikus, kiegyenlített ritmusértékekben mozgó dallamalakot találunk, mely teljesen nélkülözi az eredeti hajlításokat, és hatodik sora a chansonhoz és Mi MagdJ 1572-höz hasonlóan – ám a többi magyarországi forrástól eltérő módon – 2-es helyett bVII-es kadenciát hoz. Ettől a különbségtől eltekintve ez a leegyszerűsödött, szinte teljesen kisimított ritmusértékekben haladó dallamalak az, amely a korálkönyvek tanúsága szerint a 19. században élt, és mai gyakorlatunkban – a Sopron 1897 közlése óta változatlan formában – megmaradt.

A reformátusok a Souterliedekens-re hivatkozva közlik a dallamot.³⁸⁴

IV. JAVASLAT

Az evangélikus hagyományban fellelhető szövegverziók közül az ÚZMK 1770 és a vele majdnem azonos Rdt 1805 állnak legközelebb Albrecht herceg énekéhez. A reformátusok által jelenleg használt fordítás is az ÚZMK-t követi, csupán néhány ponton modernizálta azt.³⁸⁵ Ez az autentikus, veretes, szép szövegalak azonban

³⁸¹ RMDT II. 178. o., 18. sz.

³⁸² Az *Az Istennek jó tetszése* dallamát lásd az RMDT II. 179. oldalán, valamint az 333-as ének kottamellékletében.

³⁸³ ZAHN IV/7568.

³⁸⁴ COMASZ TÓTH Kálmán 1950, 364.

³⁸⁵ Uo.

nyelvileg ma már kissé elavultnak érezhető, sőt, helyenként nehezen is érthető. Amennyiben a következő evangélikus énekeskönyv a jelenlegi fordítás helyett az ÚZMK szövegének használatát választja, azt a szükséges legkevesebb modernizálás után érdemes közölni.

A Magdeburg által közreadott dallamalak sokat formálódott a német hagyományban az évszázadok alatt, s ennek köszönhetően számtalan, egymástól csupán apró részletekben eltérő verzió alakult ki. A hazai evangélikusság által jelenleg énekelt dallam, bár ezek egyikével sem egyezik, mégis már közel két évszázada szinte azonos formában található meg korálkönyveinkben. E dallamot legközelebb negyed alapértékekkel javasolt közölni.

A ritmikus alakok valamelyikének felelevenítését inkább csak második dallamvariánsként tartjuk elképzelhetőnek. Az EG 1994-ben, vagy a RÉ 1948-ban látható minta átvétele a szöveg teljes újragondolását igényelné.

333. Az Istennek szent igéje³⁸⁶

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: Mi Rotb 1551, 22 (első megjelenés), RISM 1551⁰⁶; W III/651.

Szerző: Ambrosius Blarer

Szótagszám: 8-7-8-7-4-4-7-4-4-7

Rímképlet: a b a b c c d e e d

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: ZMK 1692–1686, 90 (RMK I. 1589a, első megjelenés, *Az Istennek jótetszése*); ZMK é.n., 158

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: ÚZMK 1743 és 1770, 249; ZMK 1780, 145; Rdt 1805, 158; Dt 1911, 362; Sz 1937, 339

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: Rezessy László³⁸⁷

Műfaj: hálaadás

Szótagszám: 8-7-8-7-4-4-7-4-4-7

Rímképlet: a b a b c c d e e d

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: Mi Rotb 1551, 22 (első megjelenés), RISM 1551⁰⁶; ZAHN IV/7568., 7574–7576.; DKL III/1.2 C43

Dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B A B C D E D'

Kadenciarend: b3 1 b3 1 bVII b3 7

II. 2. Magyar dallam

Lásd a 332-es ének elemzésénél.

³⁸⁶ DOBSZAY László 1995/384.

³⁸⁷ TRAJTLER Gábor 2007, 32.

III. ELEMZÉS

III. Német és magyar szöveg

Az ének szerzője Ambrosius Blarer³⁸⁸ (1492-1564), konstanzi születésű bencés perjel, később lutheránus hitre áttért reformátor. A tübingeni egyetemen művészetet, görögöt, valamint költészetet tanult. Testvére, Thomas Blarer ismertette meg vele Luther írásait, melyeknek hatására 1522-ben elhagyta az alpirsbachi kolostort, s testvérével, valamint unokafivérével együtt szülővárosában telepedett le. Konstanzban és környékén hirdette a reformáció eszméit, s ebben az időszakban a zürichi és straßburgi reformációval is kapcsolatba került. 1548-ban a környék rekatolizációja miatt Svájcba menekült, s ott munkálkodott haláláig.³⁸⁹

A Wie 's Gott gefällt, so g'fällt 's mir auch kezdetű éneke elsőként a nürnbergi *Bergkreyen* című többszólamú kiadványban jelent meg 1551-ben (Mi Rotb 1551).³⁹⁰ E sok hibát tartalmazó szöveg helyett Philipp Wackernagel az egy évvel későbbi, 1562-es *Etlich geistliche gsang und lieder vor jahren geschriben durch meister Ambrosium Blaurern* című kézirat (S 452) alapján adta közre az éneket; szövegtáblázatunkban is eszerint adjuk meg.³⁹¹ Ahogy a cím is utal rá, a szöveg évekkel korábban, feltehetőleg már 1526-ban készen volt. Néhány későbbi gyűjtemény tévesen Johann Friedrich von Sachsen választófejedelemet jelöli meg szövegíróként, többek között Johann Crüger Berlinben kiadott *Newes vollkömliches Gesangbuch*-ja (RISM 1640⁰⁴), vagy a Leutschau 1686, Blarer szerzősége azonban nem kétséges.³⁹²

Az eredetileg nyolc versszakos ének – hasonlóan az azonos versformájú *Was mein Gott will, das g'scheh allzeit* kezdetűhöz – Isten akaratának elfogadását írja körül és az élet nehézségei ellenére is a feltétlen ráhagyatkozásra buzdít. Ezt fogalmazza meg az S 452-ben az énekszöveg fölött olvasható felirat is: *"Ein christlich lied, darinnen er all sachen dem gnedigen willen Gottes befilcht"*. A vers belső pulzálását és lendületét két formai elem adja meg: a strófák „Wie 's Gott gefällt” kezdése, valamint a versszakok végén, bár különböző szórenddel, de szinte refrénszerűen

³⁸⁸ Nevének többféle írásmódja is ismert: többek között Plarer, Blarer, Blauer, Blauert, Blaurer. Elemzésünkben a HEG II. által használt Ambrosius Blarer formát használjuk. HEG II. 1999, 41.

³⁸⁹ HEG II. 1999, 42.

³⁹⁰ DKL III., 24.

³⁹¹ W III/651.

³⁹² Uo.

visszatérő „solls sein, so sei's” mondat. A szűk témakörhöz képest, melyet feldolgoz, viszonylag hosszú a költemény. Emiatt gyakran egy-egy teljes mondatot, sőt, akár versszakot is feleslegesnek érezhetünk. A második strófa például nem ad olyan tartalmi többletet, mely az elsőben ne lenne benne, vagy amelyet későbbiek meg ne ismételnenek más szavakkal. Több helyen találunk olyan mondatrészeket, melyek talán csak a szótagszám kitöltése miatt kerültek a versbe, mint például „...man spricht” (2. vsz.); „ja oder nein... schwarz oder weiß” (5. vsz.). Az ének alapgondolata az Istenben való megnyugvásra tanító 62. zsoltár hangvételét idézi, hatodik versszakában az aggodalmaskodástól intő Lk. 12,24–25, a hetedik versben pedig a Mt 7,26 igehelyekre ismerhetünk rá. Ez utóbbi helyen a bibliai „homok” szó helyett a régi, német mondás fordulatát alkalmazza a szerző a rím kedvéért: „auf guten Grund zu bauen und nicht auf Eis”. E párhuzamokon kívül a vers alig tartalmaz közvetlen, konkrét és jól felismerhető bibliai képeket.

Összességében elmondható, hogy Blarer szövege az említett jellegzetességek miatt nem jelenthetett könnyű fordítási feladatot a ZMK-ban,³⁹³ majd az ÚZMK 1770-ben is megjelent, *Az Istennek jótetszése* kezdetű magyar verzió készítője számára.³⁹⁴ A kissé nehézkes magyar szöveg Kiss János szerint nem tudta megtartani az eredeti frissességét.³⁹⁵ Nem is követi szóról szóra a német korált, inkább szabad fordításban adja vissza azt. Blarer nyolc versszakos éneke a magyar fordításban egy kilencedikkel is kiegészül. A *Wie 's Gott gefällt, so g'fällt 's mir auch* a legjelentősebb német szövegforrásokban azonban mindenütt nyolc strófával fordul elő, ezért elképzelhető, hogy a toldalékos versszak a fordító saját leleménye. Ha létezett is kilenc versszakos német szöveg minta, nem sikerült azt beazonosítani.

Az ének jelenléte a ZMK-beli megjelenés óta folyamatos a magyar evangélikus énekeskönyvekben, melyek a 17. századi fordítást vették alapul, ám kivétel nélkül mindegyik javított és rövidített rajta. A Rdt 1805 igyekezett óvatosan korrigálni a ZMK-szöveg elavult, nehezen érthető részeit, s az utolsó két versszakot elhagyta. Emellett sajnos nem tartotta meg a refrénszerűen ismétlődő „solls sein, so sei's” mondatot. A Dt 1911-ben látható szövegalkotó készítője Zábrák Dénes, aki néhány további változtatást hajtott végre a Rdt 1805-féle szövegen (a szarvasi *Evangélikus keresztyén énekeskönyv* is ezt az alakot adta közre, elhagyva annak harmadik és ötödik

³⁹³ H. HUBERT Gabriella 2004, 312.

³⁹⁴ FRIEDRICH Károly 1944, 92.

³⁹⁵ KISS János 1950–52, 48.

versszakát).³⁹⁶ Az EÉ 1982 a Zábrák-féle szövegalak harmadik, negyedik és hatodik verseinek kihúzásával még tovább rövidítette az éneket. Legújabb énekeskönyvünk a visszatérő strófakezdetek helyett a megmaradt négy versszakhoz három különböző kezdőmondatot írt. Trajtler Gábor Rezessy László egri főiskolai tanárt nevezi meg az EÉ-beli énekszöveg átdolgozójaként,³⁹⁷ a gyűjtemény szövegírókat felsoroló függeléke azonban nem említi az ő közreműködését a 333-as ének esetében.

III. Német és magyar dallam

Blarer éneke különféle dallamokkal társult mind a német, mind a magyar forrásokban. Legkorábbi német, kottás forrásában, a Mi Rotb 1551-ben, a szöveg kétszólamú feldolgozása látható. Az énektechnikai felkészültséget igénylő műzenei anyag azonban alkalmatlan a közös éneklésre, s így nem is ágyazódhatott be a gyülekezeti használatba. A későbbiekben különböző koráldallamok kapcsolódtak Blarer szövegéhez: az S 452 ad notam jelzése például a *Der Unfall reit' mich ganz und gar* énekre utal, de a legjelentősebb, leggyakrabban előforduló dallami kapcsolatot Claudin de Sermisy *Il me souffit de tous mes maux* című chanson-jának diszkant szólama jelenti, ami a *Was mein Gott will, das gscheh allzeit* korál dallamaként terjedt el.

A magyarországi források úgyszintén többféle ad notam kapcsolat létezését tanúsítják. Ezek között a legjelentősebb az az ismeretlen eredetű dallam, melyet először a Gykz ad az énekhez, de a Brno 1798-ban, a Sopron 1897-ben, valamint a pozsonyi tanító, Frühwirth Samu 1887-es *Kis Choral-gyűjteményében* is megtalálunk – ez utóbbiban a *Was mein Gott will* cím alatt.³⁹⁸ Feltehetően a Győri kézirat A B A B C3 D3 C' D sorszerkezetű, moll tétele lehet az, amelyre a korálszöveget leggyakrabban énekelték, s bizonyára erre hivatkozik saját dallamként a Rdt 1805 és a Dt 1911 nótajelzése is.

Míg a magyar szöveget közlő legkorábbi forrás, a ZMK é.n. nem ad meg nótajelzést, az ÚZMK 1770 a 91. zsoltárt rendeli az énekhez, mely feltehetően a 91. genfi zsoltár dallamára utal. Többek között – az EÉ 1982, 266-os számú dallama mellett – ezt a dallamkapcsolást javasolja Kapy 1907 is, ám nem mint genfi zsoltárra,

³⁹⁶ KISS János 1950–52, 48.

³⁹⁷ TRAJTLER Gábor 2007, 32.

³⁹⁸ RMDT II/178. o., 18. sz.

hanem mint Skultéti korálkönyvéből vett szlovák adventi credo-ra hivatkozik rá (lásd kottás függelékünkben).

Ezzel párhuzamosan, már a 19. század közepe óta a *Was mein Gott will* koráldallammal való társítás is elterjedt a hazai gyűjteményekben. Énekünk a Kapi 1912-ben, s az EÉ 1982-ben is Sermisy dallamával található meg – lásd a dallami függelékben a 332-es éneknél.

IV. JAVASLAT

Míg Albrecht porosz herceg *Was mein Gott will* kezdetű éneke máig kedvelt darabja mind a német, mind a magyar evangélikus énekanyagnak, a vele azonos dallamra énekelt, hasonló tematikájú Blarer-szövegnek a magyarországi gyülekezetekben csupán a lerövidített változata él, a német gyakorlatból pedig mára már teljesen kiveszett. Énekünk azon kevés korai korálok közé tartozik, melyeknél valóban indokoltnak tűnik a tömörítés, mivel a szűk témakört viszonylag hosszan fejti ki. Elemzésünkben rámutattunk arra, hogy a fordítási nehézségeket jócskán támasztó német szöveghez egyetlen magyar forrásunk sem ad igazán jól sikerült magyar verziót, ezért akár teljesen új, rövidített fordítás is készíthető, mely figyelembe veszi és megtartja a Blarer versének frissességet és pulzálást adó formai jellegzetességeket is.

A *Wie 's Gott gefällt, so g'fällt 's mir auch* esetében két fontos dallami kapcsolatra derül fény a források vizsgálata során. Énekünket egészen a 19. század végéig leggyakrabban a Gykz-ban is megtalálható, ismeretlen dallamra énekelték, a 20. század elejétől pedig a Sermisy-féle cantus firmus lett a legfontosabb ad notam kapcsolata. Előbbi felelevenítése a dallamkincs gyarapításának érdekes lehetősége lehet, ám mégis a jelenleg használt, értékes, szép koráldallam megtartása a legkézenfekvőbb. A közlés javasolt formáját lásd a 332-es ének elemzésében, valamint a hozzá tartozó függelékben.

334. Az Úr az én hű pásztorom³⁹⁹

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: AugsF 1533, 76 (első megjelenés); W III/162.; VD 16 D 2; EG 1994, 274; HEG III. 2000/13., 69.

Szerző: ismeretlen

Szótagszám: 8-7-8-7-8-8-7

Rímképlet: a b a b c c x

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: ÚZMK 1743, 241 (első megjelenés); ÚZMK 1770, 241

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: ZMK 1780, 153; Rdt 1805, 150; Dt 1911, 368

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: nincs megadva

Műfaj: zsoltár

Szótagszám: 8-8-7-8-8-7

Rímképlet: a b a b c c x

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: Mi Walt 1524 (első megjelenés), RISM 1524¹⁸; ZAHN III/4432; Bäumker I. 185–186.; DKL III/1.1 Ea2; EG 1994, 342

Dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B A B C D E

Kadenciarend: 4 5 4 5 5 3

II. 2. Magyar dallam

Lásd a 320-as ének elemzésénél.

³⁹⁹ DOBSZAY László 1995/386.

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

A teljes 23. zsoltárt feldolgozó, *Der Herr ist mein getreuer Hirt, hält mich in seiner Hute* kezdetű parafrázis elsőként az augsburgi *Form und Ordnung Geistlicher Gesang und Psalmen* című énekeskönyvben jelent meg 1533-ban (AugsF 1533).⁴⁰⁰ Az ismeretlen szerzőtől származó szöveg népszerűségét bizonyítja, hogy az 1537-es, a teljes zsoltároskönyvet német nyelven, verses formában feldolgozó *Der gantz Psalter, das ist alle Psalmen Davids, an der zal 150* című gyűjteménybe (VD16 A 32),⁴⁰¹ s később a LpzBa 1545-be is felvételt nyert.⁴⁰² Keletkezése arra az időszakra tehető, melyben többek között olyan jelentős, lutheránus zsoltárparafrázisok születtek, mint Luther hat feldolgozása, köztük a 130. és 12. zsoltár, az *Aus tiefer Not schrei ich zu dir*, illetve az *Ach Gott, vom Himmel sieh darein*; Wolfgang Dachstein *An Wasserflüssen Babylon* kezdetű 137. zsoltárt feldolgozó éneke, vagy Adam Reißner 31. zsoltára, az *In dich hab ich gehoffet Herr*.⁴⁰³

Az ismeretlen szerző a zsoltár gondolatait az isteni gondoskodás többszöri hangsúlyozásával, fokozásával bővíti ki: „hält mich in seiner Hute” „ohn’ Unterlaß” (1. vsz.), „du bist bei mir stetiglich” (3. vsz.). Isten megszentelő szavát a jóízű fűhöz hasonlítja (1. vsz.), valamint a vigasztaló vesszőt és botot az ige szimbólumaiként állítja elének (3. vsz.). Ebből Luthernek a 23. zsoltárról írt értelmezése rajzolódik ki, amely szerint a zsoltáros által felsorolt képek mind a védelmező, iránymutató, vigasznyújtó ígére mutatnak.⁴⁰⁴ A Szentlélek és Krisztus nevének említésével (2., 4. és 5. vsz.) a szerző Szentháromság-tartalmat ad a parafrázisnak. A Frey-G 1708-ban, valamint az Oedenb/Pilgram 1746-ban eredeti formájában és terjedelmében jelent meg az ének. A Pressb 1716 – a vizsgált források közül egyedülálló módon – hatodik, doxológia-strófával bővíti a verset.

⁴⁰⁰ W III/162.

⁴⁰¹ RÖBLER, Martin 2001, 46.

⁴⁰² W III., 122.

⁴⁰³ RÖBLER, Martin 2001, 44.

⁴⁰⁴ „Der 23. Psalm ist ein Dankpsalm, darin ein christliches Herz Gott lobet und dankt, daß er es lehret und auf rechtem Wege erhält, und es in aller Not durch sein heiliges Wort tröstet und schützt. Es vergleicht sich einem Schaf, das ein treuer Hirte in frischem Grase und am kühlen Wasser recht weidet. Es zieht den Tisch, Kelch und Öl auch aus dem Alten Testament und dem Gottesdienst zum Vergleich heran und nennt es alles Gottes Wort, wie ers auch Stecken, Stab, Gras, Wasser und rechten Weg nennt. Er gehöret in das dritte Gebot und in die Zweite Bitte.” Martin LUTHER 1533 191.

III. 2. Magyar szöveg

A korál magyar fordítása legkorábban az ÚZMK 1770-ben található meg, s nem sokkal később vele egyező alakban közli a ZMK 1780 is. A későbbi források ugyanebből a verzióból indultak ki, ám újra meg újra ártírták azt. A Rdt 1805 esetében ismeretlen az átdolgozó személye, a Dt 1911-ben olvasható szöveget Payr Sándor alakította.⁴⁰⁵ Az EÉ 1982 nem jelöli az átdolgozót. A Dt 1911 tévesen a *Becker Kornél* nevet tüntette fel az eredeti német szöveg szerzőjeként, s még Kiss János is Cornelius Becker *Der Herr ist mein getreuer Hirt, Dem ich mich ganz vertraue* kezdetű zsoltárparafrázisára vezeti vissza énekünket.

A változtatásoknak köszönhetően az ének egyre inkább eltávolodott a német parafrázishoz hű ÚZMK-beli szövegtől. A „von wegen seines Namens” (2. vsz.) mondatot az ÚZMK 1770 és a ZMK 1780 pontosan fordítja: „Az ő áldott nevéért”, a Rdt 1805 viszont „az üdvösségnek útján” fordulatot illesztette ide, s ezt megtartották a későbbi énekeskönyvek is. Láthattuk, hogy az eredeti német költemény harmadik versszakának utolsó soraiban a szövegíró párhuzamot von a vigasztaló vessző és bot, valamint az ige között (bővebben lásd feljebb a „Német szöveg” bekezdést). Az ÚZMK 1770 említi az „ige” szót – „Amint igédben bízom” –, a későbbi szövegverziókban azonban a vessző, a bot és az ige szavak is hiányoznak. A legtöbb eltérés a német és magyar verziók, valamint az egyes fordítások között is a negyedik versben tapasztalható. A „Machst mein hertz unverzaget frisch” sor, és a Szentléleknek az olajjal való összehasonlítása sehol nem jelennek meg a fordításokban, átdolgozásokban. A Rdt 1805, a Dt 1911, valamint az EÉ 1982 ebben a strófában közvetlen utalást tesz az úrvacsora szentségére, amit az eredeti német szöveg – ismerve Luther zsoltármagyarázatát – csak sejtet.

Az ÚZMK 1770 *Az Istennek kegyességéről*, a ZMK 1780 *Az Istennek gondviseléséről*, a Rdt 1805 *A hit ágazatairól* fejezet *Az Istennek jóságáról* szóló alfejezetébe illesztette az énekét. A 20. századi énekeskönyvek az istenben való bizalom témakörébe sorolták a korált.

III. 3. Német dallam

A legkorábbi szövegforrás, az AugsF 1533 az *Es ist das Heil uns kommen her* dallamát rendelte az énekhez. Ennek elemzését a 320. számú éneknél olvashatjuk. A szöveg

⁴⁰⁵ KISS János 1950–1952, 49.

később különféle dallami utalásokat kapott,⁴⁰⁶. A legjelentősebb ad notam kapcsolatnak az EG 1994-ben – a magyarországi források közül pedig a Sopron 1725-ben is – megtalálható, Johann Walter által szerzett dallammal⁴⁰⁷ való összefonódását tekinthetjük. Ez a dór dallam Walter 1524-es, *Geystliche gesangk Buchleyn* gyűjteményében (Mi Walt 1524) eredetileg az *Ach Gott, vom Himmel sieh darein* kezdetű letét cantus firmusa volt, majd miután a Luther-korál saját dallammal terjedt el (lásd: EG 1994, 273 és EÉ 1982, 257), Walteré szabaddá vált más szövegek, köztük a 23. zsoltárparafrázis számára.⁴⁰⁸

III. 4. Magyar dallam

Ahogy a német, úgy a magyarországi hagyományban sem beszélhetünk egységes dallamhasználatról. A Sopron 1725 Walter cantus firmusát adja meg *Der Herr ist mein getreuer Hirt* cím alatt és talán ugyanerre a dallamra utal az ÚZMK 1770 és ZMK 1780 nótajelzéseiben a „magános nótára” megjegyzés is.⁴⁰⁹ Dallami függelékünk e verzió 1524-es Walter-féle, valamint 1725-ös soproni változatát ismerteti.

A Gykz, a Sopron 1897 és a Kapy 1907 – az ÚZMK 1770 és a ZMK 1780 nótajelzésében is olvasható – *Bizony betelik az idő* dallamához rendelik hozzá az éneket. A Dt 1911-ben, valamint a Kapi 1912-ben pedig az eredeti, AugsF 1533-as dallamkapcsolatot találjuk, melyet az EÉ 1982 is megtartott.

IV. JAVASLAT

Vizsgált szövegeink egyazon magyar fordításra, az elsőként az ÚZMK 1770-ben látható alakra vezethetők vissza, de a fokozatos változtatások inkább hátrányára váltak a parafrázisnak. Érdemes lenne a szöveget, amennyire csak lehet, újból az ÚZMK 1770-ben látható formához igazítani, ami a német szerző markáns, lutheránus értelmezését a legpontosabban adja vissza.

Az EÉ 1982-ből hiányoznak azok a fejezettípusok, melyekben énekünk korábban megtalálható volt (például: *Az Istennek gondviseléséről*, ZMK 1780), s a parafrázis jelenleg a *Keresztýén hit és élet* egységen belül a *Bizalom Istenben*

⁴⁰⁶ Például: *Nun freut euch lieben Christen g'mein* (LpzBa 1545), *Wo Gott der Herr nicht bei uns hält* (PraxBln 1679). A további példákat lásd: HEG III. 2000/13, 74.

⁴⁰⁷ ZAHN III/4432.

⁴⁰⁸ HEG III. 2000/13, 74.

⁴⁰⁹ Az ÚZMK 1770 és a ZMK 1780 ezt a nótajelzést adják: „Mag. nót. v. Bizony meglészen az idő”

alfejezetbe illeszkedik. Ha a jövőbeli énekeskönyv struktúrája változni fog, érdemes lenne a korábbi besorolások ismeretében újragondolni a helyét, vagy zsoltárparafrázisokat tartalmazó fejezetben elhelyezni az éneket.

Az *Es ist das Heil uns kommen her* dallamával való összefonódás a Dt 1911 tanúsága szerint a mai evangélikus használatban immár több, mint száz évre nyúlik vissza. Mivel az éneknek egyben ez legkorábbi ad notam kapcsolata is, a változtatás nem feltétlenül szükséges. Azonban ismerve a sokszínű magyarországi dallamhasználatot, két alternatív megoldás is kínálkozik. Egyrészt – tekintve, hogy énekeskönyvünkben az *Eljött hozzánk az üdvösség* négy, míg a *Bizony betelik az idő* csupán egy további énekszöveghez kölcsönzi dallamát – felmerülhet az utóbbival való társítás, ahogyan az a 18–19. századi praxisban látható. Másrészt feleleveníthető lenne Walter szép melódiája is abban a formájában, melyben a Mi Walt 1524-hez hű EG 1994 hozza. Ebben az esetben az evangélikus gyülekezeti énekkincs olyan régi, értékes koráldallammal gazdagodna, amely a 18. századig feltételezhetően a magyarországi evangélikus repertoárnak is része volt.

435. Jöjjetek, Isten Fia hív⁴¹⁰

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: ²LBI Augs 1530, A 1 (első megjelenés), RISM 1530⁰⁷; W III/166; EG 1994, 363

Szerző: Georg Grünwald

Szótagszám: 8-8-7-8-8-7

Rímképlet: a a b c c b

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: Lócse 1629, 496 (RMNy 1438, első megjelenés, *Jertek hozzám, Krisztus mondja*); Bártfa 1640, 737 (RMNy 1816); Lócse 1642, 647 (RMNy 1940); EpG 1635–52, 373^r

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: ÚZMK 1743, 345; ÚZMK 1770, 343; Dt 1911, 424

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: Túrmezei Erzsébet⁴¹¹

Műfaj: evangélium-parafraízis

Szótagszám: 8-8-7-8-8-7

Rímképlet: a a b c c b

I. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: ²LBI Augs 1530, A 1 (első megjelenés), RISM 1530⁰⁷; ZAHN II/2496.; Bäumker I. 220/I-V., II. 341/I-II. sz.; DKL III/1.1 d14a

Dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B C B' B D

Kadenciarend: 2 2 bVII 2 2

⁴¹⁰ DOBSZAY László 1995/386.

⁴¹¹ TRAJTLER Gábor 2007, 33.

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: EpG 1635–52, 373^r (első megjelenés); RMDT II/198., RMDT II. 185.

o.

EÉ forrásmegjelölés: Nürnberg 1534

EÉ dallamszerző: –

Dallamszerkezet: A B C B' B D

Kadenciarend: 2 2 bVII 2 2

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

Az énekszöveg szerzője, Georg Grünwald (?–1530) Kitzbühelben, a mai Ausztria területén született. A foglalkozását tekintve cipész mesterséget űző Grünwald életére nagy hatást gyakorolt az 1526-tól szülővárosában virágzó anabaptizmus. A vallási közösség, amelyhez ő is csatlakozott, 1528-tól egyre hevesebb üldöztetéseknek lett kitéve, így sokuk, köztük Grünwald is, menekülni kényszerült. Amikor két év múlva megkísérelte a szülővárosába való visszatérést, Kufsteinban elfogták és 1530 nyarán eretnekként megégették.⁴¹²

Egy 17. századi anabaptista kézirat így ír Grünwaldról:⁴¹³

„Anno 1530 Ist der Brueder Geörg Grünenwaldt, ein Schuester, Ein gar in Gott eufferiger Brueder vnnd diener Jesu Christi, zu kopffstain vmb der Göttlichen wahrheit willen gefangen, zum Tod verurteilt vnnd verbrannt worden, gancz bestendig im glauben. Er hat das Lied, so anfangt »kombt her zu mir / spricht Gottes Sohn« Newgesungen vnnd gedichtet.”⁴¹⁴

⁴¹² HEG II. 1999, 124.

⁴¹³ Idézi: HEG II. 1999, 124.

⁴¹⁴ „1530-ban G. G. cipész testvérünket – Isten ígéjének és gyermekeinek buzgó szolgáját – az Inn melletti Kufsteinban az isteni igazság miatt bebörtönözték, elítélték és megégették, így hát vérével tett lovagias tanúságot az Úr tanítása mellett. Ez a G. énekelte meg és költötte újra a szinte mindenütt ismert *Kommt her zu mir, spricht Gottes Sohn* régi éneket.” – Ecsedi Zsuzsanna fordítása. ECSEDI Zsuzsanna 2010, 2.

A szerzőséget említő utalást – „newgesungen vnnd gedichtet” – az utókor sokáig tévesen értelmezte, s Grünwaldot mint a már meglévő énekszöveg átdolgozóját tartotta számon.⁴¹⁵ Ma azonban már kétséget kizáróan bebizonyosodott Grünwald szerzősége a *Kommt her zu mir, spricht Gottes Sohn* kezdetű szöveggel kapcsolatban.⁴¹⁶ Elsőként az 1530-as Augsburgi nyomtatványon (2LBI Augs 1530) látott napvilágot a szöveg és a hozzá tartozó dallam *Ain schöns newes Christlichs lyed* felirattal.⁴¹⁷ Valentin Schumann 1539-ben Lipcsében kiadott gyűjteménye (LpzS 1539) volt az első lutheránus énekeskönyv, melybe felvételt nyert.⁴¹⁸

A költemény egy rövid igeszakaszt, Máté evangéliumából a 11. fejezet utolsó három versét dolgozza fel (Mt 11,28–30), s formál belőle tizenhat versszakos éneket. Az alapul vett igehelyet több német forrás is feltünteti, mint például a LpzBa 1545 is, mely *Geistlich lied aus dem Eilfften Capitel Matthei* felirattal közli az éneket. Az első három strófa Krisztus szavait közvetíti egyes szám első személyben, a negyedik versszaktól pedig az ige magyarázata következik. Ez utóbbi szakaszt két összetartozó gondolati egységre oszthatjuk: elsőként a világi javak, a fiatalság, a tudás, az erő múlandóságára rámutató (4–10. vsz.); majd a krisztusi iga hordozására való buzdítást, a prédikátori útmutatást tartalmazó részre (11–16. vsz.).

A 2LBI Augs 1530 és a későbbi német források szövegváltozatai között – az írásmódbeli, apróbb fogalmazási és helyesírási eltéréseken kívül – két versszakpár megcserélése jelenti a legszembevetőbb eltérést. Már a LpzS 1539-ben is tapasztalható a hetedik–nyolcadik, valamint a kilencedik–tizedik versszakpárok cseréje, s ez megtöri a hatodiktól a tizedikig tartó, az ifjúság, a gazdagság, a bölcsesség, és az emberi törekvések hiábavalóságára rámutató szakasz gondolatmenetét. Így viszont egymás mellé kerül, s hangsúlyosabb szerepet kap az elmúlás gondolata, melyről már a hatodik strófa is szól, s a haláltól való ösztönös emberi félelem, melyet a kilencedik és tizedik versek is megemlítenek.

A versszakok sorrendjét tekintve a vizsgálatba bevont, magyar területen használt német nyelvű énekeskönyvek mindegyike a LpzS 1539 felépítéséhez igazodik. A Leutschau 1686 és az Oedenb/Pilgram 1746 szövegalakjai egymással is teljesen azonosak. Az ötödik versszakban látható felsorolásában a Leutschau 1686, a

⁴¹⁵ HEG II. 1999, 124.

⁴¹⁶ W III/166.

⁴¹⁷ Uo.

⁴¹⁸ HEG II. 1999, 124.

Frey-G 1708 és az Oedenb/Pilgram 1746 – a LpzS 1539-hez hasonlóan – a „wasser, laub vnd gras”, a Pressb 1716 pedig a Grünwald eredetijével egyező „Wasser, Luft und Gras” szavakat hozza. A ²LBI Augs 1530 és a LpzS 1539 tizenkettedik versszakában szereplő „steig” helyén a Leutschau 1686-ban, a Pressb 1716-ban és az Oedenb/Pilgram 1746-ban a jelentésében eltérő, de hangzásában hasonló „Steg” szó, a Frey-G 1708-ban azonban „weg” áll. A tizenötödik strófa utolsó sorában mindenütt az „euch” megszólítást találjuk, ezzel szemben a Pressb 1716-ban az „uns” névmást.

III. 2. Magyar szöveg

Az ének magyar területen két, közel egyidős szöveggel élt. Mindegyikük valószínűleg a Grünwald-féle verset vette alapul: az egyik Siderius János *Szólít minket Krisztus Urunk* című költeménye, melyet protestáns halottas gyűjtemények is őriznek. A másik, kevésbé elterjedt fordítás pedig az evangélikus hagyományban elterjedt, s ma is énekelt *Jertek hozzám, Krisztus mondja* kezdetű, ismeretlen fordítótól származó szöveg.⁴¹⁹ Ez utóbbi fordítás már a 17. század első felének felvidéki evangélikus gyűjteményeiben – az 1629-es, valamint 1642-es lőcsei, illetve az 1640-es bátfai énekeskönyvekben – is megjelenik.⁴²⁰ Az EpG 1635–52 cantio-függelékében szereplő szövegverzió valószínűleg az említett felvidéki források valamelyikét vette alapul.⁴²¹

A versszakok sorrendjének tekintetében az összes magyar forrás a LpzS 1539-ben látható formát követi. A szótagszám azonban nem tartja a német szöveg 8-8-7-8-8-7-es mintáját, sőt, még a költeményen belül sem egységes: általában 8-8-9-8-8-8-as képletet láthatunk, de a harmadik sor 10-es (6. és 9. vsz.), az utolsó pedig 9-es szótagszámmal is előfordul (7. vsz.). E variáns látszólag nem a német szöveg pontos fordítására, hanem inkább annak magyarázó, értelmező interpretálására törekedett. Retorikai elemek használatával – mint például a hatodik, tizenegyedik és tizenötödik versszakban látható kérdő mondatokkal, melyek a német szöveg feltételes módú fogalmazását teszik szemléletesebbé; vagy a tizenegyedik strófában alkalmazott felszólító móddal – prédikáció-jellegűvé tette a szöveget. A graduál két strófa hozzáillesztésével tizenharc versszakossá bővítette Grünwald énekét: a német szövegből hiányzó „megnyugvást adok nektek” (Mt 11,28) szakasznak ugyanis az első

⁴¹⁹ RMDT II/198.

⁴²⁰ Uo.

⁴²¹ Uo.

strófa után egy teljes versszakot szentelt az ismeretlen fordító; a második betoldást pedig az ének végére illesztett Szentháromságot dicsőítő strófa jelenti.

Az ÚZMK 1770 fordítása nem illeszkedik a 17. századi, felvidéki evangélikus gyűjtemények szövegverzióinak vonalába, bár kezdőmondatuk azonos. A német nyelvű forrásokat vizsgálva sem találunk pontos mintát. A tizenötödik versszak utolsó sorában a német énekeskönyvek – a Pressb 1716 kivételével – többes szám második személyt használnak, az ÚZMK 1770 is ehhez illeszkedik: „Mellyet URtől várhattok”. Ugyanígy kizárólag a Pressb 1716-ban látható eltérés az ötödik versszak második sorának szóhasználatában is: míg a pozsonyi forrás a ²LBI Augs 1530 közlésével egyezően „wasser, laub vnd gras”, addig a többi gyűjtemény – a LpzS 1539-ben is látható módon – „wasser, lufft vnd groß” szavakat sorol. Az ÚZMK 1770-ben ezen a helyen „víz fű, vagy erdő” olvasható, azaz egyik fordításhoz sem igazodik pontosan. Ha a közvetlen minta meghatározásában ezek az apró eltérések nem is adhatnak megbízható támpontot, annyi bizonyosan látható, hogy az ÚZMK 1770 fordításától a Pressb 1716 áll leginkább távol, míg a másik három énekeskönyv – Leutschau 1686, Frey-G 1708, illetve Oedenb/Pilgram 1746 – lehetséges kiindulási alapként jöhetnek számításba az énekszöveg esetében.

Túrmezei Erzsébet az EKG 1950-et alapul véve egy új, az eddigiektől eltérő verziót készített. Az EÉ 1982 még a német gyakorlatban meghagyott hét strófából (1., 2., 6–8., 11., 16.) is csupán válogatott versszakokat közöl (1., 2., 11. és 16.). Míg az EpG 1635–52 arra törekedett, hogy kérdő és felszólító mondatok használatával közelítse az élő beszédhez a szöveget, addig az EÉ 1982-ben a kijelentő mód gyakran ott is megjelenik, ahol eredetileg felszólítás, vagy óhajtás állt a német versben. Példa erre a tizenegyedik versszak második felének fogalmazásmódja, vagy a záró versszak, ahol a kérés jelleg – melyet a „gwiß” szó használata érzékeltet – nem tükröződik vissza a „Beteljesül az ígélet” kijelentésből. A fordítás néhol elvesz a tartalomból, máshol pedig hozzátesz. Az „Ir jungen, alen, fraw vnd man” felsorolás például „te ifjú, s öreg”-re rövidült (1. vsz.). A második versszakban a „Höll”, a tizenegyedik versszakból a „Trost” és „Hort” szavak hiányoznak, helyettük ezzel a motívummal bővül a strófa: „Szent világánál járhatunk”. Az első versszakban megjelenik az eddig egyetlen forrásban sem szereplő „örök kincs” képe, mely egy másik igehelyhez (Mt 6,19–21) kapcsolódik.

III. 3. Német dallam

Az énekhez egy 15. század végi világi dallam, az ún. *Lindenschmied-dallam* tartozik, melynek szerzőjét név szerint nem ismerjük.⁴²² Legkorábban a ²LBI Augs 1530 rendelte hozzá a korálszöveget, s nem zárhatjuk ki, hogy már Grünwald is ezzel a világi dallammal kapcsolta össze énekét.⁴²³ A LpzS 1539-ben való, első énekeskönyvi megjelenés gyors elterjedést és népszerűséget hozott a gyülekezeti ének számára,⁴²⁴ mely a későbbiek során többféle dallami és ritmikai változatban élt.⁴²⁵ A német források tanúsága alapján elsősorban az utolsó két sor variálódása figyelemre méltó: míg a ²LBI Augs 1530 a zárlatban szoprán-klauzulát használ, addig a *Lindenschmied-dallam*, valamint a többi német forrásban található változatok mind felülről érik el a záróhangot. Szembetűnik, hogy a *Lindenschmied-dallam* öt sorból épül fel, a koráldallam azonban a negyedik megismétlésével hatsorossá bővült.⁴²⁶ A későbbi forrásokban egyre jelentősebb variálódás tapasztalható ezen a helyen.⁴²⁷

Az EKG 1950, valamint az EG 1994 az 1534-es, *Hundertundeinundzwanzig neue Lieder* című, nürnbergi gyűjteményre (VD16 ZV 26800) hivatkozva az egyik legelterjedtebb variánst vette alapul az ének közlésénél.⁴²⁸ Ez az a dallamalak, amely a legtöbb 16. századi forrásban, többek között a LpzBa 1545-ben is megtalálható.

III. 4. Magyar dallam

A koráldallam a magyar evangélikusság gyakorlatában – szemben a református és a katolikus hagyománnyal – csekély variálódáson ment keresztül.⁴²⁹ Az egyes tételek közti apró ritmikai és dallami eltéréseknek köszönhetően azonban nincs két, azonos dallamformát tartalmazó gyűjtemény, s egyik magyar variáns mögé sem tudunk teljes bizonyossággal egyetlen német forrást helyezni, csupán egyes zenei elemek, motívumok egyezését, vagy hasonlóságát állapíthatjuk meg a gyűjtemények összehasonlításakor.

⁴²² Uo.

⁴²³ HEG II. 1999, 124.

⁴²⁴ Uo.

⁴²⁵ Lásd: ZAHN II/2496 a–c.

⁴²⁶ RMDT II/198.

⁴²⁷ ZAHN II/2496.

⁴²⁸ ZAHN II/2496 c.

⁴²⁹ Illyés István 1693-as halottas gyűjteményében, az 1769-es nagyenyedi református halottasban, valamint az 1780-as debreceni énekeskönyvben szereplő dallamváltozatok alakulásáról lásd bővebben: RMDT II/198.

Az EpG 1635–52 változatában a Lindenschmied-dallam, valamint a LpzBa 1545 ritmikáját ismerhetjük fel: az első, második, negyedik és ötödik sor jellegzetes ritmusképlete (..._...) két négy szótagos egységre osztja a nyolc szótagos sorokat. Ez a dallami megnyugvás a Sopron 1725-ben is felfedezhető, ám a későbbi forrásokban – elsőként a GyKz-ban, melynek notációjára a ritmusértékek kisimítása általánosságban is jellemző – már eltűnik ez a jellegzetesség. A Sopron 1897-ben az evangélikus használatban ma is elterjedt, egyenletes értékekben mozgó, páros ütembe rendezett alak látható, mely dallamilag változatlan formában jelenik meg a Kapi 1912-ben, valamint az EÉ 1982-ben is – előbbiben negyed, utóbbiban nyolcad-alapértékekkel.

A Kőszeg 1814 a korál két dallamát is mageadja (a 8-as és a 39-es szám alatt). A két tétel tulajdonképpen azonos modellre vezethető vissza, csupán az ütembeosztás és az átmenőhangok elhelyezkedése különböztetik meg őket: a több átmenőhangot tartalmazó 8-as számú dallam három negyed felütéssel kezd, míg az egyszerűbb, 39-es tétel az ütem első ütésén indul. A Sopron 1725 és a Kőszeg 1814 mindkét példája a magyar források közül egyedülálló módon két alterált hangot is elhelyez a dallam második és ötödik sorában; a felemelt harmadik fokra és a vezetőhangra azonban nem találtunk német mintát. E három dallamalak jellegzetessége még a mély járású ötödik sor, melyre német forrásokban is láthatunk példát.⁴³⁰ A Sopron 1725 és a két kőszegi variáns közül, mivel szinte azonos formát őriznek, csak az előbbit közöljük függelékünkben.

Egyes források más korálok nótajelzéseiként is említik dallamunkat. Szenci Molnár Albert 1621-es imakönyvében ad notam javaslatként szerepel a *Jertek hozzám Christus mondgya* cím. Az utalás ezzel megelőzte a szöveg nyomtatásban való legkorábbi megjelenését.⁴³¹ Ez az adat is azt erősíti meg, hogy egyes énekek hosszabb kézíratos és szóbeli terjedés után jutottak be a nyomtatott énekeskönyvekbe. A Sopron 1725-ben a 24. oldal alján található ceruzás bejegyzés – „oder auf Kommt her zu mir spricht Gottes Sohn” – a *Wir danken dir für deinen Tod* című énekhez adja alternatív javaslatként a korál dallamát.

⁴³⁰ ZAHN II/2496 c.

⁴³¹ RMDT II/198.

IV. JAVASLAT

A jelenleg használt magyar fordítás az eredeti német szöveget jelentősen lerövidítette, s attól néhol tartalmilag is eltávolodott. Ma már elképzelhetetlen, hogy Grünwald tizenhat versszakos éneke teljes terjedelmében elhangozzék az istentiszteleten, így az ésszerű rövidítés, vagy az elhagyható versek megjelölése mindenképpen indokolt lehet. A szövegforrásainkban helyenként megmutatkozó prozódiai ügyetlenségek bizonyítják, hogy a jambikus verselésű énekhez nem könnyű gördülékeny magyar fordítást készíteni, mégis érdemes lenne egy az eredeti, prédikáció jellegű, intő és tanító hangvételű szöveghez nagyobb hűséggel igazodó, emellett a helyes prozodiát is szem előtt tartó újabb fordítást készíteni, melyhez mind az EpG 1635–52, mind az ÚZMK 1770 verziója jó kiindulási alapot jelenthet.

Magyar területen még az evangélikus forrásokon belül is több variánsa látható dallamunknak. A Sopron 1897 tanúsága szerint több, mint egy évszázada a ma ismert alakjával, kisimított ritmusértékkel szerepel a használatban. Ennek negyed alapértékekkel való megjelentetését javasoljuk a következő énekeskönyvben. Izgalmas lehetőség rejlik természetesen egy korai alak, például a 16. század óta elterjedt és népszerű 1534-es nürnbergi variáns, melyet az EG 1994-ben láthatunk, vagy az EpG 1635–52-féle dallam RMDT II. alapján javított alakjának felelevenítésében is. A ritmikus dallamforma azonban feltétlenül a szöveg újbóli átgondolását, és a megváltozott ritmushoz való illesztését kívánja.

498. Jer, temessük el a testet⁴³²

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: BBr 1531 (első megjelenés), RISM 1531⁰²; W III/395–396; EG 1994, 520; HEG III. 2000/9., 79.

Szerző: Michael Weiße, Martin Luther

Szótagszám: 8-8-8-8

Rímképlet: a a b b

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: HG 1560–61, I_{4v} (első megjelenés); továbbiakat lásd: RPHA 0659: 25 prot., 10 evang., 8 ref., 3 unit., 1 kat. forrásban 1700-ig.

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: ÚZMK 1770, 1009; Rdt 1805, 548; Dt 1911, 557; RÉ 1948, 415

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: Rezessy László⁴³³

Műfaj: temetési ének⁴³⁴

Szótagszám: 8-8-8-8

Rímképlet: a a b b

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: Mi WiR 1544 (első megjelenés) RISM 1544¹³; ZAHN I/352.; Bäumker II. 358.; DKL III/1.2 C38; EG 1994, 520; HEG III. 2000/9., 83.

Dallamszerző: Johannes Stahl (?)

Dallamszerkezet: A B C D

Kadenciarend: 1-3-VI

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: HG 1560–61, I_{4v} (első megjelenés); RMDT I/80.

⁴³² DOBSZAY László 1995/366.

⁴³³ TRAJTLER Gábor 2007, 34.

⁴³⁴ RPHA 0659.

EÉ forrásmegjelölés: Wittenberg 1544

EÉ dallamszerző: Johannes Stahl (?)

Dallamszerkezet: A B C D

Kadenciarend: 1-3-VI

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

A *Nun lasst uns den Leib begraben* kezdetű éneket a cseh testvérgyülekezet német nyelvű ágának lelkésze, Michael Weiße (~1488–1532) készítette Lukas von Pragnak, a gyülekezet püspökének *Mandemus istud nunc homo* kezdetű himnusza alapján.⁴³⁵ Az elsőként a BBr 1531 *Sonderliche gesenge zum Begrebnis der toden* fejezetében kiadott tétel liturgikus használatáról a szöveg fölötti *Beym grabe* felirat ad pontos utasítást. Az eredetileg hét versszakos szöveg gondolatmenetében pontosan lehet követni a sír körül történeteket: a sírba helyezést körülíró első strófa után a sír fölött elhangzó, 1Móz 3,19 versében olvasható ígéket találjuk (2. vsz.), ezt követi egy prédikáció jellegű szakasz (3–6. vsz.), majd a gyülekezet megszólítása az utolsó versben. Weiße énekét Luther is átvette: 1542-ben Wittenbergben kiadott, *Christliche Geseng Lateinisch vnd Deudsch zum Begrebnis* című halottas gyűjteményében (RISM 1542¹⁵), valamint a LpzBa 1545-ben is megtaláljuk. Az ezekben látható krisztológiai tartalmú, könyörgő hangvételű záró strófa valószínűleg magától Luthertől származik.⁴³⁶ A harmadik versszak megfogalmazása – „durch seinen Bund erlöset hat” helyett „durch seinen Sohn erlöset hat” – szintén az ő átalakítása lehet.⁴³⁷

A magyar területen használatban levő német nyelvű énekeskönyvek közül a Leutschau 1686-ban, a Pressb 1716-ban, valamint az Oedenb/Pilgram 1746-ban is megtaláljuk a temetési éneket. Mindhárom forrás a LpzBa 1545-tel egyező, nyolc versszakos alakot közli. Az Oedenb/Pilgram 1746 az első strófától a hetedikig tartó szakasz után a lutheránus énekszerző, Georg Neumark (1621–1681) nevéhez fűződő, *So traget mich denn immer hin* kezdetű szöveg versszakait is betoldotta. A váltakozó

⁴³⁵ Michael Weißeről bővebben a 135-ös ének elemzésében olvashatunk.

⁴³⁶ AMELN, Konrad 1958, 108.

⁴³⁷ AMELN, Konrad 1958, 109.

előadásra szánt, kiegészítő strófákban az elhunyt egyes szám első személyben szólal meg és reflektál az épp elhangzott versszak tartalmára.⁴³⁸

III. 2. Magyar szöveg

A temetési éneket a BBr 1531-ben található besorolással egyező funkcióban használták hazánkban is. Erre az 1602-es Újfalvi-énekeskönyv (RMNy 886) alapján következtethetünk, mely az éneket a *Halott temetésekorra való énekek* fejezet harmadik részében közölte, „melyben vannak az énekek, melyeket a sír felett szoktanak mondani”, s *A halottak csendességnek és feltámadásnak reménysége alatt temettetnek el* címmel látta el.

A magyar források a 18. századig egységesen egy ismeretlen fordítótól származó szöveget tartalmaznak, mely a lutheri, nyolc versszakos mintát veszi alapul, s azt még egy kilencedik, dicsőségmondó záró strófával is megtoldja. Az ÚZMK 1770 is csupán két egy fontosabb változtatást hozott Huszár Gál *A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicheretec* című énekeskönyvében (HG 1560–61) olvasható szövegverzióhoz képest: elhagyta a második versszakában szereplő „kürt” szót, ami az 1Kor 15,52 igeverére utal.

Ezzel az egységes mintával először a Rdt 1805 szakított, s máig kiható tartalmi, és formai változtatásokat hajtott végre a szövegen. Fogalmazásmódja képszerűvé, hangvétele patetikussá vált, a vers hosszából pedig a negyedik, ötödik és kilencedik strófa elhagyásával faragott. Az első versszakban olvasható „kiről ne legyen kétségünk / hogy az ítéletnek napján / fel nem támadna igazán” helyett a Rdt 1805 az elmúlás tragikumát kihangsúlyozva így fogalmaz: „melyen a halál erőt vett / de majd a végítéletre / feltámad örök életre”. E változtatás az eredeti német szöveg a-a-b-b rímsémájának betartása érdekében történhetett. Az utolsó harsonaszó biblikus képét, mely már az ÚZMK 1770-ből is hiányzott, a Rdt 1805, és a későbbi evangélikus gyűjtemények „az Úr hatalmas szózatja” fordulattal helyettesítették. A hatodik versszakot a német nyelvű szövegekben az „Angst” és „Freud”, valamint a „Wonne”, és „Sonne” szavak szembeállításja jellemzi. Magyar fordításban egészen a 18. századig megtaláljuk ezek majdnem pontos megfelelőit (HG 1560–61, ÚZMK 1770). A Rdt 1805 ezt a versszakot azonban erősen átdolgozta: az „ínség”, „sírás”, és „bú” főnevek megjelenésével a földi élet gyötrelmei kapnak hangsúlyt a remélt örök örömmel

⁴³⁸ FISCHER, Albert Friedrich Wilhelm – TÜMPEL, Wilhelm IV., 313.

szemben. Krisztus értünk hozott áldozatát hangsúlyozó nyolcadik versszakban azonban csupán a remélt boldog üdvözülésről tesz említést.

Apró eltérésektől eltekintve a Rdt 1805 verzióját használta fel a Dt 1911 és az EÉ 1982 is. A második versszakban helyreállt a helyes szótagszám, az EÉ 1982 javította a régies „viszontag” szót. A Dt 1911 és az EÉ 1982 szövegének negyedik versszakában emocionális megfogalmazásokat találunk: „itt sokszor fájt, sírt a lelke”, illetve „és kinek fájt, sírt a lelke”.

A RÉ 1948 a 16. századi hagyomány felelevenítésének szándékával, s csupán a negyedik versszakot elhagyva az 1566-os, *A keresztyeni gyülekezetben valo isteni diczeretek* című váradi énekeskönyv (RMNy 222.) szövegéhez hű – de a HG 1560–61-hez is közeli – verziót ad közre, mely az evangélikus használatban meggyökerező szubjektív kifejezésmódnak nem ad helyet. Prozódiailag ugyanakkor kevésbé szerencsés a gördülékenyebb, EÉ 1982-féle változatnál.

III. 3. Német dallam

III. 1.1. A BBr 1531-ben található dallam

Michael Weiße énekeskönyvében a *Nun laßt uns den Leib begraben* kezdetű szöveget dallam és nótajelzés nélkül találjuk. Ez arra enged következtetni, hogy a szöveg a közvetlenül előtte szereplő *Nun loben wir mit Innigkeit* című temetési ének második, sír fölött elhangzó része, s hogy ennek ismeretlen eredetű, fríg dallamára énekelték. A LpzBa 1545 is ezt a feltevést igazolja, ez ugyanis – kisebb dallami és ritmikai változtatásokkal – az említett, fríg dallamot adja a szöveghez.

III. 1.2. A Mi WiR 1544 dallama

A jelenlegi német, és magyar énekeskönyvben látható dallam Johannes Stahlnek egy ötszólamú letétjére vezethető vissza, mely először Georg Rhau Wittenbergben 1544-ben kiadott gyűjteményében (Mi WiR 1544) jelent meg Weiße szövegével.⁴³⁹ A szerzőség kérdésének megítélése változó a himnológusok körében. Eduard Emil Koch, és Walter Blankenburg középkori dallammodellt sejt a kórusletét cantus firmusa mögött, Friedrich Blume azonban nem zárja ki teljesen Stahl szerzőségét.⁴⁴⁰

⁴³⁹ HEG III. 2000/9, 83.

⁴⁴⁰ Uo.

III. 4. Magyar dallam

A *Jer temessük el a testet* kezdetű halottas népszerűségére utal, hogy szövege többféle dallammal fordul elő a hazai forrásokban, valamint hogy e cím számos más tétel nótajelzésként is felbukkan.⁴⁴¹ A Mi WiR 1544 szerinti dallam, melyet a mai evangélikus gyakorlat is őriz, elsőként a HG 1560–61-ben jelent meg. Csaknem minden hazai kottás előfordulás esetében azonos, és az eredeti, wittenbergi formával megegyező dallamvonalat láthatunk – kivétel ez alól az utolsó sor ötödik hangja, mely a HG 1560–61-ben *c*, a Gykz-ban pedig *e* –, s a tétel ritmusa is csupán apróbb eltéréseket mutat. A Mi WiR 1544-ben található, negyed alapértékekben mozgó dallam az első sorban hosszú, fél értékű felütést, majd a továbbiakban rövid, nyolcad felütéseket tartalmaz. A Huszár Gál által közölt alak egyenletes értékekben mozog, s minden korálsort hosszú hanggal nyugtat meg. A Sopron 1725 soronként hosszú értékkel kezdődik és zárul; a későbbi orgonás gyűjtemények – Gykz, Sopron 1897, Kapi 1912 – pedig kiegyenlített ritmussal közlik a tételt.

IV. JAVASLAT

A következő énekeskönyvi megjelenés szempontjából elsősorban a szövegközlés vet fel kérdéseket. Követendő példát jelenthet a RÉ 1948, mely a 16. századi alakot eleveníti fel. E szöveg hátránya a kevésbé szerencsés prozódia és rímkezelés, valamint hogy a második versszakból itt is kimarad a biblikus kürt-kép. A RÉ 1948 alapul vétele mellett ezért a HG 1560–61 szövegverziójának felújítása is felmerülhet, mely a második versszakban a lehető legpontosabb fordítást hozza.

A halottas évszázadokon keresztül mind a német, mind a magyar forrásokban egységes, változatlan dallammal maradt fenn, s e hagyományhoz az EÉ 1982 is hű maradt. Csupán énekünk ritmusában láthatunk gyűjteményenként kisebb eltéréseket. A Mi WiR 1544-ben található, negyed alapértékekben mozgó dallamalak az első sorban hosszú, fél értékű felütést, majd a továbbiakban rövid, nyolcad felütéseket tartalmaz. Az EÉ 1982 – a RÉ 1948-vel megegyezően – egy minden sorát hosszú hanggal kezdő, izoritmikus dallamot hoz. Javasolt ezt a hazai protestáns használatban egységes dallamalakot megtartani és közlésekor a negyedeket használni alapértékként.

⁴⁴¹ Több 16. századi gyűjtemény kotta és nótajelzés nélkül közli a szöveget. Az 1602-es Debreceni Halottas többféle dallamot is rendel hozzá: a „szokott” nótát, mely a *Conditor alme siderum* himnusz dallamát jelenti, az *Adj idvességes kimúlást*, és az *Istenünkhöz fohászkodván* dallamait is. RMDT I/80.

501. Midõn eljõn az én órá⁴⁴²

I. SZÖVEG

I. 1. Német szöveg

Szövegforrások: HermN-H 1562, M 4 (első megjelenés), RISM 1562⁰³; W III/1414.; EG 1994, 522

Szerző: Nikolaus Herman

Szótagszám: 8-7-8-7-8-8-7

Rímképlet: a b a b c c b

I. 2. Magyar szöveg

Szövegforrások: Lócse 1629, 548 (RMNy 1438, első megjelenés, *Mikor közelget végórá⁴⁴³*); Lócse 1632, 327 (RMNy 1552, *Eljővén már az én órá⁴⁴³*); Lócse 1635, 5 (RMNy 1628, *Midõn eljõn én órá⁴⁴³*)⁴⁴³

Egyéb fontosabb 18–20. századi források: ÚZMK 1743, 581; ÚZMK 1770, 579; Rdt 1805, 537; Dt 1911, 541

Eredeti szerző/fordító: ismeretlen

EÉ fordító: nincs megadva

Műfaj: könyörgés

Szótagszám: 8-7-8-7-8-8-7

Rímképlet: a b a b c c d

II. DALLAM

II. 1. Német dallam

Eredeti dallamforrás: Ffm 1569, 351 (első megjelenés), RISM 1569⁰⁴⁻⁰⁶; ZAHN III/4482.; DKL III/1.3 Em6; EG 1994, 522

Dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B C B C D E

Kadenciarend: 1 3 1 3 1 V

⁴⁴² DOBSZAY László 1995/386.

⁴⁴³ 16. századi fordítása a latin változatból készült, lásd: RPHA 0935

II. 2. Magyar dallam

Eredeti dallam: Sopron 1725, 130 (a korál saját dallamának első kéziratos megjelenése); DH 1780, 177 (a korál saját dallamának első nyomtatott megjelenése); RMDT II/298; Gykz 18. sz. második fele (az EÉ 1982 által használt, 502-es dallam első kéziratos megjelenése); Sopron 1897, 89 (az EÉ 1982 által használt, 502-es dallam első nyomtatott megjelenése); RMDT II. 182. o.

EÉ dallamszerző: ismeretlen

Dallamszerkezet: A B A B C D B

Kadenciarend: 3 1 3 1 V 3

III. ELEMZÉS

III. 1. Német szöveg

Nikolaus Herman *Wenn mein Stündlein vorhanden ist* kezdetű énekszövege 1562-ben poszthumusz jelent meg a 75, addig még kiadatlan Herman-éneket összegyűjtő *Die Historien von der Sindflut* című kötetben (HermN-H 1562).⁴⁴⁴ Az egyházi év vasárnapjaihoz tartozó evangéliumokat feldolgozó, iskolai és otthoni használatra szánt gyűjtemény sikere után Herman rögtön újabb kötet rendezésébe fogott.⁴⁴⁵ Ebbe – talán szintén pedagógiai megfontolásból – olyan énekeit gyűjtötte össze, melyek a perikóparendből hiányzó ószövetségi és levélbeli igehelyeket vesznek alapul.⁴⁴⁶ A kötet Herman bevezetőjével, illetve a gyülekezet lelkipásztora, Johann Mathesius által írt előszóval együtt már csak egy évvel a szerző halála után jelent meg.⁴⁴⁷

Az ének eredetileg négy versszakos volt, majd később továbbiakkal egészült ki: a kötetben külön is megtalálható *Da nun Elias seinen Lauf* kezdetű, ötstrófás Herman-énekkal (ez adja a *Wenn mein Stündlein vorhanden ist* 6–9., és a 11. versét), valamint két további versszakkal (5. és 10. vsz.).⁴⁴⁸ Ez a tizenegy versszakos verzió elsőként az 1575-ös bonni, *Gesangbüchlein, Geistlicher Psalmen* gyűjteményben jelent meg (Bonn 1575). Ez egyben az első forrás is, melyben az ismeretlen eredetű ötödik és tizedik strófa legkorábban fellelhető.⁴⁴⁹

⁴⁴⁴ A szerzőről a 156-os ének elemzésében írtunk részletesebben.

⁴⁴⁵ Martin RÖBLER 2001, 288.

⁴⁴⁶ HEG II. 1999, 148.

⁴⁴⁷ Uo.

⁴⁴⁸ LORBEER, Lukas 2012, 488.

⁴⁴⁹ W III/1415.

Herman, sok más énekével ellentétben itt nem az ambrozián himnuszformát, hanem az összetettebb Luther-strófát használja, mely a német irodalomban a középkor óta fontos szerepet betöltő bar-formára vezethető vissza. A HermN-H 1562-ben a következő címet viseli a költemény: „Ein geistlichs Lied, darin man bitt vmb ein seliges Stündlein, Aus dem Spruch Augustini: Turbabor, sed non perturbabor, Quia vulnerum Christi recordabor. Im Thon, wie von der Sindflut, oder, Es ist das Heil vns komen her”.⁴⁵⁰ A szöveg a halál révén álló ember könyörgése, melyet a cím szerint Augustinus szavai ihlettek („Szomorú vagyok, de nem vigasztalan, mert Megváltóm szenvedéseire nézek”). A halálra készülő hívő támogatásért könyörög az utolsó órában (1. vsz.). Bűnei kínozzák, de Jézus szenvedésében remél vigaszt (2. vsz.), s az ő testének tagjaként hiszi, hogy együtt lesz vele az örök életben is (3. vsz.). Krisztus feltámadása által a sír nem az elmúlást jelenti, hanem örömteli hazatérést a végső nyugalomba (4. vsz.). Az ötödik vers már az útra kelést írja le, s a menny nyitott ajtajának képével az örök élet reménységnek vigasztalásával zárja az ének első formai egységét.

A költeménynek a *Da nun Elias seinen Lauf* énekből átemelt szakasza több igehelyre építve mutatja be Illés próféta történetét. A hatodik és hetedik versszak az ószövetségi eseményeket (2Kir 2), a nyolcadik strófa Jézus színeváltozását (Mk 9,2–8; Mt 17,1–9; Lk 9,28–36), a kilencedik pedig Illés eljövételét (Mal 4,5) dolgozza fel. A később betoldott, nem a *Da nun Elias seinen Lauf*-ból származó tizedik strófa az örök kárhozattól való megmentésért könyörög. Herman személyes hangot üt meg a tizenegyedik, záró versszakban, melyben saját lelki üdvéért imádkozik, és – az Illés-ének keletkezésekor feltételezhetően már igencsak hanyatló – egészségi állapotát is részletezi.⁴⁵¹

Leutschau 1686 csaknem a teljes, hosszú alakot közli, csupán az utolsó két verset hagyja el belőle. A későbbi források – Frey-G 1708, Oedenb/Pilgram 1746, EG 1994 – az ötödik verssel utólag kiegészült, gondolatilag összefüggő egységet képező, öt versszakos verziót tartalmazzák. Ugyanezt használják fel fordításaikhoz a magyar énekeskönyvek is, így ma már mind a német, mind a magyar evangélikusság gyakorlatában ez a rövid verzió él.

⁴⁵⁰ W III/1414.

⁴⁵¹ Az Illés-ének végére jegyzett keltezésnek köszönhetően („Anno 1559”) pontosan tudjuk Herman betegeskedésének és az ének keletkezésének idejét. Romló egészségi állapota miatt 1557-ben kellett elhagynia állását, s 1559-ben már bizonyosan kínozza őt a köszvény. HEG II. 1999, 146.

III. 2. Magyar szöveg

Herman énekének első magyar fordításai – elsősorban felvidéki énekeskönyvekben, halottasokban – már a 17. század első felétől fellelhetők. Kedveltségét mutatja, hogy több különböző fordítás is készült belőle, a legkorábbi megjelenése a Lőcse 1629-hez fűződik. Az eredetitől eltérő, 8-7-8-7-8-8-8-as szótagszámú, *Mikor közelget végórá*m kezdetű szöveg a gyűjtemény *Halott temetésekorra való válogatott keresztyéni énekek* fejezetében található.⁴⁵²

Néhány évvel később, ugyancsak Lőcsén *Eljövén már az én órá*m kezdettel jelent meg Herman énekének újabb fordítása a Brewer Lőrinc által 1632-ben kinyomtatott, evangélikus imádságos- és énekeskönyvnek, a *Szép imádságos könyvecske* című gyűjteménynek a *Halott temetésekorra való énekek* fejezetében (RMNy 1552/2).⁴⁵³ Az öt versszakos, 8-7-8-7-8-8-8-as szótagszámú verzió szintén ismeretlen fordítótól származik,⁴⁵⁴ s később több másik, 17. századi lőcsei énekeskönyvben is megtalálható, többek között *Keresztyéni isteni dicséret*ek című, 1635-ös lőcsei énekeskönyv halottas részében (RMNy 1628/4).⁴⁵⁵

Ez utóbbi, 1635-ös lőcsei forrás az előbb említett verzió mellett a korál egy másik, *Midőn eljön én órá*m, *hogy meg kelletik halnom* kezdetű fordítását is közli. Ez a négy versszakos, négyszer tizennégy szótagos szövegverzió tér el a legjelentősebb mértékben az eredeti némettől. A 17. században több nyomtatott protestáns énekeskönyvben is megtalálható, emellett két kéziratos forrásban is: a *Kulcsár Pál-melodiárium*ban (S 319), illetve Pálóczi Horváth Ádám *Ötödfélszáz énekek* című gyűjteményében (S 639).⁴⁵⁶

Az eredetit formailag a legpontosabban követő magyar fordítást az ÚZMK 1770 tartalmazza, s a Rdt 1805 is ezt vette alapul, ám néhány ponton – leginkább az első és második versben – alakított rajta. A Dt 1911 fordítása Sántha Károly nevéhez fűződik, aki mindkét magyar szöveget ismerte és felhasználta, de alapvetően új

⁴⁵² RMKT XVII. század, 17.

⁴⁵³ RMDT II/298.

⁴⁵⁴ Uo.

⁴⁵⁵ További 17. századi lőcsei források: *Imádságos könyvecske*, Lőcse 1646 (RMK I. 786/D); *Keresztyéni isteni dicséret*ek, Lőcse 1654 (RMK I. 890/2); *Keresztyéni isteni dicséret*ek, Lőcse 1675 (RMK I. 1183/2); *Szép és aiatatos isteni dicséret*ek, Lőcse 1683 (RMK I. 1309).

⁴⁵⁶ 17. századi nyomtatott megjelenései: *Keresztyéni isteni dicséret*ek, Lőcse 1654 (RMK I. 890); *In exequiis defunctorum*, Várad 1654 (RMK I. 897); *Keresztyéni isteni dicséret*ek, Lőcse 1675 (RMK I. 1183); *In exequiis defunctorum*, Lőcse 1682 (RMK I. 1425/A); *Az Sz. David Prophetanak*, Kolozsvár 1680 (RMK I. 1244/B). RMKT XVII. század, 17.

fordítást írt Herman énekéhez.⁴⁵⁷ Az EÉ 1982 fordítójának neve nem ismert, az énekeskönyv függeléke az ÚZMK-t jelöli meg forrásként.⁴⁵⁸ Láthatólag inkább Sántha verzióját vette alapul, de néhány helyen alakított rajta.

III. Német és magyar dallam

Herman a HermN-H 1562-ben ad notamként két dallamot javasolt a szövegéhez, a *Wie von der Sindflut* (DKL III/1.1 A309), valamint az *Es ist das Heil uns kommen her* kezdetű énekekét (DKL III/1.2 Ea2).⁴⁵⁹ Azzal a dallammal, amellyel a német evangélikusság ma is énekli (EG 1994, 522), és amely a 18–19. századi magyarországi gyakorlatban is jelen volt, először 1569-ben Frankfurtban, a *Kirchengesänge aus dem Wittenbergischen und allen andern den besten Gesangbüchern* című énekeskönyvben jelent meg (Ffm 1569). A Sopron 1725-ben, a Debreceni halottasban (DH 1780), valamint a Sopron 1897-ben is ez szerepel, és feltehetőleg erre hivatkozik saját dallamként mind a Leutschau 1686, mind a Rdt 1805 nótajelzése (RMDT II/298.). A DH 1780 dallamalakja Papp Géza megállapítása szerint Sethus Calvisius *Hymni Sacri Latini et Germanici* című, 1594-es erfurti kiadásában található dallamhoz áll a legközelebb (RISM 1596¹⁶). Fontos formai eltérés a kettő között azonban, hogy a halottas az ötödik sor megismétlésével nyolcsorosra bővült alakot tartalmaz.

Az ének a nagyenyedi halottasban, 18. századi diákmelodiáriumban, a Gykb-ban, és a Brno 1798-ban is más-más dallamokkal szerepel.⁴⁶⁰ A ma használt dallamkapcsolatot, az *Es ist gewißlich an der Zeit* dallamát elsőként a Dt 1911 vezette be, de már Kapy 1907 is ajánlotta azt az *Es ist das Heil uns kommen her*, valamint az *Allein Gott in der Höh' sei Ehr* korálok mellett. A plagális F-ión dallam elsőként a WitK 1533-ban szerepelt, alapjául az ismeretlen eredetű *Wach auf, mein's Herzen Schöne* című, szerelmes témájú lovagi ének szolgált, melyből feltehetőleg Luther alkotott gyülekezeti éneket.⁴⁶¹ Dallami függelékünket két részre osztjuk: az első a tétel saját dallamának megjelenési formáit, a második pedig a Gykb és az EÉ 1982 ettől eltérő dallamhasználatát mutatja be. Utóbbi részben adjuk meg a közlési javaslatot is.

⁴⁵⁷ KISS János 1950–1952, 73.

⁴⁵⁸ TRAJTLER Gábor 2007, 34.

⁴⁵⁹ DKL III., 60.

⁴⁶⁰ RMDT II/298.

⁴⁶¹ HEG III. 2000/11, 96.

IV. JAVASLAT

A Herman énekéhez készített fordítások közül az EÉ 1982 az eredeti némethez viszonylag hű, jó prozódíájú, visszafogottan modernizált szöveget tartalmaz, mely akár változtatás nélkül továbbra is megállja a helyét a gyülekezeti használatban.

A 19. századig még a saját dallamával énekelték a korált a magyarországi gyülekezetek, a 20. század ezt azonban elhagyta, s helyette más ad notam megoldásokat alkalmazott. Ezek közül kétségtelenül az EÉ 1982 szép ívű, gyülekezetszerű 502-es dallama a legjobb választás, de alternatívaként a korálnak nálunk egészen a 19. századig aktívan használt saját dallama is feleleveníthető.

ÖSSZEGZÉS

I. SZÖVEGEK

Az elemzések következtetéseire támaszkodva elmondhatjuk, hogy e korai korálanyag valamennyi darabja igényel több-kevesebb átdolgozást az újabb közlés előtt. Mivel az énekeskönyv nem kizárólag istentiszteleten, hanem különböző kegyességi formák, elmélkedések alkalmával, vagy akár a kórusmunka során is kézbe kerülhet, fontos, hogy az énekeknek lehetőleg a teljes alakja kapjon benne helyet. Ezért néhány tételtől eltekintve, melyeknél ésszerű, visszafogott rövidítést javasolunk, a legtöbb esetben a teljes terjedelemben való közlés lenne az ideális. Az istentiszteleten aztán lehetőséget kell biztosítani arra, hogy amennyiben a rövidítés igénye fennáll, egy-egy hosszabb korálnak csupán a liturgikus alkalomhoz illeszkedő, válogatott versei hangozzanak el. Ezt megkönnyítheti az a módszer, melyet a GyLK 2007 is alkalmazott: a szerkesztők szögletes zárójellel jelölték az elhagyható versszakokat.

A bevezetőben feltett kérdésre, miszerint az ÚZMK kiadványok mögé oda tudunk-e állítani egy hazai, német nyelvű énekeskönyvet, vizsgálódásunk után sem tudunk biztos választ adni. Ennek oka az, hogy az áttekintett, német nyelvű gyűjtemények – apróbb eltérésektől eltekintve – többnyire egységes formában őrizték a vizsgált tételeket. Ha felfedezhetők is különbségek, azok legtöbbször csupán a szórendet, illetve a szóhasználatot érintik, melyeket a magyar verziók általában nem adnak vissza elég pontosan ahhoz, hogy az kellő támpont legyen a szövegminta beazonosításához. Általánosságban elmondhatjuk, hogy az összes, elemzett ÚZMK-fordítást tekintve általában Johann Anastasius Freylinghausen hallei gyűjteményeivel tapasztaltuk a legnagyobb mértékű egyezést (Frey-G 1708, és Frey-N 1714). Feltétlenül szükségesnek tartjuk azonban a további vizsgálatokat ebben a kérdésben.

Láthattuk, hogy míg a ZMK, illetve ÚZMK szerkesztői többnyire az eredeti német verseket hűen követő fordításokat készítettek, a későbbi énekeskönyvek már csak ezek rontott, rövidített formáit őrzik. A 19. századtól mind szubjektívebb, ugyanakkor a szöveg kifejezőerejét gyengítő fordítások születtek. Az EÉ 1982 is gyakran elkövette az ésszerűtlen versszakelhagyás, vagy -összevonás hibáját; átdolgozásai révén nem minden esetben sikerült az eredetihez közelítenie a szöveget. A jövő énekeskönyvének feladata az eredeti német versek, és irodalmilag, tartalmilag

jól sikerült magyar fordításaik figyelembe vételével minden egyes korálszöveget felülvizsgálni. Ehhez igyekeztünk támpontot adni munkánkkal.

A reformátusokkal közös énekek esetében – hacsak nem tér el teljesen a két felekezet hagyományozása, mint például a 188-as éneknél – feltétlenül érdemes lenne azonos szöveg- és dallamalakot kialakítani. Az elemzésekben és a *Javaſlat* nevű bekezdésekben igyekeztünk rámutatni ennek konkrét lehetőségeire. Tekintettel arra, hogy napjainkban zajlanak az új református énekeskönyv előkészítő munkálatai, valamint hogy az EÉ 1982 megújítása is időszerűvé vált, hiba lenne elszalasztani azt az alkalmat, mely a két felekezet közös munkájára most kínálkozik.

A tárgyalt énekek többsége megtalálható a magyarországi szlovákok által is használt, 1636-tól kezdve megjelenő Tranoscius-énekeskönyvekben,⁴⁶² a magyar fordításokat Vietórisz József készítette 1935-ben.⁴⁶³ Ezt a hagyományt is figyelembe lehet majd venni a szövegek felülvizsgálatánál. Az EG 1994-ben érvényesített szerkesztői elvek mindenképpen mintául szolgálhatnak a magyar evangélikus énekeskönyv megújítása előtt összeállítandó szempontoknak.

II. DALLAMOK

Mivel igen kevés kottás lejegyzés áll rendelkezésünkre, nehéz átfogó és pontos képet alkotnunk a dallamok alakulásáról, a dallamhasználatról. Korálkönyveink ugyan érdekes lenyomatai a lutheránus gyülekezeti éneklésnek, ám elsősorban a német ajkú evangélikusság – a németországi tradíció által meghatározott, német importból táplálkozó – praxisát tükrözik. Talán emiatt van, hogy a Sopron 1725 és a Kőszeg 1814 dallamalakjai általában közelebb állnak a német alakokhoz, míg a Gykz – és a Brno 1798 – eltérő dallamvonallal, kiegyenlített lejegyzésmóddal adják közre a korálokat, sőt, olykor hasonló módon térnek el a szokásos dallamformától (lásd a 43-as, a 45-ös, vagy a 75-ös énekek elemzését). Érthető, hogy a 19. században már felmerült az egységesítés igénye. Ez a törekvés tapasztalható az Altdörfer-korálkönyvben, melynek dallamalakjai általában a német gyakorlathoz közelítenek, semmint a magyar hagyományt erősítenék.

Míg más felekezetek énekei esetében gyakran figyelhető meg a néphagyomány által formált alak kialakulása, addig vizsgált koráljaink csak ritkán fordulnak elő a népi

⁴⁶² TŘANOVSKÝ, Jiřík: *[Písň duchovní staré y nové, kterýchž církev křestianská ... užívá...]*. Löcse, 1636. (RMNy 1655).

⁴⁶³ *Cithara sanctorum. Régi és új egyházi énekek*. Ford. Vietórisz József. Budapest 1935.

gyűjtésben, s általában variálódásuk mértéke is csekély. Izgalmas ellenpéldát jelent azonban többek között a 188-as ének, mely érdekes színfoltja a hazai énekkincsnek.

A bevezetőben utaltunk rá, hogy a notáció alapértéke egységesítésre szorul. Az erőltetett ütemekbe osztás a legtöbb ének esetében az éneklés természetességét gátolja. Ezért a legtöbb az ütemvonalak nélküli közlést tartjuk a legcélszerűbbnek, mely a szöveghangsúlyok érvényre jutását leginkább segíti.

Vizsgálódásunk végén a részletesebb elemzésből szerzett tapasztalataink alapján elmondhatjuk, hogy e korai korálanyag valamennyi darabja fontos értéket képvisel az evangélikus énekkincsen belül. Megőrzésük és méltó formában való továbbörökítésük a lutheránus gyülekezeti éneklés gazdagodását segíti elő.

FÜGGELÉK

I. SZÖVEGTÁBLÁZATOK

A szövegek átírásakor általában igyekszünk megtartani a felhasznált források írásmódját. Az esetleges nyomda-, vagy helyesírási hibákat nem helyesbítjük. A kisbetűs, illetve nagybetűs írásmódot is meghagyjuk (például JEsu). Ha sor kerül majd az énekeskönyv átdolgozására, az előkészítő munkát megkönnyítheti az alábbi régi magyar szövegek mai helyesírású és mai kiejtésű változatra való átírása.

Az alábbi esetekben korrigáljuk az írásmódot. A plusz szóközöket kihagyjuk a közlésből (például H E R R). Nem jelenítjük meg a sorválasztó / jeleket sem. A – és = jelek általában kétféle funkcióval bírnak: kötőjelként és elválasztójelként is megjelennek a forrásokban. Előbbi esetben kiírjuk őket, második esetben az adott szót egybe írjuk. Amennyiben egy forrásban egy szó, szótag, vagy betű nem kiolvasható, a hiányzó részre vonatkozó feltételezésünket szögletes zárójelbe helyezzük. Az EG 1994-ben előfordul, hogy egy dallamhangra két szótag jut, ezt aláhúzással jelöljük.

A német szövegekben gyakori rövidítéseket az alábbiak szerint oldjuk fel:

o, fölötte e	=	oe
u, fölötte e	=	ue
a, fölötte e	=	ae
alla, fölötte vízszintes vonal	=	alleluia
vízszintes vonal egy betű fölött	=	ebben az esetben behelyettesítjük a hiányzó betűt (például: „vn” az n fölött vízszintes vonallal = vnd)
dz	=	dass
wz	=	was
d'	=	der
ſ	=	s

43. A menny Urának tisztelet

L.U.	LpzS 1539	EG 1994	ZMK é.n.
Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis.	1. Allein Gott in der höhe sey ehr vnd danck fur seine gnade Darumb das nu vnd nimermehr vns rüren kan ein schade Ein wolgefallen Gott an vns hat nu ist gros fried on vnterlas all fehde hat nu ein ende.	1. Allein Gott in der Höh sei Ehr und Dank für seine Gnade, darum dass nun und nimmermehr uns rühren kann kein Schade. Ein Wohlgefalln Gott an uns hat; nun ist groß Fried ohn Unterlass, all Fehd hat nun ein Ende.	1. Ditsőség mennyben Istennek, Légyen 's áldott szent irgalma Hogy immár semmi veszélynek Nem illet minket ártalma: Kedve tölt bennünk az Istennek, Nagy vólta van békességnek, Meg-szünt már minden félelem.
Laudamus te, benedicimus te, adoramus te, glorificamus te, gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam, Domine Deus, Rex caelestis, Deus Pater omnipotens.	2. Wir loben, preisen, anbeten dich für deine ehre, wir dancken Das du Gott vater ewiglich regierst on alles wancken: Gantz ungemessen ist deine macht, fort geschicht was dein will hat gedacht, Wol uns des feinen HERREN.	2. Wir loben, preisen, anbeten dich; für deine Ehr wir danken, dass du, Gott Vater, ewiglich regierst ohn alles Wanken. Ganz ungemessn ist deine Macht, allzeit geschieht, was du bedacht. Wohl uns solch eines Herren!	2. Ditsérünk, áldunk, imádunk, 'S hálát adunk jó-vóltodért Atya Isten kegyes Urunk Te bölts igazgatásodért: Mértéke nincs te hatalmadnak, Minden enged akaratodnak, Bóldogok vagyunk az Urban.
Domine Fili Unigenite, Iesu Christe, Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris, qui tollis peccata mundi, miserere nobis;	3. O Jhesu Christ, Son eingeborn deines himlischen Vaters, Versöhner der die warn verlorn, du stiller unsers haders, Lamm Gottes, heiliger Herr und Gott,	3. O Jesu Christ, Sohn eingeborn deines allerhöchsten Vaters, Versöhner derer, die verlorn, du Stiller unsers Haders, Lamm Gottes, heilger Herr und Gott:	3. Oh Jézus Kristus Atyának Egyetlen-egy szülött Fija Meg-váltó a kárhoztaknak, Háborúknak el-oltója. Istennek szentséges Báránya,

qui tollis peccata mundi, suscipe deprecationem nostram. Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis.	nim an die bitt von unser not, erbarm dich unser, Amen.	nimm an die Bitt aus unsrer Not, erbarm dich unser aller.	Jusson hozzá imádsága, Szegény kereszténységnek.
Quoniam tu solus Sanctus, tu solus Dominus, tu solus Altissimus, Iesu Christe, cum Sancto Spiritu: in gloria Dei Patris. Amen.			
	4. O heiliger Geist, du gröstes gut, du aller Heilsampst Tröster, Furs Teuffels gewalt fort an behüt die Jhesus Christ erlöset Durch grosse marter und bittern tod, abwend al unser iamer und not, Dazu wir uns verlassen.	4. O Heilger Geist, du höchstes Gut, du allerheilsamst' Tröster: vor Teufels G'walt fortan behüt, die Jesus Christ erlöset durch große Mart'r und bittern Tod; abwend all unsern Jamm'r und Not! Darauf wir uns verlassen.	4. Oh Szent Lélek leg főjebb jónk, Idvességes vigasztalónk Légy ördögtől oltalmazónk, Kiknek a' Kristus meg-váltónk, Ő nagy kinnyával s halálával, Vedd-el nyavalyánkat avval, Te hozzád van bizodalmunk, Amen.

Rdt 1805	NGy 1811	Dt 1911	EÉ 1982
1. Dicsőség mennyben Istennek, S legyen áldott szent irgalma, Hogy immár semmi veszélynek Nem illet minket ártalma.	1. Dicsőség mennyben Istennek! Áldott legyen nagy irgalma; Jótévője ő mindennek, S mindenre terjed oltalma;	1. Dicsőség mennyben Istennek, Ég és a föld őt áldja! Ő teremője mindennek, Örök az ő jósága.	1. A menny Urának tisztelet, Dicsőség, hála zengjen, Mert nagy kegyelme véd, vezet, Óv ártó vészek ellen!

Kedve tölt bennünk Istennek, Nagy volta van békeségnek, M megszűnt már minden félelem.	Kedve telt Istennek bennünk, Atyánk ő, nem kell rettennünk: Óh, magasztaljátok őtet.	Védő szárnyal minket beféd, Ő ad igaz békességet. Csak ő a mi oltalmunk.	Ő minket irgalmába vett. Elnémul harc és gyűlölet: Ő ad minékünk békét.
2. Dicsérünk, áldunk, imádunk, S hálát adunk jóvoltodért, Atyaisten, kegyes Urunk, Te bölcs igazgatásodért: Mértéke nincs hatalmadnak, Engedvén akaragodnak, Boldogok vagyunk te benned.	2. Imádunk s szívből dicsérünk, Szent atyánk, nagy jóvoltodért; Bölcs teremőnk, hív vezérünk, Áldunk igazgatásodért. Nincs mértéke hatalmadnak, A kik kedvedben maradnak, Mely igen boldogok azok.	2. Dicsérjük, áldva imádjuk, Atya Isten, nevedet, Hálás szívvel magasztaljuk Hű gondviselésedet. Határa nincs irgalmadnak, Kik hozzád hívek maradnak, Boldogok már e földön.	2. Tenéked zengjen énekünk, Ő, légy örökre áldott! Te jól kormányozod, Istenünk E szép, csodás világot, És nagy hatalmad végtelen, Hogy bármit rendelsz, meglegyen. Mi benned bízunk bátran.
3. Oh Jézus Krisztus! Atyának egyetlen egy szülött fia: Meváltója kárhoztaknak, Háborúknak eloltója, Isten szentséges báránya, Jusson hozzád imádsága Drágán megváltott népednek.	3. Óh magasságos Istennek Szent Fia, Jézusunk! téged Üdvösségére mindennek Meváltónkká tett hűségéd! Bűnösök váltsága lettél, Örök életet szerzettél: Légy irgalmas mindnyájunknak.	3. Jézus Krisztus, hála néked, Istennek egyszülöttje! Meváltónk vagy, drága véred Bűneinket eltörölte. Szálljon néped imádsága Hozzád, Istennek báránya, Oh irgalmaz minékünk!	3. Megváltónk, Isten szent Fia, Úr Jézus, hála néked, Hogy értünk, elveszettekért, Hullattad drága véred. Isten Báránya, hű Urunk, Fogadd el kérő sóhajunk: Te légy irgalmas hozzánk!
4. Oh Szentlélek! Mi legfőbb jónk, Üdvességes vigasztalónk! Légy ördögtől oltalmazónk, Kiknek a Krisztus megváltónk Ő kinjával s halálával, Vedd el nyavalyánkat azzal, Te hozzád van bizodalunk.	4. Isten lelke, óh szent lélek! Jobbíts, vigasztalj és oktass; Minden jóra, a míg élek, Mind nagyobb mértékben szoktass; Látod erőtlenségünket, Ha te el nem hagyasz bennünket, Vég nélkül boldogok leszünk.	4. Oh Szentlélek, vigasztalónk, Áldunk segítségédért! Adj erőt, légy oltalmazónk, Ha a sátán megkísért. Hű gyámolunk, maradj velünk, Áldd meg, szenteld meg életünk, Légy ösvényünk világa!	4. Szentlélek, légy Vigasztalónk, Ha sátán kísért, támad! Te őrizd, védelmezd, te óvd A drágán szerzett nyáját! Meváltónk értünk szenvedett. Legyőzni bajt, ínségeket Te adj erőt minékünk!

45. Én lelkem, áldva áldjad

Mi KugJ 1540	Leutschau 1686	Pressb 1716	Oedenb/Pilgram 1746	EG 1994
1. Nun lob, mein Seele, den Herren und was in mir ist den Namen sein. Sein Wohltat thut er meren, vergiß es nit, o Herze meyn. Hat dir dein Sünd vergeben und heylet deyn Schwachheit groß, erredt dein armes Leben, nimpt dich in seyne Schoß, Mit reichem Trost beschüttet, verjüngt, dem Adler gleich. Der König schafft Recht, behütet die leyden in seynem Reych.	1. Nun lob, mein Seel, den Herren was in mir ist, den Nahmen sein: Sein Wohlthat thut er mehren vergieß es nicht O Herze mein; Hat dir dein Sünd vergeben und heilt dein Schwachheit groß errett dein armes Leben nimbt dich in seinen Schoos, mit reichem Trost beschüttet verjüngt dem Adler gleich der König schafft Recht, behüttet die leyden in seinm Reich.	1. Nun lob' mein' Seel' den HERren was in mir ist den Namen sein; sein' Wohlthat thut er mehren vergiß es nicht o Hertze mein hat dir dein' Sünd' vergeben und heilt dein' Schwachheit groß erret't dein armes Leben nimm't dich in seinen Schoos mit reichem Trost' beschüttet verjung't dem Adler gleich der König schafft Recht behütet die leid'n in seinem Reich.	1. Nun lob, mein Seel! den Herren, was in mir ist den Namen sein. Sein Wohlthat thut er mehren, vergieß, es nicht, o! Herze mein, hat dir dein Sünd vergeben, und heilt dein' Schwachheit groß, errett't dein armes Leben, nimm't dich in seinen Schoos, mit reichem Trost' beschüttet, verjüngt dem Adler gleich, der Kön'gschaft Recht, behütet die leid'n in seinem Reich.	1. Nun lob, mein Seel, den Herren, was in mir ist, den Namen sein. Sein Wohltat tut er mehren, vergiss es nicht, o Herze mein. Hat dir dein Sünd vergeben und heilt dein Schwachheit groß, errett dein armes Leben, nimmt dich in seinen Schoß, mit reichem Trost beschüttet, verjüngt, dem Adler gleich; der Herr schafft Recht, behütet, die leidn in seinem Reich.

2. Er hat uns wissen lassen sein herrlich Recht und sein Gericht, Darzu sein Güte on Massen, es mangelt an seiner Erbarbung nicht. Sein' Zorn lest er wohl fahren, straft nicht nach unser Schuld, die Gnad tut er nit sparen, den blöden ist er hold. Sein Güte ist hoch erhaben ob den', die fürchten ihn; so fern der Ost vom Abent seind unser Sünden dahin.	2. Er hat uns wissen lassen sein heiligs Recht und sein Gericht: Darzu sein Güt ohn massen es mangelt an seinr Erbarbung nicht. Sein Zorn lässt er bald fahren straft nicht nach unser Schuld die Gnad thut er nicht sparen den Blöden ist er hold sein Güt ist hoch erhaben ob denn, die fürchten ihn so fern der Ost von Abend ist unser Sünd dahin.	2. Er hat uns wissen lassen sein heilig's Reich und sein Gericht dazu sein' Güt' ohn Maassen es mangelt an sein'r Erbarbung nicht sein'n Zorn läßt er bald fahren straft't nicht nach uns'rer Schuld die Gnad' thut er nicht sparen den Blöden ist er hold sein' Güt' ist hoch erhaben ob den'n die da fürchten; so fern der Ost vom Abend ist unser' Sünd' dahin.	2. Er hat uns wissen lassen sein heilig Recht und sein Gericht, dazu sein Güt ohn Massen, es mang'lt an sein'r Erbarbung nicht, sein'n Zorn läßt er bald fahren, straft nicht nach unsrer Schuld, die Gnad thut er nicht spahren, den Blöden ist er hold, sein Güt ist hoch erhaben ob den'n die fürchten ihn; so fern der Ost vom Abend, ist unser Sünd dahin.	2. Er hat uns wissen lassen sein herrlich Recht und sein Gericht, dazu sein Güt ohn Maßen, es mangelt an Erbarbung nicht; sein' Zorn lässt er wohl fahren, straft nicht nach unsrer Schuld, die Gnad tut er nicht sparen, den Schwachen ist er hold; sein Güt ist hoch erhaben ob den', die fürchten ihn; so fern der Ost vom Abend, ist unsre Sünd dahin.
3. Wie sich ein man erbarmet über seine jungen Kindlein klein, So thut der Herr uns armen,	3. Wie sich ein Vater erbarmet über seine junge Kinderlein: So thut der HErr uns Armen	3. Wie sich ein Vat'r erbarmet üb'r seine junge Kindlein klein so thut der HErr uns Armen	3. Wie sich ein Vat'r erbarmet üb'r seine junge Kindelein so thut der HErr uns Armen	3. Wie sich ein Mann erbarmet ob seiner jungen Kindlein klein, so tut der Herr uns Armen,

so wir ihn kindlich fürchten rein. Er kennet das arme Gemächte Got weiß, wir seind nur Staub, gleich wie das Graß von rechte, ein Blum und fallendes Laub: Der Wind nur darüber wehet, so ist es nymmer da: also der Mensch vergehet, sein End das ist ihm nah.	So wir ihm kindlich fürchten rein. Er kennt das arme Gemächte GOTT weiß, wir sind nur Staub gleich wie das Gras vom Reche ein Blum und fallendes Laub der Wind nur drüber wehet so ist es nicht mehr da also der Mensch vergehet sein End' das ist ihm nah.	so wir ihn kindlich fürchten rein; er kenn't das arm' Gemächte Gott weiß wir sind nur Staub gleich wie das Graß zu rechnen ein' Blum und fall'ndes Laub der Wind nur drüber wehet so ist es nimmer da: also der Mensch vergehet sein End' das ist ihm nah'.	so wir ihn kindlich fürchten rein; er kenn't das arm Geschöpfe Gott weiß wir sind nur Staub zerbrechlich wie dieTöpfe vergänglich, wie das Laub der Wind nur drüber wehet so ist es nimmer da, also der Mensch vergehet, sein End' das ist ihm nah.	wenn wir ihn kindlich fürchten rein. Er kennt das arm Gemächte und weiß, wir sind nur Staub, ein bald verwelkt Geschlechte, ein Blum und fallend Laub: Der Wind nur drüberwehet, so ist es nimmer da, also der Mensch vergehet, sein End, das ist ihm nah.
4. Die Gottes Genad alleyne stehet fest und bleybt in Ewigkeyt Bey seyner lieben Gemeyne, die stehet in seyner Forchte bereyt, Die seynen Bund behalten; er herschet im Himmelreych: ihr starcken Engel waltet	4. Die GOTTes Gnad alleine steht fest und bleibt in Ewigkeit: Bey seiner lieben Gemeine die steht in seiner Furcht bereit die seinen Bund behalten herrsche im Himmelreich ihr starcken Engel waltet	4. Die Gottes G'nad alleine steh't fest und bleib't in Ewigkeit bey seiner lieben Gemeine die stets in seiner Furcht bereit die seinen Bund behalten er herrsch't im Himmelreich ihr starcken Engel waltet	4. Die Gottes Gnad alleine steht fest, und bleibt in Ewigkeit bey seiner lieb'n Gemeine die steht in seiner Furcht bereit die seinen Bund behalten, er herrscht im Himmelreich! ihr starken Engel, waltet	4. Die Gottesgnad alleine steht fest und bleibt in Ewigkeit bei seiner lieben G'meine, die steht in seiner Furcht bereit, die seinen Bund behalten. Er herrscht im Himmelreich. Ihr starken Engel, waltet

seyns Lobs und dienen zugleich Dem grossen Herrn zu ehren und treyben sein heyliges Wort: meyn Seele soll auch vermeren sein Lob an allem Ort.	seins Lobs und dient zugleich dem grossen HErrn zu Ehren und treibt sein heiligs Wort mein Seel soll auch vermehrten sein Lob an allem Ort.	sein's Lobs und Dienst's zu gleich dem großen Herr'n zu Ehren und treib't sein heil'ges Wort mein' Seel' soll auch vermehrten sein Lob an allem Ort.	seines_Lobs, und dient zugleich dem grossen HErrn zu Ehren, und treibt sein heiligs Wort, mein Seel soll auch vermehrten sein Lob an allen Ort.	seins Lobs und dient zugleich dem großen Herrn zu Ehren und treibt sein heiligs Wort! Mein Seel soll auch vermehrten sein Lob an allem Ort.
		5. Sey Lob und Preis mit Ehren GOtt Vater Sohn/ heiligem Geist der woll' in uns vermehren was er uns aus G'naden verheißt daß wir ihm fest vertrauen gänzlich uns laß'n auf ihn von Herzen auf ihn bauen stets uns'r Hertz Muth und Sinn ihm kindlich thun anhangen	5. Sey Lob und Preiß mit Ehren, GOtt Vater, Sohn, heiligem Geist! der woll in uns vermehrten, was er uns aus Gnaden verheißt daß wir ihm fest vertrauen, gänzlich uns lass'n auf ihn, von Herzen auf ihn bauen, daß uns'r Herz, Muth und Sinn ihm tröstlich thun anhangen	5. Sei Lob und Preis mit Ehren Gott Vater, Sohn und Heiligem Geist! Der wolle in uns mehrten, was er aus Gnaden uns verheißt, dass wir ihm fest vertrauen, uns gründen ganz auf ihn, von Herzen auf ihn bauen, dass unser Mut und Sinn ihm allezeit anhangen.

		drauf singen wir zur Stund': Amen/ wir werdens erlangen glaub'n wirs von Hertzen=Grund.	drauf singen wir zur Stund: Amen! wir werdens erlangen, glaub'n wir aus Herzen=Grund.	Drauf singen wir zur Stund: Amen, wir werden's erlangen, glaubn wir von Herzensgrund.
--	--	--	--	--

EpG 1635–52	Rdt 1805	Dt+ 1955	EÉ 1982
1. Dicsérjed áldjad én lelkem, az Úr Istent mindenekben Szép énekszóval szád zengjen, valamíg élhetsz e földön. Reménységed embereken, semminémű rendben, ne légyen bölcsben erősben sem fejedelmekben: mert nincs idvösség' ezekben hanem csak Istenben, azért bízzál felségében, hogy élhess mennyégben.	1. Dicsérjed, áldjad, én lelkem. Az Úristent mindenekben, Dicsérettel zengjen nyelvem, Valamíg élek e földön, Reménységem embereken, Semminemű rendben, Nem leszen bölcsben, erősben, Sem fejedelmekben; Mert nincs üdvesség ezekben, Hanem csak Istenben; Azért bízom Felségében, Hogy éljek mennyekben.	1. Én lelkem áldd az Urat És bensőm drága szent nevét És gondold meg a jókat, Amikkel téged megsegít. Ő megbocsátja bűnöd, Meggyógyít a kórból, Megmenti árva élted, Mevált koporsódtól. Megújul ifjúságod, Miképpen a sasé, Majd Ő tesz igazságot, Az ítélet Övé.	1. Én lelkem, áldva áldjad Szép énekszóval Istened! Irgalma bőven árad. Jóságát nem feledheted. Ő megbocsátja vétked, És szánja a gyengét. Hű szíven rejt el téged. Megment, megóv, megvéd. Új ifjúság lesz részed. Megáld új erővel. Ad vigaszt bőven néked, És bajban nem hagy el.
2. Lelkünk kimúlik testünköl, ki adatott volt mennyégből Testünk vétetett az földből, az hova tér erőtlennül Gondolatja is ezekről elvész mindenestül,	2. Lelkünk megvállik e testtől, S kimúl abból mindenestől, S minthogy e test lett a földből, Eltér oda erőtlennül, Gondolatja is ezekről Elvész mindenestül;	2. Megismertette vélünk Ő útját és szent óhaját. Megszánta vétkességünk, Nem állja rajtunk bosszúját. Nem kéri bűnünk árát S nem rója fel vétkünk,	

de boldogság' csak Istentől következik mennyből, az Jakóbnak Istenétől, mi reménységünkül, mert meny, föld tenger és minden teremtetet attól.	De boldogság csak Istentől Következik mennyből, A híveknek Istenétől, Mi reménységünkül; Mert menny, föld, tenger és minden Teremtetett ettől.	De nyújtja nagy irgalmát És óvja életünk. Miképpen napnyugattól Van távol napkelet, Oly messze, irgalmából, Eldobja vétünket.	
3. Az igazságot meg' őrzi, és örökké öregbíti Bosszúállókat meg töri, a szegényeket segíti Az éhezőket elteti foglyokat meg' menti, vakok szemét meg' építi, az bénát fel emeli, az igazakat szereti az jövevényt őrzi, árvát özvegyet fel vészi a bűnöst téríti.	3. Mint a jó atya könyörül, Az ő kisded gyermekein, Így az Isten nagyon örül, Minden ő igaz hívein: A szegényeket segíti, Foglyokat megmenti, Vakok szemeit feléleszti, Bénát felemeli, Az igazakat szereti, A jövevényt őrzi, Árvát özvegyet felveszi, A bűnöst téríti.	3. Amilyen hosszútűrő Az ember édes fiához, Épp ilyen hosszútűrő Az Úr az őt félőihöz. Jól tudj a formálásunk, Hogy por s hamu sorsunk. Ha szél megy át mirajtunk, Mi mindjárt hervadunk. Miként a fű virága Ember ily mulandó, Lejár az óra súlya: Bizony csak halandó.	2. Mint jó szülő megvédi És szánja gyenge gyermekét, Oly irgalommal nézi Az Úr, ki féli szent nevét. Hisz ő jól tudja, látja, Hogy életünk múltó, Mint fű és rét virága, Oly gyorsan hervadó. Ha szél fú rá, már eltűnt, Helyét se lelnéd fel. Ily múltó földi létünk. A vég mindig közel.
4. Uralkodik az Ur Isten mind örökké felségesen Hatalmas cselekedetiben, Sionon kegyelmességben Minden rendbéli népekben és nemzetségekben, azért mi dicsérjük szépen ötet énekünkbe,	4. Uralkodik az Úristen Mind örökké felségében, Hatalmas cselekedetben Atyai kegyelmességben; Akárminemű rendekben És nemzetségekben: Azért mi dicsérjük híven Ötet énekünkben;	4. De Isten nagy kegyelmét Nem vonj a vissza népitől, Csak tartsa szent kötését. Megőrzi bajban vészeztől. A mennybe állította Az irgalom székét, Hol angyalének áldja Nagy vígan szent nevét.	3. Csak egy nem érhet véget: Az Úr kegyelme megmarad, Bár tűnnek ezredévek És századok, mint pillanat. Népét nem hagyja cserben, Egy árva hívét sem. Úr ő a földön, mennyen És csillagezreken.

légy áldott Atya Úr Isten és Fiú Úr Isten tarts meg' szent Lélek Úr isten, mind végig' ezekben.	Légy áldott Atya Úr Isten! És Fiú Úristen! Tarts meg mind végig a hitben, Szentlélek Úristen.	Csak őt magasztaljátok Ti mennyei szentek, Az ígét szólja szátok, S én szóлом véletek.	Ég-föld és minden angyal, Szolgáld őt, dicsérd, áldd! Zengd, lelkem, énekszóval Az Úr nagy jóvoltát!
5. Oh szent Háromság egy Isten, hálát adunk néked ezen Hogy vöttél ismeretedben, be számláltál seregedben Bé írtál élő könyvedben, híveid közében, ne hagyj kételkednünk ebben, tarcz meg' reménységben, nagy bátran az ítéletben állhassunk elődben, hogy az jövődő életben, dicsérhessünk mennyben.	6. Oh Szentháromság egy Isten! Hálát adunk neked ezen, Hogy vettél ismeretedben, Beszámláltál seregedben, Beírtál élő könyvedbe Híveid közibe: Ne hagyj kételkednünk ebben, Tarts meg reménységben; Nagy bátran az ítéletben Állhassunk elődben, Hogy a jövődő életben Dicsérhessünk mennyben.	5. Magasztalás és áldás A Háromságos Istennek. Őnála nincsen romlás. Ő ingyen ad övéinek. Csak bízzunk benne bátran, Csak rá hagyatkozzunk, Mert véle biztonságban És bátran járhatunk. A testünk és a lelkünk Megkapja mi jót kér, És áment zenghet szívünk, A hit mindent elér.	

75. Úr Jézus, hozzád kiáltok

EG 1994	ÚZMK	Rdt 1805	RÉ 1948	EÉ 1982
1. Ich ruf zu dir, Herr Jesu Christ, ich bitt, erhör mein Klagen; verleih mir Gnad zu dieser Frist, lass mich doch nicht verzagen. Den rechten Glauben, Herr, ich mein, den wollest du mir geben, dir zu leben, meim Nächsten nütz zu sein, dein Wort zu halten eben.	1. ÚR Jézus, hozzád kiáltok, Kérlek, hall'd-meg panaszom', Te töled kegyelmet várok, Ne hagyj kétségbe jutnom, Az igaz hitet kívánom, Oh adjad azt énnékem, Néked élnem, Mindennek használnom, Szent ígédet követnem.	1. Ur Jézus! Hozzád kiáltok Kérlek, halld meg panaszom, Te töled kegyelmet várok, Ne hagyj kétségbe jutnom; Az igaz hitet óhajtom; Oh! adjad azt énnékem, Neked élnem, Mindennek használnom, Szent ígédet követnem.	1. Úr Jézus hozzád kiáltok, Ó, halld meg esdeklésem; Tetőled kegyelmet várok, Ne hagyj kétségbe esnem! Az igaz hitet kívánom, Ó, adjad azt énnékem: Néked élnem, Mindennek használnom, Szent Igédet követnem.	1. Úr Jézus, hozzád kiáltok, Ó, halld meg könyörgésem! Tetőled kegyelmet várok, Ne hagyj kétségbe esnem! Az igaz hitet kívánom, Ó, adjad azt énnékem: Néked élnem, Mindennek használnom, Szent ígédet követnem.
2. Ich bitt noch mehr, o Herre Gott – du kannst es mir wohl geben –, dass ich nicht wieder werd zu Spott; die Hoffnung gib daneben;	2. Ezt-is kérem, én Istenem, Meg-adhatod azt könnyen, Szégyenbe ne engedj esnem, Tarts-meg reménységemben,	2. Ezt is kérem, én Istenem! Tudom megadod nékem, Szégyenbe ne engedj esnem, Erősítsd reménységem:	2. Ezt is kérem, én Istenem, Megadhatod azt könnyen: Szégyenbe ne engedj esnem, Tarts meg reménységemben.	2. Ezt is kérem, én Istenem, Megadhatod azt könnyen: Szégyenbe ne engedj esnem, Tarts meg reménységemben.

voraus, wenn ich muss hier davon, dass ich dir mög vertrauen und nicht bauen auf all mein eigen Tun, sonst wird's mich ewig reuen.	Kiváltkép' ha ki-kell múlnom, Hogy csak te benned bizzam, Ne magamban, Sem én jószágomban; Ezt örökké meg-bánnám.	Kivált mikor meg kell vívnom, Segélj Te benned bíznom, Hogy győzhessek, Jó véget érhessek, Ha hittel kell harczolnom.	Kiváltképp, ha ki kell múlnom, Hogy csak te benned bizzam, Ne magamban, Sem én jószágomban; Ezt örökké megbánnám.	Kiváltképp ha meg kell halnom, Hogy csak tebenned bizzam, Ne magamban, Sem én jószágomban, Nehogy örökké bánjam.
3. Verleih, dass ich aus Herzensgrund den Feinden mög vergeben, verzeih mir auch zu dieser Stund, schaff mir ein neues Leben; dein Wort mein Speis lass allweg sein, damit mein Seel zu nähren, mich zu wehren, wenn Unglück schlägt herein, dass mich bald möcht verkehren.	3. Adjad: hogy én tellyes szívből Engedjek vétetteknek, Te-is ingyen kegyelmedből, Kegyelmezz vétkeimnek, Igéd legyen eledelem, Mellyel lelkem' tápláljam, És meg-ójjam, Ha inség ellenem Támad, el-ne nyomassam.	3. Add ezt is, hogy teljes szívből Másoknak megengedjek, Nálad ingyen kegyelemből Bűnbocsánatot leljek; Igéd legyen eledelem, Melylyel lelkem tápláljam, S feltaláljam Abban segedelmem, Hogy végharcom kiálljam.	3. Adjad, hogy teljes szívemből Engedjek vétettek, Te is ingyen kegyelmedből Kegyelmezz vétkeimnek, Igéd legyen eledelem, Mellyel lelkem tápláljam És megóvjam, Ha inség ellenem Támad el ne nyomassam.	3. Adj erőt teljes szívemből Megbocsátani másnak! Te is ingyen kegyelmedből Sok vétkem megbocsássad! Igéd legyen eledelem, Mellyel lelkem tápláljam, És megóvjam, Ha inség rám támad, Ne vegyen erőt rajtam.
4. Lass mich kein Lust noch Furcht von dir	4. Gyönyörűség vagy félelem	4. Segélj, hogy Te tőled engem	4. Gyönyörűség, vagy félelem	

in dieser Welt abwenden; beständig sein ans End gib mir, du hast's allein in Händen; und wem du's gibst, der hat's umsonst, es mag niemand erwerben noch ererben durch Werke deine Gunst, die uns errett' vom Sterben.	Te tőled el ne űzzen, Állhatatos hogy végiglen Légyek az igaz hitben, Az van kezekben, add ingyen, Nem tselekedetimből, De kedvedből, Ments'd lelkem' halálból, Az örök kárhozatból.	Semmi el ne vonhasson; Erőddel adj olyá lennem, Hogy hitem megállhasson; És mikor végig hitemet Vitézül megtartottam, S kifutottam Pályámat, végy hozzád S koronázd meg lelkemet.	Te tőled el ne űzzön, Állhatatos mindvégiglen Legyek az igaz hitben. Az van kezekben: add ingyen, Nem cselekedetimből, De kedvedből Ments ki a halálból, Az örök kárhozatból!	
5. Ich lieg im Streit und widerstreb, hilf, o Herr Christ, dem Schwachen; an deiner Gnad allein ich kleb, du kannst mich stärker machen. Kommt nun Anfechtung her, so wehr, dass sie mich nicht umstoße; du kannst machen, dass mir's nicht bringt Gefähr. Ich weiß, du wirst's nicht lassen.	5. Nagy hartzban, ellenkezésben Vagyok, seglélj, Istenem, Tsak a' te nagy kegyelmedben Nyúgszom, te vagy mindenem; Ha jön kísértet, védelmezz, Erős kezéd segítsen, Meg ne ejtsen, A' mi kárt szerezhethet, Tudom, nem hagysz el- vesznem.		5. Nagy harcban, ellenkezésben Te segélj meg, Istenem! Csak a te nagy kegyelmedben Van nyugtom és védelmem. Ha kísértet jő, védelmezz; Szent kezéd megsegítsen, Meg ne ejtsen, Ami kárt szerezhethet; Tudom: nem hagysz elvesznem.	4. Nagy harcban, ellenkezésben, Úr Jézus, segíts engem! Csak a te nagy kegyelmedben Van nyugtom és védelmem. Ha kísértés jő, védelmezz, Szent kezéd megsegítsen! Meg ne ejtsen, Ami kárt szerezhethet. Tudom, nem hagysz elvesznem.

136. Áldott az élet Istene

BBr 1531	Leutschau 1686	ÚZMK 1770	Rdt 1805	Bcs 1847
1. Lob sey dem almechtigen got der sych vnser erbarmet hat gesandt seinn allerliebsten son aus jhm geborn jm höchsten thron.	1. Lob sey dem Allmächtigen GOtt, Der unser sich erbarmet hat, Gesandt sein allerliebsten Sohn, Aus ihm gebohrn im höchsten Thron.	1. Áldott légyen a' nagy Isten, ki könyörült rajtunk ingyen, És hozzánk azt botsátotta, A' kit szült öröktől fogva.	1. Áldott legyen a nagy Isten, Ki rajtunk könyörült ingyen, És hozzánk elbocsátotta A kit szült öröktől fogva.	1. Áldott legyen a nagy Isten, Ki rajtunk könyörült ingyen És hozzánk elbocsátotta, Kit kegyelt öröktől fogva.
2. Auf das er vnser heylant würd vnns freyet von der sünden bürd vnd durch seine gnad vnd warhey füret zur ewigen klarhey.	2. Auff daß er unser Heyland würd, Uns freyet von der Sünden=bürd und durch sein Gnade und Wahrheit führet zur ewigen Klarheit.	2. Hogy lenne erős meg- tartónk, 'S bűneinkből szabadítónk, És tőle lenne igazság, Kegyelem és világosság.	2. Hogy lenne erős Megtartónk, Bűneinkből szabadítónk, És tőle lenne igazság, Kegyelem és világosság.	2. Hogy lenne erős Megtartónk, Bűneinkből szabadítónk, Kitől árad az igazság, Kegyelem és világosság.
3. O grosse gnad vnd gütigkey o tieffe lieb vnd miltikey got thut ein werck des yhm kein man	3. O grosse Gnade und Gütigkeit! O tieffe Liebe und Mildigkeit! GOtt thut ein Werk, das ihm kein Mann,	3. Oh véghetetlen kegyelem! Oh nagy nyájasság, szerelem, Isten olly irgalmat mutat,	3. Oh véghetetlen bölcesség! Oh nagy szeretet s kegyesség Isten oly irgalmat mutat,	3. Oh véghetetlen bölcesség! Oh nagy szeretet s, kegyesség! Isten! nagy a te irgalmad,

auch kein engel verdancken kan.	auch kein Engel verdancken kann.	Senki mellyet nem hálálhat.	Melyt senki meg nem hálálhat.	Mely nekünk ily Megváltót ad.
4. Got nympt an sich vnser natur der Schepffer eine creatur er ver acht nicht ein armes weyb mensch zu werden jnn yhrem leyb.	4. GOtt nimpt an sich unser Natur, Der Schöpffer aller Creatur, er veracht nicht ein armes Weib, Mensch zu werden in ihrem Leib.	4. Ki mindeneket teremte, Magát megüresítette, Szűz méhét meg nem vetette, De abban testünk felvette.	4. Atyának örök Igéje, Testté lesz szent szűz méhébe, Az a ki mind vég, mind kezdet, Köztünk vesz eredetet.	
5. Des vatern wort von ewigkeit wirt fleisch jn aller rein[ig]keyt das a vnnd o anfang vnd end giebt sich für vns jn gros elend.	5. Deß Vaters Wort von Ewigkeit wird Fleisch in aller Reinigkeit, das A und O Anfang und End giebt sich für uns in groß Elend.	5. Atyának örök igéje Testé lesz a' szűz méhébe, Az, a' ki mind vég, mind kezdet, Im' ér'ttünk mennyit szenvet'tt 's tett.	5. Az ember vajjon micsoda, Hogy értté lenne ily csoda? Nincs Istennek szüksége ránk, Mégis Fiát küldi hozzánk.	
6. Was ist der mensch was ist seyn thun dass got für jhn giebt seynen sohn was darff vnser das höchste gut das es so vnsret halben thut.	6. Was ist der Mensch, was ist sein Thun, daß GOtt für ihn giebt seinen Sohn? Was darf unser das höchste Gut, daß es so unserthalben thut?	6. Az ember vallyon mitsoda? Fiát az Isten hogy adta, Mi szüksége volt mi reánk. Hogy a' föbb jó jönne hozzánk?	6. Jaj annak, a ki megveti E kegyelmet, s azt követi A mit javal a test és vér, Melyhez e nagy csoda nem fér.	

7. O wee dem volck welch dich veracht der gnad sich nicht teilhafftig macht nicht hören wil des sohnes stymm denn auf jhm bleibet gotes grymm.	7. O weh dem Volck das dich veracht, der Gnad sich nicht teilhafftig macht, nicht hören will deß Sohnes Stimm, denn auff ihm bleibet GOTTes Grimm.	7. Jaj a' népnek, melly meg-útált, Kegyelmetől rútul el-vált, Néked Fiúnak hű szavát Nem hallja, érzi haragját.		
8. O mensch wie dass du nicht verstehst vnd dem könig entgegen gehst der dir so gantz demüthig kömpt vnd sich dem so trewlich annympt.	8. O Mensch wie daß du's nicht verstehst und dem König entgegen gehst, der dir so gantz demüthig kömpt und sich dein so treulich annimpt.	8. Oh ember hogy még sem érted, E' Királyt hogy bé-nem vészed! Ki olly szelédén jön hozzád, Mutatván szerelmes voltát.	7. Oh ember! miként teheted, Hogy e fő jót megvetheted, Mely nélkül nincs világosság, Nincs igazság, nincs boldogság.	4. Ember! el ne fordúlj tőle, Üdv szármázik ő belőle, Becsüld, kövesd és meglátod. Hogy öröm, üdv lesz sajátod.
9. Ey nyhm yhn heutt mit frewden an bereyt jhm deines hertzen ban auf da ser komm jn dein gemüt vnd du geniessest seyner gütt.	9. Ey nimb ihm heut mit Freuden an, bereit ihm deines Hertzens=Bahn, auf daß er komm in dein Gemüht und du genießest seiner Güt.	9. Nosza fogadd nagy örömmel. Szived' ösvényét készítsd-el Hogy te hozzád bé-mehessen, Lelked benne részt vehessen.	8. Fogadd inkább nagy örömmel, Szived ösvényét készítsd el, Hogy tehozzád bemehessen, Lelked benne részt vehessen.	5. Fogadd azért örvendezve, Szived ösvényét rendezve, Hogy te hozzád bemehessen S benned hajlékot nyerhessen.
10. Unterwirff yhm deyne vernumfft	10. Unterwirff ihm deine Vernunfft	10. Okosságod' vesd alája,	9. Okosságod vesd alája,	

jnn dieser gnadreichen zukumfft vnter gieb seiner heilikeit die werck deiner gerechtikeyt.	in der Gnadenreichen Zukunfft untergieb seiner Herrligkeit die Werck deiner Gerechtigkeit.	Míg tart kegyelem' órája, Tisztaságával éltednek, Hódolj meg- ditsóségének.	Mig tart kegyelem órája, Tisztaságával éltednek Hódolj meg Üdvözítődnek.	
11. Wo du diss thust so ist er dein bewart dich für der hellen pein wo nicht so sih dich eben für denn er schleust dir des hymmels thür.	11. Wo du diß thust so ist er dein, bewahrt dich für der Höllen=Pein, wo nicht, so sieh dich eben für, denn er schleußt dir deß Himmels Thier.	11. Ezt míveld, és tiéd lészen, Pokol' kínjából ki- vészen; Ha nem engedsz, meglásd immár, Bizony országából ki-zár.		
12. Seyn erste zukumfft jnn die welt ist jn semftmütiger gestalt die ander wirt erschrecklich sein den gotlossen zu grosser peyn.	12. Sein erste Zukunfft in die Welt ist in sanftmütiger Gestalt, die andre wird erschrecklich seyn, den Gottlosen zu großer Pein.	12. Első jövése világra, Lött alázatos formába; De a' végső rettenetes Lesz, sok bűnösnek keserves.	10. Első jövése világra Lett a bűnösök javára, De a végső rettenetes lesz, Hitetleneknek keserves	
13. Die aber itzt jn christo stehn werden als dann zur frewden gehn vnd besitzen der engell	13. Die aber jetzt in CHristo stehn, werden alsdenn zur Freud eingehn und besitzen der Engel	13. Kik pedig Krisztusban vagynak, Ez után véle vígadnak, 'S véle fognak	11. Kik pedig Krisztusnak hisznek, Ezután ő vele lesznek, Ő általa boldogulni	6. Igy ha eljő az ítélet, Nem hoz az reád rémséget, Bizton, bátran fogsz

chür das sie kein vbel meer berür	Chör, daß sie kein Ubel mehr berühr.	országolni, Siralmat nem fognak látni.	Fognak s véle országolni.	megállni S örökös üdvöt találni.
14. Dem vater jnn dem höchsten thron sampt seinen eingebornen sohn dem heiligen geyst gleycher weiß sey jnn ewikeit danck vnd preys.	14. Dem Vater in dem höchsten Thron sampt seinen eingebohrnen Sohn, dem heiligen Geist gleicher weiß sey in Ewigkeit Dank und Preis.	14. Ezért az Atya Istennek, 'S egyetlen-egy szülöttének, Szent Lélek' egyességében, Örökkön dicsőség legyen.	12. Azért az Atya Istennek, S egyetlenegy szülöttének, Szentlélek egyességében, Örökké dicsőség legyen.	

NGy 1811	Bcs 1847	Dt 1911	EÉ 1982
1. Áldott az élet Istene Hogy bár vétkeztünk ellene Még is adott boldogítót, Bűneinkből szabadítót.	1. Áldott az élet Istene, Ki, bár vétettünk ellene Mégis adott boldogítót, Bűneinkből szabadítót.	1. Áldott az élet Istene, Hogy bár vétkeztünk ellene, Mégis adott boldogítót, Bűneinkből szabadítót.	1. Áldott az élet Istene, Hogy bár vétkeztünk ellene, Mégis adott boldogítót, Bűneinktől szabadítót.
2. Kegyelmesen tekintett ránk Szent Fiát küldötte hozzánk, Hogy oktassa értelmünket, És megszentelné szívünket.		2. Kegyelmesen tekintett ránk, Szent Fiát küldötte hozzánk, Hogy oktassa értelmünket, És megszentelje szívünket.	2. Kegyelmesen tekintett ránk, Szent Fiát küldte el hozzánk, Hogy oktassa értelmünket, És megszentelje szívünket.
3. Ó, véghetetlen bölcsesség! Ó, nagy szeretet s kegyesség! Ki tud eléggé csudálni,		3. Ó, véghetetlen bölcsesség, Ó, nagy szeretet s kegyesség! Ki tud eléggé csudálni,	

Annál inkább meghálálni?		Méltóképpen meghálálni?	
4. Jézus a világ javára, Mely nagy terhet vesz vállára! Nem hágy vesztünkben magunkra, Vezér szabadulásunkra.	2. Jézus a világ javára Mely nagy terhet vesz magára. Nem hagy vesztünkben magunkra, Vezet szabadulásunkra.	4. Jézus a világ javára, Mily nagy terhet vesz vállára! Romlásunkban ő nyújt kezet, Szabadulásra ő vezet.	3. Jézus a világ javára Mily nagy terhet vesz vállára! ő nyújt romlásunkban kezet, Szabadulásra ő vezet.
5. Mik vagyunk mi, hogy érettünk Ennyit tesz, holott vétettünk? Nincs Istennek szüksége ránk, Még is Fiát küldi hozzánk.	3. Mik vagyunk mi, hogy érettünk Ennyit tesz, holott vétettünk? Nincs Istennek szüksége ránk, Mégis fiát küldi hozzánk.	5. Mik vagyunk ml, hogy érettünk Ennyit tesz, holott vétettünk? Istennek nincs szüksége ránk, Mégis Fiát küldé hozzánk.	4. Mik vagyunk mi, hogy érettünk Ennyit tesz, holott vétettünk? Az Úrnak nincs szüksége ránk, Mégis Fiát küldte hozzánk.
6. Boldog, ki Jézust szereti, Jaj annak, a ki megveti! Mert kívüle nincs boldogság, Nincs szentség nincs világosság.	4. Boldog, ki Jézust szereti; Boldogtalan, ki megveti, Az ő isteni törvénye Az üdvösségnek ösvénye.	6. Boldog, ki Jézust szereti, Jaj annak, aki megveti! Mert kívüle nincs boldogság, Nincs békesség, világosság.	
7. Óh hát nagy örömmel fogadd. Lelkem, s magadat néki add; Ha bölcs törvényét követed, Boldog lesz teljes életed.	5. Fogadd hát jöttét hálával, Lelkednek örömdalával: Ha szent törvényét követed, Boldog lesz egész életed.	7. Lelkem, nagy örömmel fogadd. Örökre néki add magad; Ha szent törvényét követed, Boldog lesz teljes életed.	
8. Mennyei Atyánk áldassék! Mindenütt magasztaltassék. Áldassék annak szent neve, A ki üdvözítőnk leve.	6. Mennyei atyánk áldassék, Mindenütt magasztaltassék, Áldassék annak szent neve, A ki Üdvezítőnk leve!	8. Mennyei Atyánk áldassék, Mindenütt magasztaltassék. Jézus, dicsérjük nevedet, Hogy megváltottad népedet!	5. Mennyei Atyánk áldassék, Mindenütt magasztaltassék. Úr Jézus, zengjük nevedet, Hogy megváltottad népedet!

136. Istennek szent Fia

BBr-NbgGü 1544	Leutschau 1686	Frey-G 1708	Pressb 1716	Oedenb/Pilgram 1746
1. GÖttes Sohn ist kommen vns allen zu frommen hie auff diser Erden in armen geberden daß er vnns von sünde freyet vnd entbünde.	1. GÖttes Sohn ist kommen uns alle[n] zu frommen hie auff dieser Erden in armen Geberden daß er uns v[on] Sünden freye und entbinde.	1. GÖttes Sohn ist kommen uns allen zu frommen, hier auf dieser erden, in armen geberden, daß er uns von sünde freyet und entbinde.	1. GÖttes Sohn ist kommen uns allen zu frommen hier auf diese Erden in armen Geberden daß er uns von Sünde freye und entbinde.	1. GÖttes Sohn ist kommen, uns allen zu frommen, hier auf dieser Erden in armen Geberden, daß er uns von Sünde freye und entbinde.
2. Er kombt auch noch heute vnd lehret die leute wie sie sich von sünden zur buß sollen wenden von irrthumb vnd thorheit treten zu der waarheit.	2. Er kompt auch noch heute und leh[ret] die Leute wie sie sich von Sünden zu[r] Buß sollen wenden von Irrthumb und Thorheit treten zu der Wahrheit.	2. Er kömmt auch noch heute, und lehret die leute, wie sie sich von sünden zur buß sollen wenden, von irrthum und thorheit treten zu der wahrheit.	2. Er kömmt auch noch heute und lehret die Leute wie sie sich von Sünden zur Buß' sollen wenden von Irrthum und Thorheit treten zu der Wahrheit.	2. Er kommt auch noch heute, und lehret die Leute, wie sie sich von Sünden zur Buß sollen finden, von Irrthum und Thorheit treten zu der Wahrheit.
3. Die sich sein nit schemen vnd sein dienst annehmen durch ein rechten glauben mit gantzem vertrauen denen wird er eben ihre sünd vergeben.	3. Die sich sein nicht schämen und sein Dienst annehmen durch ein rechten Glauben mit gantzem Vertrauen denen wird er eben ihre Sünd vergeben.	3. Die sich sein nicht schämen, und sein'n dienst annehmen, durch ein'n rechten glauben mit gantzem vertrauen, denen wird er eben ihre sünd vergeben.	3. Die sich sein nicht schämen und sein'n Dienst annehmen durch ein'n rechten Glauben mit gantzem Vertrauen denen wird er eben ihre Sünd' vergeben.	3. De sich sein nicht schämen, und sein'n Dienst annehmen durch einen rechten Glauben, mit ganzem Vertrauen, denen wird er eben ihre Sünd vergeben.

4. Denn er thut jn schencken in den Sacramenten sich selbs zur speise sein lieb zu beweisen daß sie seiner geniessen in jrem gewissen.	4. Denn er thut jhm schencken in den Sacramenten sich selber zur Speise sein Lieb zu beweisen daß sie sein geniessen in jhrem Gewissen.	4. Denn er thut ihn'n schencken in den sacramenten, sich selber zur speise, sein lieb zu beweisen, daß sie sein geniessen in ihrem gewissen.	4. Denn er thut ihn'n schencken in den Sacramenten sich selber zur Speise sein' Lieb' zu beweisen daß sie sein geniessen in ihrem Gewissen.	4. Denn er thut ihn'n schenken in den Sacramenten sich selber zur Speise sein Leib, zu beweisen, daß sie sein geniessen in ihrem Gewissen,
5. Die also bekleiben vnd bestendig bleiben dem HERREN inn allem trachten zu gefallen die werden mit freuden auch von hinnen scheiden.	5. Die also bekleiben und beständig bleiben dem HERren in allem trachten zu gefallen die werden mit Freuden auch von hinnen scheiden.	5. Die also bekleiben und beständig bleiben, dem HERren in allen trachten zu gefallen, die werden mit freuden auch von hinnen scheiden.	5. Die also bekleiben und beständig bleiben dem HERren in allen trachten zu gefallen die werden mit Freuden auch von hinnen scheiden.	5. Die also bekleiben, und beständig bleiben, dem Herren in allen trachten zu gefallen, die werden mit Freuden auch von hinnen scheiden.
6. Denn bald vnd behende kombt jr letzten ende da wirdt er vom bösen jhre seel erlösen vnd sie mit jm führen zu der Engel kühren.	6. Denn bald und behende kompt jhr letztes Ende da wird er vom bösen jhre Seel erlösen und sie mit jhm führen zu der Engel Chören.	6. Denn bald und behende kömmt ihr letztes ende, da wird er vom bösen ihre seel erlösen, und sie mit ihm führen zu der Engel chören.	6. Denn bald und behende kömmt ihr letztes Ende da wird er vom Bösen ihre Seel erlösen und sie mit ihm führen zu der Engel Chören.	6. Denn bald und behende kömmt ihr letztes Ende, da wird er vom Bösen ihre Seel erlösen, und sie mit ihm führen zu der Engel Chören.
7. Von dannen er kommen wie denn wird vernommen wenn die todten werden erstehn von der erden vnnd zu seinen füssen	7. Von dannen wird kommen wie denn wird vernommen wenn die Todten werden erstehn von der Erden und zu seinen Füssen	7. Von dannen er kommen, wie denn wird vernommen, wenn die todten werden erstehn von der erden, und zu seinen füssen	7. Von dannen er kommen wie dann wird vernommen wenn die Todten werden erstehn von der Erden und zu seinen Füssen	7. Von dannen er kommen, wie denn wird vernommen, wenn die Toden werden erstehn von der Erden und zu seinen Füssen

sich darstellen müssen.	sich darstellen müssen.	sich darstellen müssen.	sie darstellen müssen.	sich darstellen müssen.
8. Da wirdt er sie scheiden die frommen zur freuden die bösen zur Höllen in peinliche stellen da sie ewig müssen jhr vntugend büßen.	8. Da wird er sie scheiden die Frommen zur Freuden die Bösen zur Höllen [in] peinliche Stellen da sie ewig müssen jhr Untugend büßen.	8. Da wird er sie scheiden, die frommen zur freuden, die bösen zur höllen, in peinliche stellen, da sie ewig müssen ihr untugend büßen.	8. Da wird er sie scheiden die Frommen zur Freuden die Bösen zur Höllen in peinliche Stellen da sie ewig müssen ihr Untugend büßen.	8. Da wird er sie scheiden, die Frommen zur Freuden, die Bösen zur Höllen, in peinliche Stellen, da sie ewig müssen ihr Untugend büßen.
9. Ey nun H E R R E Jesu schick vnser hertzen zu daß wir alle stunden rechtgläubig erfunden darinnen verscheiden zur ewigen freuden.	9. Ey nun HErre JESu schicke un[ser] Hertzen zu daß wir alle Stunden rech[t]gläubig erfunden darinnen verscheiden zur ewigen Freuden.	9. Ey nun, HErre JESu, schick unsre hetzen zu, daß wir alle stunden recht werden erfunden, darinnen verscheiden zur ewigen freuden.	9. Ey nun HErre JESu schicke unsre Hertzen zu daß wir alle Stunden recht werden erfunden darinnen verscheiden zur ewigen Freuden.	9. Ey nun HErre JESu! schicke unsre Herzen zu, daß wir alle Stunden rechtgläubig erfunden, darinnen verscheiden zur ewigen Freuden.

EG 1994	ÚZMK 1770	Rdt 1805	Dt+ 1955	EÉ 1982
1. Gottes Sohn ist kommen uns allen zu Frommen hier auf diese Erden in armen Gebärden, daß er uns von Sünde freie und entbinde.	1. Istennek Sz. Fia Embert váltania, Le-jött e' Világra Szolgai formában, Hogy minket meg-tartson 'S büntől szabadétson.	1. Istennek szent Fia Hogy embert megváltana Lejőve e világra Alacsony szolgai formában, Hogy minket ő megtartson, S a büntől szabadítson.	1. Istennek szent Fia, Ember váltságára Lejött a világra, Szolgai formába, Hogy minket megtartson, Büntől szabadítson.	1. Istennek szent Fia Ember váltáságra Eljött a világra Szolgai formába, Hogy minket megtartson, Büntő szabadítson.

2. Er kommt auch noch heute und lehret die Leute, wie sie sich von Sünden zur Buß sollen wenden, von Irrtum und Torheit treten zu der Wahrheit.	2. Még ma-is jön hozzánk! Kik bűnben meg-halánk 'S tanít kegyelméből, Hogy meg-térjünk bűnből, Tévelygést el-hagyjunk, Igazságban járjunk.	2. Még ma is jön hozzánk, Kik bűnben meghalánk, S tanít ő kegyelméből, Hogy térjünk meg mi bűneinkből, És tévelygést elhagyjunk, S az igazságban járjunk.	2. Még ma is jön hozzánk, Kik bűnben meghalánk, S tanít kegyelméből, Hogy megtérjünk bűnből, Tévelygést elhagyjunk, Igazságban járjunk.	2. Még ma is jön hozzánk, Ma is áldást hoz ránk. Tanít kegyelméből, Hogy megtérjünk bűnből, Tévelygést elhagyjunk, Igazságban járjunk.
3. Die sich sein nicht schämen und sein' Dienst annehmen durch ein' rechten Glauben mit ganzem Vertrauen, denen wird er eben ihre Sünd vergeben.	3. Kik öt' nem szégyenlik; De örömmel vészik Valóságos hittel, Igaz reménységgel: Azokat meg-tartja, Bűnből fel óldozza	3. Kik öt nem szégyenlik, Sőt kész örömmel veszik Igaz és élő hittel, Teljes és biztos reménységgel Azokat ő megtartja, S a büntől föloldozza.	3. Kik öt nem szégyenlik, De örömmel veszik Valóságos hittel, Igaz reménységgel: Azokat megtartja. Bűnből feloldozza.	3. Kik öt nem szégyenlik, De örömmel veszik Valóságos hittel, Igaz reménységgel: Azokat megtartja, Bűnből feloldozza.
4. Denn er tut ihn' schenken in den Sakramenten sich selber zur Speisen, sein Lieb zu beweisen, daß sie sein genießen in ihrem Gewissen.	4. Mert azoknak osztán A' Sakramentomban, Szent testét és vérét, Mutatja szerelmét; Hogy éljenek véle, Lelki idvességre	4. Testével, vérével, És az ő szent lelkével, Élteti, és vezérli, Már itt magának elpecsétli Amaz örök életre, A dicsó üdvösségre.	4. Mert nagy kegyelmében Adja a szentségben Önmagát ételül Szerelme jeléül, Hogy éljenek véle Lelki üdvösségre.	
5. Die also fest glauben	5. Kik hívek maradnak,		5. Kik hitben megállnak,	4. Kik hitben megállnak,

und beständig bleiben, dem Herren in allem trachten zu gefallen, die werden mit Freuden auch von hinnen scheiden.	Szolgálván az Úrnak Minden tisztaságban, És szent igazságban, Azok nagy örömmel, Világtól válnak-el.		Szolgálván az Úrnak Jó igyekezetben, Isten tetszésében, Azok nagy örömmel Költöznek innen el.	Szolgálván az Úrnak Jó igyekezetben, Isten tetszésében, Azok nagy örömmel Költöznek innen el.
6. Denn bald und behände kommt ihr letztes Ende; da wird er vom Bösen ihre Seel erlösen und sie mit sich führen zu der Engel Chören.	6. Mert el-jön halálok, Utolsó órájok, Békével gonosztúl, Lelkek meg-szabadúl, És az UR mennyekben, Viszi ditsőségben.		6. Mert hamar jön rájuk Utolsó órájuk. Akkor a gonosztul Lelkük megszabadul, S viszi mennyországba, Angyalok karába.	
7. Wird von dannen kommen, wie dann wird vernommen, wenn die Toten werden erstehn von der Erden und zu seinen Füßen sich darstellen müssen.	7. Onnét el-fog jöni, Hóltakat itélni A' midön a' hóltak Porból fel-támadnak, És állnak előtte, Hogy őket ítélje.	5. Mikor el fog jöni, Mindeneket itélni, A midön minden holtak Porból szavára feltámadnak, És áltanak előtte, Hogy őket megítélje.	7. Honnan el fog jönni ítéletet tenni, Amikor a holtak Porukból támadnak És állnak eléje, Hogy őket ítélje.	5. Újra el fog jönni, Ítéletet tenni, Amikor a holtak Porukból támadnak, És állnak eléje, Hogy őket ítélje.
8. Da wird er sie scheiden: seines Reiches Freuden erben dann die Frommen; doch die Bösen kommen dahin, wo sie müssen ihr Untugend büßen.	8. Ottan el-választja, Jókat boldogítja, Gonoszokat tüzre, Pokolnak helyére Veti, holott bűnért, Vesznek szomorú bért.	6. Ottan elválasztja, A jókat boldogítja, a gonoszokat tüzre Örök kárhozatnak helyére Veti, hogy ott a bűnért vegyenek érdemlett bért.	8. Mindjét szétválasztja: Menny örömét adja Örökül híveknek, És a gyötrelemnek Helyén szomorú bért Vesz, ki gonoszul élt.	

9. Ei nun, Herre Jesu, richte unsre Herzen zu daß wir, alle Stunden recht gläubig erfunden, darinnen verscheiden zur ewigen Freuden.	9. JÉsus szány-meg minket, 'S készítsd el-szívünket, Józan vigyázásra, 'S bóldog ki-múlásra, Hogy hitben meg-haljunk, És örökre jussunk.	7. Jézus szánj meg minket, Készítsd el sziveinket A hívő vigyázásra És üdvösséges kimúlásra; Hogy itt is neked éljünk, És ott is veled légyünk.	9. Jézus, szánj meg minket, Készítsd el szívünket Józan vigyázásra, Boldog kimúlásra, Hogy hitben halhassunk, És örökre jussunk.	6. Jézus, szánj meg minket, Készítsd el szívünket Józan vigyázásra, Boldog távozásra, Hogy hitben halhassunk, És örökre jussunk.
---	---	--	---	---

151. Hadd zengjen énekszó

MOS	WitK 1533	Leutschau 1686	Frey-G 1708	EG 1994
1. In dulce iubilo. singent vnd sint fro all vnßers heiles wynne lit in presepio Er luchtet als die sonne matris in gremio Ergo merito ergo merito Des sollent alle herczen sweben in gaudio.	1. In dulci iubilo nu singet vnd seid fro vnßers hertzen wunne leit in presepio vnd leuchtet als die Sonne matris in gremio Alpha es et o Alpha es et o.	1. IN dulci iubilo, Nu singet und seyde froh unßers Hertzens Wonne ligt in praesepio, und leuchtet als die Sonne Matris in gremio, Alpha es & O, Alpha es & O.	1. IN dulci iubilo, nun singet und seyde froh, unsere hertzens wonne liegt in praesepio, und leuchtet als die sonne matris in gremio, Alpha es & O, Alpha es & O.	1. Nun singet und seid froh, jauchzt alle und sagt so: Unßers Hertzens Wonne liegt in der Krippen bloß und leucht' doch wie die Sonne in seiner Mutter Schoß. Du bist A und O, du bist A und O.
2. Ihesu paruule noch dir ist mir we. trost mir myn gemute tu pier inclite Das du durch din gute tu princeps glorie Trahe me post te trahe me post te In dines vaters riche ihesu dulcissime.	2. O Ihesu paruule nach dir ist mir so weh Tröst mir mein gemüte o puer optime durch alle deine güte o princeps glorie trahe me post te trahe me post te.	2. O Jesu parvule, nach dir ist mir so weh tröst mir mein Gemüte o Puer optime, durch alle deine Güte o Princeps gloriae, trahe me post te, trahe me post te.	2. O JEsu parvule! nach dir ist mir so weh, tröst mir mein gemüthe, o puer optime! durch alle deine güte, o princeps gloriae! Trahe me post te, trahe me post te.	2. Sohn Gottes in der Höh, nach dir ist mir so weh. Tröst mir mein Gemüte, o Kindlein zart und rein, durch alle deine Güte, o liebstes Jesulein. Zieh mich hin zu dir, zieh mich hin zu dir.

		3. O Patris charitas! o Nati lenitas, wir wären all verlohren per nostra crimina, so hat er uns erworben coelorum gaudia, Eya wärn wir da, Eya wärn wir da!	3. O Patris charitas! o nati lenitas! wir wären all verdorben per nostra crimina, so hat er uns erworben coelorum gaudia, eya wärn wir da! eya wärn wir da!	3. Groß ist des Vaters Huld, der Sohn tilgt unsere Schuld. Wir warn all verdorben durch Sünd und Eitelkeit, so hat Er uns erworben die ewig Himmelsfreud. O welch große Gnad, o welch große Gnad!
3. Ibi sunt gaudia me dan anders wo do die engel singen de noua cantica Da hort man seiten clingen regis in curia Eya qualia eya qualia Daz sich dar czu bewiset christi presencia.	3. Vbi sunt gaudia nirgend mehr denn da da die Engel singen noua cantica vnd die schellen klingen in regis curia Eya wer wir da Eya wer wir da.	4. Ubi sunt gaudia, nirgend mehr denn da da die Englein singen nova cantica, und die Schellen klingen in Regis curia, Eya wärn wir da, Eya wärn wir da!	4. Ubi sunt gaudia? nirgends mehr denn da, da die engel singen nova cantica, und die schellen klingen in regis curia, eya wärn wir da! eya wärn wir da!	4. Wo ist der Freuden Ort? Nirgends mehr denn dort, da die Engel singen mit den Heiligen all und die Psalmen klingen im hohen Himmelssaal. Eia, wärn wir da, eia, wärn wir da.
4. Maria nostra spes hilff vns frauwe des daz mir alselig werden als dyn progenies vergeb vns vnser sunde				

vil me dan sepcies uitam nobis des uitam nobis des Daz vns zu deil werde eterna requies. Amen amen amen amen amen amen.				
---	--	--	--	--

EpG 1635–52	ZMK é.n.	Dt+ 1955
1. Ez vigasságos időben, énekelyünk örömkbe, mert szívünk vigasaga, fekszik á jaszolba, s-fénylik mint á Nap fénye, az Anya ölébe, az örök ige az örök ige.	1. In dulci júbilo, Zengjen víg énekszó, Mi meg-váltónk nyugszik in praesepio és fénylik mint fényes nap, Matris in gremio, Alpha est & O, Alpha est & O.	1. Hadd zengjen énekszó, Fel, égig ujjongó, Jászolágyon szunnyad Az édes Megváltó, Ott fénylik ő, az új nap, Kit várva vártunk rég. Kezdet ő és vég, Kezdet ő és vég.
2. Oh jesus kis gyermekzke, te utannad nehessége, van szivemnek, s-elménket, vigasztald s-kegyeségedet, mutasd szép gyermekzke, szent diczőség fejedelme, vony hozzad minket vony hozzad minket.	2. O Jesu parvule! O kiseded Gyermetske! Szívünket vigasztaló, o Puer optime. Minden te javaiddal, o Princepe gloriae! trahe nos post te, trahe nos post te.	2. Mint gyenge gyermek ő E bűnös földre jó. Várva várlak téged, Te mennyből érkező. Hozz vigaszt, békességet! Kis Jézus, itt e szív! Térj be - egyre hív, Térj be - egyre hív.

3. Oh Atyának szerelme! oh Fiúnak engedelme! mi mind elvesztünk vala, bűneink miata, de általad örömünk, lön menyben nekünk, vay ha ott lennénk vay ha ott lennénk.	3. O Patris bonitas! oh Fiúnak engedelme! Mi mind el-vesztünk vólna per nostra crimina, De ő nekünk meg-nyerte, Coelorum gaudia. Eja qualia! Eja qualia.	3. Ó, lelkem, áldva áldd Megváltód irgalmát! Vádolt bűnöd átka, A poklok mélye várt, De Jézus, ím, kitárta A mennynek ajtaját, S üdvösséget ad, Üdvösséget ad.
4. Hol vagyon az öröm? ott é hol nincz verem, s-az Angyalok vigadnak, uy énekkel hangiczálnak, Cymbalmokis zengedeznek, tomacziban az vezérnek, vay ha ott lennénk vay ha ott lennénk.	4. Ubi sunt gaudia? A' mennyei haj-lékba Nagy örömmel éneklik nova cantica; Mind a' mennyei karok, in Regis curia. Eja gloria! Eja gloria.	4. Új ének merre cseng? Az égi fényben fent. Kél a halleluja, És ujjong minden szent, És szól a hárfa húrja, Az angyalének zeng. Bár ott lennénk már, Bár ott lennénk már!

156. Jöjj, Isten népe, áldjuk őt

HermN-S 1560	Leutschau 1686	Frey-G 1708	Pressb 1716	Oedenb/Pilgram 1746	EG 1994
1. Lobt Gott, jr Christen alle gleich in seinem höchsten thron, Der heut schleust auff sein Himmelreich vnd schenckt vns seinen Son!	1. LObt GOtt ihr Christen alle gleich in seinem höchsten Thron der heut auff schleust sein Himmeleich und schenckt uns seinen Sohn und schenckt uns seinen Sohn.	1. LObt Gott, ihr Christen, allzugleich, in seinem höchsten thron, der heut aufschleust sein himmeleich, und schenkt uns seinen Sohn, und schenkt uns seinen Sohn.	1. Lob't GOtt ihr Christen allzugleich in seinem höchsten Thron der heut aufschleußt sein Himmelreich und schenkt uns seinen Sohn und schenkt uns seinen Sohn.	1. Lobt Gott, ihr Christen allzugleich, in seinem höchsten Thron! der heut schleußt auf sein Himmelreich, und schenkt uns seinen Sohn, und schenkt uns seinen Sohn.	1. Lobt Gott, ihr Christen alle gleich, in seinem höchsten Thron, der heut schließt auf sein Himmelreich und schenkt uns seinen Sohn, und schenkt uns seinen Sohn.
2. Er kompt aus seines Vatern schos vnd wird ein kindlein klein, Er leit dort elend nackt vnd blos inn einem krippelein.	2. Er kömmt aus seines Vaters Schoß und wird ein Kindlein klein er liegt d[ort] elend nackt und bloß in einem Kripp[elein] ij.	2. Er kömmt aus seines Vaters Schooß, und wird ein Kindlein klein, er liegt dort elend, nackt und bloß in einem krippelein, in einem krippelein.	2. Er kömmt aus seines Vaters Schooß und wird ein Kindlein klein er liegt dort elend, nack't und blos in einem Krippelein, in einem Krippelein.	2. Er kommt aus seines Vaters Schooß, und wird ein Kindlein klein, er liegt dort elend, nack't und bloß in einem Krippelein, in einem Krippelein.	2. Er kommt aus seines Vaters Schoß und wird ein Kindlein klein, er liegt dort elend, nackt und bloß in einem Krippelein, in einem Krippelein.
3. Er eussert sich all seiner gwalt,	3. Er äussert sich all seiner Gewalt	3. Er äussert sich all seiner gewalt,	3. Er äussert sich all seiner Gewalt	3. Er äussert sich all seiner G'walt,	3. Er äußert sich all seiner G'walt,

wird nidrig vnd gering, Vnd nimpt an sich eins knechts gestalt, der schöpfer aller ding.	w[ird] niedrig und gering und nimmt an sich ei[ns] Knechts gestalt der Schöpffer a[ller] Ding ij.	wird niedrig und gering, und nimmt an sich eins knechts gestalt der Schöpffer aller ding, der Schöpffer aller ding.	wird niedrig und gering und nimmt an sich ein's Knecht's Gestalt der Schöpfer aller Ding der Schöpfer aller Ding.	wird niedrig und gering, und nimmt an sich ein's Knechts Gestalt, der Schöpfer aller Ding, der Schöpfer aller Ding.	wird niedrig und gering und nimmt an eines Knechts Gestalt, der Schöpfer aller Ding, der Schöpfer aller Ding.
4. Er leit an seiner Mutter Brust, jr milch die ist sein speis, An dem die Engel sehn jr lust, denn er ist Davids reis,	4. Er liegt an seiner Mutter Mrust [ihr] Milch die ist sein Speiß an dem [die] Engel sehn ihr Lust denn er ist Dav[ids] Reiß ij.	4. Er liegt an seiner mutter Brust, ihr milch die ist sein speis', an dem die Engel sehn ihr lust, denn er ist Davids reis, denn er ist Davids reis.	4. Er liegt an seiner Mutter Brust ihr Milch die ist sein Speis' an dem die Engel seh'n ihr Lust denn er ist Davids Reis denn er ist Davids Reis.	4. Er liegt an seiner Mutter Brust, ihr Milch die ist sein Speiß, an dem die Engel sehn ihr' Lust; denn er ist Davids Reiß, denn er ist Davids Reiß.	
5. Das aus seim stam entspriessen solt in dieser letzten zeit, Durch welchen Gott aufrichten wolt	5. Das aus seinm Stamm entspie[ssen] solt in dieser letzten Zeit durch welch[en] GOTT aufrichten wolt	5. Das aus sein'm stamm entspriessen solt, in dieser letzten zeit, durch welchen GOTT aufrichten wolt	5. Das aus sein'm Stamm entsprissen solt in dieser letzten Zeit Durch welchen GOTT aufrichten wolt	5. Das aus sein'm Stamm entsprissen solt in dieser letzten Zeit, Durch welchen GOTT aufrichten wollt	

sein reich, die Christenheit.	sein Reich d[ie] Christenheit ij.	sein reich, die Christenheit sein reich, die Christenheit	sein Reich, die Christenheit sein Reich, die Christenheit.	sein Reich, die Christenheit, sein Reich, die Christenheit.	
6. Er wechselt mit vnns wunderlich: fleisch vnd blut nimpt er an, Vnd gibt vns inn seins Vatern reich die klare Gottheit dran.	6. Er wechselt mit uns wunderlich Fleisch und Blut nimmt er an und gi[ebt] uns in seins Vaters Reich die kl[are] GOTtheit dran ij.	6. Er wechselt mit uns wunderlich, fleisch und blut nimmt er an, und giebt uns in seins Vaters reich die klare Gottheit dran, die klare Gottheit dran.	6. Er wechselt mit uns wunderlich Fleisch und Blut nimmt er an und giebt uns in sein's Vaters Reich die klare Gottheit dran die klare Gottheit dran.	6. Er wechselt mit uns wunderlich, Fleisch und Blut nimmt er an und giebt uns in sein's Vaters Reich die klare Gottheit dran die klare Gottheit dran.	4. Er wechselt mit uns wunderlich: Fleisch und Blut nimmt er an und gibt uns in seins Vaters Reich die klare Gottheit dran, die klare Gottheit dran.
7. Er wird ein knecht und ich ein Herr, das mag ein wechsel sein! Wie könd es doch sein freundlicher, das hertze Jesulein!	7. Er wird ein Knecht und ich ein Herr das mag ein Wechsel seyn wie könt es doch seyn freundlicher das hertze Jesulein ij.	7. Er wird ein knecht und ich ein herr, das mag ein wechsel seyn, wie könt es doch seyn freundlicher das hertze JEsulein, das hertze JEsulein?	7. Er wird ein Knecht und ich ein Herr das mag ein Wechsel seyn wie könnst es doch seyn freundlicher das hertze JEsulein das hertze JEsulein.	7. Er wird ein Knecht, und ich ein Herr; das mag ein Wechsel sein! wie könnst es doch seyn freundlicher das Herze-JEsulein, das Herze-JEsulein!	5. Er wird ein Knecht und ich ein Herr; das mag ein Wechsel sein! Wie könnst es doch sein freundlicher, das herze Jesulein, das herze Jesulein!
8. Heut schleust er wider auff die thür zum schönen Paradeis	8. Heut schleust er wieder auff die Thür zum schönen Paradeiß	8. Heut schleust er wieder auf die Thür zum schönen			8. Heut schließt er wieder auf die Tür zum schönen Paradeis

Der Cherub steht nicht mehr dafür Gott sey lob, ehr und preis!	der Cherub steht nicht mehr dafür GOtt sey Lob Ehr und Preyß.	Paradeiß, der Cherub steht nicht mehr dafür, GOtt sey lob, ehr und preyß. GOtt sey lob, ehr und preyß.			der Cherub steht nicht mehr dafür Gott sei Lob, Ehr und Preis! Gott sei Lob, Ehr und Preis!
---	--	--	--	--	--

ÚZMK 1770	Rdt 1805	Bcs 1847	Dt 1911	EÉ 1982
1. Ditsérd Istent Kereszténység Ö ditsőségében! Kitől árad rád idveség, Fia érdemében :/: Fia érdemében.	1. Dicsérd Istent keresztyénség, Ő dicsőségében, Kitől ára üdvösség, Atyai kedvében. :/:	1. Dicsérd Istent Keresztyénség! Éltünk kegyes atyját, A kiben az emberiség Bírja üdvadóját.	1. Dicsérd Istent keresztyénség Ő dicsőségében, Kitől árad ránk üdvösség, Atyai kedvében.	1. Jöjj, Isten népe, áldjuk őt, A mindenség Urát, Kitárta a menny ajtaját, Elküldte szent Fiát, Elküldte szent Fiát.
2. Le-szálván Attya kebléből, Kitsin gyermek korban, Szegénységben ruha nélkül Fekszik a' jászolban :/: Fekszik a jászolban.	2. Mert bennünket úgy szeretett, Hogy szent fiát adta, A ki érttünk szegénynyé lett, S országát elhagyta. :/:	2. E jelen nap is hirdeti Atyai bölcs kegyét Mivel születni engedi Legkedvesb gyermekét.	2. Mert bennünket úgy szeretett, Hogy szent fiát adta, Ki érettünk szegénnyé lett, A mennyet elhagyta.	2. Jön Atyja szívéből közénk, És gyengén, szegényen Ott fekszik kicsiny gyermekként A jászolbölcsőben, A jászolbölcsőben.
3. Le-tötte minden hatalmát, Erötelen vala,	3. Magát megüresítette Nagy dicsőségétől,	3. Ez szegény, alacsonysorsban Küzdött anyagilag;	3. Magát megüresítette Nagy dicsőségétől,	3. Letette minden hatalmát, Erőtelenné lett,

Fel-vőtte szolga formáját, Mindeneknek URa :/: Mindeneknek URa.	A szolga formát fölvette, Születvén szegényül. :/:	De lelki kincscsel gazdagon Élt üdvárasztólag.	A szolgálomát felvette, Születvén szegényül. :/:	Felvette szolga formáját, Ki mindent teremtett, Ki mindent teremtett.
4. Annyának öliben nyúgszik, 'S tejével táplálja, Az Angyalok azt örvendik, Mert Dávidnak fia :/: Mert Dávidnak fia.				
5. Ki az utolsó időben, El-jövendő vala, Hogy építtessék hívekben Az Isten országa :/: Az Isten országa.				
6. Tsuda változással testet, Ő magára fel-vön, Adván nekünk idvösséget, Mennyben részessé tön :/: Mennyben részessé tön.	4. Oh csudálatos változás! Az Úr szolgálává lett, S abból reánk szabadulás S üdvösség eredett. :/:	4. Baj és szegénység közepett El ne csüggedj azért, Boldogtalan az nem lehet A ki Istennek élt.	4. Oh csudálatos változás, Az Úr szolgálává lett, S abból reánk szabadulás, Üdvösség eredett.	4. Mily csodálatos változás: Az Úr szolgálává lett! Ő alászállt, mást felemelt, Áldd őt, Istenedet, Áldd őt, Istenedet!
7. Én ÚR, lőtt pedig ő szolga, Oh tsuda változás! Jobbat JÉsus mit adhatna,	5. Hogy ő meg fogna jelenni, Megjövendöltetett; Ugy is lett, ugy kellett	5. Maradj Istennek gyermeké A hit s erény által S az lehetsz, hogy ha élni	5. A földre hogy hozzánk leszáll, Vettünk ígéretet, S im megjelent a nagy	

Nékünk böldegúlás :/: Nékünk böldegúlás.	lenni: Megváltónk született. :/:	fogsz Jézus üdvánával.	király, Megváltónk született.	
8. Ma paraditsom kapuját, Ismét megnyitotta, Cherub nem állja ajtaját, Kiért minden áldja :/: Kiért minden áldja.	6. A paradicsom kapuját Ismét megnyitotta; Kherub nem állja ajtaját; Kiért minden áldja. :/:	6. Oh keressed ezt mindenkor S megszületik benned, Örvendeni fogsz majd egykor, Ha hívő volt lelked.	6. Kitárta újra minekünk Az Éden kapuját; Nincs tiltva bémentelünk, Áldjuk az ég Urát!	5. Kitárta újra minekünk Az Éden kapuját; Az út szabad, beléphetünk. Ó, áldd az ég Urát, Ó, áldd az ég Urát!

188. Krisztus, ártatlan Bárány

Rostock 1531	EG 1994	EpG 1635–52	ÚZMK 1770
1. O Lamb Gottes unschuldig am stam des Creutzes geschlachtet, All zeit gefunden duldig, wie wol du wurst verachtet: All sund hastu getragen, sonst möste iry verzagen, erbarm dich unser, O Jhesu.	1. O Lamm Gottes, unschuldig am Stamm des Kreuzes geschlachtet, allzeit erfunden geduldig, wiewohl du warest verachtet, all Sünd hast du getragen, sonst müssten wir verzagen. Erbarm dich unser, o Jesu.	1. Christus artatlan bárány, az kereszt fán meg-hala. Nag' engedelmes uala, az rettenetes kinban. Bűneinket viseléd, s-pokoltul meg mentetél. Jrgalmaz nekünk mi kegyes meg ualtonk.	1. Kristus ártatlan Bárány, A' Kereszt-fán meg-hala, Nagy engedelmes vala, A' rettenetes kínba. Bűneinket viselvén, Pokoltól meg-mente, Irgalmaz nekünk, oh Jésum! oh Jésum!
2. O Lamb Gottes etc.	2. O Lamm Gottes, unschuldig am Stamm des Kreuzes geschlachtet, allzeit erfunden geduldig, wiewohl du warest verachtet, all Sünd hast du getragen, sonst müssten wir verzagen. Erbarm dich unser, o Jesu.	2. Christus artatlan bárány, az kereszt fán meg-hala. Nag engedelmes uala, az rettenetes kinban. Bűneinket viseléd, s-pokoltul meg mentetél. Halgas meg' minket mi kegyes meg ualtonk.	2. Kristus ártatlan Bárány, &c. Hallgass-meg minket, Oh Jésum! oh Jésum!
1. O Lamb Gottes etc. Gib.	3. O Lamm Gottes, unschuldig am Stamm des Kreuzes geschlachtet, allzeit erfunden geduldig,	3. Christus artatlan bárány, az kereszt fán meg-hala. Nag engedelmes uala,	3. Kristus ártatlan Bárány, &c.

	wiewohl du warest verachtet, all Sünd hast du getragen, sonst müssten wir verzagen. Gib deinen Frieden, o Jesu.	az rettenetes kinban. Bűneinket viseléd, s-pokoltul meg mentetél. Agy békesseget mi kegyes meg ualtonk.	Adj békeséget, Oh Jézus! oh Jézus!
--	--	---	---------------------------------------

Rdt 1805	Dt 1911	RÉ 1948	EÉ 1982
1. Krisztus, ártatlan bárány, Ki mi értünk meghaltál, Nagy engedelmes voltál A rettenetes kinban Bűneinket viselvén Minket megváltottál, Irgalmazz nekünk, Oh Jézus! Oh Jézus!	1. Krisztus, ártatlan bárány! Ki miértünk megholtál; A keresztfá oltárán Nagy engedelmes voltál. Viselvén bűneinket, Megváltottál minket. Irgalmazz nekünk, Oh Jézus, oh Jézus!	1. Krisztus, ártatlan Bárány, Ki miértünk megholtál, A keresztfá oltárán Nagy engedelmes voltál. Hordozván bűneinket, Te váltottál meg minket: Irgalmazz nekünk, ó Jézus	1. Krisztus, ártatlan Bárány, Ki miértünk megholtál A keresztfá oltárán Nagy engedelmes voltál. Viselvén bűneinket, Megváltottál minket. Irgalmazz nekünk, Ó, Jézus, ó Jézus!
2. Krisztus, ártatlan bárány sat. Hallgass meg minket, Oh Jézus, Oh Jézus!	2. Krisztus, ártatlan bárány! Ki miértünk megholtál; A keresztfá oltárán Nagy engedelmes voltál. Viselvén bűneinket, Megváltottál minket. Hallgass meg minket, Oh Jézus, oh Jézus!		2. Krisztus, ártatlan Bárány, Ki miértünk megholtál A keresztfá oltárán Nagy engedelmes voltál. Viselvén bűneinket, Megváltottál minket. Hallgass meg minket, Ó, Jézus, ó Jézus!
3. Krisztus, ártatlan bárány sat.	3. Krisztus, ártatlan bárány! Ki miértünk megholtál;		3. Krisztus, ártatlan Bárány, Ki miértünk megholtál

Adj békességet, Oh Jézus, Oh Jézus!	A keresztfá oltárán Nagy engedelmes voltál. Viselvén bűneinket, Megváltottál minket. Adj békességet Oh Jézus, oh Jézus!		A keresztfá oltárán Nagy engedelmes voltál. Viselvén bűneinket, Megváltottál minket. Adj békességet, Ó, Jézus, ó Jézus!
--	--	--	--

195. Üdvözítők, dicsértésél

Dres 1597	Leutschau 1686	Frey-N 1714	EG 1994
1. Wir dancken dir, HERR Jhesu Christ, das du für vns gestorben bist Vnd hast vns durch dein tewres Blut gemacht für Gott gerecht vnd gut.	1. Wir dancken dir HERR JEesu CHrist daß du für vns gestorben bist und hast uns durch dein theures Blut gemacht für Gott gerecht und gut.	1. Wir dancken dir, HErr JEsu Christ, daß du für uns gestorben bist, und hast uns durch dein theures blut gemacht vor GOTT gerecht und gut.	1. Wir danken dir, Herr Jesu Christ, dass du für uns gestorben bist und hast uns durch dein teures Blut gemacht von Gott gerecht und gut,
2. Vnd bitten dich, war Mensch vnd Gott, durch dein heilig fünff wunden roth: Erlöß vns von dem ewigen Todt vnd tröst vns in der letzten noth.	2. Und bitten dich wahr Mensch und GOTT durch dein heilig fünff Wunden roth erlöß uns von dem ewign Todt und tröst uns in der letzten Noth.	2. Wir bitten dich, wahr mensch und GOTT, durch deine heilge wunden roth, erlöß uns von dem ewign tod, und tröst uns in der letzten noth.	2. und bitten dich, wahr' Mensch und Gott, durch dein heilig fünf Wunden rot: Erlös uns von dem ewgen Tod und tröst uns in der letzten Not.
3. Behüt vns auch für Sünd vnd Schand, reich vns dein Allmechtige Hand, Das wir im Creutz geduldig sein, vns trösten deiner schweren Pein.	3. Behüt uns auch für Sünd vnd Schand reich uns dein allmächtige Hand daß wir im Creutz gedultig seyn uns trösten deiner schweren Pein.	3. Behüt uns auch für sünd und schand, reich uns dein allmächtige hand, daß wir im creutz geduldig seyn, uns trösten deiner schweren pein.	3. Behüt uns auch vor Sünd und Schand und reich uns dein allmächtig Hand, dass wir im Kreutz geduldig sein, uns trösten deiner schweren Pein
4. Vnd draus schöpfen die zuversicht, das du vns werdest verlassen nicht,	4. Und draus schöpfen die Zuversicht daß du uns werdest verlassen nicht	4. Und schöpfen draus die Zuversicht, daß du uns werd'st verlassen nicht;	4. und schöpfen draus die Zuversicht, dass du uns wirst verlassen nicht,

Sondern gantz trewlich bey vns stehn, das wir durchs Creutz ins Leben gehn.	sondern gantz treulich bey uns stehn daß wir durchs Creutz ins Leben gehn.	vielmehr gantz treulich bey uns stehn, bis wir durchs creutz ins leben gehn.	sondern ganz treulich bei uns stehn, dass wir durchs Kreutz ins Leben gehn.
--	---	---	--

ÚZMK 1770	Rdt 1805	Dt 1911
1. Idvezítőnk dicsértessél, Ki ér'ttünk halált szenvedtél, És a' te szent véred által Minket meg-igazítottál.	1. Üdvözítőnk! dicsértessél, Ki érttünk halált szenvedtél, Es a te szent véred által Minket megigazítottál.	1. Üdvözítőnk, dicsértessél, Ki értünk halált szenvedtél És mint áldozati bárány Megváltottál véred árán.
2. Kérünk ÚR Jézus tégedet, Tekintsd meg öt sebeidet, Légy azokért szabadítónk, Halálunkban vigasztalónk.	2. Kérünk, Ur Jézus! tégedet, Tekintsd kínos sebeidet; Légy azokért szabadítónk, Halálunkban vigasztalónk.	2. Kérünk, Úr Jézus, tégedet, Tekintsd kínos sebeidet; Légy azokért szabadítónk, Halálunkban vigasztalónk.
3. Azonban büntől, szégyentől, Őrizz-meg veszedelemtől, Engedd viseljük terhünket, Békeséggel keresztünket.	3. Azonban büntől, szégyentől Őrizz, hogy élhessünk szentül; Engedd viselnünk terhünket, Békeséggel keresztünket.	3. Őrizz meg büntől, szégyentől, Segélj, hogy élhessünk szentül; Engedd viselnünk terhünket, Békességgel keresztünket.
4. Adgyad az utolsó órán, Hogy erössen benned bízván, Adjuk lelkünket markodba, És bé-mennyünk országodba.	4. Add, hogy az utolsó órán Élő hittel benned bízván, Adjuk lelkünket kezédbe, S bemenjünk dicsőségedbe.	4. Add, hogy az utolsó órán Élő hittel benned bízván, Adjuk lelkünket kezédbe S bemenjünk dicsőségedbe.

213. Krisztus feltámadt

WitK 1533	Leutschau 1686	Frey-G 1708	Pressb 1716
1. Christ ist erstanden von der marter alle des sollen wir alle fro sein Christ will vnser trost sein Kyrieleis	1. Christ ist erstanden von der Marter allen deß solln wir alle froh seyn Christ will unser Trost seyn Kyrie eleyson.	1. Christ ist erstanden von der marter alle, des solln wir alle froh seyn, Christus will unser trost seyn, Kyrieleis!	1. Christ ist erstanden von der Marter alle deß sollen wir alle froh seyn Christus will unser trost seyn Kyrie eleison!
2. Wer er nicht erstanden die welt die wer vergangen seid das er erstanden ist so lob wir den Vater Jhesu Christ Kyrieleis	2. Wär er nicht erstanden so wär die Welt vergangen seyd daß er erstanden [ist] lobn wir den HERren JEsu Christ Kyrie eleyson	2. Wär Er nicht erstanden, so wär die welt vergangen, seit daß Er erstanden ist, lobn wir den HERren JEsu Christ, Kyrieleis!	2. Wär er nicht erstanden so wär die Welt vergangen seit daß er erstanden ist lob'n wir den HERren JEsu Christ Kyrie eleison!
3. Halleluia Halleluia Halleluia Des sollen wir alle fro sein Christ wil vnser trost sein Kyrieleis.	3. Alleluja Alleluja Alleluja deß solln wir alle froh seyn Christ will unser Trost seyn Kyrie eleyson.	3. Halleluja, Halleluja, Halleluja, deß solln wir alle froh seyn, Christus will unser trost seyn, Kyrieleis!	3. Halleluja Halleluja Halleluja deß sollen wir alle froh seyn Christus will unser trost seyn Kyrie eleison.

EG 1994	RÉ 1948	Dt+ 1955	EÉ 1982
Christ ist erstanden von der Marter alle;	Krisztus feltámadott, Kit halál elragadott;	Krisztus feltámadt Elmúlt kín, gyalázat;	1. Krisztus feltámadt Elmúlt kín, gyalázat;

des solln wir alle froh sein, Christ will unser Trost sein. Kyrieleis.	Örvendezzünk, vígadjunk, Krisztus lett a vigaszunk, Alleluja!	Örvendjünk háladallal, Krisztus megvigasztal, Halleluja!	Örvendezzünk, vígadjunk, Krisztus lett a vigaszunk! Halleluja!
Wär er nicht erstanden, so wär die Welt vergangen; seit dass er erstanden ist, so lobn wir den Vater Jesu Christ. Kyrieleis.	Ha ő fel nem támad, Nincs többé bűnbocsánat, De él, ezért szent nevét, Zengjük ő dicséretét, Alleluja!	Ha föl nem támad, Vége a világnak; Ámde ő feltámadott, Áldja Krisztust ajkatok, Halleluja!	Ha föl nem támad, Vége a világnak; Ámde ő feltámadott, Áldja Krisztust ajkatok, Halleluja!
Halleluja, Halleluja, Halleluja! Des solln wir alle froh sein, Christ will unser Trost sein. Kyrieleis.	Alleluja, Alleluja! Alleluja! Örvendezzünk, vígadjunk, Krisztus lett a vigaszunk, Alleluja!	Halleluja, halleluja, halleluja! Örvendjünk háladallal, Krisztus megvigasztal, Halleluja!	Halleluja, halleluja, halleluja! Örvendezzünk, vígadjunk, Krisztus lett a vigaszunk! Halleluja!
			2. Vége a gyásznak És a könnyhullásnak! Örvendezzünk, vígadjunk, Krisztus lett a vigaszunk, Halleluja!
			Krisztusra nézünk, S békeség a részünk. Nyomdokába léphetünk. Utunk ő és életünk. Halleluja!

			Halleluja, Halleluja, Halleluja! Örvendezzünk, vigadjunk, Krisztus lett a vigaszunk, Halleluja!
			3. Győzelem, élet Krisztusban miénk lett. Örvendezzünk, vigadjunk, Krisztus lett a vigaszunk, Halleluja!
			Ővele járunk. Erőt ad szolgálnunk. Diadalmas, szent erőt! Énekünk dicsérje őt! Halleluja!
			Halleluja, Halleluja, Halleluja! Örvendezzünk, vigadjunk, Krisztus lett a vigaszunk, Halleluja!

216. Dicsőség néked, Istenünk

BBr 1531	EG 1994	Dt+ 1955
1. Gelobt sey gott ymm höchsten trohn samt seynem eyngelbornen sohn der für vns hat genug gethan alleluia	1. Gelobt sei Gott im höchsten Thron samt seinem eingebornen Sohn, der für uns hat genug getan. Halleluja, Halleluja, Halleluja.	1. Dicsőség néked, Istenünk! Fiaddal együtt dicsérünk. Eleget ő tett miértünk. Halleluja, halleluja, halleluja!
2. Als er alhie gewandelt hat versünet sund vnd missethat durch seinen reinen bittern todt alleluia		
3. Nach welchem er gesalbet wart begraben nach judischer art vnd da mit hüttern wol verwart. alleluia		
4. Des morgens frü am dritten tag weil nach der stein am grabe lag erstund er frey on alle klag alleluia	2. Des Morgens früh am dritten Tag, da noch der Stein am Grabe lag, erstand er frei ohn alle Klag. Halleluja, Halleluja, Halleluja.	2. Harmadnap, húsvét hajnalán A kő még sírján sötétlett, De ő mint élő, kilépett. Halleluja, halleluja, halleluja!
5. Eyn engel steig vom hymmel hrab vnnd thet den grossen steyn vom grab welchs den hüttern erschrecken gab alleluia		

6. Da er also das grab aufbrach bald ein gros erdbeben geschach da von der hütter kraft zurbrach alleluia		
7. Der engell satzt sich auf den steyn seyn kleid war weis sein antlitz scheyn gleich wie der plitz ganz hell vnd reyn alleluia		
8. Da kamen weibesbilder dar worden des engels auch gewar vnd entsatzten sich gantz vnd gar alleluia		
9. Der engel sprach ey fürcht euch nicht denn ich weis wol was euch gebricht jhr sücht jhesum den fyndt jhr nicht alleluia	3. Der Engel sprach: „Nun fürcht’ euch nicht; denn ich weiß wohl, was euch gebricht. Ihr sucht Jesus, den find’t ihr nicht.” Halleluja, Halleluja, Halleluja.	3. S az angyal szólt: Ne féljete! Szívetek Jézushoz vágyik. Üres a sirja, nincs már itt! Halleluja, halleluja, halleluja!
10. Er ist erstanden von dem tod hat vberwunden alle not kompt seht wo er gelegen hat alleluia	4. „Er ist erstanden von dem Tod, hat überwunden alle Not; kommt, seht, wo er gelegen hat.” Halleluja, Halleluja, Halleluja.	4. Bízbatok! Él! Feltámadott! Leküzdött minden ínséget. Halálon győzött az élet. Halleluja, halleluja, halleluja!
11. Sie gingen forchtsam jnn das grab jnn dem da sas ein ander knab des glantz jhn auch erschrecken gab alleluia		

12. Da sagten die engel zu jhn den jhr sücht der ist schon da hyn jnn gallilea findt jhr jhn alleluia		
13. Denckt wz er euch gesaget hat wie er würd auferstehn vom tod vnd wisst das sichs ergangen hat alleluia		
14. Geht hyn vnd sagt seinn jüngern frey dass er vom tod erstanden sey vnd dencket seiner wort da bey alleluia		
15. Heysst sie jnn gallileam gehn das sie da selbest vor jhm stehn so bald eyn wenig tag vergehn alleluia		
16. Die weyber feelten diser leer vnd sagten dem betrübten heer wie jhesus weg getragen wer alleluia		
17. Doch glaubten dis die jünger nicht wie denn auch die rechte geschicht weils jhn nicht kam vor jhr gesicht alleluia		

18. Nu bieten wir dich jhesu christ weil du vom tod erstanden bist verley was vns seliglich ist alleluia	5. Nun bitten wir Dich, Jesu Christ, weil du vom Tod erstanden bist, verleihe, was uns selig ist. Halleluja, Halleluja, Halleluja.	5. Mi téged kérünk, Krisztusunk, Elő és győztes Vezérünk: Add meg, mi üdvös minékünk! Halleluja, halleluja, halleluja!
19. O mach vnser hertzen bereit antzunehmen deyne warheynt on alle eygensinnikeyt alleluia	6. O mache unser Herz bereit, damit von Sünden wir befreit dir mögen singen allezeit: Halleluja, Halleluja, Halleluja.	6. Hogy bünt levetve, áldhassunk, S örökké zengjen az ének: Dicsőség Jézus nevének! Halleluja, halleluja, halleluja!
20. Damit wir von sunden gefreyt deynem namen gebenedeit frey mügen singen allezeyt alleluia		

217. Felvirradt áldott, szép napunk

HermN-S 1560	HermN-S 1560	Frey-G 1708	EG 1994
	1. Erschienen ist der herrliche tag, dran sich niemands gnug frewen mag: Christ, unser Herr, heut triumphirt, all sein feind er gefangen fuert. Alleluja.	1. ERschienen ist der herrliche tag, dran sich niemand gnug freuen mag, Christ unser Herr heut triumphirt, all sein' feind' Er gefangen führt, Halleluja.	1. Erschienen ist der herrlich Tag dran niemand g'nug sich freuen mag: Christ, unser Herr, heut triumphiert, sein Feind er all gefangen führt. Halleluja.
	2. Die alte Schlang, die sünd vnd tod, die Hell, all jamer, angst vnd not, Hat vberwunden Jhesus Christ, der heut vom Tod erstanden ist. Alleluja.	2. Die alte schlang, die sünd und tod, die höll, all jammer, angst und noth hat überwunden JEsus Christ, der heut vom tod erstanden ist, Halleluja.	2. Die alte Schlange, Sünd und Tod, die Höll, all Jammer, Angst und Not hat überwunden Jesus Christ, der heut vom Tod erstanden ist. Halleluja.
1. AM Sabbath frue Marien drey Kamen zum Grab mit Specerey Als jtz der Helle tag anbrach Vnd man die Sonn auffgehen sach. Alleluja.	3. Am Sabbath frue mit specerey kamen zum Grab Marien drey, Das sie salbten Marie Son, der vom Tod war erstanden schon. Alleluja.	3. Am sabbath früh mit specerey kamen zum Grab Marien drey, Daß sie salbten Marien Sohn, der von dem tod erstanden schon, Halleluja.	

2. Wer weltzt vns von des Grabes thuer Den grossen Stein der leid darfuor Als bald sie aber kamen dar Der Stein darvon geweltzet war. Alleluja.			
3. Da giengen sie zum Grab hinein Vnd sahen drinn die Engelein Jm Grab sitzen zur rechten handt Jn einem langen weissen Gwandt. Alleluja.			
4. Sie sehr erschracken fur dem Gsicht Der Engel antwort: Fuercht euch nicht Jr suecht den gecreutzigten Christ Vom Tod er aufferstande ist. Alleluja.			
5. Do sehet her das ist die stat An welcher er gelagen hat. So geht nu hin vnd sagts von stund	4. 'Wen sucht jr da?' der Engel sprach, 'Christ ist erstanden, der hie lag: Hie seht jr sein Schweistuechelein,	4. Wen sucht ihr da? der Engel sprach, Christ ist erstanden der hie lag, hie seht ihr die schweiß=tücherlein,	

Sein Juengern vnnd thuts Petro kundt. Alleluja.	geht hin, sagts bald den Jüngern sein. Alleluja.	geht hin, sagts bald den Jüngern sein, Halleluja.	
6. In Galileam heisst sie gahn Da wil der Herr sich sehen lan. Zum grab sie giengen schnell hinaus Es kam sie an ein furcht vnd graus Alleluja.			
	5. Den Jünger furcht vnd hertzenleid heut wird verkert in eitel freud: So bald sie nur den Herren sahen, verschwand jr trawen, forcht vnd zagen. Alleluja.	5. Der Jünger furcht und hertzeleid wird heut verkert in lauter freud, so bald sie nur den HERren sahn, verschwand ihr trauen, furcht und zag'n, Halleluja.	
	6. Der Herr hielt sehr ein freundlich gsprech mit zweien Jüngern auff dem weg; für freud das hertz im leib jn brand, im Brotbrechen er wurd erkand. Alleluja.	6. Der HErr hielt ein sehr freundlich gespräch mit zween Jüngern auff dem weg, für freud das hertz im leib ihn'n brannt, im brodbrechen ward er erkannt, Halleluja.	

	7. Vnser Simson, der trewe held, Christus, den starcken Lewen felt, Der Hellen pforten er hin tregt, dem Teuffel all sein gwalt erlegt. Alleluja.	7. Unser Simson, der starke Held, Christus, den starcken löwen fäll't, der höllen pforten Er hinträgt, dem teufel all sein g'walt erlegt, Halleluja.	
	8. Jonas im Walfisch was drey tag, so lang Christus im grab auch lag, Denn lenger jn der todt kein stund in seim rachen behalten kundt. Alleluja.	8. Jonas im Wallfisch war drey tag, so lang Christus im grab auch lag, denn länger Jhn der tod kein' stund in seinem rach'n behalten kunt, Halleluja.	
	9. Sein raub der tod must faren lan, das leben siegt vnd gwan jm an. Zerstoeret ist nu all sein macht, Christ hat das leben widerbracht. Alleluja.	9. Sein'n raub der tod must fahren lah'n, das Leben siegt und gewann ihm an, zerstört ist nun all seine macht, CHrist hat das leben wiederbracht, Halleluja.	3 Sein' Raub der Tod muß geben her, das Leben siegt und ward ihm Herr, zerstöret ist nun all sein Macht. Christ hat das Leben wiederbracht. Halleluja.
	10. Heut gehn wir aus Egyptenland, ais Pharaonis dienst vnd band, Vnd das recht Osterlemmelein	10. Heut gehn wir aus Egypten=land, ais Pharaonis dienst und band, und das recht' Oster=lämmelein	

	wir essen heut im brot vnd wein. Alleluja.	wir essen heut im brod vnd wein, Halleluja.	
	11. Auch essen wir die suessen brod die Moses Gottes volck gebott: Kein Sawerteig sol bey vns sein, das wir leben von Sünden rein. Alleluja.	11. Auch essen wir die süssen brod, die Moses GOTTes volck gebot, kein sauer Teig soll bey uns seyn, daß wir leben von sünden rein, Halleluja.	
	12. Der schlahend Engl fürüber geht, kein erst geburt er bey vns schleht: Vnser thürschwelen hat Christus blut bestrichen, das helt vns in hut. Alleluja.	12. Der schlahend' Engel fürüber geht, kein' erst=geburt er bey uns schlägt, unser thürschwell hat Christi Blut bestrichen, das hält uns in hut, Halleluja.	
	13. Die Son, die Erd, all Creatur, alls war betruebet was zuuor, Das frewt sich heut an diesem tag da der Welt Fürst dernider lag. Alleluja.	13. Die sonn, die erd', all creatur, und was betrübet was zuvor, das freut sich heut an diesem tag, da der welt fürst darnider lag, Halleluja.	4 Die Sonn, die Erd, all Kreatur, alls, was betrübet war zuvor, das freut sich heut an diesem Tag, da der Welt Fürst darniederlag. Halleluja.
7. Wir dancken dir Herr Jhesu Christ Das du vom Todt erstanden bist	14. Drumb wir auch billich froelich fein, singen das Alleluia sein,	14. Drum wir auch billig frölich seyn, singen das Halleluia fein,	5 Drum wollen wir auch fröhlich sein, das Halleluja singen fein

Vnnd hast zerstoert sein gwalt vnnd macht Vnd vns zum Leben widerbracht. Alleluja.	Vnd loben dich, Herr Jhesu Christ, zu trost du vns erstanden bist. Alleluja.	und loben dich, HErr JEsu Christ, zu trost du uns erstanden bist, Halleluja.	und loben dich, Herr Jesu Christ; zu Trost du uns erstanden bist. Halleluja.
---	---	--	--

ÚZMK 1770	Dt 1911	RÉ 1948	Dt+ 1955
1. FEL-tetszett gyönyörű napunk, Mellyen méltán vigadhatunk, Ma vett Kristus győzedelmet, Meg-vert minden ellenséget, Alleluja.	1. Föltetszett gyönyörű napunk, Melyen méltán vigadhatunk; Krisztus ma győzedelmet vett, Megvert minden ellenséget.	1. Felvirradt áldott, szép napunk, Ma teljes szívvel vigadunk, Ma győz a Krisztus, és ha int, Rab lesz sok ellensége mind. Halleluja!	1. Felvirradt áldott, szép napunk, Ma teljes szívvel vigadunk, Ma győz a Krisztus, és ha int, Rab lesz sok ellensége mind. Halleluja!
2. A' régi kígyó, bűn, halál, 'S pokol előttünk meg nem áll, Mind ezeket már meg-győzte, JÉsus ki él'tét fel-vette. All.	2. Ős ellenünk, a bűn, halál Hatalma többé meg nem áll. Rajtok győzelmet aratott Jézus, ki ma feltámadott.	2. Az ősi kígyót, bűnt, halált, Kínt, poklot, szenvedés jaját Legyőzte Jézus, Mesterünk, Ki most feltámadott nekünk. Halleluja!	2. Az ősi kígyót, bűnt, halált, Kínt, poklot, szenvedés jaját Legyőzte Jézus, Mesterünk, Ki most feltámadott nekünk. Halleluja!
3. Első Szombaton jó reggel Koporsóhoz sietséggel, JÉsust, Máriák jövének Kenni, senkit nem lelének. Allel.			
4. Kit kerestek Angyal szólla, A' Kristus már fel-támadá; A' lepedők im' itt' vannak,			

Mondjátok tanítványinak. Allel.			
5. Fájdalmok tanítványoknak, Mind örökre változtanak, Mihelyt a' Jésust meglátták, Bánatjokat el-múlatták. Allel.			
6. Az ÚR beszéllett kegyessen, Ketteivel menvén szépen, Örömkben szivek égett, A' kennyérről esmértetett. Allel.			
7. A' mi erős Sámsonunk nyert Prédát, hogy ellenséget vert, Pokol, kapuját elvivé, Sátánt erőtlenné tévé. Allel.			
8. Jónás volt tzet-hal gyomrában, Harmad napig JÉsus sirban, Haláltól nem tartathatott, Kit Isten meg-igazított. All.			
9. Halál ki-adta prédáját, Mert Kristus rontá fulánkját,		3. Az élet győz, a mord halál A prédát visszaadta már,	3. Az élet győz, a mord halál A prédát visszaadta már,

Halálával halálnak lött Halála, győzedelmet vett. Allel.		Nagy úrságának vége lett, Krisztus hozott új életet. Halleluja!	Nagy úrságának vége lett, Mert Krisztus hoz új életet. Halleluja!
10. Ma megyünk-ki Egyiptomból, Faraónak fog-házából, 'S az igaz Húsvéti Bárányt Vesszük étel, ital gyanánt. Allel.			
11. Édes kenyeret-is eszünk, Ez hagyattatott minékünk, Ó kovász nálunk ne legyen, Kiki új életet éljen. Allel.			
12. Az öldöklő Angyal nekünk, Semmit nem árt; mert mi szívünk, Krisztus' vérével hintetett, Ugy haláltól menekedett. Alleluja.			
13. A' nap, a' föld 's egyéb állat, Mutata szomorúságot; De örül, hogy világ' Ura, Taszított a' pokolra. Alleluja.	3. Nap, föld, emberek, állatok, Kik eddig szomorkodtatok, Rabságtok ím öröme vált, Köszöntsétek a nagy királyt!	4. A nap s a föld s minden, mi él, Ma bút örömmel felcserél, Mert a világnak zsarnoka Nem kelhet többé fel soha. Halleluja!	4. A nap s a föld s minden, mi él, Ma bút örömmel felcserél, Mert a világnak zsarnoka Nem kelhet többé fel soha. Halleluja!

14. Azért mi-is vígadozunk, Alleluját szívből mondunk, Téged', óh JÉsus! ditsérünk, Hogy löttél nekünk örömünk. Alleluja.	4. Azért jer, örvendezzetek, Mondjunk az Urnak éneket! Jézus szívünk örökre áld, Hogy meggyőzted a bűnt, halált.	5. Mi is éljünk vígadva hát, Daloljunk szép halléluját, Hadd zengje Krisztust énekünk, Ki sírból feltámadt nekünk! Halleluja!	5. Mi is nagy vígan éljünk hát, És mondjunk szép halleluját, Hadd zengje Krisztust énekünk, Ki sírból feltámadt nekünk! Halleluja!
---	---	---	--

227 Krisztus a mennybe

LpzBa 1545	Leis 1567	Leutschau 1686	Leutschau 1686
1. Christ fuhr gen himel, Da sand er vns ernider Den tröster den heiligen Geist Zu trost der armen Christenheit. Kyrieleis.	1. Christ fuhr gen Himel, was sand er vns wider? Er sendet vns den heilign Geist, zu trost er armn Christenheit. Kyrieleison.	1. Christ fuhr gehn Himmel da sand er vns hernieder den Tröster den Heiligen Geist zu Trost der armen Christenheit Kyrieleyson.	1. Christ fuhr gehn Himmel was sandt Er uns hernieder? Er sandt seinen heiligen Geist zu Trost der armen Christenheit Kyrieleyson.
	2. Christ fuhr mit schalle von seinen Juengrn alle, Macht ein Creutz mit seiner Handt vnnd thet den Segn vbr all Landt. Kyrieleison.		
	3. Alleluia, Alleluia, Alleluia! Das sollen wir alle fro sein, Christ soll vnser Trost sein. Kyrieleison.	2. Alleluia Alleluia Alleluia, Deß solln wir alle froh seyn, Christ wil unser Trost seyn. Kyrieleison.	
			2. Er stitzt zu s Vaters Rechten da theylt Er aus sein Knechten seines Geistes Gab und Gnad daß unß kein sünd noch Teuffel schadt Kyrieleyson.

			3. Von dannen wird Er kommen zu richten böß und frommen herrlich mit grosser Gewalt wie Er aufffuhr in solche Gestalt Kyrieleyson.
			4. Auff sein Zukunfft wir hoffen die zeit ist schier verlossen der Jüngste Tag ist nicht weit deß freu sich alle Christenheit Kyrieleyson.

Frey-G 1708	Oedenb/Pilgram 1746	EG 1994	Dt+ 1955	EÉ 1982
1. Christ fuhr gen Himmel: was sandt Er uns hernieder? den Tröster, den Heiligen Geist, zu Trost der armen Christenheit, Kyrieleis.	1. Christ fuhr gen Himmel Was sandt er uns hernieder? Den Tröster den heiligen Geist, zu Trost der armen Christenheit, Halleluja!	Christ fuhr gen Himmel. Was sandt er uns hernieder? Den Tröster, den Heiligen Geist, zu Trost der ganzen Christenheit. Kyrieleis.	Krisztus a mennybe Felment és elküldte Vigasztaló Szentlelkét, Hogy biztassa népét, Halleluja!	1. Krisztus a mennybe Fölment, és elküldte Vigasztaló Szentlelkét, Hogy biztassa seregét. Halleluja!
	2. Christus unser Heyland sitzt zur Rechten Gottes Hand,	Christ fuhr mit Schallen von seinen Jüngern allen.		Győztesen ment el, Drága ígérettel,

	vertritt das arm' menschlich' Geschlecht daß wir durch ihn würden gerecht, Halleluja!	Er segnet' sie mit seiner Hand und sandte sie in alle Land. Kyrieleis.		Hogy velünk lesz mindvégig, Mind a világ végéig. Halleluja!
	3. Wär er nicht hingangen, der Tröster wär nicht kommen seit daß er hingangen ist, so haben wir den Geist durch Jesum Christ, Halleluja!			
2. Halleluja, Halleluja, Halleluja. Des sollen wir alle froh seyn, Christus will unser Trost seyn, Kyrieleis.	4. Halleluja, halleluja, halleluja! deß sollen wir alle froh sein Christ will unser Trost seyn, Halleluja.	Halleluja, Halleluja, Halleluja! Des solln wir alle froh sein, Christ will unser Trost sein. Kyrieleis.	Halleluja, halleluja , halleluja! örvendjünk háladallal. Krisztus megvigasztal. Halleluja.	Halleluja! Halleluja! Halleluja! Örvendezzünk, vigadjunk, Krisztus lett a vigaszunk! Halleluja!
				2. Dicsérő ének Zengjen nagy nevének! Hűsége a mi vértünk. Közbenjár ő miértünk. Halleluja!

				Úr földön-égen Örök dicsőségben. Áld, oltalmaz, vezérel Győztes, erős kezével. Halleluja!
				Halleluja! Halleluja! Halleluja! Örvendezzünk, vigadjunk, Krisztus lett a vigaszunk! Halleluja!
				3. Szent küldetésben, Békességszerzésben Nyomát híven követnünk ő ad erőt minékünk. Halleluja!
				Fényben országol, Még sincs tőlünk távol. őt szolgáljuk, imádjuk, Énekszóval őt áldjuk. Halleluja!
				Halleluja! Halleluja! Halleluja! Örvendezzünk, vigadjunk, Krisztus lett a vigaszunk! Halleluja!

320. Eljött hozzánk az üdvösség

ErfL 1524^a	Leutschau 1686	Pressb 1716	EG 1994
1. Es ist das heyl vns kommen her von gnad vnd lautter gute. Die werck die helffen nymmer meer, sie mugen nicht behuten. Der glawb sihet Jhesum Christum an, der hatt gnug für vns alle gethan, er ist der mydler worden.	1. Es ist das Heyl uns kommen her von Gnad und lauter Güte Die Werck die helffen nimmermehr sie m[ü]gen nicht behüten. Der Glaub sieht JESum Christum an der hatt gnug für uns all gethan er ist der Mittler worden.	1. Es ist das Heil uns kommen her von Gnad' und lauter Güte die Werck' die helfen nimmermehr sie mögen nicht behüten; der Glaub' sieht JESum Christum an der hat gnug für uns all gethan er ist der Mittler worden.	1. Es ist das Heil uns kommen her Von Gnad und lauter Güte; die Werk, die helfen nimmermehr, sie können nicht behüten. Der Glaub sieht Jesus Christus an, der hat für uns genug getan, er ist der Mittler worden.
2. Was Got ym gesetz geboten hat, da man es nicht kund halten, Erhub sych tzorn vnd grosse nott für Gott so manigfalte: Vom fleisch wollt nicht eraus der geyst, vom gesetz erfordert allermeyst, es war mitt vns verloren.	2. Was GOtt im Gsetz geboten hat da man es nicht kunt halten Er[hub] sich Zorn und grosse Noth für GOtt so manigfalte. Vom Fleisch wolt nicht heraus der Geist vom Gsetz erfordert allermeist: Es war mit uns verloren.	2. Was GOtt im G'setz geboten hat da man es nicht kont' halten erhub sich Zorn und grosse Noth für GOtt so manigfalten vom Fleisch wolt nicht heraus der Geist vom G'setz erfordert allermeist es war mit uns verlohren.	2. Was Gott im G'setz geboten hat, da man es nicht konnt halten, erhob sich Zorn und große Not vor Gott so mannigfalten; vom Fleisch wollt nicht heraus der Geist, vom G'setz erfordert allermeist; es war mit uns verloren.
3. Es war eyn falscher won darbey: Got het seyn gesetz drumb geben, Als ob wir mochten selber frey	3. Es war ein falscher Wahn darbey GOTT hät sein Gsätz drumb geben Als ob wir möchten selber frey	3. Es war ein falscher Wahn darbey Gott hätt' sein G'setz drum geben als ob wir möchten selber frey	

nach seynem willen leben: So ist es nur eyn spiegel tzart, der vns tzeigt an dy sundig arth in vnserm fleisch verborgen.	nach seinem Willen leben. So ist es nur ein Spiegel zart der uns zeigt an die sündig Art in unserm Fleisch verborgen.	nach seinem Willen leben: so ist es nur ein Spiegel zart der uns anzeig't die Sünden-Art in unserm Fleisch verborgen.	
4. Nicht muglich war, die selbig art auß eygen krefften lassen: Wie wol es oft versuchet wart, noch mehrt sych sundt on massen: Wann gleißners werck er hoch verdampft, vnd ye dem fleisch der sunde schand allzeyt war angeboren.	4. Nicht möglich war dieselbig Art aus eygnen Kräfte[n] lassen Wiewohl es oft versuchet ward noch mehrt sich Sünd ohn massen. Denn Gleißners=Werck GOTT hoch verdampft und jeden Fleisch der Sünden=schand allzeit war angebohren.	4. Nicht möglich war dieselbig' Art aus eignen Kräften lassen wiewol es oft versuchet ward doch mehrt' sich Sünd ohn Maassen denn Gleißners=Werck Gott hoch verdammt und jedem Fleisch der Sünden Schand allzeit war angebohren.	
5. Noch must das gesetz erfüllet seynn, sonst weren wir all verdorben. Darumb schickt Gott seyn Son hereyn, der selber mensch yst worden: Das gantze gesetz hut er erfüllt, damit sey[n]s vaters tzorn gestylt der vber vns gieng alle.	5. Noch must das Gsätz erfüllet seyn sonst wär[n] wir all verdorben Darumb schickt GOTT seinm Sohn herein der selber Mensch ist worden. Das gantz Gesetz hat er erfüllt damit [seins] Vaters Zorn gestillt der über uns [ging] alle.	5. Noch muß das Gsätz erfüllet seyn sonst wär[n] wir all' verdorben darum schickt' GOTT sein'n Sohn herein der selber Mensch ist worden. Das gantz' Gesetz hat er erfüllt damit seins Vaters Zorn gestillt der über uns gieng alle.	3. Doch musst das G'setz erfüllet sein, sonst wär[n] wir all verdorben. Drum schickt Gott seinen Sohn herein, der selber Mensch ist worden; das ganz Gesetz hat er erfüllt, damit seins Vaters Zorn gestillt, der über uns ging alle.
6. Vnd wenn es nun erfüllet yst durch den der es kund halten	6. Und wenn es nun erfüllet ist d[urch] den der es kund halten	6. Und wann es nun erfüllet ist durch dem der es kont' halten	4. Und wenn es nun erfüllet ist durch den, der es konnt halten,

So lerne yetzt eyn fromer Christ des glawbens rechte gestalte: Nicht meer denn 'lieber herre meyn, deyn todt wirt mir das leben seyn, du hast fur mich betzalet.	So lerne [jetzt] ein frommer Christ des Glaubens [recht] gestalte. Nicht meer dann lieber [Her]re mein dein Tod soll mir das Le[ben] seyn du hast für mich betzalet.	so lerne nun ein frommer Christ des Glaubens recht Gestalte: nicht mehr denn lieber Herre mein dein Tod soll mir das Leben seyn du hast für mich bezahlet.	so lerne jetzt ein frommer Christ des Glaubens recht Gestalte. Nicht mehr denn: „Lieber Herre mein, dein Tod wird mir das Leben sein, du hast für mich bezahlet.“
7. Daran ich keynen zweyffel trag, dein wort kann nicht betriegen. Nun sagstu, dass kein mensch vertzag, das wirstu nymmer liegen: Wer glewbt yn mich vnnd wirt getaufft, dem selben yst der hymmel erkaufft, das er nicht wurd verloren.'	7. Daran ich keinen Zweiffel trag d[ein] Wort kan nicht betrügen Nun sa[gst] du daß kein Mensch verzag d[as] wirst du nimmer lügen. Wer gläubt [an] dich und wird getaufft demselben [ist] der Himml erkaufft daß er nicht we[rd] verlohren.	7. Daran ich keinen Zweifel trag dein Wort kan nicht betrügen nun sagst du daß kein Mensch verzag das wirst du nimmer lügen: wer glaub't an dich und wird getauft demselben ist der Himm'l erkaufft daß er nicht werd' verlohren.	5. Daran ich keinen Zweifel trag, dein Wort kann nicht betrügen. Nun sagst du, dass kein Mensch verzag – das wirst du nimmer lügen –: „Wer glaubt an mich und wird getauft, demselben ist der <u>Himmel</u> erkaufft, dass er nicht wird verloren.“
8. Es yst gerecht fur Gott allein der dysen glawben fasset. Der glawb gibt von yhm aus den scheyn, so er die werck nicht lasset: Mit got der glaub ist wol daran, dem nechsten wirt die lieb guts thun,	8. Der ist gerecht für GOTT allein d[er] diesen Glauben fasset Der Glaub gibt aus von ihm den Schein so er d[ie] Werck nicht lasset. Mit GOTT d[er] Glaub ist wohl daran dem Nechst[en] wird die Lieb guts thun	8. Er ist gerecht für GOTT allein der diesen Glauben fasset der Glaub' giebt aus von ihm den Schein so er die Werck' nicht lasset. Mit GOTT der Glaub' ist wohl daran dem Nächsten wird die Lieb' Guts thun	6. Es ist gerecht vor Gott allein, der diesen Glauben fasset; der Glaub gibt einen hellen Schein, wenn er die Werk nicht lasset; mit Gott der Glaub ist wohl daran, dem Nächsten wird die Lieb Guts tun,

bistu aus Gott geboren.	bist du aus GOTT gebohren.	bist du aus GOTT gebohren.	bist du aus Gott geboren.
9. Es wird die sund durchs gesetz erkant vnd schlegt das gwissen nider: Das Euangeli kompt zuhandt vnd sterckt den sunder widder, Vnd spricht 'nur kreuch zum Creutz herzu, im gesetz yst widder rast noch rue mit allen seynen wercken.'	9. Es wird die Sünd durchs Gsätz erkant und schlägt das Gwissen nieder Das Evangelium kompt zu Hand und stärckt den Sünderwieder; Es sprich: Nur kreuch zum Creutz herzu im Gsätz ist weder Rast noch Ruh mit allen seinen Wercken.	9. Es wird die Sünd durchs G'setz erkannt und schlägt das G'wissen nieder das Evangelium kommt zuhand und stärck't den Sünder wieder es sprich: nur kreuch zum Creutz herzu im G'setz ist weder Rast noch Ruh' mit allen seinen Wercken.	
10. Die werck die komen gewißlich her aus eynem rechten glawben, Wenn das nicht rechter glawben wer, wollst yhn der werck berauben. Doch macht allein der glaub gerecht, die werck die sind des nechsten knecht, darbey wirn glawben mercken.	10. Die Werck kommen gewißlich her aus einem rechten Glauben Wenn das nicht rechter Glaube wär wolst jhn der Werck berauben. Doch macht allein der Glaub gerecht die Werck die sind deß Nechsten Knecht darbey wirn Glauben mercken.	10. Die Werck' kommen gewißlich her aus einem rechten Glauben; denn das nicht rechter Glaube wär dem man die Werck' wolt' rauben: doch macht allein der Glaub' gerecht die Wercke sind des Nächsten Knecht dabey wir'n Glauben mercken.	7. Die Werk, die kommen g'wisslich her aus einem rechten Glauben; denn das nicht rechter Glaube wär, wollst ihn der Werk berauben. Doch macht allein der Glaub gerecht; die Werk, die sind des Nächsten Knecht, dran wir den Glauben merken.
11. Die hoffnung wart der rechten zeit, was gottis wort zu sagen.	11. Die Hoffnung wart der rechten Zeit die GOTTes Wort zusaget	11. Die Hoffnung war't der rechten Zeit was Gottes Wort zusaget	

Wenn das geschehen sol zu freyd, setzt Gott kein gewissen tage: Er weyß woll, wens am besten yst, vnd braucht an vns keyn argen lyst, das soll wir yhm vertragen.	Wenn das geschehen soll zur Freud setzt GOtt kein gwise Tage. Er weiß wohl, wens am besten ist und braucht an uns kein arge List deß solln wir jhm vertrauen.	wann das geschehen soll zur Freud' setz't GOtt kein' g'wise Tage. Er weiß wohl wens am besten ist und brauch't an uns kein' arge List deß soll'n wir ihm vertrauen.	
12. Ob sychs anließ, als wolt er nit, laß dich es nicht erschrecken, Denn wo er yst am besten mit, da wil ers nicht entdecken. Sein wort das las dir gewisser seyn, vnd ob dein fleisch sprech lauter nein, so lass doch dir nicht grawen.	12. Ob sichs anließ als wolt er nicht [laß] dich es nicht erschrecken Denn wo [er] ist am besten mit da will ers nicht ent[de]cken. Sein Wort laß dir gewisser seyn und ob dein Hertz sprach lauter Nein [so] laß doch dir nicht grawen.	12. Ob sichs anließ als wolt er nicht laß dich es nicht erschrecken: denn wo er ist am besten mit da will ers nicht entdecken. Sein Wort laß dir gewisser seyn und ob dein Hertz sprach' lauter Nein so laß doch dir nicht grawen.	
13. Sey lob vnd ehr mit hohem preiß ymb dyser gutheyt willen Got vater, Son vnd heilgem geyst, der wol mit gnad erfüllen Was er yn vns anfangen hatt zu eeren seyner maiestat, das heylig werd seyn name.	13. Sey Lob und Ehr mit hohem Prey[s] umb dieser Wohlthat Willen GOtt Vater Sohn heilgem Geist der [wöll] mit Gnad erfüllen. Was er in uns [an]gfangen hat zu Ehren seiner Majestät[t] daß gheiligt werd sein Nahme.	13. Sey Lob und Ehr' mit hohem Preis umb dieser Wohlthat willen Gott Vater Sohn heilgem Geist der woll in Gnad erfüllen was er in uns angefangen hat zu Ehren seiner Majestät das g'heilig't werd' sein Name.	8. Sei Lob und Ehr mit hohem Preis um dieser Guttat willen Gott Vater, Sohn, Heiligem Geist. Der woll mit Gnad erfüllen, was er in uns ang'fangen hat zu Ehren seiner Majestät, dass heilig werd sein Name;

14. Seyn reich zukum, seyn wil auff erd [gescheh] wie ym hymels throne, Das teglich brott noch heutt vns werd, wöl vnser schult verschonen, Als wir auch vnsern schuldern thun, mach vns nit in versuchung stan, loess vns vom vbel. Amen.	14. Sein Reich zukomm sein Will a[uf] Erd gescheh wie ins Himmels=Throne Das täglich Brod ja heut uns werd wollst unser Schuld verschonen als w[ir] auch unsern Schuldigern thun laß u[ns] nicht in Versuchung stahn löß uns vo[m] Ubel. Amen.	14. Sein Reich zukomm' sein Will' auf Erd g'scheh wie ins Himmels'Throne das täglich' Brod ja heut uns werd' woll'st unser Schuld verschonen als wir auch unsern Schuld'gern thun laß uns nicht in Versuchung stahn lös uns vom Ubel Amen.	9. sein Reich zukomm; sein Will auf Erd g'scheh wie im Himmelsthron; das täglich Brot noch heut uns werd; woll unser Schuld verschonen, wie wir auch unsren Schuldern tun; lass uns nicht in Versuchung stehn; lös uns vom Übel. Amen.
---	--	--	--

ÚZMK 1770	ZMK 1780	Rdt 1805	Dt 1911	EÉ 1982
1. El-jött hozzánk az idvesség, Melly kegyelemmel tellyes, Jóra nints bennünk tehetség, Mit teszünk nem érdemes, A' hit tsak néz a' Jézusra Amaz egy közbenjáróra, Ki ér'ttünk eleget tett.	1. El-jött hozzánk az Idvösség, melly tellyes kegyelemmel, de van bennünk erőtlenség nem birunk a' törvénnel; Azért az hit a' Jézusra mutat, ki a' keresztfára felfeszítettén meg-holt.	1. Eljött hozzánk az üdvösség, Mely kegyelemmel teljes, Jóra nincs bennünk tehetség, A mit teszünk nem helyes; A hit csak néz a Jézusra, Amaz egy közbenjáróra, Ki értünk eleget tett.	1. Eljött hozzánk az üdvösség, Mely kegyelemből árad; Jóra nincs bennünk tehetség, Erőnk hiába fárad. A hit a Krisztusra tekint, Ki örök érdeme szerint Közbefjáró lett értünk.	1. Eljött hozzánk az üdvösség, Mely kegyelemből árad; Jóra nincs bennünk tehetség, Erőnk hiába fárad. De a hit Krisztusra tekint, Ki örök érdeme szerint Közbefjáró lett értünk.

2. A' mit az ISTEN parantsolt, Hogy azt meg-nem tarhattuk, Harag 's inség r'ánk tódult vólt, 'S azt el-sem hordozhattuk, A' testtül ki-nem telhetett, Mert a' lélek tsak tetszhetett, Istennek, úgy megvesztünk.	2. Mivel hogy mi a' törvénynek, eleget nem tehattunk, haragját az nagy Istennek azért kellett viselnünk. A test gonosz kívánsága, természetro szn'latja éppen el-fogott minket.		2. Mit a törvény elénk szabott, Nem tudtuk betölteni; Igy érdemlénk kárhozatot, Mi, harag gyermekei, A test és vér nem engedett, A lélek sírva epedett, S mi vesztünkbe rohantunk.	2. Mit a törvény rendelt nekünk, Nem tudtuk betölteni; S kárhozatot érdemeltünk Mi, harag gyermekei. A test és vér nem engedett, A lélek sírva szenvedett, S mi vesztünkbe rohantunk.
3. Álnok mondás-is támada, Törvény azért adatott, Minden hogy azt meg tarthatná, A' mi parancsoltatott; De az tsak tiszta tükörünk, Mellyből esmértetik vétünk, Melly mi bennünk lakozik.	3. Álnok mondás-is támada, törvény azért adatott, minden azt hogy meg tarthatná, a' mi parancsoltatott; de tsak a bűn mutatója és a' vétkek dorgálója, mellyek bennünk lakoznak.			
4. Magunktól ki-nem telhete,	4. Magunktól ki-nem telhete,			

Hogy a' bünt el- hagyhatnánk, Mint ezt sok megkísértette, De ugyan ragad hozzánk, A' színezést meg-átkozta ISTEN, mert a' bűn ragada Mindenha minden testhez.	hogya a' bünt el- hagyhatnánk, Mint ezt sok megkésértette, de ugyan ragad hozzánk, a' színezést meg-átkozta Isten, mert a' bűn ragada Mindenha minden testhez.			
5. Törvényt bé-kellet tölteni, Másként el vesztünk vólna, Fiát azért el-küldeni, Isten akarta vala. Ki a' törvényt bétöltötte, Egészlen-is el-végezte Minden gonosz igyünket.	5. A' törvényt bé-kell tölteni, másképen mind el- veszünk, Fiát azért el-küldeni, Isten akarta értünk. Az egészen bétöltötte, a' törvényt és el-végezte minden gonosz igyünket.	2. Törvényt be kellett tölteni, Másként elvesztünk volna, Fiát azért elküldeni Isten akarta vala, Ki a törvényt betöltötte, És egészen elvégzette Mindennemü ügyünket.	3. Sójajtvá hordtuk az igát, És a haláltól féltünk; De Istenünk elküldé Fiát, Ki emberré lett értünk. Törvénynek ő eleget tett, Veszedelemből kimentett, Kiengesztelt Istennel.	3. Sójajtvá hordtuk az igát, És a haláltól féltünk; De Isten elküldte Fiát, Ki emberré lett értünk. A törvénynek eleget tett, És a veszélyből kimentett, Kiengesztelt Istennel.
6. És hogy immár bé- töltetett Attól ki bé-tölthette, Tanúld a' hit' természetét, Mint azt elődbe tette Az Irás: hiszem, JÉsusom, Vagy egyedül bóldogságom, Bünömért meg-fizettél.	6. És hogy immár bé- töltetett attól ki bé-tölthette, tanúld a' hit' természetét, mint azt elődbe tette az Irás: hiszem, JÉsusom, vagy egyedül bóldogságom, bünömért meg-fizettél.	3. És hogy immár betöltetett, Attól, ki betölthette, Tanúld a hit természetét, Mint azt elődbe tette Az Irás: hiszem, Jézusom, Vagy egyedül boldogságom, Bünömért megfizettél.	4. Ne reszkess immár, én lelkem, Keresd Krisztus érdemét, Mely vigasztal az életben S az ítéletben megvéd. Hiszem, érzem, én Meváltóm, Te vagy üdvöm, boldogságom, Bünömért megfizettél.	

7. Azon nem is kételkedem, Nem tsalhat-meg szent igéd, Meg te mondod, én Istenem, Megáll te szent beszéded: Ki hisz 's megkeresztelkedik, Annak mennyország nyittatik, És soha el-nem veszhet.	7. Azon nem is kételkedem, nem tsal hát meg szent igéd, mert te mondod, én Istenem, meg áll te szent beszéded: ki hisz 's megkeresztelkedik, annak mennyország nyittatik, és soha el-nem veszhet.	4. Azon nem is kételkedem, Nem csalhat meg szent igéd, Mert te mondod, én Istenem! Megáll te szent beszéded; Ki hisz megkeresztelkedik, Annak mennyország nyittatik, És soha el nem veszhet.	5. Vessétek le mindannyian A gyötrelmes kétséget; Maga mondja: Bízzál fiam, Hited megtartott téged. Ki hisz s megkeresztelkedett, Mennyország nyílt meg a felett, Hogy soha el ne vesszen.	4. Vessétek le mindannyian A gyötrelmes kétséget! Maga mondja: „Bízzál, fiam, Hited megtartott téged.” Mert a keresztség és a hit Megnyitja a menny kapuit, Hogy soha el ne vesszünk.
8. Tsak az igaz ISTEN előtt, A' ki illy hittel vagyon, De az hit mutatja fényét, Ha jót tselekszik nagyon, Hit Istennel jól alkuszik, A' szeretet jól tselekszik, Ha Istentől születlél.	8. Tsak az igaz Isten előtt, a' ki illy hittel vagyon, de a' hit mutatja fényét, ha jót tselekszik nagyon. Hit Istennel jól alkuszik, a' szeretet jól tselekszik, ha Istentől születlél.			
9. Törvény tsak a' bünt mutatja, És a' szívet rettenti, Évangéliom biztatja, A' bünöst erősíti, Mondván: fuss a' keresztfához,	9. Törvény tsak bün mutatója, és szívrünket rettenti. Évangéliom biztatja a' bünöst erősíti mondván: fuss a' keresztfához,	5. Törvény csak a bünt mutatja, És a szívet rettenti; Evangelium biztatja, A bünöst erősíti Mondván: fuss a keresztfához,		

A' törvény nyugalmat nem hoz Ő tselekedetivel.	a' törvény nyugalmat nem hoz Ő tselekedetivel.	A törvény nyugalmat nem hoz, Ő cselekedetivel.		
10. Mert a' jó tselekedetek Az igaz hitből jönnek, Melly hitnél azok nintsenek, Azt ne tartsd igaz hitnek; De tsak a' jó hit igazít, A' tselekedet bizonyít Minket híveknek lenni.	10. Mert a' jó tselekedetek az igaz hitből jönnek, azok mert hogy ha nintsenek már ne tartsd igaz hitnek, de tsak az jó hit idvezit, a' tselekedet bizonyit, minket hívöknek lenni.	6. Mert a jó cselekedetek Az igaz hitből jönnek, Mely hitnél ezek nintsenek, Azt ne tartsd igaz hitnek; De csak a jó hit igazit, A cselekedet bizonyit Minket híveknek lenni.	6. Hitből jön a cselekedet, Hogy étedet betöltse; Élő, igaz hit nem lehet, Melynek nincs jó gyümölcse. Megáld és megszentel e hit, Jó Istenemmel egyesít, Szent, tiszta életet szül.	5. Hitből jön a cselekedet, Hogy életünk betöltse; Élő, igaz hit nem lehet, Melynek nincs jó gyümölcse. Megáld és megszentel e hit, Jó Istenünkkel egyesít, Szent, tiszta életet szül.
11. A' reménység időtől vár, A' mit meg-ígért ISTEN, Mert arra nints semmi határ, Az mikorra meg-lészen, Ő tudja jól mikor szükség, Az ISTEN senkit nem tsal-meg, Ezt el-hidjed bizonynal.	11. A' reménség időtül vár, az mit meg-ígért Isten, mert arra nints semmi határ, az mikorra meg-lészen, Ő jól tudja mikor szükség, és nem tsal-meg az Istenség, Ezt bizonynal el-higyjed.	7. A reménység időtől vár, A mit megigért Isten, Mert arra nincs semmi határ, Amikorra megleszen, Ő tudja jól, mikor szükség, És mikor kell a segítség: Ezt elhidjed bizonynyal.		
12. Noha magát úgy tetteti,	12. Ha is magát úgy tetteti,		7. Boruljon bús felhő reám,	

Hogy nem kész segítségre, Ne félj, mert mikor készíti, Magát el-rejti félre, Tsak hidj ő szent igéjének, Bár kétsége van szívednek, Ne félj, és meg-se tsüggedj.	nem jönne segítségre, ne félj! mert bár kész eljönni, de titkolja előre. Tsak higj ő szent igéjének, bár kétsége van szívednek, de ne félj és ne rettegj.		Hitem nem csügged soha; Tudom, hogy mennyei Atyám Nem lesz hozzám mostoha; Felhőn, sűrű homályon át Kegyelmének fényes napját Felhozza bús egemre.	
13. Légyen dicsőség Istennek E' jó ajándékáért, Atya', Fiú', Szent Léleknek, Végezze kegyelméért, A' mit el-kezdet mi bennünk, Hogy mindenkor őt't, dicsérjük, És nevét meg-szenteljük.	13. Légyen dicsőség Istennek, kegyelmes jó voltáért. Atya, Fiú, Sz. Léleknek, végezze el-magáért, a' mit ő kezdett mi bennünk, hogy mindenkor őt', dicsérjük, ő neve szenteltessék.	8. Legyen dicsőség Istennek, E jó ajándékáért, Atya, Fiú, Szentléleknek! Végezze kegyelméért A mit elkezdett mi bennünk, Hogy mindenkor őt dicsérjük, És nevét megszenteljük.	8. Dicsőség légyen Istennek E drága ajándékért, Atya, Fiú, Szentléleknek Csodás nagy irgalmaért, Hogy amint a jót elkezdte, Azt bennünk el is végezte. Szent neve legyen áldott!	6. Dicsőség légyen Istennek E drága ajándékért, Atya, Fiú, Szentléleknek Csodás nagy irgalmaért! Hogy amint a jót elkezdte, Azt bennünk el is végezze: Szent neve legyen áldott!
14. Jöjjön-el ő szent országa, Légyen meg-akaratja, Mi kenyerünket meg-adja, Bününket meg botsássa,	14. Jöjjön-el ő szent országa, 's légyen meg-akaratja, mi kenyerünket meg-adja bününket meg-botsássa.	9. Jöjjön el ő szent országa, Legyen meg akaratja, Mi kenyerünket megadja, Bününket megbocsássa;		

Ne vigyen a' késértetbe, Szabadítson az életben, Minden gonosztúl, Ámen.	Ne vigyen a' késértetben, szabadítson az életben, minden gonosztul, Ámen.	Ne vigyen a kísértetbe, Szabadítson életünkben, Minden gonosztól, Amen.		
--	---	---	--	--

332. Mit Isten akar énelem

WB 671	Leutschau 1686	Pressb 1716	Oedenb/Pilgram 1746	EG 1994
1. Was mein Gott wil das geschehe allzeit, sein wil der ist der aller beste. Zu helffen den er ist bereit, die an jhn glauben feste Er hilfft auß not der fromme Gott er tröst die Welt mit masen. Wer Gott vertrawet, fest darauff bawet, den wil er nicht verlassen.	1. Was mein Gott wil, das gscheh allzeit, sein Will der ist der beste. Zu helffen denn Er ist bereit, die an ihn glauben feste. Er hilfft aus Noth, der fromme Gott, und tröst die Welt ohn massen. Wer GOtt vertraut, fest auff ihn baut, den wil Er nicht verlassen.	1. Was mein GOtt will, das g'scheh' allzeit, sein Will' der ist der beste, zu helfen den'n er ist bereit, die an ihm glauben feste: Er hilfft aus Noth, der fromme GOtt, und züchtiget mit Maassen: Wer GOtt vertraut, fest auf ihn baut, den wird er nicht verlassen.	1. Was mein GOtt will, das g'scheh allzeit, sein Will der ist der beste, zu helfen den'n er ist bereit, die an ihm glauben feste. Er hilfft aus Noth, der fromme GOtt, und züchtiget mit Maaßen: Wer GOTT vertraut, fest auf ihn baut, den wird er nicht verlassen.	1. Was mein Gott will, gescheh allzeit, sein Will, der ist der beste. Zu helfen dem er ist bereit, der an ihn glaubet feste. Er hilft aus Not, der treue Gott, er tröst' die Welt ohn Maßen. Wer Gott vertraut, fest auf ihn baut, den will er nicht verlassen.
2. Gott ist mein trost mein zuversicht, mein hoffnung und mein leben Was mein Gott wil das mir geschicht, wil ich nicht wider sterben. Sein wort spricht war	2. GOtt ist mein Trost, mein Zuversicht, mein Hoffnung, und mein Leben. Was mein GOtt wil, dass mir gescheh, wil ich nicht widerstreben. Sein Wort ist war,	2. GOtt ist mein Trost, mein' Zuversicht, mein' Hoffnung und mein Leben: Was mein GOtt will, dass mir geschicht, will ich nicht widerstreben. Sein Wort ist wahr,	2. GOtt ist mein Trost und Zuversicht, mein Hoffnung und mein Leben. Was mein GOtt will, dass mir geschicht, will ich nicht widerstreben. Sein Wort ist wahr;	2. Gott ist mein Trost, mein Zuversicht, mein Hoffnung und mein Leben; was mein Gott will, dass mir geschicht, will ich nicht widerstreben. Sein Wort ist wahr,

als mein har er selber hats gezelet Er hüt vnnd [wacht] stets für uns tracht auff das vns gar nichts fele.	denn all mein Haar, Er selber hat gezehlet. Er hütt und wacht, stets für uns tracht, auff daß unß gar nichts fehle.	denn all' mein' Haar' er selber hat gezählet, Er hüt't und wach't, stets für uns tracht't, auf daß uns ja nichts fehlet.	denn all mein Haar er selber hat gezehlet: Er hüt und wacht, stets für uns tracht, auf daß uns ja nichts fehlet.	denn all mein Haar er selbst hat gezählet. Er hüt' und wacht, stets für uns tracht' auf dass uns gar nichts fehlet.
3. Drumb muß ich armer von dieser Welt ich far in Gottes willen Zu meinem Gott wens jm gefelt zu wiln ich jm ha[lte]n stille Mein arme seel ich Gott befehl in meiner letzten Stunde Du frommer Gott sünd hell vnd todt hast du mir vberwunden.	3. Drumb wil ich gern von dieser Welt, hinfahrn nach Gottes Willen. zu meinem GOtt, wens ihm gefällt, will ich ihm halten stille. Mein arme Seel, ich GOtt befehl, in meiner letzten Stunde, O frommer GOtt, Sünd, Höll und Todt, hast du mir überwunden.	3. Drum wil ich gern von dieser Welt hinfahr'n nach Gottes Willen, zu meinem GOtt, wanns ihm gefäll't, will ich ihm halten stille: Mein' arme Seel', ich GOtt befehl, in meiner letzten Stunden, o frommer Gott, Sünd', Höll' und Tod hast du mir überwunden.	3. Muß gleich ich Sünder von der Welt hinfahr'n nach GOTTes Willen, zu meinem GOtt, wens ihm gefällt; will ich ihm halten stille. Mein arme Seel ich GOtt befehl in meiner letzten Stunden! o! frommer Gott, Sünd, Höll und Tod hast du mir überwunden.	3. Drum, muss ich Sünder von der Welt hinfahrn nach Gottes Willen zu meinem Gott, wenn's ihm gefällt, will ich ihm halten stille. Mein arme Seel ich Gott befehl in meiner letzten Stunden: Du treuer Gott, Sünd, Höll und Tod hast du mir überwunden.
	4. Noch eins, HErr, wil ich bitten dich, du wirst mirs nicht versagen. Wenn mich der böse Geist anficht,	4. Noch eins, HErr, wil ich bitten dich, du wirst mir's nicht versagen, Wann mich der böse Geist anficht,	4. Noch eins, HERR, will ich bitten dich, du wirst mirs nicht versagen: Wenn mich der böse Geist anficht,	4. Noch eins, Herr, will ich bitten dich, du wirst mir's nicht versagen: Wenn mich der böse Geist anficht,

	laß mich doch nicht verzagen. Hilf, steur und wehr, Ach GOtt mein HErr, zu ehren deinem Namen, wer das begehrt, dem wirds gewährt, drauff sprech ich fröhlich Amen.	laß mich doch nicht verzagen, hilf, steu'r u. wehr, ach GOtt mein HErr, zu Ehren deinem Namen: Wer das begehrt, dem wird's gewährt: drauf sprech' ich fröhlich, Amen.	laß mich ja nicht verzagen; Hilf, steur und wehr, ach! GOtt mein HErr! zu Ehren deinem Nahmen. Wer das begehrt, dem wirds gewährt, drauf sprech ich fröhlich! Amen!	lass mich, Herr, nicht verzagen. Hilf, steur und wehr, ach Gott, mein Herr, zu Ehren deinem Namen. Wer das begehrt, dem wird's gewährt. Drauf sprech ich fröhlich: Amen.
--	--	--	--	---

ÚZMK 1770	Rdt 1805	Dt 1911	RÉ 1948	EÉ 1982
1. Mint ISTEN akarja, légyen, Tetfzése legjobb annak, Kész segítségére megyen, Kik csak ő benne bíznak, Ínségekből, Kegyelméből Segít, sujtól mértékkel: A' ki bízik, A' nem esik Szégyenbe és nem vész el.	1. Mint Isten akarja legyen; Tetszése legjobb annak, Kész segítségére megyen, Kik csak ő benne bíznak, Ínségekből kegyelméből Segít, sujtól mértékkel, A ki bízik, az nem esik Szégyenbe és nem vész el.	1. Légyen, mint Isten akarja Végzése üdvös és szent, Ha hív leszek, erős karja Segít s a bajban megment. Ha bú emészt, ha küld rám vészt, Mind csak javamra fordul; Mint gyermekét híven megvéd S nem sújtol erőmön túl.	1. Mint Isten akarja, legyen, Szent az ő végezése. Kész segítségükre megyen. Kik benne biznak végre. Ínségekből, Kegyelméből Megsegít, sújt mértékkel: Ki benne bízik, nem esik Szégyenbe, és nem vész el.	1. Mit Isten akar énvelem, Az lesz a legjobb nékem. Kész ő, hogy áldjon, segítsen, Ha bízom nagy nevében. Bajból kiment a hű, a szent. Nem fenyít, csak mértékkel. Ki benne hitt, soha senkit Isten nem hagyott még el.

2. Az UR vígságom 's reményem, Bizodalmám 's életem, Mint akarja, mind úgy légyén, Megnyugszik azon hitem; Igaz szava; Hajam szála Nála számba vétetett, Vigyáz, őriz, Sem tűz, sem víz Nékem hát kárt nem tehet.	2. Az Ur vigságom s reményem, Bizodalmam s életem, Mint akarja mind úgy legyen, Megnyugszik azon hitem, Igaz szava, hajam szála Nála számba vétetett, Vigyáz, őriz, sem tűz, sem víz Nekem hát kárt nem tehet.	2. Engem az Úr híven vezet, Reményem ő s vigaszom; Amit felőlem végezett. Hitem megnyugszik azon. Mint ígérte, számba vette Fejemen a hajszálat; Vigyáz, őriz, se tűz, se víz Nékem soha nem árthat.	2. Az Úr vígságom s reményem, Bizodalmam s életem, Mint akarja, mind úgy légyén, Megnyugszik abban hitem. Igaz szava: hajam szála Nála számba vétetett, Vigyáz, őriz, sem tűz, sem víz Nékem hát kárt nem tehet.	2. Ő vigaszom és életem, Reményem, bátorságom. Amint akarja, úgy legyen. Fenyítését is áldom. Mint ígérte, számba vette Fejemen a hajszálat. Mint jó Atyám, úgy vigyáz rám, Jóságára nem várat.
3. Azért bizvást e' világból, A' mint az Urnak tetszik, El-mégyek akaratjából, Mindenkor jómra válik: Néked adom, És ajánlom Végső órán lelkemet, Bűnön, poklon, És halálón JÉSZUS vett győzedelmet.	3. Azért bizvást e világból, A mint az Urnak tetszik, Elmegyek akaratából, Mert tudom, jómra válik; Neki adom és ajánlom Végső órán lelkemet; Bűnön, poklon és halálón Jézus vett győzedelmet.	3. Ha majd a bút és bánatot Itt hagyva sírba térek, Boldogság lesz részem amott. Atyám hív, én nem félek. Ha búcsúzó, én Jézusom, Lelkem neked ajánlom; Te nyújts kezet, ki győzelmet Vettél bűnön s halálón.	3. Azért bizvást e világból, Amint az Úrnak tetszik, Elmegyek akaratjából: Mindenkor jómra válik. Néki adom és ajánlom Végső órán lelkemet, Bűnön, poklon és halálón Jézus vett győzedelmet.	3. Így örömet útrakelek, Amikor ő kívánja. Ha hazahív, békén megyek A halandók útjára. Árva lelkem, én Istenem, Hú kezembe ajánlom. Te megadtad a győzelmet Már poklon és halálón!
4. URam, még ez egyre kérlek,	4. Uram! még az egyre kérlek,	4. Hallgass meg Istenem, kérlek;	4. Uram, még ez egyre kérlek,	4. Még egyet kérek, Istenem,

Ne tagadd meg azt tőlem, Ha ostromol gonosz lélek, Oh ne hagyj meg- csüggednem: Segélj engem', Én Istenem, Neved dicsőségére, Ki ezt hiszi, A' meg-nyeri, Áment hát mondok erre.	Ne tagadd meg azt tőlem, Ha ostromol gonosz lélek, Oh ne hagyj megcsüggednem: Segélj engem, én Istenem, Neved dicsőségére, Hogy hihessek és mehessek Szentek örökségébe.	Hozzád e fohászt küldöm: Ha ostromol gonosz lelek, Ne hagyj megszégyenülnöm. Te adsz erőt, a csüggedőt Kegyelmedbe fogadod; Mit hitem kér s igéd ígér, Tudom, te azt megadod.	Ne tagadd ezt meg tőlem: Ha ostromol gonosz lélek, Ó, ne hagyj meg- csüggednem Segélj engem, én Istenem, Neved dicsőségére, Ki ezt hiszi, az megnyeri, Ámen-t hát mondok erre.	Hogy tarts meg mindig nálad, És ne engedj elcsüggednem, Ha gonosz lélek támad. Biztass: „Ne félj!” Védj és segélj! Kelj híved oltalmára! Így is teszel. Velem leszel, S én áment mondok áldva.
---	---	--	---	--

333. Az Istennek szent igéje

S 452	Leutschau 1686	ZMK é.n.
1. Wieß Got gefelt, so gfelts mir auch vnd laß mich gar nit irren! Ob mich zu ziten bißt der rouch vnd wenn sich schon verwirren All sachen gar, weiß ich fur war, Got wirts zu letzt wol richten: Wie ers will han, so muß bestan, sols sin, so sys on tichten.	1. Wies GOtt gefällt, so gfällt mirs auch und laß mich gar nichts irren: Ob mich zu zeiten beisst der Rauch und wenn mich schon verwirren; All Sachen gar ich weiß fürwar GOtt wirds zuletzt wol richten wie Ers wil han so muß ergahn sols seyn, so seys ohn tichten.	1. Az Istennek jó tetzése, dolgainnak határa Semmit sem árt, 's nem hozhat kárt, ha viradok-is búra, Minden dolog Bár mind bolyog, Végre Isten hasznomra Igazgatja 's tudom adgya, ha meg köll lenni, jómra.
2. Wies Got gefelt, ich zfriden bin, das übrig laß ich faren; Was nit sol sin stell ich dahin! Got wil mich recht erfahren, Ob ich auch will im halten still, wirt doch wol gnad bescheren, Dran zwifel nicht: sols sin (man spricht), so sys, dem kann nichts weren.	2. Wies GOtt gefällt, zufried ich bin das übrig laß ich fahren: Was nicht sol seyn, stell ich GOtt heim der wil mich recht erfahren. Ob ich auch wil jhm halten still wirt doch GOtt Gnad bescheren ich zweifel nicht sols seyn, man spricht so seys, wer kans Gott wehren.	2. Az Istennek jó tetzésén, tsendes szivel meg-lenni, Minek ne köllön meg-lenni, tudgya s' nem sopánkozom; Mert tsak próbál, 's azért visgál, hogy ha rá támatzkodom, De nem kétlem, meg-lesz vélem, ha kell lenni, rá bízom.
3. Wieß Got gefelt, so gfelts mir wol in allen minen sachen; Was Got fursehen hat einmal,	3. Wies GOtt gefällt, so gefällt mirs wol in allen minen Sachen Was Gott versehen hat einmahm	3. Az Istennek jó tetzése dolgain fel-tett tzellya, A' mi Isten rendelése

wer kan das anders machen? Drumb als vmbsonst, welt wiß vnd kunst, hilfft auch nit har vßroussen: Murr oder biß, sols sin, so siß, wils doch sin weg muß lauffen.	wer kan es anders machen. Drumb ist umbsonst Welt-Witz und Kunst es hilfft nicht Haar-außraussen man murr odr beiß sols seyn, so seys wird doch sin Weg naußlauffen.	senki meg-nem másollya, Mit használ hát? ha ki haját bujában ki-szaggatja, Ha rendeli, meg-kell lenni, ki akadályozhatja.
4. Wieß Got gefelt, wils gschehen lan vnd mich darin ergeben! Wölt ich sim willen widerstan, so müßt ich bliben kleben, Dwyl gwiß vnd war all tag vnd jar by Got sind vßgezellet: Drumb schick mich drin! geschächs, sols sin, so sys bey mir erwellet.	4. Wies Gott gefällt, laß ichs ergahn wil mich darein ergeben: Wolt ich seinnt Willen wiederstahn so müst ich bleiben kleben. Denn gwiß fürwar all Tag und Jahr bey GOtt sind außgezehlet ich schick mich drein es gscheh, sols seyn so seyns bey mir erwehlet.	4. Az Istennek jó tétzése, én kívánságom úttya, Nem rugodozom ellene, mert az ollyant el-hagya, Órát, időt és esztendő ő számlállya, s jól-tudgya, Hát ha lenni úgy kell folyni, Szívem-is azt kívánnya.
5. Wieß Got gefelt, so wöls ergan in lieb vnd auch in leide! Dahin min sach will gstellet han, das sy mir söllent beide Glich gfallen wol, darumb mich sol ja oder nein nit schrecken: Schwartz oder wiß! sols sin, so sißt denn wirt Got gnad erwecken.	5. Wies Gott gefällt, so sols ergahn in Lieb und auch in Leyde Dahin ich mein Sach gestellt han daß sie mir sollen, beyde; Gefallen wol drumb mich auch sol ja oder nein nicht schrecken schwartz oder weiß sols seyn so seys GOtt wird wol Gnad erwecken.	5. Az Istennek jó tétzése, mindenben tellyesedgyen, Szeretet-is emberek közt kedve szerént, görjedgyen, Vagy vak, vagy hat, a' mint hozhat, kotchka szivem engedgyen, Avagy semmi, vagy valami, ha meg kell lenni légyen.

6. Wieß Got gefelt, da lauffts hinauß druff laß ich vöglin sorgen. Ob mir sgluck hüt nit kumpt zu huß, so wart ich sin vff morgen. Blibt onerwert was ist beschert, ob sich schon thut verziehen, Mich nit drumb riß: sols sin, so iß! gfelts Got, min teil werd kriegen!	6. Wies Gott gefällt, so lauffts hinaus ich laß die Vöglein sorgen Kömbt mir das Glück nicht heut zu Hauß so wird es doch seyn morgen; Was mir ist bschehrt, bleibt unversehrt ob sichs schon thut verziehen Danck GOtt mit fleiß sols seyn, so seys Er wird mein Glück wol fügen.	6. Az Istennek jó tetzése, lelkemnek kedves ágya, Mellyen nyúgszik szép tsendesen 's magát nem-is faggatja, Mert szerentsém ha ma nintsen, holnap rám vírraszthatja, Ha hallad-is, meg lesz még-is, ha meg-kell lenni, várja.
7. Wieß Got gefelt, nichts wilers will von Got ich sunst begeren! Got hat minr sachn gstelt ein zyl, diewel wirt müssen wären Das leben min: drumb gib mich drin, vff guten grund will bawen Vnd nit vffs yß! sols sin, so syß! will Got allein vertragen.	7. Wies GOtt gefällt, dasselb ich wil und weiters nichts begehren Meine Sach hat Gott gesteckt ein Ziel dabey wirts bleiben werden. Das Leben mein setz ich auch drein auff gutten Grund zu bauen und nicht auffs Eys sols syn so seys wil Gott allein vertrauen.	7. Az Istennek jó tetzése, valamit hoz magával Lelkemnek nints több kérése, meg-elégszem én avval: Életemmel, mindenemmel, szabad mint szolgájával, Ha meg-lenni, kell történni, meg-lesz ez-is egy szóval.
8. Wieß Got gefelt, so nim ichs an, wil vmb geduld jn bitten. Got ist allein der helffen kan, vnd wenn ich schon wer mitten Jn angst vnd not, leg gar am lod, so wirt er mich wol redten	8. Wies Gott gefällt, so nehm ich an umb Gduld wil ich jhn bieten: Er ists allein, der helffen kan und wenn ich schon wär mitten; in Angst ud Noth leg gar im Tod kan Er mich wol erretten	8. Az Istennek jó tetzése, világon minden vége, A' mint nékem rendelt, hiszem, meg-tartya ő Fölsége: Van olly határ, melly hiven vár, nints szivemnek kétsége,

Gwaltiger wiß: sols sin, so siß! ich gwins, wer nun wölt welten!	gwaltiger weiß sols seyn, so seys ich gwins, wer nur wil wetten.	Minek esni, meg kell lenni meg-lész ez reménysége.
		9. Az Istennek tetzésére, egy szóval magát hadgya Szegény lelkem 's nints kétségem idvességére adja: Ez jó fatum fundamentum, 's minden dolgoknak módgya: Amen légyen 's tellyesedgyen Az ő szent akaratja.

Rdt 1805	Dt 1911	EÉ 1982
1. Az Istennek jó tetszése dolgaimnak határa, Tudom nem lesz ő végzése Lelkemnek ártalmára, Ha bár búra Menny s föld Ura Virraszt is; majd hasznomra Igazgatja, Szolgáltatja, Csak ötet féljem, jómra.	1. Az Istennek jótetszése Éltem zsinórmértéke; Az ő szent és bölcs végzése Lelkemnek üdvössége. Bármit küld rám kegyes Atyám, Mind csak javamra válik; Benne bízom, ragaszkodom Őhozzá mindhalálíg.	1. Az Istennek szent igéje Éltem zsinórmértéke. Az ő szent és bölcs végzése Lelkemnek üdvössége. Bármit küld rám én jó Atyám, Mind csak javamra válik. Rátekintek, bízom, hiszek Őbenne mindhalálíg.
2. Az Istennek jó tetszésén	2. Az Istennek jótetszésén	2. Az Istennek bölcs végzésén

Méltó lesz megnyugodnom Ha sujtál is, vezérlésén Nincs miért szomorkodnom; Mert ha dorgál, Jómra szolgál, Azzal a büntől tisztit, Kegyességre, Reménységre, Hogy üdvezüljünk, indit.	Megnyugszom csendes szívvel; Miért is keseregnék én, Jól tudja ő, mit mível. Ha rám árad a bú s bánat, Csak hitemet próbálja; De nem hagy el, sőt felemel, Ha hív leszek hozzája.	Megnyugszom csendes szívvel. Miért is keseregnék én, Jól tudja ő, mit mível. Ha rám árad bú és bánat, Csak hitemet próbálja, De nem hagy el, sőt felemel, A bút örökre váltja.
3. Az Istennek jó tetszése, Szívemnek akaratja, A mit tart ő rendelése, Azt ki változtathatja? Mit használ hát, Ha ki magát Nagy búval szorongatja? A mit rendelt, És jónak lelt, Ember nem másíthatja.	3. Az Istennek jótetszése Szívemnek akaratja; Mit ő felőlem elvégze, Senki meg nem másítja. A jajgató s zúgolódó Magát epeszti gonddal; Mit ő rendelt és jónak lelt, Beteljesül bizonynal.	
4. Az Istennek jó tetszése Megegyez én hitemmel, Nem leszen ellenkezése Szívemnek Istenemmel, Mind idejét, S mind erejét Szenvedésemnek látja, Az által int,	4. Az Istennek jótetszése Megegyezik hitemmel; Nem, nem lesz ellenkezése Szívemnek Istenemmel. Mind idejét mind nagy terhét Szenvedésemnek látja, Ő ezzel int,	

S majd rám tekint A megtérők barátja.	reám tekint S búmat örökre váltja.	
5. Az Istennek jó tetszése Valamit hoz magával, Legyen, mert jár vesszőzése Atyai irgalmával, Életemmel, Mindenemmel Szabad mint sajátjával, Ha szenvedek, Csak engedek, Jót tesz velem fiával (leányával.)	5. Az Istennek jótetszése Akármit hoz magával, Hittel veszem, mert vesszeje Együtt jár irgalmával, Övé éltem, hát nem féltem, Legyen, amint akarja; Ha szenvedek, nem csüggedek, Megvéd atyai karja.	3. Az Istennek bölcs végzése Akármit hoz magával, Hittel veszem, mert vesszeje Együtt jár irgalmával. Övé éltem, hát nem féltem, Legyen, amint akarja. Ha szenvedek, nem csüggedek, Mert megvéd erős karja.
6. Az Istennek jó tetszése, Lelkemnek nyugodalma, Hogyha fáj is fenyítése, Ez szívem bizodalma, Hogyha nincsen, Ma szerencsém, Holnappal rám virradhat, Ha halad is, Meglesz mégis, Atyám ő, el nem hagyhat.	6. Az Istennek jótetszése Lelkemnek nyugodalma; Hogyha fáj is fenyítése, Ez szívem bizodalma: Bár jó napom ma nem látom, De holnap rám virradhat; Ha késik is, meg lesz mégis, Atyám meg nem tagadhat.	
7. Az Istennek tetszésére Bizom minden dolgomat; Mert lelkem üdvösségére Fordítja, ő sorsomat	7. Az Istennek tetszésére Bízom minden dolgomat, Mert lelkem üdvösségére Fordítja ő sorsomat.	4. Az Istennek tetszésére Rábízom minden dolgom, Mert lelkem üdvösségére Intézi mindig sorsom.

A nehéz bajt Keserves jajt, Mely szívemet szaggatja, Majd örömmel Váltja még fel, Legyen hát akaratja.	A nehéz bajt, keserves jajt, Mely szívemet szaggatja, Szent örömmel ő váltja fel: Legyen meg akaratja.	A nehéz bajt, keserves jajt, Mely szívemet szaggatja, Szent örömmel ő váltja fel: Legyen meg akaratja!
---	---	---

334. Az Úr az én hű pásztorom

AugsF 1533	Pressb 1716	EG 1994
1. DEr HERre ist mein trewer hirt helt mich in seiner hüte, Darinn mir gar nichts mangeln wirt irgend an einem gute; Er wandet mich on unterlaß da auf wächst das wohlschmecket groß seines haylsamen wortes.	Der HErr ist mein getreuer Hirt hält mich in seiner Hute darinn mir gar nichts mangeln wird irgend an einem Gute; Er giebt mir Weid' ohn Unterlaß darauf wächst das wohlschmeckend' Gras seines heilsamen Wortes.	1. Der Herr ist mein getreuer Hirt, hält mich in seiner Hute, darin mir gar nicht mangeln wird jemals an einem Gute, Er weidet mich ohn Unterlass, da aufwächst das wohlschmeckend Gras seines heilsamen Wortes.
2. Zum raynen wasser Er mich weyßt das mich erquicken thutte, Das ist sein fron hailiger gayst der mich macht wohlgemutte. Er füret mich auf rechter straß in sein'n gebotten ohn ablaß, von wegen seines namen.	2. Zum reinen wasser Er mich weis't das mich erqvicken thue das ist sein Fron Heiliger Geist der mich macht wohlgemuthe. er führet mich auf rechter Straß in seiner Geboten ohn' Ablaß von wegen seines Namens.	2. Zum reinen Wasser er mich weist, das mich erquickt so gute. das ist sein werter Heilger Geist, der mich macht wohlgemute; er führet mich auf rechter Straß in seim Gebot ohn Unterlass um seines Namens willen
3. Ob ich wandert im finstern thal, fürcht ich kain ungelücke in verfolgung, leyden, trübsal vnnd dieser welte tücke, Wann du bist bei mir stättiglich, dein stab und stecken trösten mich, auff dein Wort ich mich lasse.	3. Ob ich wandert im finstern Thal fürcht' ich kein Ungelücke in Verfolgung / Leiden / Trübsal und dieser Welt bö's' Tücke denndu bist bey mir stetiglich dein Stab und Stecken trösten mich auf dein Wort ich mich lasse.	3. Ob ich wandert im finstern Tal, fürcht ich doch kein Unglücke in Leid, Verfolgung und Trübsal, in dieser Welte Tücke: Denn du bist bei mir stetiglich, dein Stab und Stecken trösten mich, auf dein Wort ich mich lasse.

4. Du beraytest vor mir ain tisch für mein feind allenthalben, Machst mein hertz unverzaget frisch, mein haupt thustu mir salben mit deinem gayst, der freüden öl, und schenckest voll ein meiner seel deiner geistlichen freüden.	4. Du bereitest für mir einen Tisch für mein'n Feind'n allenthalben machst mein Hertz unverzagt und frisch mein Haupt thust du mir salben mit deinem Geist der / freuden Oel und schenckest voll ein meiner Seel deiner geistlichen freuden.	4. Du b'reitest vor mir einen Tisch vor mein' Feind' allenthalben, machst mein Herz unverzaget frisch; mein Haupt tust du mir salben mit deinem Geist, der Freuden Öl, und schenkest voll ein meiner Seel deiner geistlichen Freuden.
5. Guttes und die barmhertzigkait lauffen mir nach im leben, Und ich werd bleiben alle zeit im hauß des Herren eben, Auff erd inn der Christlichen gmayn und nach dem tode werd ich sein bey Christo meinem Herren.	5. Viel Gutes und Barmhertzigkeit lauffen mir nach im Leben und ich wird' bleiben allezeit im Haus' des Herren eben auf Erd in der christlichen G'mein und nach dem Tode werd' ich seyn bey Christo meinem Herren.	5. Gutes und viel Barmherzigkeit folgen mir nach im Leben, und ich werd bleiben allezeit im Haus des Herren eben auf Erd in christlicher G'mein, und nach dem Tode werd ich sein bei Christus, meinem Herren.
	6. Ehr sey dem Vater und dem Sohn und auch dem heil'gen Geiste: Als es im Anfang war und nun der uns sein' Gnade leiste daß unser Sünd der Seel' nicht schad' wer das begehrt' spricht: Amen.	

ÚZMK 1770	Rdt 1805	Dt 1911	EÉ 1982
1. Az ÚR az én hű Pásztorom, És megtart oltalmában Azért meg nem fogatkozom	1. Az Úr az én hű pásztorom, És megtart oltalmában, Azért meg nem fogatkozom	1. Az Úr az én hű pásztorom És megtart oltalmában, Azért meg nem fogatkozom	1. Az Úr az én hű pásztorom, És megtart oltalmában, Azért meg nem fogatkozom

Nála semmi javában. Szüntelen engem legeltet, És jó beszédének éltet, Gyönyörűséges helyén.	Semminemű javában, Engem, ő maga legeltet, Szent, jó beszédével éltet Gyönyörűséges helyen.	Semminemű javában. Engem ő maga legeltet És szent beszédével éltet Gyönyörűséges helyen.	Semminemű javában, Mert engem maga legeltet, És beszédével ő életet Gyönyörűséges helyen.
2. Tiszta vizekre vezérel, Hogy engem megújítson Vidámít ő szent Lelkével, Hogy szívem el ne fogyjon Igazság ösvényén vezet, Mellyen lábom bátran mehet, Az ő áldott nevéért.	2. Tiszta vizekre vezérel, Hogy engem megújítson, Megerősít Szentlelkével, Hogy lelkemben vidítson, Igazság ösvényén vezet, Melyen lábom bátran mehet, Az üdvösségnek útján.	2. Tiszta vizekre vezérel, Hogy engem megújítson; Megerősít Szentlelkével, Hogy lelkemben vidítson; Igazság ösvényén vezet, Melyen lábom bátran mehet Az üdvösségnek útján.	2. Tiszta vizekre vezérel, Hogy engem megújítson; Megerősít Szentlelkével, Hogy lelkemben vidítson; És mint jó pásztor terelget, Az igaz ösvényen vezet Az üdvösségnek útján.
3. Ha szinte halálnak járnék Ő szomorú völgyében De mégis semmit nem félnék, Akár mely nagy ínségben, Mert velem vagy mindenkoron, Vessződ megvigasztal nagyon, Amint igédben bízom.	3. Ha szinte halálnak járnék A szomorú völgyében; De mégis semmit nem félnék Akármely nagy ínségben; Mert velem vagy mindenkoron, S kegyelmed vigasztal nagyon A mint azt megígérted.	3. Ha szinte halálnak járnék Hideg, sötét völgyében, De mégis semmit nem félnék E végső nagy ínségben; Mert velem vagy mindenkoron. Végzéseden megnyughatom Minden bajos ügyemben.	3. Ha szinte halálnak járnék Hideg, sötét völgyében, De mégis semmit nem félnék E végső nagy ínségben; Mert velem vagy mindenkoron, Ha te vezetsz, megnyughatom Minden bajos ügyemben.
4. Asztalt készítesz előttem Én ellenségim ellen Olajjal megkened fejem, Megvigasztalván híven Szent Lelkednek örömében Részt adsz énnékem nagy bőven Megtöltvén poháromat.	4. Lelkemet szent eledellel Élteted asztalodnál, Hogy testeddel és véreddel Nagy vigasztalást adnál; Ezzel lelked munkálkodik Bennem, s hitem táplálatik Kívánt győzedelemre.	4. Lelkemet szent eledellel Élteted asztalodnál. Hogy testeddel és véreddel Nagy vigasztalást adnál. Szentlelkednek örömében Részt adsz énnékem nagy bőven Megtöltvén poharamat.	4. Lelkemet szent eledellel Élteted asztalodnál, Mert testeddel és véreddel Nagy vigasztalást adtál. Szentlelkednek örömében Részt adsz énnékem nagy bőven, Megtöltvén poharamat.

5. Jóvoltod s irgalmasságod Tudom követ engemet A te Anyaszentegyházod, Itt tartja én lelkemet, Javaival és végtére Segélj ama dicsőségre, Uramhoz: a Krisztushoz.	5. Jóvoltod, s irgalmasságod, Tudom, követ engemet, A Te anyaszentegyházad Így dajkálja lelkemet Javaival, és végtére Besegít a dicsőségre Hozzád mennybe, Jézusom!	5. Jóvoltod s irgalmasságod Megelégít engemet, A te anyaszentegyházod Úgy dajkálj a lelkemet; Javaival így végtére Besegít a dicsőségre Hozzád mennybe, Jézusom.	5. Irgalmad és nagy jóságod Megelégít engemet, A te anyaszentegyházad Így táplálja lelkemet; És segít, hogy célhoz érve Eljussak a dicsőségre, Hozzád mennybe, Jézusom.
--	---	--	---

435. Jöjjetek, Isten Fia hív

²LBL Augs 1530	LpzS 1539	Frey-G 1708	EG 1994
1. Kombt her zu mir, sagt Gotes son, all die jr seyt beschweret nun mit sünden fast beladen, Ir jungen, alten, fraw vnd man: ich wil euch geben was ich han, vnd haylen ewren schaden.	1. Kompt her zu mir, spricht Gotes son, all die ir seid beschweret nun, mit sunden hart beladen, Ir jungen, alt, frawen vnd man, ich wil euch gebe was ich han, wil heilen ewren schaden.	1. KOMmt her zu mir, spricht Gottes Sohn, all', die ihr seyd beschweret nun, mit sünden hart beladen! ihr jungen, alten, frau und mann ich wil euch geben was ich hab, wil heilen euren schaden.	1. „Kommt her zu mir“, spricht Gottes Sohn, „all die ihr seid beschweret nun, mit Sünden hart beladen, ihr Jungen, Alten, Frau und Mann, ich will euch geben, was ich han, will heilen euren Schaden.
2. Mein joch ist süß, mein bürd ist ring, wers nach mir tregt in dem geding das er der hell entweyche, Ich will jm trewlich helffen tragn, mit meiner hülff würt er erjagn das ewig hymelreyche.	2. Mein ioch ist sues, mein bürd ist ring, wer mirs nach tregt inn dem geding, der Hell wird er entweichen. Ich wil im trewlich helffen tragen, mit meiner hülff wird ers eriagen, das ewig Himmelreiche.	2. Mein joch ist süß, mein' bürd ist g'ring, wer mirs nachträgt in dem geding, der höll' wird er entweichen, Ich wil im treulich helffen trag'n mit meiner hülff' wird er erjag'n das ewge himmelreiche.	2. Mein Joch ist sanft, leicht meine Last, und jeder, der sie willig faßt, der wird der Höll entrinnen. Ich helf ihm tragen, was zu schwer; mit meiner Hilf und Kraft wird er das Himmelreich gewinnen.”
3. Wie ich hab thon vnd glitten hie meins vatters willen spat vnd früe,	3. Was ich hab gethan vnd gelitten hie inn meinem leben spat vnd frue,	3. Was ich gethan und g'litten hie, in meinem leben spat und früh,	

also sollt irs erfüllen: Was jr gedenckt, ja redt vnd thut, das würt euch alles recht vnd gutt, wanns geschicht nach Gottes willen.	das solt ir auch erfüllen. Was ir gedenckt, ia redt vnd thut, das wird euch alles recht vnd gut, wens geschicht nach Gottes willen.	das solt ihr auch erfüllen; was ihr gedenckt, ja red't und thut, das wird euch alles recht und gut, wenns g'schicht nach GOTTes willen.	
4. Gern wolt die welt auch selig sein, wann nur nit wer die schmach vnd peyn die alle Christen leyden: So mag es doch nit anders gsein, darumb ergeb sich nur dareyn der ewig peyn will meyden.	4. Gern wolt die welt auch selig sein, wenn nur nicht wer die schwere pein die alle Christen leiden. So mag es anders nicht gesein, darumb ergib dich nur darein, wer ewig pein wil meiden.	4. Gern wolt die welt auch selig seyn, wenn nur nicht wär die schwere pein, die alle Christen leiden; so mag es dann nicht anders seyn darum ergib dich nur darein, wer ew'ge pein will meiden.	
5. All creatur bezeugen das, was lebt ym wasser, lufft vnd graß, durchs leiden muß es enden: Wer dann in Gottes namm nit wil, der muß zu letzt ins teufels zil mit schwerem gewissen leyden.	5. All Creatur bezeugen das was lebt inn wasser, laub vnd gras, sein leiden kan er nicht meiden: Wer denn inn Gottes nam nicht wil, zu letzt mus er des Teuffels ziel mit schwerem gewissen leide.	5. All creatur bezeuget das, was lebt im wasser, laub vnd gras, sein leiden kans nicht meiden; wer denn inn GOTTes Nam'n nicht will, zuletzt muß er des teufels ziel mit schwerem g'wissen leiden.	
6. Heut ist der mensch schön, jung und langk,	6. Heut ist der mensch schoen, iung vnd lang,	6. Heut ist der mensch schön, jung und lang,	3. Heut ist der Mensch schön, jung und rank,

vnd morgen würt er tödtlich kranck, bald sol er auch gar sterben: Gleich wie ain blumen auff dem feld, also würdt dise schöne welt in ainem huy verderben.	sih, morgen ist er schwach vnd kranck, bald mus er auch sterben: Gleich wie die blumen auff dem feld, also wird diese schoene welt inn eine huy verderben.	sieh! morgen ist er schwach und kranck, bald muß er auch gar sterben: gleichwie die blumen auf dem feld, also muß auch die schnöde welt in einem huy verderben.	sieh, morgen ist er schwach und krank, bald muß er auch gar sterben; gleichwie die Blumen auf dem Feld also wird diese schöne Welt in einem Nu verderben.
7. Den reychen hilfft gar nichts sein gutt, den jungen nit sein stoltzer mut, er muß auß diesem mayen; Wann ainer geh die gantze welt, das silber, gold vnd alles gelt, noch müßt er an den rayen.	7. Die welt erzittert ob dem tod; wenn einer ligt inn letzter not, denn wil er gleich from werden. Einer schafft dis, der ander das: seiner armen seel er gantz vergas die weil er lebt auff erden.	7. Die welt erzittert ob dem tod, wenn einer liegt in der letzten noth, denn will er erst fromm werden; einer schafft diß, der ander das, sein'r armen seel er gantz vergaß, dieweil er lebt auf erden.	4. Dem Reichen hilft doch nicht sein Gut, dem Jungen nicht sein stolzer Mut, er muß aus diesem Maien; wenn einer hätt die ganze Welt, Silber und Gold und alles Geld, doch muß er an den Reihen.
8. Was hilfft den glerten grosse kunst? der weltlich pracht? es ist vmb sunst, sie müssen alle sterben: Wer sich inn Christum nit ergeyt die weyl noch ist der gnadenn zeytt, ewig muß er verderben.	8. Vnd wenn er nimer leben mag, so hebt er an ein grosse klag, wil sich erst Gott ergeben: Ich furcht furwar, die Göttlich gnad die er allzeit verspottet hat werd schwerlich ob im schweben.	8. Und wenn er nimmer leben mag, so hebt er an ein' grosse klag, wil sich erst GOTT ergeben: ich fürcht fürwahr, die göttlich' gnad, die er allzeit verspottet hat, werd schwerlich ob ihm schweben!	5. Dem G'lehrten hilft doch nicht sein Kunst, die weltlich Pracht ist gar umsonst, wir müssen alle sterben. Wer sich in Christus nicht bereit', solange währt die Gnadenzeit, ewig muß er verderben.

9. Die welt erzittert ab dem tod: wann yetzund kombt sein grosse nodt, dann will er erst fromb werden. Der schafft diß, der ander das, sein selbs er aber stets vergaß die weyl er lebt auff erden:	9. Ein reichen hilfft doch nicht sein gut, den iungen nicht sein stoltzer mut: er mus aus diesem Mayen. Wenn einer hett die gantze welt, silber vnnd gold vnd alles gelt, noch mus er an den reyen.	9. Ein'm reichen hilfft doch nicht sein gut, den Jungen nicht sein stoltzer muth, er muß aus diesem mäyen; wenn einer hätt die gantze welt, silber und gold und alles geld, noch muß er an den reihen.	
10. Vnd wann er nymmer leben mag, so hebt er an ain grosse klag, will sich erst Got ergeben: Ich sorg für war, das gotes gnad, die er all zeyt verspottet hat, ob sein werd schwerlich schweben.	10. Den gelerten hilfft doch nicht sein kunst, den weltlich pracht ist gar vmd sunst, wir muessen alle sterben: Wer sich inn Christo nicht ergeit, weil er lebt inn gnaden zeit, ewig mus er verderben.	10. Den g'lehrten hilfft doch nicht sein' kunst, der weltlich' pracht ist gar umsonst, wir müssen alle sterben; wer sich in Christo nicht bereit't, weil er lebt in der gnaden=zeit, ewig muß er verderben!	
11. Darumb hört, merckt, jr lieben kind dye yetzund Gott ergeben seind, laßt euch der müe nit rewen, Halt fest am heyling Gottes wort, das sey ewer trost vnd höchster hort, Got würt euch schon betrewen.	11. Hoert vnd merckt, ir lieben kind die itzund Gott ergeben sind, lasst euch die mueh nicht rewen: Halt stet am heiligen Gottes wort, das ist ewr trost vnd hoechster hort, Gott wird euch schon erfrewen.	11. Höret und merckt, ihr lieben kind! die jetzund GOTT ergeben sind, lasst euch die müh nicht reuen, halt't stets am heiligen GOTTes Wort, das ist eu'r trost und höchster hort, GOTT wird euch schon erfreuen.	6. Höret und merkt, ihr lieben Leut, die ihr jetzt Gott ergeben seid: lasst euch die Müh nicht reuen, halt' fest am heiligen Gotteswort, das ist eu'r Trost und höchster Hort, Gott wird euch schon erfreuen.

12. Nit übel jr vmb übel geht, schaut das jr hie vnschuldig lebt, laßt euch die welt nur äffen: Gebt Got die rach vnd alle eer, den engen steyg geet ymmer her, Got würt die welt sein straffen.	12. Nicht vbel ir vnm vbel gebt, shawt, das yr hie vnschuldig lebt, lasst euch die welt nur affen: Gebt Gott die rach vnd alle ehr, den engen steig geht imer her, Gott wird die welt schon straffen.	12. Nicht übel ihr um übel gebt, schaut, daß ihr hie unschuldig lebt, lasst euch die welt nur äffen, gebt GOtt die rach und alle ehr, den engen weg geht immer her, GOtt wird die welt schon straffen.	
13. Wann euch gieng nach flaisches mut mit gunst vnd gsund in grossem gut, wurt jr gar bald erkalten, Darumb schickt Gott die trübsal her, da mit ewer flaisch gezichtigt werd, zur ewigen frowd erhalten.	13. Wenn es gieng nach des fleisches mutt, inn gunst vnd gesund mit grossem gutt, würdt ir gar bald erkalten: Darumb schickt Gott die truebsal her, damit ewer fleisch gezüchtigt wer, zu ewig frewd erhalten.	13. Wenn es gieng nach des fleisches muth, in gunst, gesundheit, grossem gut, würdt' t ihr gar bald erkalten: darum schickt GOtt die trübsal her, damit das fleisch gezüchtigt werd, zur ew'gen freud erhalten.	
14. Ist euch danns Creütz so bitter schwer, gedenckt, wieß hellisch fewer wer, darein die welt muß rinne, Mit leyb vnnd Seel würt leydend seinn on vnderlaß die ewig pein, vnd kan doch nit verprinnen.	14. Ist euch das Creutz bitter vnd schwer, gedenckt, wie heis die Helle wer, darinn die welt thut rennen, Mit leib vnd seel mus leiden sein on vnterlas die ewig pein, vnd mag doch nicht verbrennen.	14. Ist euch das creutz bitter und schwer, gedenckt wie heiß die hölle wär, darein die welt thut rennen, mit leib und seel muß leiden seyn ohn unterlaß die ew'ge pein, und mag doch nicht verbrennen.	

15. Jr aber werdt nach dieser zeyt mit Christo haben ewig froyd, da hin solt jr gedenken: Kain zungen das aussprechen kan, dye glori vnd den ewign lon, die euch der Herr würt schencken.	15. Ir aber werdt nach dieser zeit mit Christo haben ewig freud, dahin solt ir gedencken: Es lebt kein man ders ansprechen kan, die glori vnnd den ewigen lohn, den euch der HERr wird schencken.	15. Jhr aber werd't nach dieser zeit mit Christo hab'n die ewge freud, dahin solt ihr gedencken. Es lebt kein mann, der aussprech'n kan die glorie und den ew'gen lohn, den euch der HErr wird schencken.	
16. Vnnd was der ewig gwaltig Gott in seinem Geyst versprochen hat, geschworn bey seinem namen, Das hellet vnd gibt er gwiß vnnd war: der helff vnns in der heyling schar durch Jhesum Christum, Amen.	16. Vnd was der ewig guettig Gott inn seinem geist versprochen hat, geschworn bey seinem namen, Das helt vnd gibt er gewis furwar: der helff vns an die Engel schar durch Jhesum Christum, AMEN.	16. Und was der ewig güt'ge GOTT in seinem Wort versprochen hat, geschwor'n bey seinem Namen, das hält und giebt er g'wiß fürwahr; Der helff uns an der Engel schar, durch JESum Christum, Amen!	7. Und was der ewig gütig Gott in seinem Wort versprochen hat, geschworn bei seinem Namen, das hält und gibt er g'wiß fürwahr. Er helf uns zu der Heiligen Schar durch Jesus Christus! Amen.

EpG 1635–52	ÚZMK 1770	ÉE 1982
1. Jertek hozzám Christus mongya, kik meg' vadtok minden képpen, bünökkel látom terheltetvén, én meg' mentlek szabaditlak,	1. Jertek hozzám, Kristus mondja, Mindnyájan kik bűn' igája Alatt nyögvén fáradtok, Ti aszszonyok és férfiak,	Jöjjetek, Isten Fia hív: „Térj énhozzám, megterhelt szív! Jöjj, hívlak, fáradt lélek! Te ifjú s öreg, jöjjetek!

bűnötöknek terheitől, és minden gyarlóságátúl.	Vének, gyermekek és ifjak Nálam meg-nyugodhattok.	Hadd adjak örök kincseket És nyugalmat tinéktek.”
2. Nálam minden nyugodalmat, fogsz találni híd meg’ szómat, bizonnyal nagy szép nyáiaságot: Jertek hozzam ne késsétek, siessetek ne féllyetek, hiveim kérlyek titöket.		
3. Iármom édes, igám könnyü, vedfel kérlek, es lég’ tüdő, mindenben engemet követő: könnyen mindent el viselhetsz életedben el szenvedhetz, mert segitőd lészek hid ezt.	2. Az én igám lám gyönyörű, Annak, ki viseli, könnyű, Igy kerülhedd a’ poklot: Azt hordozni én segétem, És végre kezébe ejtem Az örök mennyországot.	„Igám jó, terhem nem nehéz, És aki azt vállalni kész, Énvelem célhoz érhet. Ha roskad, én fölemelem. Új erőt ad új kegyelem. Várja az örök élet.”
4. Ez földön mit czelekedtem, minden képpen mit szenvedtem, példa léssen néktek el hittem: mely jól léssen ti dolgotok, mindenekben ti szándéktok, Jstentül ha fűgni fogtok.	3. A’ mit él’temben szenvedtem, Tanítottam, tselekedtem, Ti-is azt miveljétek, Valamit gondoltok, szóltok, Tesztek azt jól meg-hányjátok, Hogy Istenben tegyétek.	
5. Embereknek fártságok, ha nem vólna nyavallyáiok, boldogság’ volna ittődolgotok: de mert más képpen nem lehet, hog’ el czeréld azt sem lehet,	4. Minden akar idvezülni, De nem akaja szenvedni Kereszténység’ igáját; De nem lehet más külömben, Végy tehát bízvást részt ebben,	

türjed tehát te terhedet.	Igy kerülöd a' poklot.	
6. Egh, Föld, Tenger, minden állat, ezt mutattya nyilván látod, hog' törnöd kel it emberi állat: nem türzé itt az Jstenért? türnöd kel ott az ördögért, és kárhozat nagy kinnyaért.	5. Minden állat ezt mutatja, Ezt víz fű, vagy erdő tartja, Szenvedése megvagyon, Ki it Istennek nevében, Nem akar ördöggel egyben, Szenved kínokat nagyon.	
7. Má az ember iffiú és vig', hólnap lásd meg' mely rut czig' bik, kór=beteg' az halálnak vendig': mint az mezőn az szép virág' igy mulik el am ez világ' hamar minden nag' szomorusag.	6. Ma az ember ifjú 's ékes, Hólnap erőt'len beteges, És épen meg-kell halni, Mint a' mezőn a' szép virág, Igy valamit tart a' világ, Annak mind el-kell múlni.	
8. Minden reszket az halál előtt, mert láttya hog' csak arnék volt, kéván jól lenni, jambor nem volt: egy ezt mondgya más nem hadgya, lelkére nincz semmi gongya, élete csak haja huja.	7. Fél az ember az haláltól, Akarván válni világtól, Még most akar jobbúlni, Egyik ezt, más azt tselekszi, Szegény lelkét félre teszi, Világát míg élheti.	
9. Es immar ő hog' nem élhet, kezd nag' sirást az mint lehet, Jstennek adgya magát, meg' vénhet: jay az[t] mondgya én mint félem, az Úr Istent mint rettegem, talan használ én azt hiszem.	8. És ha már tovább nem élhet, Panaszkodik, mást nem tehet, Akar Istennek élni; De félek, ISTEN' kegyelmét, Kristus' meg-útált érdemét, Soha nem fogja nyerni.	

10. Gazdagnak ő gazdagsága, szép iffiúnak iffiúsága, nem használ semmi kevélysége: ez világ' ha tied volna, ezüst, arany minden volna meg' kel halnod hid meg rola.	9. A' gazdagnak gazdagsága, Az ifjúnak ifjúsága, Halálban nem használhat, Ha valaki világ' kintsét, Bírja és gyönyörűségét, Halál ellen nem állhat.	
11. Talam te bölcz azt gondolod, bölczeséged lesz gyámolod, hid el hog' nékedis kel halnod: kérek azért láss dolgodhoz, meny minygyarást Christusodhoz igy fogsz jutni jutalmadhoz.	10. Mi a' tudós mestersége, Világ' minden ditsósége, Oh tsak füst meg-kell halni: A' ki magát nem készíti, Míg itt' világát élheti, Örökké el-kell veszni.	
12. Azért imé mind ezeket igy meg' értvén Jstenünket, szeressétek à szent életet, Christus Jesus szent beszédét, hallgassátok szent igéjét, hog' vegyetek örökséget.	11. Fiaim, azért halljátok, Kik most az Urnak szolgáltok, Dolgotok' ne bánjátok, Tartsatok ÚR' igéjéhez, A' legyen szíveteknek méz, Urtól meg-vidíttatok.	Halljuk meg Urunk hívását! A rögs út ne legyen gát Követni Jézust hitben! Az ige erőnk, támaszunk. Szent világánál járunk. Így áld, vezérel Isten.
13. Artatlan légyen dólgotok tisza minden nyaiasságtok, egy mással valo közösségtok, adgy Jstennek tisztességet, nagy szép kegyes engedelmet, vegged ilyen intésemet.	12. Roszszért rosszszat ne tegyetek, Ártatlanul itt éljete, Világ hadd üzze tsűfját, Boszszúját hadd állja Isten. Járjatok kesken ösvényen, Világ meg-bánnya dólgát.	
14. Ha mindenben itt testünknek	13. Kényen, kedven ha élnétek,	

telnék kedve életünknek meg' halna élete lelkünknek; azért szálit keresztetek, Jsten reánk és terheket hog' meg' tarczon mind benünket.	Minden jóval telhetnétek, Lelketek majd meg-halna, Azért Isten a' keresztet, küldi sujtálni a' testet, Hogy jobb életre hozna.	
15. Az keresztnek iszonyué? sullyos vólta keserué? kérd pokol kinnya hog' mi izü? ot mindenkor csak jay lészen, nag' kénnak vége nem lészen csak fog' czikorgatas lészen.	14. A' kereszt keserű, nehéz, Hát a' pokol, oh mi ehez, Mellybe e' világ esik, Szenvedni testnek, léleknek, Kell kínnyát az örök tűznek, Melly soha nem aluszik.	
16. De tü hivek örülyetek, és Christusban szenvedgyetek mert meny ország'ban lész helyetek: ninczen ember ki nyelvél ki mondhasa beszédével, mely nagy diczőség' ott lészen.	15. Ti pedig az élet után, Éltek URral országolván, Ezt jól meg-gondoljátok; Senki ezt a' ditsőséget, Meg-nem mondhatja szépséget, Mellyet URtól várhattok.	
17. Mert mi nekünk az jó Jsten, mit meg' ígért igéiében, meg' esköt arra szent nevében; azt meg' allya és meg' adgya szent Fiaban az Christusban, mint mi édes meg' valtonkban.	16. És a' mit az örök ISTEN Fogadott szent beszédében, 'S petsétlett esküvében; Azt ő biztonnyal megállja, Oh minnyájunknak azt adja A' JÉsus által! Ámen.	Mind, amit örök Istenünk Szent szavában ígért nekünk, Sziklaszilárdan áll fenn. Beteljesül az ígéret, Elnyerjük az üdvösséget Jézusunk által. Ámen.
18. Diczértessél szent Haromság' mind ezekben nag' igasság'		

mindenkor nálunk nag' méltóság': engedgy nekünk szent életet, egy más közöt szeretetet, ez világ' után örömet.		
---	--	--

498. Jer, temessük el a testet

BBr 1531	LpzBa 1545	Oedenb/Pilgram 1746	HG 1560–61
1. Nu lasst uns den leib begraben bey dem wir kein zweifel haben er werd am letztenn tag auffstehn und unverrücklich erfür gehn.	1. Nu last uns den leib begraben, daran gar kein zweiucl haben Er werd am lüngsten tag auff stehn, vnd vnuerweslich herfür gehn.	1. Nun laßt uns den leib begraben, daran wir keinen Zweifel haben, Er wird am jüngsten Tag auffstehn, und unverweßlich herfür gehn.	1. Ier temessüc el ez test[et], kiröl ne legyen kétségünc, hogy az iteletnec napjan, fel nem tamadna igazan.
		So traget mich nun immer hin, da ich so lang verwahret bin, bis GOTT, mein treuer Seelen = Hirt, mich wieder auferwecken wird.	
2. Erd ist er unnd von der erden wirt auch zu erd wider werden unnd von erden wider auffstehn wenn gotes posawn wirt angehn.	2. Erd ist er vnd von der erden wird auch zu erd wider werden Vnd von der erd wider auffstehn wenn Gottes Posaun wird angehn.	2. Erd ist er, und von der Erden, wird auch zur Erd wieder werden, und von der Erd wieder auferstehn, wann GOTTes Posaun wir angehn.	2. Föld es az földből valo ő, földé vißontac leiendő, de földből esmeg feltamad Vrnak mikor kürtit hallya.
		Ja, freylich werd ich nach dem Tod zu Aschen, Erden, Staub und Koth doch wird dieß schwache Fleisch und Bein, von meinen GOTT verkläret seyn.	
3. Seine seel lebt ewig inn got der sie alhie aus seiner gnad	3. Sein seel lebet ewig in Gott Der sie allhie aus lauter gnad	3. Sein Seele lebt ewig in Gott, der sie allhie, aus lauter Gnad	3. Az ő lelke öröcké él, az más vilagon Istennél,

von aller sünd und missetat durch seinen bund geseget hat.	Von aller sund vnd missethat durch seinen Son erlöset hat.	von aller Sünd und Missethat, durch seinen Sohn, erlöset hat.	ki bent fianac altala, ötet bünböl meg valtotta.
		Mein Leib bleibt hier der Würmer Spott, die Seele lebt bey ihrem GOTT, der sie durch sein so bittres Leid erlöset hat zur Seeligkeit.	
4. Sein arbeit trübsal und elend ist kommen zu eim gutten ennd er hat getragenn christi joch ist gestorben und lebet noch	4. Sein jamer trübsal vnd elend ist komen zu eim selgen end Er hat getragen Christus joch Ist gestorben vnd lebet doch noch.	4. Sein Jammer, Trübsal und Elend, ist kommen zu einem seel'gen End, er hat getragen Christi Joch, ist gestorben, und lebet noch.	4. Az ő nagy nyaualyassaga, iutott immár bodogsagra, viselte Christus igaiát, az halal neki nem árthat.
		Was mich vor Trübsal hat verletzt, wird nun in höchster Lust ersetzt, die Welt ist mir ein Jammerthal, dort aber ein recht Freuden=Saal.	
5. Die sele lebt on alle klag das leib schlefft bis ann letzten tag an welchem ihn got verkleren und der freuden wird geweren	5. Die seel lebet on alle klag der leib schlefft bis an Iüngsten tag An welchem Gott in verkleren vnd ewiger freud wird geweren.	5. Die Seele lebt ohn alle Klag, der Leib schläfft bis an jüngsten Tag, an welchem GOTT ihn verkäeren, und ew'iger Freud wird gewähren.	5. Lelke czendességbe nyugßic, teste a földben aloßic, honnán itelet napiara, fel tamad nagy vigasagra.
		Wenn alle Welt zu Trümmen bricht, und GOTT wird halten sein Gericht, so wird mein Leib verkläret stehn,	

		und in das Himmelreich eingehn.	
6. Hie ist er inn angst gewesenn dort aber wirt er genesen inn ewiger freud und wonne leuchten wie die schöne sonne	6. Hie ist er in angst gewesen dort aber wird er genesen In ewiger freud und wonne leuchten wie die helle Sonne.	6. Hie ist er in Angst gewesen, dort aber wird er genesen, in ewiger Freud und Wonne leuchten, wie die helle Sonne.	6. Itt volt ő nagy félelemben, de ott leßen chendességben, öröcké valo örömben, es hatalmas fenyességben.
		Wie manche Widerwärtigkeit hatt' ich bey meiner Lebens=Zeit, nun aber ist mir nicht bewusst, als aller Auserwählten Lust.	
7. Nu lassen wir ihn hie schlaffenn unnd gehn alsampt unser strassen schicken uns auch mit allem fleiß denn der todt kömpt uns gleicher weiß.	7. Nu lassen wir jn hie schlaffen vnd gehn all heim vnser strassen Schicken vns auch mit allem vleiß denn der tod kömpt vns gleicher weis.	7. Nun lassen wir ihn hie schlafen, und gehn all heim unser Strassen, schicken uns auch mit allem Fleiß; denn der Tod kommt uns gleicher Weiß.	7. Ier hadgyuc itt öt alonni, Christus Iesusban nyugodni, es bõrgalmason vigyazzunc, mert nekünkis meg kelly halnunc.
		So laßt mich dann in sanfter Ruh, und geht nach eurer Wohnung zu, ein jeder denke Tag vor Tag, wie er auch seelig sterben mag.	
	8. Das helfft uns Christus unser trost der uns durch sein blut hat erlost Vons Teuffels gwalt vnd ewiger pein	8. Das helf uns Christus unser Trost, der uns durch sein Blut hat erlöst vons Teufels G'walt und ew'iger Pein:	8. Erre Christus adgyon erõt, ki véreuel minket ki vött, az veßedelmes pokolbol,

	jm sey lob preis vnd ehr allein. AMEN.	Ihm sey Lob, Preis und Ehr allein.	es az véghetetlen kinbol.
			9. Ő mi tölunc dichertessec, öröcké magasztaltasséc, egytemben az Atyáual, es bent Lelec Vr Istenuel.

ÚZMK 1770	Rdt 1805	Dt 1911	RÉ 1948	EÉ 1982
1. Jer temessük-el a' testet Kiről ne légyen kétségünk, Hogy az ítéletnek napján Fel-nem támadna igazán.	1. Jer temessük el a testet Melyen a halál erőt vett; De majd a végítéletre Feltámad ő új életre.	1. Jer, temessük el a testet, Melyen a halál erőt vett; De majd a végítéletre Föltámad örök életre.	1. Jer, temessük el a testet, Melyről kétségünk nem lehet, Hogy az ítéletnek napján Fel fog támadni igazán.	1. Jer, temessük el a testet, Melyen a halál erőt vett, De majd a végítéletre Föltámad örök életre.
2. Föld és a' földből való ő, Földé viszontag léendő: De földből ismét fel- támad, Urunk szavát mikor hallja.	2. Föld és földből való ő, Földdé viszontag leendő; De a földből feltámasztja Az Úr hatalmas szózata.	2. Ím, ami földből vétetett, Viszontag porrá, földdé lett; De a földből föltámasztja Az Úr hatalmas szózatja.	2. Porból való eredete, Azért porrá kell lennie, De majd feltámad a sírból, Mihelyt az Úrnak szava szól.	2. Ím, ami porból vétetett, Az ismét porrá, földdé lett; De porból is feltámasztja Az Úr hatalmas szózatja.
3. Az ő lelke örökkén él A' más világon Istennél:	3. A hívek lelke Istennél Mennyekben mind	3. A hívő lélek Istennél Mennyekben mindörökkön	3. Az ő lelke örökké él A más világon Istennél,	3. A hívő Lélek Istennél Mennyekben mindörökké

Ki szent Fijának általa Őket büntől meg-váltotta.	örökké él, Ki szent fiának általa Őtet büntől megváltotta.	él; Az Úr Jézus érte is jött, S a büntől megváltotta őt.	Ki szent Fiának általa Őt a büntől megváltotta.	él; Mert Jézus érte is eljött, S a büntől megváltotta őt.
4. Az ő nagy nyavalyássága Jutott immár bódogságra: Ha viselte Kristus igáját, Az halál néki nem árthat.			4. Lelke csendességben nyugszik, Teste a földben aluszik, Honnan ítélet napjára Feltámad nagy vígasságra.	
5. Lelke tsendességben nyugszik, Teste a' földben aluszik: Honna ítélet napjára Fel-támad nagy vígasságra.	4. Itt ő sok ínséget látott; De immár nyert boldogságot, Itt sok sírás és bú érte; De már nyugodalmát lelte.	4. Itt ő sok ínséget látott, De immár nyert boldogságot; Itt sokszor fájt, sírt a lelke, De már nyugalmát föllelte.	5. Itt volt ő nagy félelemben, De ott lészen csendességben, Örökkévaló örömben És hatalmas fényességben.	4. Ki itt sok ínséget látott, Immár nyert nagy boldogságot; És kinek fájt, sírt a lelke, Már nyugodalmát meglelte.
6. Itt vólt ő nagy félelemben; De ott lészen tsendességben, Örökkén való örömben, És hatalmas fényességben.	5. Jer hagyjuk itt őt aludni; Krisztus Jézusban nyugodni; S mindnyájan híven vigyázzunk; Mert nekünk is meg kell halnunk.	5. Jer, hagyjuk itt őt aludni, Krisztus Jézusban nyugodni; S mindnyájan vigyázók legyünk, Mert innen mi is elmegyünk.	6. Jer, hagyjuk itt őt aludni, Krisztus Jézusban nyugodni, És mi szüntelen vigyázzunk, Mert nekünk is meg kell halnunk.	5. Jer, hagyjuk őt itt aludni, Jézus Krisztusban nyugodni; S mindnyájan vigyázók legyünk, Mert innen mi is elmegyünk.

7. Jer hagyjuk itt őt aludni, Kristus Jéusban nyúgodni, És szorgalmatosan vigyázzunk, Mert nekünk is meg-kell hallnunk.	6. Oh Jézusunk, segélj minket, Hogy végezvén életünket, Mind boldogul meghalhassunk, S hozzád mennyekbe juthassunk.	6. Oh Jézusunk, segélj minket, Hogy végezvén életünket, Mind boldogul meghallhassunk, Hozzád mennyekbe juthassunk.	7. Erre Krisztus adjon erőt, Ki vérével minket kivett A veszedelmes pokolból És kínból, örök halálból.	6. Ó, Jézusunk, segíts minket, Végezvén itt életünket, Hogy csendesen meghalhassunk, Hozzád mennyekbe juthassunk!
8. Erre Kristus adjon erőt, ki vérével minket ki-vött A' veszedelmes pokolból És a' véghetetlen kínból.			8. Ő mitőlünk dicsértessék, Örökké magasztaltassék Egyetemben az Atyával És Szentlélek Úr Istennel.	
9. Ő mi tőlünk dicsértessék, Örökkén magasztaltassék, Egyetemben az Atyával, És Sz. Lélek UR Istennel.				

501. Midőn eljön az én órá

HermN-H 1562	Bonn 1575	Leutschau 1686	Frey-G 1708	Oedenb/Pilgram 1746
1. Wenn mein Stündlein furhanden ist vnd sol hinfarn mein strasse, So gleit du mich, HErr Jhesu Christ, mit hülff mich nicht verlasse, Mein Seel an meinem letzten end befehl ich dir in deine Hend, du wolst sie mir bewahren.	1. Wann mein Stündlein vorhanden ist vnd sol faren mein strassen, So gleidt du mich, HErr Jhesu Christ, du wirst nicht nicht verlassen: Mein Seel an meinem letzten endt befehl ich dir in deine hendt, du wirst mir sie bewaren.	1. WENN mein Stündlein vorhanden ist und ich soll fahrn mein Strassen So gleit du mich HERR Jesu Christ mit Hülff mich nicht verlasse: Mein Seel an meinem letzten End befehl ich HErr in deine Händ du wirst sie wohl bewaren.	1. WENN mein stündlein vorhanden ist, und ich soll fahr'n mein' strasse, so g'leit du mich, HErr Jesu CHrist! mit hülff mich nicht verlasse: mein' seel an meinem letzten end befehl ich, HErr! in deine händ, du wirst sie wohl bewahren.	1. Wenn mein Stündlein verhanden ist, und ich soll fahr'n mein' Strasse, so gleit du mich, HErr Jesu CHrist! mit Hülff mich nicht verlasse: Mein Seel an meinem letzten End befehl ich dir in deine Händ, du wirst sie wohl bewahren.
2. Mein sünd mich werden krencken sehr, mein Gwissen wird mich nagen, Denn jr sind viel wie Sand am Meer, doch wil ich nicht verzagen, Gedencken wil ich an dein todt,	2. Mein sünd mich werden krencken sehr, mein gewissen wird mich nagen, Denn jr sindt vil wie Sandt am Meer, doch wil ich nicht verzagen, Gedencken wil ich an dein Todt,	2. Mein Sünd mich werden krencken sehr mein Gwissen wird mich nagen Denn jhr sind viel wie Sandt am Meer doch wil ich nicht verzagen: Gedencken wil ich an dein Todt	2. Mein' sünd mich werden kräncken sehr, mein g'wissen wird mich nagen, denn ihr sind viel wie sand am meer, doch wil ich nicht verzagen, gedenck'n wil Ich an deinen tod,	2. Mein Sünd mich werden kräncken sehr, mein G'wissen wird mich nagen; denn ihr sind viel wie Sand am Meer; doch will [ich] nicht verzagen, gedenck'n will [ich] an deinen Tod,

HErr Jhesu, vnd dein Wunden rot, die werden mich erhalten.	HErr Christe, deine wunden rot, die werden mich erhalten.	HErr JESu, deine Wunden roth die werden mich erhalten.	HErr JESu! deine wunden roth, die werden mich erhalten.	HErr JESU deine Wunden roth die werden mich erhalten.
3. Ich bin ein Glied an deinem Leib, des tröst ich mich von hertzen. Von dir ich vngescheiden bleib in Todes nöten vnd schmerzen; Wenn ich gleich sterb, so sterb ich dir, ein ewigs Leben hastu mir mit deinem Tod erworben.	3. Ich bin ein Gliedt auß deinem Leib, des tröst ich mich von hertzen: Von dir ich vngescheiden bleib in Todtes not vnd schmerzen: Wenn ich gleich stirb, so stirb ich dir, ein ewiges Leben hast du mir mit deinem todt erworben.	3. Ich bin ein Glied an deinem Leib deß tröst ich mich von Hertzen Von dir ich ungeschieden bleib in todes Noth und Schmerzen. Wenn ich gleich sterb, so sterb ich dir ein ewigs Leben hast du mir durch deinem Tod erworben.	3. Ich bin ein glied an deinem Leib, des tröst ich mich von hertzen, von dir ich ungescheiden bleib in todes=noth und schmerzen, wenn ich gleich sterb, so sterb ich dir, ein ew'ges leben hast du mir durch deinen Tod erworben.	3. Ich bin ein Glied an deinem Leib, deß tröst ich mich von Hertzen Von dir ich ungescheiden bleib [in] Todes=Noth und Schmerzen Wann ich gleich sterb, so sterb ich dir, ein ew'ges Leben hast du [mir] durch deinen Tod erworben.
4. Weil du vom Tod erstanden bist, werd ich im Grab nicht bleiben; Mein höchster trost dein Auffart ist, tods furcht kan sie vertreiben, Denn wo du bist, da kom ich hin,	4. Weil du vom Tod erstanden bist, werd ich im Grab nicht bleiben: Mein höchster trost dein auffart ist, den Todt kanst du vertreiben: Denn wo du bist da komm ich hin,	4. Weil du vom Todt erstanden bist werd ich im Grab nicht bleiben Mein höchster trost dein Auffart ist Todesfurcht kanst du vertreiben; Denn wo du bist, da komm ich hin,	4. Weil du vom tod erstanden bist, werd ich im grab' nicht bleiben, mein höchster trost dein' auffahrt ist, tod's=furcht kanst du vertreiben, denn wo du bist, da komm ich hin,	4. Weil du vom Tod erstanden bist werd ich im grab' nicht bleiben: Mein höchster Trost dein [Auf]fahrt ist, Tods=Furcht kan sie [vert]reiben; denn wo du bist, da [komm] ich hin,

das ich stetz bey dir leb vnd bin, drumb fahr ich hin mit freuden.	das ich stets bey dir leb vnd bin, drumb fahr ich hin mit freuden.	daß ich stets bey dir leb und bin drumb fahr ich hin mit Freüden.	daß ich stets bey dir leb und bin, drum fahr ich hin mit freuden.	daß ich stets bey dir [leb] und bin; drum fahr ich hin mit Freuden.
	5. Ich fahr dahin zu Jesu Christ, meine hend thue ich auß strecken, So schlaff ich ein vnd ruhe fein, kein mensch kan mich auffwecken Denn Jesus Christus, war Gottes son, der wird vns Thor vnd tempel auff thun, ein lassen zu dem ewigen leben.	5. So fahr ich hin zu JEsu Christ mein Arm thu ich außstrecken So schlaff ich ein, und ruhe fein kein Mensch kan mich auffwecken denn JEsus Christus Gottes Sohn der wird die Himmels=Thür auffthun und führn zum ewigen Leben.	5. So fahr ich hin zu JEsu Christ, mein' arm' thu ich ausstrecken, so schlaff ich ein und ruhe fein, kein mensch kan mich aufwecken, denn JEsus CHristus, Gottes Sohn; der wird die himmels=thür aufthun, mich führn zum ewgen Leben.	5. So fahr ich hin zu JESU Christ, mein' Arm thu ich aus[streck]en, so schlaff ich ein, und ruhe [fein] kein Mensch kan mich aufwecken; dann JEsus Christus, Gottes Sohn, der wird die Himmels=Thür aufthun, mich führ'n zum ew'gen Leben.
	6. Da nun Elias seinen lauff vnd groß wunder hett volendet, Da gleit jn Gott in Himmel nauff, ein Wagen er jm sendet: Wagen vnd roß waren wie ein fewr,	6. Da nun Elias seinen Lauff mit Wundern hät volendet Da gleit jhn Gott in Himmel nauff ein Wagen Er jhm sendet: Wagen und Roß warn wie ein Feur		

	darauff fuhr der Prophet so theur im Wetter nauff gen Himmel.	darauff fuhr der Prophet so theür im Wetter nauff gen Himmel.		
	7. Mit Leib vnd Seel er darhin fuhr, mit Feuerflammen vmbgeben, Vns zum beyspil, trost vnd figur, das wir nach diesem leben Zu GOTT auffahren alle zu gleich mit Leib vnd Seel ins Himmelreich, wenn Christ der Herr wirdt kommen.	7. Mit Leib und Seel er darhin fuhr mit Feüer=Flamm umbgeben, Uns zum Beyspiel, Trost und Figur, daß wir nach diesem Leben Zu GOtt auffahren allzugleich mit Leib und Seel ins Himmelreich wenn Christ der HErr wird kommen.		
	8. Elias auff dem Berge war, die Jünger Christi jn sahen Der vil jar hett gelebt zuvor, drumb sol kein Christ verzagen: Ein ewiges leben ist gewiß,	8. Eliam auff dem Berg Thabor die Jünger Christi sahen Der viel Jahr hat gelebt zuvor drumb soll kein Mensch verzagen ein ewges leben ist gewiß		

	da jetzt Elias lebt vnd ist dahin sollen wir all kommen.	da jtz Elias lebt und ist dahin solln wir all kommen.		
	9. Elias vor dem jüngsten tag sol wider kommen auff erden, Das er der bösen Welt absag, das der HERR kommen werde: Aber der theure GOTTES man hat sich schon hören vnnd sehen lahn, drumb ist das end nicht ferne.	9. Elias vor dem Jüngsten=Tag soll wieder kommnn auff Erden Daß er der bösen Welt ansag daß Christus kommen werde: Aber der theüre Gottes=Mann der sich schon hörn und sehen lahn, drumb ist das End nicht ferne.		
	10. Ist nun die stundt meins todts nicht weith, so thu dich zu mir keren, Gib mir deines Geistes freundigkeit, den Glauben inn mir mehr, Behüt mich, HERR, für sündt vnd spot,			

	errett mich von dem ewigen todt, ich befihl mich in deine hende.			
	11. Wer ist der vns diesen Reim sang? ist alt vnd wol betaget. Das wahl kondt er nicht von der statt, das Podagra jn plaget. Oftt seufftzt er vnd batt GOTT im sinn 'HERR, hol den krancken Herman hin wo jetzt Elias wonet.'			

EG 1994	ÚZMK 1770	Rdt 1805	Dt 1911	EÉ 1982
1. Wenn mein Stündlein vorhanden ist und soll hinfahrn mein Straße, so g'leit du mich, Herr Jesu Christ, mit Hilf mich nicht verlasse. Mein Seel an meinem	1. Midőn eljő az én órá,am, Hogy útra kell indulnom, Késérj engemet, Óh Uram, Segítséged' add látnom, Lelkemet az én végemen	1. Midőn eljön az én órá,am, A melyben meg kell halnom, Oh Jézus! viselj gondot rám, Es segélj benned biznom; S hogy én akkor	1. Midőn eljön az én órá,am, Hogy innét el kell mennem: Én Jézusom, ó gondolj rám És bátoríts meg engem. Állj mellém, Uram,	1. Midőn eljön az én órá,am, Hogy innét el kell mennem, Jézus Krisztus, jöjj, tekints rám, És bátoríts meg engem! Állj mellém, Uram

letzten End befehl ich dir in deine Händ, du wollst sie mir bewahren!	Ajánlom szent kezeidben, Te azt meg-tartod tudom.	üdvözüljek, Add, mindaddig öregbüljek A hitben s kegyességben.	Istenem, Testem, lelkem és mindenem Kezeidbe ajánlom.	Istenem, Mert testem-lelkem, mindenem Hű kezedbe ajánlom.
2. Mein Sünd' mich werden kränken sehr, mein G'wissen wird mich nagen, denn ihr' sind viel wie Sand am Meer; doch will ich nicht verzagen. Gedenken will ich an dein' Tod, Herr Jesu, und dein Wunden rot; die werden mich erhalten.	2. Bűneim nagyon sebhethnek, Furdal lelki-esméret: Mert mint fővényje tengernek; De kétségbe nem ejthet, Emlékezem halálodról, Jésus, sebes kínaidról, Ezek meg-tartnak engem'.	2. Hogy ha mégis ijesztenek Majd engemet bűneim; Lelkemben megenyhítenek, És lesznek örömeim A te halálod s kínaid, És bátorító szavaid, S így békével halok meg.	2. Ha bánt lelkiismeretem, És bűneim sebhethnek: Magamat megkesergetem, De szivem nem csügged meg, Mert lelkemet én megmosom Szent véredben, én Jézusom, Te vagy az én Megváltóm.	2. Ha bánt a lelkiismeret, Ha vádol tenger véték, Mégse rettent meg engemet, Mert keresztfádra nézek, És lelkemet megmoshatom Szent véredben, én Jézusom. Te vagy az én Megváltóm!
3. Ich bin ein Glied an deinem Leib, des tröst ich mich von Herzen; von dir ich ungeschieden bleib in Todesnot und Schmerzen;	3. Tagja vagyok én testednek, E' fő vigasztalásom, Kötélét az egyességnek Nem bonthatja halálom,	3. Tagja vagyok én testednek, E fő vigasztalásom, Kötélét ez egyességnek Nem bonthatja halálom;	3. Te főm vagy, én tagod vagyok, Ez én vigasztalásom; Tőled én el nem szakadok, Nem szakít el halálom.	3. Mivel tested tagja vagyok, A vigaszt megtalálom: Tőled én el nem válhatok, Nem szakít el halálom.

wenn ich gleich sterb, so sterb ich dir; ein ewig Leben hast du mir mit deinem Tod erworben.	Ha meg-halok, néked halok, Örök életet találok Nálad, te vagy Megváltóm.	Ha meghalok, neked halok Örök életet találok Nálad; te vagy megváltóm.	Ha meghalok, néked halok, Örök életre virradok Te szent halálod által.	Neked halok, ha meghalok, És új életre virradok Te szent halálod árán.
4. Weil du vom Tod erstanden bist, werd ich im Grab nicht bleiben, mein höchster Trost dein Aufahrt ist, Todsurcht kann sie vertreiben; denn wo du bist, da komm ich hin, dass ich stets bei dir leb und bin; drum fahr ich hin mit Freuden.	4. Mivel sirból fel- támadtál, A' földbe nem maradok, Fel-menteddel vigasztaltál, Haláltól bátor vagyok: Mert az hol vagy, én ott lések, És veled örökké élek, Igy el-menvén vígadok.	4. Mivel sirból feltámadtál, A földben nem maradok; Felmenteddel vigasztaltál, Haláltól bátor vagyok; Ahol te vagy, én ott leszek, És veled örökké élek, Azért bátran elmegyek.	4. Mivel, Uram, föltámadtál, Sírban én sem maradok; Minthogy mennybe fölszállottál, Én is bátran meghalok; Ahol te vagy, oda megyek, Mindörökké veled leszek. Bátran megyek utamra.	4. Mivel, Uram, feltámadtál, Nem elmúlás lesz végem. Mivel te mennybe szállottál, Nem kell haláltól félnem. Ahol te vagy, oda megyek, Hogy örökre veled legyek. Így útra kelek bátran.
5. So fahr ich hin zu Jesus Christ, mein' Arm tu ich ausstrecken; so schlaf ich ein und ruhe fein; kein Mensch kann mich aufwecken	5. El-mégyek hozzád, Jésusom, Ki terjesztem kezemet, Igy el-alúszom, 's meg- nyugszom, Ki költhet-fel engemet?	5. Elmegyek hozzád, Jezusom! Bár föld fedí testemet; Ebben aluszom s megnyugszom. Te felköltesz engemet;	5. Hozzád megyek, ó Jezusom, Bár fedje föld testemet, Síromban én csak aluszom, S te fölkeltesz engemet;	5. Hozzád megyek, én Jezusom, Bár elenyészik testem. Halálomban csak aluszom, Te majd fölkeltesz engem.

denn Jesus Christus, Gottes Sohn; der wird die Himmelstür auftun, uns führn zum ewgen Leben.	Tsak általad, Isten' Fia, A' mennynek nyilik ajtaja, Mellybe viszed lelkemet.	Mert általad, Isten Fia! A mennynek nyilik ajtaja, Melybe viszed lelkemet.	Mert általad, Isten fia, Megnyílik a menny ajtaja; Oda viszed lelkemet.	Általad, Isten szent Fia, Megnyílik a menny ajtaja, És vár az örök élet.
---	---	--	---	---

II. DALLAMOK

A következőkben röviden ismertetjük a szempontokat, melyeket a dallamok átírásakor alkalmazunk.

A táblázatokban szereplő dallamalakokat a megjelenés sorrendjében közöljük. A tételek szövegkezdetét csak abban az esetben tüntetjük fel, ha az nem azonos a bemutatott ének német, vagy magyar címeivel, vagy ha ad notam kapcsolatról van szó.

Hogy a különböző dallamvariánsokat könnyebben összehasonlíthassuk, nem vesszük át az egyes források hangnemét, hanem közös alaphangra transzponálva közöljük a tételeket. Ebben a leggyakrabban előforduló előjegyzést vettük figyelembe. A közlésre javasolt alak ezért nem feltétlenül az éneklésre legideálisabb hangnemben szerepel. A legközelebbi dallamközés előtt szükséges lesz a transzpozíció újbóli átgondolása.

43. A menny Urának tisztelet

L.U. *Et in terra pax...*

LpzS 1539

Sopron 1725

Gy kz

Sopron 1897

EÉ 1982

The image displays a musical score for the hymn '43. A menny Urának tisztelet'. It consists of six staves, each representing a different version or part of the music. The staves are labeled on the left: 'L.U.' (likely a vocal part with the Latin text 'Et in terra pax...'), 'LpzS 1539', 'Sopron 1725', 'Gy kz' (likely a keyboard part), 'Sopron 1897', and 'EÉ 1982'. The notation includes various musical symbols such as treble clefs, key signatures (one flat), time signatures, and different note values (quarter, eighth, and sixteenth notes, as well as rests). The score is written in a traditional musical notation style, with a vertical line separating the labels from the musical staves.

A musical score for six staves, likely a vocal and instrumental ensemble. The score is written in a single system and ends with a double bar line. The notation includes various note values, rests, and accidentals.

The first staff begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). It contains a series of notes, including a half note, a quarter note, and a half note, followed by a double bar line. The second staff continues the melody with a series of eighth and quarter notes. The third staff features a series of half notes and quarter notes, with a sharp sign (#) appearing in the fourth measure. The fourth staff continues the melody with a series of eighth and quarter notes, including a sharp sign (#) in the fourth measure. The fifth staff features a series of half notes and quarter notes, with a sharp sign (#) in the fourth measure. The sixth staff continues the melody with a series of eighth and quarter notes, including a sharp sign (#) in the fourth measure.

45. Én lelkem, áldva áldjad

Mi KugJ 1540

EpG 1635–52

Sopron 1725

D 1778

Gy kz

Sopron 1897

EÉ 1982

A musical score for a choir, consisting of seven staves. The key signature is G major (one sharp, F#). The music is written in a standard musical notation style, featuring a variety of note values including half notes, quarter notes, and eighth notes. Some measures contain rests, indicating where a voice part is silent. The score is organized into a system with a brace on the left side, grouping the staves together. The notation includes stems, beams, and various musical symbols such as clefs and key signatures.

A musical score for a choir, consisting of seven staves. The music is written in treble clef and key of D major (indicated by a sharp sign on the F line). The notation includes various note values (quarter, eighth, and sixteenth notes), rests, and phrasing slurs. The score is organized into a system with a brace on the left side. The music concludes with a double bar line and repeat dots at the end of the seventh staff.

75. Úr Jézus, hozzád kiáltok

WitK 1533

EpG 1635-52

Sopron 1725

GyKz

Sopron 1897

EÉ 1982

EG 1994

Javaslat

135. Áldott az élet Istene

BBr 1531
Lob sei dem allmächtigen Gott

Gy kz
Most jó népnek - Lob sei dem allmächtigen Gott - Áldott legyen a nagy Isten

Brmo 1798
Lob sei dem allmächtigen Gott

Sopron 1897
A próféták megmondották

Javaslat

136. Istennek szent Fia

BBr 1531

Frey-G 1708

Sopron 1725

Gy kz

Sopron 1897

EKG 1950

Dt+ 1955

Javaslat

A musical score for a string quartet in B-flat major, consisting of eight staves. The music is in 4/4 time and features a variety of rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, as well as rests and ties. The score is written in a standard musical notation style with a key signature of two flats and a common time signature.

151. Hadd zengjen énekszó

MED

MÜN2

WitK 1533

EpG 1635-52

Sopron 1725

EÉ 1982

The musical score consists of six staves, each representing a different vocal part or manuscript source. The staves are labeled on the left: MED, MÜN2, WitK 1533, EpG 1635-52, Sopron 1725, and EÉ 1982. The notation includes various musical symbols such as treble clefs, time signatures, and note values (quarter, eighth, and sixteenth notes). The score is written in a single system, with each staff containing a continuous line of music. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 4/4. The notation is in a standard musical notation style, with notes and rests clearly visible on each staff.

The musical score consists of six staves, each beginning with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The time signature is common time (C). The notation includes various note values, rests, and phrasing slurs. The first staff features a melodic line with eighth and sixteenth notes. The second and third staves show a more complex texture with sixteenth notes and slurs. The fourth staff continues the melodic development. The fifth staff includes some notes with fermatas, suggesting sustained sounds. The sixth staff concludes the system with a final melodic phrase. The entire score is enclosed in a large rectangular frame.

156. Jöjj, Isten népe, áldjuk őt

LBH HermN
um 1550

Sopron 1725

Gyöz

Kőszeg 1814

Sopron 1897

EÉ 1982

188. Krisztus, ártatlan Bárány

L.U.

Th Corv 1542

Mi SpanJ
1545a-d - II

EpG 1635-52

Sopron 1725

Bmo 1798

Sopron 1897
85.a/I.

Sopron 1897
85.a/II.

Sopron 1897
85.b

RÉ 1948

EÉ 1982

Javaslat

Ag - nus_ De - - i mi - se - re - re_ no - bis.

pec - ca - ta mun - di: mi - se - re - re__no - bis.

The musical score is written for a choir and instruments. It consists of 12 staves. The top staff is a vocal line with lyrics. The following staves are for instruments, including a piano and a string ensemble. The music is in a minor key and features a variety of note values, including eighth, quarter, and half notes, as well as rests. The lyrics are in Latin and are written in a Gothic script. The score is enclosed in a large rectangular frame.

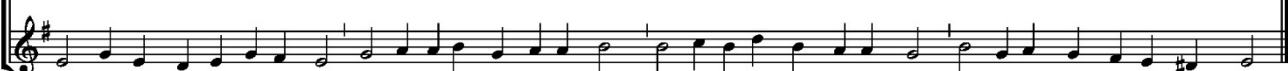
195. Üdvöztőnk, dicsértessél

Kapi 1912 *A próféták megmondották*

Kapi 1912 *Boldog az, ki életében*

EÉ 1982 *Gondviselő édes Atyám*

EG 1994 *Wir danken dir, Herr Jesu Christ*

EG 1994 *Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort*

213. Krisztus feltámadt

L.U. *Scimus Christum surrexisse...*

Mi Schöff 1513

WitK 1533

CC 1651
73.l.

CC 1651
77.l.

Sopron 1725

Sopron 1897

EKG 1950

EÉ 1982

Javaslat

The image displays a musical score for the hymn 'Krisztus feltámadt' (Christ is risen). It consists of nine staves, each representing a different musical setting or version. The staves are labeled on the left with their respective sources or versions: L.U. (with the Latin text 'Scimus Christum surrexisse...'), Mi Schöff 1513, WitK 1533, CC 1651 73.l., CC 1651 77.l., Sopron 1725, Sopron 1897, EKG 1950, EÉ 1982, and Javaslát. Each staff contains musical notation in a single system, showing the melody and rhythm for that specific version. The notation includes various note values, rests, and bar lines, typical of historical and modern musical notation.

A musical score for a string quartet, consisting of eight staves. The first and third staves contain a single melodic line. The second, fourth, sixth, and eighth staves contain a single melodic line. The fifth and seventh staves contain a single melodic line. The music is written in a key with one sharp (F#) and a common time signature (C).

A musical score for a string quartet, consisting of eight staves. The first two staves are empty. The next six staves contain musical notation for four parts, with some staves having multiple lines of music. The notation includes various note values, rests, and accidentals, indicating a complex melodic and harmonic structure. The score is written in a standard musical notation style, with a key signature of one flat and a time signature of 4/4.

216. Dicsőség néked, Istenünk

BBr 1531

Kant Vulp 1609

EG 1994

217. Felvirradt áldott, szép napunk

HermN-S 1560

Kant Schein 1627

Sopron 1725

Sopron 1897

RÉ 1948

Dt+ 1955

Javaslat

The image displays a musical score for the hymn '217. Felvirradt áldott, szép napunk'. It consists of seven staves, each representing a different version of the melody. The staves are labeled on the left: HermN-S 1560, Kant Schein 1627, Sopron 1725, Sopron 1897, RÉ 1948, Dt+ 1955, and Javaslat. Each staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The music is written in a single melodic line for each version. The notation includes various note values (quarter, eighth, and sixteenth notes), rests, and phrasing slurs. The 'Sopron 1725' and 'Sopron 1897' versions feature longer note values, including half and whole notes, with fermatas. The 'RÉ 1948' version includes some beamed sixteenth notes. The 'Dt+ 1955' and 'Javaslat' versions are similar to each other, featuring a mix of quarter and eighth notes. The 'HermN-S 1560' and 'Kant Schein 1627' versions are also similar, with some variations in note values and phrasing.

A musical score for a string quartet, consisting of seven staves of music. The notation includes various note values, rests, and accidentals, all enclosed in a large rectangular frame. The score is written in a single system, with each staff containing a continuous line of music. The notation is in a standard musical notation style, with notes, rests, and accidentals clearly visible. The staves are arranged vertically, and the entire score is enclosed in a large rectangular frame.

320. Eljött hozzánk az üdvösség

ErfL 1524a

Sopron 1725

Gy kz

Sopron 1897

EÉ 1982

Javaslat

The image displays a musical score for the hymn '320. Eljött hozzánk az üdvösség'. It consists of six staves, each representing a different version of the melody. The staves are labeled on the left: ErfL 1524a, Sopron 1725, Gy kz, Sopron 1897, EÉ 1982, and Javaslát. Each staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The notation includes various note values (quarter, eighth, and half notes), rests, and phrasing slurs. The first staff (ErfL 1524a) starts with a quarter rest followed by a series of eighth and quarter notes. The second staff (Sopron 1725) begins with a half note. The third staff (Gy kz) starts with a quarter note. The fourth staff (Sopron 1897) begins with a half note. The fifth staff (EÉ 1982) starts with a quarter note. The sixth staff (Javaslát) begins with a quarter note. The score concludes with a double bar line and repeat dots at the end of each staff.

A musical score for six staves, all in G major (one sharp). The notation includes various rhythmic values and melodic lines. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The music consists of eighth and sixteenth notes, with some measures containing rests. The second staff continues the melodic line with similar rhythmic patterns. The third staff introduces some longer note values, including half notes and whole notes. The fourth staff features a mix of eighth and sixteenth notes, with some measures containing rests. The fifth staff continues the melodic line with eighth and sixteenth notes. The sixth staff concludes the piece with a final melodic line. The score is enclosed in a large rectangular frame.

332. Mit Isten akar énvelem

Mi MagdJ 1572

Sopron 1725

Gy kz

Sopron 1897

EÉ 1982

EG 1994

Javaslat

The image displays a musical score for a piano piece, consisting of seven staves. The music is written in a single system, with a large brace on the left side grouping all staves. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and accidentals.

The first staff begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody starts with a quarter rest, followed by a series of eighth and sixteenth notes, and ends with a double bar line. The second staff continues the melody, featuring a half note and a quarter note, and ends with a double bar line. The third staff introduces a new melodic line, starting with a half note and a quarter note, and ends with a double bar line. The fourth staff continues the melody, featuring a half note and a quarter note, and ends with a double bar line. The fifth staff introduces a new melodic line, starting with a half note and a quarter note, and ends with a double bar line. The sixth staff continues the melody, featuring a half note and a quarter note, and ends with a double bar line. The seventh staff concludes the piece with a final chord and a double bar line.

333. Az Istennek szent ígéje

Mi Rotb 1551

Wie 's Gott gefällt, so g'fällt 's mir auch

Gy kz

Az Istennek jó tetszése

Kapy 1907

Věříme v jednoho Boha (Adventi credo)

334. Az Úr az én hű pásztorom

Mi Walt 1524

Sopron 1725

1.

2.

435. Jöjjetek, Isten Fia hív

2LBI Augs 1530

EpG 1635–52

Sopron 1725

Gy kz

Sopron 1897

EÉ 1982

EG 1994

Javaslat

A musical score for a string quartet, consisting of eight staves. The music is written in G major (one sharp) and 4/4 time. The notation includes various note values, rests, and phrasing slurs.

The score is organized into two systems of four staves each. The first system (staves 1-4) features a melody in the first staff, with the other three staves providing harmonic support through sustained notes and occasional movement. The second system (staves 5-8) continues the piece, with more active melodic lines appearing in the lower staves, particularly in the seventh and eighth staves, which include phrasing slurs.

498. Jer, temessük el a testet

Mi WiR 1544

HG 1560–61

Sopron 1725

Gy kz

EÉ 1982

Javaslat

The image displays a musical score for the hymn '498. Jer, temessük el a testet'. It consists of six staves, each representing a different version or source of the melody. The staves are labeled on the left: 'Mi WiR 1544', 'HG 1560–61', 'Sopron 1725', 'Gy kz', 'EÉ 1982', and 'Javaslat'. Each staff begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The notation includes various note values (quarter, eighth, and sixteenth notes), rests, and accidentals (sharps and flats). The 'Sopron 1725' version features several measures with a fermata over a half note. The 'EÉ 1982' and 'Javaslat' versions show more complex rhythmic patterns with many sixteenth notes. The score is presented in a clean, black-and-white format on a white background.

501. Midőn eljön az én órá

1. táblázat

Ffm 1569

Sopron 1725

DH 1780

Sopron 1897

EG 1994

The image displays a musical score for the song '501. Midőn eljön az én órá' (1. táblázat). The score is written for five staves, each representing a different version of the song. The staves are labeled on the left: Ffm 1569, Sopron 1725, DH 1780, Sopron 1897, and EG 1994. The music is written in a single system, with each staff having its own treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and bar lines, indicating the melody and rhythm of the piece. The score is presented in a clean, black-and-white format, typical of a musical manuscript.

The musical score is written for five staves, each with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The time signature is common time (C). The notation includes various note values (quarter, eighth, and sixteenth notes), rests, and phrasing slurs. The piece concludes with a double bar line and repeat dots on the final staff.

501. Midőn eljön az én órá
2. táblázat

Gy kz

EÉ 1982

Javaslat

The first system of musical notation consists of three staves. The top staff, labeled 'Gy kz', is in treble clef and contains a melody with a key signature of one flat (Bb) and a common time signature (C). The middle staff, labeled 'EÉ 1982', is also in treble clef and contains a melody. The bottom staff, labeled 'Javaslat', is in treble clef and contains a melody. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and bar lines.

The second system of musical notation consists of three staves. The top staff is in treble clef and contains a melody. The middle staff is in treble clef and contains a melody. The bottom staff is in treble clef and contains a melody. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and bar lines.

IRODALOM

- ALBRECHT, Christoph 1995** = Albrecht, Christoph: *Einführung in die Hymnologie*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1995. 17–40.
- AMELN, Konrad 1958** = Ameln, Konrad: *Luthers Anteil an dem Liede „Nun laßt uns den Leib begraben“*. *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 3 (1958): 108–112.
- AMELN, Konrad 1985** = Ameln, Konrad: *Die Cantio „In dulci iubilo“*. *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 29 (1985): 23–78.
- BÄUMKER, Wilhelm 1862** = Bäumker, Wilhelm – Meister, Carl Severin (Hrsg.): *Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen von den frühesten Zeiten bis gegen Ende des siebzehnten Jahrhunderts. Auf Grund älterer Handschriften und gedruckter Quellen*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1862.
- BROCKHAUS-RIEMANN I., II., III.** = Dahlhaus, Carl – Eggebrecht, Hans Heinrich – Boronkay Antal (szerk.): *Zenei lexikon*. Zeneműkiadó, Budapest, 1983.
- GOTTWALD, Clytus 1964** = Gottwald, Clytus: *„In dulci iubilo“*. *Morphogenese eines Weihnachtsliedes*. *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 9 (1964): 133–143.
- CSEPREGI Zoltán 1999** = Csepregi Zoltán: *A dunántúli pietisták „jenai” műhelye*. *Magyar Könyvszemle* 115 (1999/1): 74–81.
- CSOMASZ TÓTH Kálmán 1950** = Csomasz Tóth Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés*. Budapest: Magyar Református Egyház, 1950. (Református Egyházi Könyvtár, 25.)
- CSOMASZ TÓTH Kálmán 1971** = Csomasz Tóth Kálmán: *Dicsérjétek az Urat. Tudnivalók énekeinkről*. Budapest: A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1971.

CSOMASZ TÓTH Kálmán 2003 = Bódiss Tamás (szerk.): *Hagyomány és haladás. Csomasz-Tóth Kálmán válogatott írásai születése 100. évfordulójára.* Budapest: ReZem, 2003.

DEGEN, Daniel 1999 = Daniel Degen: *Das Lied „Es ist das Heil uns kommen her” von Paulus Speratus. Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 49 (2010): 135–162.

DKL III. = Stallmann, Joachim u.a. (Hrsg.): *Die Melodien aus gedruckten Quellen bis 1680. Das deutsche Kirchenlied. Kritische Gesamtausgabe der Melodien. Abteilung III.* Kassel: Bärenreiter, 1993.

DOBSZAY László 1995 = Dobszay László: *A magyar népének I.*, Veszprém: Veszprémi Egyetem, 1995.

DOBSZAY László 2001 = Dobszay László: *Jegyzetek a liturgiáról.* [Budapest:] Új Ember Kiadó, 2001.

DRESCHER, Karl 1910 = Drescher, Karl (Hrsg.): *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe.* Bd. 30, Abteilung I. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1910.

ECSEDI Zsuzsanna 1999/2000 = Ecsedi Zsuzsanna: *Énekeskönyvünk énekei. Nikolaus Decius Agnus Dei-éneke. Magyar Egyházzene* 7 (1999/2000/2): 246–252.

ECSEDI Zsuzsanna 2003 = Ecsedi Zsuzsanna: *Luther-énekek a magyar evangélikus énekeskönyvekben.* DLA Disszertáció, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2003.

ECSEDI Zsuzsanna 2010 = Ecsedi Zsuzsanna – Hafenschner Károly: *Jöjjetek, Isten Fia hív. Evangélikus Élet.* 75 (2010/24): 2.

FERENCZI Ilona 1979 = Ferenczi Ilona: *„Krisztus feltámad.” Magyarországi egy- és többszólamú adatok a 16-17. századból. Zenetudományi Dolgozatok,* Budapest: MTA ZTI, 1979. 85–98.

FERENCZI Ilona 1994 = Ferenczi Ilona: *Evangélikus énekeskönyv, 2002 (?)*. 8. (befejező) rész. *Lelkipásztor: Magyarhoni evangélikus gyakorlati havi folyóirat.* 69 (1994/9): 329–331.

FERENCZI Ilona 2001 = Ferenczi Ilona: *Hogyan tovább? Még mindig az evangélikus énekeskönyv jövőjéről. Lelkipásztor: Magyarhoni evangélikus gyakorlati havi folyóirat.* 76 (2001/3): 102–108.

FERENCZI Ilona 2004 = Ferenczi Ilona: *Korálok a soproni Stark-virginálkönyvben. Magyar Zene* 42 (2004/2): 111–119.

FISCHER, Albert Friedrich Wilhelm – TÜMPEL, Wilhelm I-VI. = Fischer, Albert Friedrich Wilhelm – Tümpel, Wilhelm: *Das deutsche evangelische Kirchenlied des siebzehnten Jahrhunderts.* Band I-VI. Gütersloh: Bertelsmann, 1904–1916.

FRANK, Horst Joachim 1988 = Frank, Horst Joachim: *Handbuch der deutschen Strophenformen.* München: Hanser, 1988.

FRIEDRICH Károly 1944 = Friedrich Károly: *A magyar evangélikus templomi ének történetének vázlata. XVI-XVII. század.* Budapest: Szerző, 1944.

Geistliches Wunderhorn 2001 = Becker, Hansjakob – Franz, Ansgar – Henkys, Jürgen – Kurzke, Hermann – Reich, Christa – Stock, Alex (Hrsg.): *Geistliches Wunderhorn. Große deutsche Kirchenlieder.* München: C.H. Beck, 2001.

GROTE, Gottfried 1963 = Grote, Gottfried: *Geistliches Chorlied.* Band 2. Berlin: Verlag Merseburger, 1963.

HEG II. 1999 = Herbst, Wolfgang (Hrsg.): *Handbuch zum Evangelischen Gesangbuch,* Band II.: Komponisten und Liederdichter des Evangelischen Gesangbuchs. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1999.

HEG III. 2000/1–17. = Hahn, Gerhard – Henkys, Jürgen (Hrsg.): *Liederkunde. Handbuch zum Evangelischen Gesangbuch.* Band III. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2000. (Einzelheften 1–17.)

HEKG III/1. = Weißmann, Eberhard (Hrsg.): *Liederkunde (Nr. 1-175).* Mahrenholz, Christian – Söhngen, Oskar (Hrsg.): *Handbuch zum Evangelischen Kirchengesangbuch.* Bd. III/1. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1970.

H. HUBERT Gabriella 2004 = H. Hubert Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének.* Budapest: Universitas, 2004. (Historia Litteraria, 17.)

- JENNY, Markus 1962** = Jenny, Markus: *Geschichte des deutsch-schweizerischen evangelischen Gesangbuches im 16. Jahrhundert*. Basel: Bärenreiter, 1962.
- KISS János 1951** = Kiss János: *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület énekeskönyvei. I. A hivatalos dunántúli énekeskönyvek*. (Kézirat.) Sopron–Tapolca, 1951.
- KISS János 1950-1952** = Kiss János: *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület énekeskönyvei. II. Énektörténet. II. Az 1911-es énekeskönyv anyaga*. (Kézirat.) Sopron-Tapolca, 1950–1952.
- KOCH, Eduard Emil 1973** = Koch, Eduard Emil: *Geschichte des Kirchenliedes und Kirchengesangs der christlichen, insbesondere der deutschen evangelischen Kirche*. Band I. Erster Hauptteil, Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1973.
- KULP, Johannes 1959** = Büchner, Arno – Fornaçon, Siegfried (Hrsg.): *Die Lieder unserer Kirche. Eine Handreichung zum Evangelischen Kirchengesangbuch von Johannes Kulp*. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1959.
- LEUBE, Bernhard 2008** = Leube, Bernhard: *Die neuen „Kernlieder“*. *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 47 (2008): 140–150.
- LIPPHARDT, Walther 1960** = Lipphardt, Walther: *„Christ ist erstanden“*. *Zur Geschichte des Liedes*. *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 5 (1960): 96–114
- MGG Bd. 1-16.** = Finscher, Ludwig (Hrsg.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik*. Ungekürzte elektronische Ausgabe der ersten Auflage. Bd. 1–16. Kassel: Bärenreiter-Verlag, 1994.
- MÖLLER, Christian 2000** = Möller, Christian (Hrsg.): *Kirchenlied und Gesangbuch. Quellen zu ihrer Geschichte*. Tübingen u. Basel: A. Francke Verlag, 2000.
- LEUPOLD VON LÖWENTHAL, Martin 1861** = d’Elvert, Christian (Hrsg.): *Chronik der königlichen Stadt Iglau (1402-1607) vom Iglauer Stadtschreiber Martin Leupold von Löwenthal*. Brünn: Nitsch 1861.
- LORBEER, Lukas 2012** = Lorbeer, Lukas: *Die Sterbe- und Ewigkeitslieder in deutschen lutherischen Gesangbüchern des 17. Jahrhunderts*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2012.

- RAJECZKY Benjamin 1988** = Rajeczky Benjamin (szerk.): *Magyarország Zenetörténete I. Középkor*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958.
- RMDT I.** = Csomasz Tóth Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958. (Régi Magyar Dallamok Tára, 1.)
- RMDT II.** = Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970. (Régi Magyar Dallamok Tára, 2.)
- RMK I.** = Szabó Károly: *Régi Magyar Könyvtár. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*. Budapest: MTA, 1879.
- RMKT XVII. század, 17.** = H. Hubert Gabriella – Vadai István – Ecsedi Zsuzsanna: *Evangelikus és református gyülekezeti énekek (1601-1700)*. (Kézirat.) Megjelenik 2016 elején a Régi magyar költők tára XVII. század, 17. köteteként.
- RMNy** = Borsa Gedeon és mások: *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1601–1635*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983.
- RÖBLER, Martin 2001** = Rössler, Martin: *Liedmacher im Gesangbuch. Liedgeschichte in Lebensbildern*. Stuttgart: Calwer Verlag, 2001.
- RPHA** = Horváth Iván – H. Hubert Gabriella – Font Zsuzsa – Herner János – Szőnyi Etelka – Vadai István – Gál György: *Répertoire de la poésie hongroise ancienne*. I-II. Paris: Nouvel Objet, 1992.
- STÄBLEIN, Bruno 1952** = Stäblein, Bruno: *Die mittelalterlichen liturgischen Weisen im Gesangbuch der Böhmisches Brüder von 1531. Die Musikforschung* 5 (1952/2): 138–144.
- STOLL Béla 2002** = Stoll Béla: *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*. Második, javított és bővített kiadás. Budapest: Balassi Kiadó, 2002.
- STROMBERGER, Christian Wilhelm 1857** = Stromberger, Christian Wilhelm (Hrsg.): *Erasmus Alberus geistliche Lieder nebst der Biographie des Dichters*. Halle: Fricke, 1857.

THOMAS, Wilhelm 1931 = Weiße, Michael: *Gesangbuch der Böhmischen Brüder*. Wilhelm, Thomas (Hrsg.) Kassel: Bärenreiter-Verlag, 1931.

TÓTH Anikó 2011 = Tóth Anikó: *Sequentiák a protestáns graduálokban*. DLA Disszertáció. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2011.

TRAJTLER Gábor 2007 = Trajtler Gábor: *Énekeskönyv 1982. Lelkipásztor: Magyarhoni evangélikus gyakorlati havi folyóirat*. 82 (2007/különszám): 20-45.

W I-V. = Wackernagel, Philipp: *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts*, Band I-V. Leipzig: Teubner, 1864-1877.

ZAHN I-VI. = Zahn, Johannes: *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder*. I-VI. Gütersloh: Bertelsmann, 1889-1893.